4

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ

2001

22722

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavač zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2001.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 49 22 300
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro račun kod ZAP-a

30102-678-114327

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

MARULIĆ

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 4 ZAGREB, srpanj-kolovoz 2001. GOD. XXXIV

Radovan GRGEC

Uz rub (137)

Redni broj ovih uvodnika, koji pobuđuju prilično veliko zanimanje čitatelja, ali još uvijek nisu dostigli popularnost *Rabadanovih* "teatralija", prešao je odavno brojku 100. Gledajući unatrag, i sâm se čudim njihovu broju i raznolikosti. Među tih stotinjak memorabilija i "marginalija" bilo ih je duljih i kraćih, nacionalno i vjerski obojenih, kroničarskih i polemičkih. Trudio sam se da budu donekle razumljive ne samo intelektualcima, kojima je "Marulić" ponajprije namijenjen, kao što je naša "Danica" (koja uskoro izlazi iz tiska za 2002.) namijenjena širim slojevima naroda. Članovi HKD sv. Jeronima, a isto tako suradnici "Marulića" i "Danice", jesu i laici i klerici. Budući da u "svijetlim tragovima" i kronikama ima premalo laika (svjetovnjaka), koji su većinski dio naroda Božjega, tj. Crkve, u kalendarijske bilješke nove "Danice" stavili smo ove godine svece koji nisu pripadali "duhovnom" staležu, kao što su npr. sv. *Josip Radnik* ili sv. *Izidor Seljak* (kojega valja razlikovati od istoimenog seviljskog biskupa) ili naši intelektualci *Merz* i *Eckert*. Doduše, riječ "laik" još uvijek nije svima razumljiva, pa ni vjernicima, i zbog "polisemije" tog izraza, pa bismo je možda mogli zamijeniti hrvatskom riječju "svjetovnjak". Laici bi morali biti svjesni specifičnosti svojega zvanja i poslanja, jednakosti u dostojanstvu s klericima i autonomije vremenitih vrednota, proklamirane na II. vatikanskom koncilu, što mnogi klerici i njihovi laički "sateliti" zaboravljaju u praksi, premda se deklarativno zalažu za nekakav "antiklerikalizam".

Uostalom, mnogi intelektualci i kritičari kod nas i u svijetu, poput iskusnih političara, mnogo govore i pišu, ali malo toga konkretno i jasno kažu, jer da su problemi "kompleksni". Nažalost, narod Božji nema od njihovih učenih interpretacija, "izbalansiranih" kritičkih "analiza" i teoloških "refleksija" mnogo koristi jer su, kad se radi o "škakljivim" temama, kao što su npr. eutanazija, abortus, političke opcije, socijalna odgovornost ili ekonomske orijentacije, vrlo "zamumuljen", a prosječan bi čovjek i vjernik želio čuti neke odgovore, pa makar se reklo "popu pop a bobu bob".

Sistem "pitanja-odgovori" podsjeća nas na kritiziranje starih katekizama, gdje je taj sistem okosnica katehetskog žanra, na kritiziranje učenja napamet i tzv. deduktivne metode, premda maloj djeci ne znače mnogo pametni eseji, pa ni šarene ilustracije, ako ne dobivaju konkretne upute i odgovore. Djeca to, kao i Očenaš i Dekalog, nauče napamet, pa, ako ostanu u povoljnom obiteljskom i župskom ozračju, odrastajući shvaćaju i prihvaćaju pameću i srcem. Uostalom, jeronimski katekizmi nisu zasnovani, kao npr. *Deharboov,* na deduktivnoj metodi, nego su kombinacija induktivne i deduktivne metode jer se od biblijskih primjera prelazi na sistem pitanja-odgovori. Nije čudno da se neki iskusni pastoralni djelatnici na terenu još uvijek služe jeronimskim katekizmima (*Pavić, Kolarek, Jakšić*), kao što je svojedobno i odraslima dobro poslužio i veliki katekizam "Teaching of Christ" (preveo *J. Weissgerber*) i mali *Guittonov* katekizam u mojem prijevodu. Vraćajući se na početak ovog uvodnika, izražavam uvjerenje da je svakako veće umijeće davati po mogućnosti jasne i konkretne odgovore nego završavati svoja razmišljanja "kompleksnim" pitanjima.

* * *

Kad već govorimo o pamćenju, sjećamo se svakog "memoriranja" (koje ne mora biti uvijek suprotnost "zaboravu"), odnosno "čišćenja memorije", o kojemu se danas govori isto toliko koliko donedavna o "grijehu struktura". Sjećamo se i *Lelongova* postulata o "dužnosti pamćenja" koja ne bi smjela potirati "dužnost opraštanja i sućuti". Ipak, sve te sintagme mogle bi se objasniti i jednostavnije od "hermeneutskih interpretacija" onih koji se njima služe kao klišejima što se mogu shvatiti na razne načine kojima bi se mogli izbjeći jasni odgovori na jasna pitanja.

Kako objasniti našim pismoznancima da svaki takav "klišej" nije nikakva "lucidna rasudba"?! Isto tako, pitam se zašto naši "stihotvorci" iz vjerničkih redova misle da svaku molitvu mogu proglasiti pjesmom i "ukoričiti" u zbirku, svaku "duhovnu misao" isto tako "uvezati" u knjigu, dok se gotovo svaki molitveni skup i manifestacija tretira kao "vijest" i "informacija" za medije.

HKD sv. Jeronima kao izdavačka, književno-kulturna i laička institucija, a isto tako jeronimski časopis "Marulić", svjesni su da su pozvani na "ispravljanje krive Drine" i u tom pogledu. Kao ravnatelj i urednik te institucije sudjelovao sam svojim referatima na simpoziju o religijskim temama u književnosti, na Jordanovcu 9. XII. 2000. (nedavno je objavljen i zbornik s tog simpozija), i na simpoziju o Hrvatskom katoličkom pokretu u "Vijencu" 27. IV. 2001. U "Maruliću", uz neke "kompromise s obzirom na kvalitetu i uzimajući

u obzir da Hrvati nisu samo katolici, nastojimo objavljivati i "nefrizirane" i "neizbalansirane" priloge, ali u granicama svima pristupačne komunikativnosti i jasnoće, vodeći računa o etičkim načelima, koja se ne bi smjela ignorirati ni u literaturi ni u publicistici. U posljednje vrijeme objavili smo i neke kritičke osvrte na istupe katoličkih dostojanstvenika, kojima i naši najvještiji publicisti obično podilaze. Na pameti nam je poruka *Ivana Pavla II.* u povodu 35. svjetskog dana društvene komunikacije: "Propovijedajte na krovovima!" Znamo da su takve "propovijedi" redovito "proročkog" značenja, tj. da se njima čovjek može uvijek nekome zamjeriti. Uostalom, bit proročke riječi i jest u skladu s onom latinskom "Nemo propheta in patria". Ljudi takva kova, zbog progona i nerazumijevanja, upadaju i u očaj, u depresiju. Poput *Joba,* prorok *Jeremija* u takvom je raspoloženju proklinjao dan svojega rođenja. U svojoj knjizi "Jeremias" *Stephan Zweig,* koji je kao prognanik u Brazilu 1942. počinio samoubojstvo, pokušao je ući u bit Jeremijine depresije i borbe, kao i *Franz Werfel,* također Židov, u svojoj knjizi o Jeremiji. Inače kod nas se dosta pisalo o njegovoj "Pjesmi o Bernardici", koju je preveo moj otac, vrativši se s robije, a objavili je 1970. zagrebački isusovci. I Werfel je (rođen u Pragu 1890) umro u Americi. Bez obzira na svoje životne peripetije obojica su bili dobri pisci jednostavna i jasna izražaja.

Tu je jasnoću od publicista i literata zahtijevao i veliki apostol don *Lorenzo Milani,* koji je usvojio geslo *Martina Luthera Kinga* "I care" (Preuzimam brigu i odgovornost). Odgovornost u etičkom i evangelizatorskom smislu morali bi na sebe preuzeti kršćani i u medijima, naravno i u Hrvatskoj, gdje im je sada omogućeno sudjelovanje ne samo u novinama, nego i u elektroničkim medijima u eri sve veće globalizacije i informatizacije suvremenog društva.

* * *

Usprkos svim prednostima informatizacije i globalizacije, ne smijemo smetnuti s uma da ni od njih, bez solidarnosti, nema prevelike koristi za cijelo čovječanstvo, pogotovo za zemlje u razvoju i u tranziciji, što su naslutili mnogi stanovnici tih zemalja i izrazili svoje nezadovoljstvo u Seattleu, Davosu i drugdje. Suvremeni se mislioci, ekonomisti, političari i sociolozi pitaju ima li demokracije bez kapitalizma ili kapitalizma bez demokracije. Uglavnom svi oni naslućuju da kapitalistička demokracija, kao i etatistički socijalizam, nakon pada Berlinskog zida, gube kredibilitet (*Fukuyama, Peyrefitte, M. Novak* itd.).

Naši današnji "pismoznanci", politolozi i sociolozi iz crkvenih redova prilično ažurno prate suvremenu literaturu sa svojih područja, ali zaboravljaju

često na prethodnike (*Šćetinec, Ivšić, Kuničić*), na čijim smo znanstvenim rezultatima pa i pogreškama svi mi mnogo toga naučili.

Kad sam se jednom profesoru s Jordanovca potužio kako mnogi djelatnici u našim medijima, pa bili oni i doktori i doktorandi (u Zagrebu, Beču, Rimu ili gdje drugdje), malo znaju o našoj nedavnoj prošlosti i kako često pokazuju nedostatak elementarne vjerske i opće naobrazbe, rekao mi je da je to uglavnom zato što su u osnovnoj školi ostali bez odgojno-obrazovnih obavijesti s toga područja. Bili oni ne znam kako komunikativni i ugodna glasa, mi stariji prečesto primjećujemo te rupe u njihovu znanju, naročito kad pokušavaju izgovoriti strane riječi i imena. Npr. i *Joško Lokas*, čija velika gledanost i slušanost popuštaju otkako su ga premjestili u drugi termin, pa i mnogo skromniji *Robert Knjaz*, koji nas je nedavno ugodno iznenadio svojim intervjuom u "Glasu Koncila", koliko su god "cool" ili "in" za neke "nove klince", za nas starije ostaju pripadnici druge kulturno-obrazovne "galaksije". To osobito vrijedi za naše medijske djelatnike koji ne razlikuju *Mateja* evanđelista od *Matije*, izabranog kockom u apostolski zbor nakon Judina odlaska, ili ne znaju kada je blagdan Tijelova. Nekada se nije moglo ni zamisliti da naši vjeroučenici iz tobože "deduktivne" generacije ne bi znali jasne odgovore na ta pitanja. Naš znanac Jean Guitton, koji je možda katkada pretjerao u dokazima zašto je vjera "rationabile obsequium", u svojem je "malom katekizmu", prevedenom i objavljenom također u HKD-u, obogatio sistem pitanja - odgovori time što pitanja ne postavlja samo vjeroučitelj nego i vjeroučenik. Kad sam taj prijevod po želji kard. *Šepera* objavio, s oduševljenjem mi je o toj knjizi pisao biskup *Pichler*, koji sigurno nije bio zatucani "konzervativac" i "antimodernist".

Zar i današnji mislioci ne bi mogli nešto naučiti od razgovora između *Sokrata* i *Kritona*? Priznajući da se objektivni događaj različito odrazuje na subjektivnom doživljaju, ne možemo pristati uz relativizaciju istine, osobito kad se radi o vjerskim istinama. Koliko god nam prigovarali zbog nekakvog "dolorizma" ili "pijetizma", vjerujemo da u Srcu Isusovu "prebiva sve blago mudrosti i znanja" i javno priznajemo da smo sljedbenici kako "integralnog humanizma" *Jacquesa Maritaina* i njegove supruge, tako i "pijetizma" roditeljâ sv. *Terezije iz Lisieuxa*.

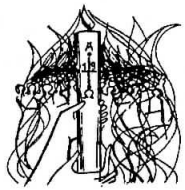

Aleksej KOLJCOV*

Žetva

Pođem gledati,
Pa se diviti,
Što je od Boga
Nama poslano:

Viša od pasa
Raž je zrnata,
Drijema klasala
Sve do zemljice,

Kao Božji gost
Na sve strane se
Danu veselom
Još osmjehuje.

Povjetarac je
Njiše, razmiče,
Kao zlatni val
Po njoj potrči

Listom seljani
Žanju u polju,
Kose do korijen
Raž tu visoku.

Pa na stogove
Snoplje složiše
Svu noć navozi
Glazbom zvučahu.

A na gumnima
Kao knezovi
Sjede plastovi
Glave dignuvši.

Vidi sunašce -
Žetva ubrana,
Pa zahladilo,
Pošlo k jeseni;

Ali svijeća se
Žari koščeva
Ispred ikone
Božje mater

S ruskog izvornika preveo i bilješku o autoru napisao: Fikret Cacan

Pjesme Alekseja Koljcova (1809-1842) imaju posebno mjesto u ruskom srcu i ruskoj književnosti: suvremenik Puškina i Ljermontova, i njihov duboki poštovatelj, dijeli s tim velikanima samo onaj najživlje neposredni odnos prema riječi. Ali u svemu drugome on je drukčiji, ako ne i posve suprotan. I po tome se izdvaja u cijeloj puškinskoj epohi, zlatnom vijeku ruske poezije, od svih drugih značajnih pjesnika pa i brojnih epigona. Njegova sredstva su skromna, gotovo jednolična, pa ipak neobično sugestivna. Nekoliko je samo tema, redom seoskih, pa ipak iza toga leži duboka kultura, samo ne ona općeeuropska, nego isključivo ruska, narodna.

Aleksej Koljnicov se rodio kao sin voronješkog trgovca stokom. I život mu nije bio nimalo lak. Napustivši školu poslije jednog razreda, cijeli je svoj kratki život muku mučio i s pravopisom. Na pjesnički put odlučno ga je uputilo poznanstvo s Vissarionom Bjelinskim, koji mu u pismima otkriva bogatstvo ruske poezije tog vremena: Puškina, Žukovskog, Deljviga i drugih. A sve ostalo je Koljcov crpio iz života i živih zasada ruske narodne kulture. S njim su u rusku poeziju ušli kosci, orači i žeteoci, čiji se rad izdiže do apoteoze ljudskom trudu i naporu. Ali poezija Alekseja Koljcova nikako ne ide u red folklorne, usmene. Riječ je o majstorskoj umjetničkoj tvorevini, u kojoj očitavamo svu dramatiku toga vremena. U njegovim pjesmama, a drži se da ima bar dvadesetak antologijskih, prelamaju se i filozofski problemi, iz njemačke literature, i sva romantičarska osjećajnost, kako ju je pjesnik doživljavao u razgovoru sa sugrađanima iz književnog svijeta. Zato se njegova gledanja nikako ne slažu s folklornim, narodnim. Koljcov je osobit glas ruskoga romantizma, pjesnik kakav je bio dvadesetih godina prošlog stoljeća Sergej Jesenjin, »posljednji pjesnik sela«, koji je stvorio ime u živoj književnoj sredini ruskoga srebrnog vijeka poezije.

A. Koljcov je umro u 33. godini, od sušice, i dio rukopisa je rasprodan kao obični papir za zamatanje.

Drago KOLIMBATOVIĆ

Matej Jeličić (1927.-2001.)

Svaki je čovjek svoj svijet i svojevrsna tajna neovisno o svom fiziološkom, psihičkom ili sociološkom ustrojstvu. I koliko je pojedinac manje sklon govoriti o sebi, toliko je njegova tajanstvenost veća. A takav je bio moj prijatelj Matej Jeličić. Rijetko je i nerado govorio o sebi i svojoj prošlosti. Zbog toga sam o njemu i njegovoj burnoj mladosti znao veoma malo, mada smo bili povezani prisnim prijateljstvom već od 1949. godine, kada je postao mojim subratom u dominikanskom redu. A da smo doista bili prijatelji on je sam potvrdio, pišući o meni kao o čovjeku s kojim se doduše uvijek ne slaže, ali koji ga bolje razumije nego drugi. "Možda se često ne slaže sa mnom baš zato što me bolje shvaća. Gle, to zvuči kao paradoks." (U pismu iz Resnika subraći u Dubrovniku 13. 4. 1950.)

Moj subrat o. Tomo Vereš bio je bolje sreće od mene. Kako su obojica surađivali na književnom polju, Tomo ga je uspio nagovoriti da napiše autobiografiju. I (4. siječnja 1998.) napisao mu je pune tri stranice. Doduše, na kraju mu doslovce kaže: "Vidiš li ti kakva je to zmešarija!" Ali upravo ta "zmešarija", te tolike bolne pojedinosti iz njegove najranije mladosti, bacaju pravo svjetlo na čitav njegov kasniji život... No, pođimo redom.

Istaknuti intelektualac

Matej je rođen u mjestu Ušću u Srbiji 12. veljače 1927. godine od oca Josipa i majke Marije rod. Brozović (oboje iz Selca kraj Crikvenice). Osnovnu školu i niže razrede gimnazije pohađao je u Srbiji dok je otac tamo radio, a više razrede gimnazije pohađa u Zagrebu. Odmah po dolasku u Hrvatsku piše članke i pjesme kršćanskoga nadahnuća i objavljuje ih u listovima: *Nedjelja, Dobri Pastir* i *Gore srca*. O vrijednosti tih njegovih radova uvjerio sam se u razgovoru sa samim urednikom *Gore srca* vel. gosp. Markom Klarićem. Naime, dok sam 1960. imao misije u župi sv. Petra, kojom je on tada upravljao, reče mi za Matejeve radove: "Oče, isprevrtao sam sve enciklopedije i priručnike do kojih sam mogao doći ne bih li u njima pronašao otkuda on to uzima; naprosto nisam mogao vjerovati da taj mladi dečko može tako zrelo razmišljati i pisati".

Godine 1949. postaje članom dominikanskog reda u Dubrovniku i tu studira filozofiju, ali već 1953. napušta naš Red. Od tada živi u Rijeci. Uspijeva se zaposliti 1954. u Naučnoj biblioteci. Urednik je dvotjednika *Plavi putevi* (1961-1964); savjetnik izdavačke djelatnosti u *Novom listu* (1965-1968). Suosnivač je i suradnik časopisa *Dometi* (1968-1972).

Sudjeluje u osnivanju i organizaciji Čakavskog sabora i u njegovom izdavačkom pothvatu "Istra kroz stoljeća". Od 1974. do umirovljenja 1987. zaposlen je u izdavačkoj

kući "Otokar Keršovani", gdje uređuje "Veliku ilustriranu povijest svijeta" u 18 svezaka, u suradnji s povjesničarima i profesorima na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Uz to kapitalno djelo uređivao je i ostala djela što ih je "Keršovani" izdavao. Preveo je brojna djela s engleskoga, talijanskoga, francuskoga, slovenskoga i latinskoga jezika. Naročito je vrijedno istaknuti da je s latinskoga preveo trećinu tekstova, ali bez bilježaka (bilješke je dodao o. Tomo Vereš), u djelu Tome Akvinskoga *Država*, Globus, Zagreb 1990. Također je s latinskoga preveo cijeli *Proslogion - Nagovor* Anselma Canterburijskog u knjizi Stjepana Kušara *Srednjovjekovna filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1996., str. 299 - 341. S talijanskoga je preveo ulomak "Crkva i samostan sv. Dominika u Zadru" (iz "Zara cristiana" vol. 1., Zara 1877., str. 415 - 428.) Taj je prijevod objelodanjen kao prilog u knjizi o. Tome Vereša "Dominikansko opće učilište u Zadru (1326 - 1807). Prvo Hrvatsko sveučilište", Globus, Zagreb 1996., str. 69 - 88). S engleskoga je preveo Tofflerov "Šok budućnosti" pod pseudonimom Mate Kirac. Ostale svoje, naročito kraće tekstove, redovito tiska u "Maruliću".

Patnik

Našeg Mateja život nije nimalo milovao. Djetinjstvo je proveo u tuđini, u čestom seljenju i trajnoj neizvjesnosti. Rodio se, kako sâm kaže u autobiografiji, "usput, kraj jednog tunela koji je i moj otac gradio... A krstili su me kad sam već imao gotovo dvije godine. Obitelj se ubrzo, - sve niz željezničku prugu koja se gradila - našla u Kosovskoj Mitrovici. Tamo sam započeo i završio osnovnu školu i dva razreda niže gimnazije. A onda je tata 'propao'... njegovo građevno poduzeće doživjelo je stečaj. Pretpostavljam da smo se od sramote preselili u Novi Pazar. Tamo sam završio treći razred gimnazije. U travnju 1941. dogodio se slom Kraljevine Jugoslavije i mi bježimo - doslovce bježimo pred Šiptarima i Turcima, tatinim radnicima i kooperantima - iz Sandžaka u Zagreb. Nezavisna Država Hrvatska, koja je svima priznala razred koji su te godine pohađali, priznala je i meni moj četvrti razred niže gimnazije. A tada me je otac protiv moje volje upisao u srednju tehničku školu, jer je htio da ostvarim ono što on nije ostvario, da budem inženjer. Odlazio sam neko vrijeme na predavanja, ali sam uglavnom markirao...Tada mi se dogodila i prometna nezgoda: tramvaj kojim sam se vozio prevrnuo se između Medveščaka i Ribnjaka. Bio sam prilično slomljen: noga, rame, ključna kost... Poslije toga su mi roditelji ipak dopustili da se upišem u peti razred gimnazije..."

Poslije propasti NDH., dok je Matej pohađao šesti razred gimnazije, bî uhapšen, dva mjeseca zatvoren, i isključen iz svih mogućih škola - koliko zbog svojih već spomenutih pjesama i članaka kršćanskoga nadahnuća, toliko i zbog održavanja veze s već zabranjenim križarskim društvom. U međuvremenu umre mu majka, a šogor ga izbaci iz vlastitoga stana.

"Tada sam", nastavlja Matej svoju priču, "cijelu 1946. proživio u staroj, ruševnoj zgradi, koja sad više ne postoji. Bilo je to u zaleđu Medveščaka. Sa mnom je bio i pjesnik Stanko Juriša koji se bio vratio s 'križnog puta'. Tamo smo dobili šugu, pa smo

tu straćaru prozvali Scabiesland. Čini mi se da sam ručak na Kaptolu dobivao na preporuku Lava Znidarčića, a inače smo se hranili onim što bi Juriša donosio iz svoga rodnog Zlatara, uglavnom kruhom i voćem. U to vrijeme mnogo sam čitao, a ilegalno smo se sastajali kao križari... Sljedeće godine, 1947., već u proljeću 'uzelo me' u vojsku. Krajem te godine uhitila me zagrebačka UDBA u Nišu, u štabu armije, gdje sam radio kao vezist. 'Sproveli' su me u Zagreb, u Petrinjsku. U samici sam bio do proljeća 1948., a onda su me, lancima vezanog, vratili u garnizonski zatvor u Kragujevcu, kamo se bila premjestila moja jedinica; odatle su me ubrzo 'sproveli' u Niš, u Disciplinski bataljon. Demobiliziran sam u svibnju 1949. godine..."

Imajući sve to pred očima čovjek se s pravom pita: zar je moguće da mlad čovjek sve to podnese i ostane na životu? Naš narod običava reći da čovjek može podnijeti više nego ijedna živina, ali to ne znači da sve te nevolje mogu proći bez posljedica! Ni mladenačke snage nisu neiscrpne. One se troše, a posljedice stradanja se polako akumuliraju i čovjeka neminovno dovode do posvemašnje iscrpljenosti. A ako uz to postoje kod pojedinca određene genetske predispozicije, onda dotični toliko lakše postane žrtvom svega što je podnio. A upravo to je bio slučaj kod našeg Mateja. Njegova je majka bolovala od tuberkuloze i nikakvo čudo da je tijekom godina, kad se našao u nepovoljnim životnim uvjetima, i sâm obolio od iste bolesti - najprije početkom 1950. na jednoj strani pluća, a u travnju 1964. i na drugoj. Njegova osjetljivost na tuberkulozu sigurno je porasla pogoršanjem situacije u obitelji po dolasku iz Srbije u Zagreb. Naime, otac je tada sve više išao unaokolo tražeći posla. K svojima se vraćao sve rjeđe i slao im sve manje. U takvoj situaciji majci nije preostajalo drugo nego da se prihvaća teških poljodjeljskih poslova po slavonskim selima. I, kako se moglo predpostaviti, njezino se zdravstveno stanje sve više pogoršavalo, te uskoro postade žrtvom te bolesti. Tako je Matej u svojim najsudbonosnijim godinama ostao bez majke, a praktički i bez oca, koji je malo poslije ženine smrti stupio u novu bračnu zajednicu...

Doduše, Matej je imao još sestru, Katicu. Ona je bila osam godina starija od njega i već zbog toga mnogo mu je značila u njegovoj djetinjoj dobi. Matej je samo par dana prije svoje smrti rekao svojoj svasti Olgi Tkalčec, tj. sestri svoje pokojne žene Valerije: "Nikada neću moći dovoljno zahvaliti svojoj sestri Katici za njezin doprinos mojoj vjeri. Što bih ja kroz ove godine mukotrpnog hvatanja zraka minimalnim djelićem svojih pluća, da nisam imao žive i jake vjere. Ona je bila svjesna da je vjera izvanredni Božji dar što ga Bog po sv. krštenju polaže u naše duše, ali i da može ostati potpuno nerazvijena ako obiteljsko ozračje ne omogući njezin razvoj. A jer je vidjela da u našoj obitelji nema mnogo od tog ozračja, vodila me u crkvu kad god je mogla i na taj način ugradila svoj udio u čeličenju moje vjere...".

Član dominikanskog reda

Kratko poslije demobilizacije upoznao je Matej našeg o. Anđelka Fazinića. Ideja dominikanskog reda, kojemu je on pripadao, otprve ga je oduševila i on se već u lipnju 1949. nalazi u Bolu na otoku Braču, kao u nekoj kandidaturi pred ulazak u Red. U

Bolu uglavnom uči latinski, a profesori koji su s njime razgovarali stekli su dojam da ima dovoljnu opću izobrazbu... Početkom listopada 1949. zaodjenuo se bijelim dominikanskim habitom i dobio ime Ivan. S koliko je ozbiljnosti prigrlio svoj novi život govori i epizoda koju mi je ispripovjedio nepuna dva mjeseca prije svoje smrti.

"Nekoliko dana poslije početka novicijata zamolio sam svog učitelja o. Sibu Budrovića da mi dopusti provesti pola ili najviše sat vremena u promatranju prekrasnih umjetničkih slika u našoj crkvi; uglavnom od naših vrsnih majstora: Božidarevića, Hamzića, Dobričevića, Bukovca, ali i stranih: Vasarija, Paula Veneziana, Tiziana i drugih... 'Ne!' glasio je učiteljev odgovor... Zaprepašten, u čudu sam ga gledao, ne vjerujući svojim ušima. Bio sam uvjeren da me ono što sam tražio može samo oplemeniti i duhovno obogatiti... 'Ne!' učitelj je ponovio.

...Šokiran vratio sam se u svoju ćeliju i počeo razmišljati da se pokupim i da odem. A tada mi odjednom iskrsne pred očima Krist u Getsemanskom vrtu kako moli: 'Oče, ne moja, nego Tvoja volja neka se vrši!'...Drago!, vjeruj mi", nastavio je, "tada sam naučio da za sve što mi se u životu dogodi mimo moje volje reknem: 'Oče, neka se Tvoja volja vrši!'. Štoviše, od tada zavjet posluha za mene nije predstavljao nikakav problem!"

Matej se vježbao i u drugim krepostima, naročito u poniznosti. Svjestan svojih intelektualnih sposobnosti čuvao se i pazio da nikada ne podcijeni svoga sugovornika. A netom bi postao svjestan da nije u pravu, to bi iskreno i ponizno priznao.

Jednom dođe k meni sav razdragan: "Preveo sam s latinskoga onu molitvu sv. Tome Akvinskoga koja se obično moli poslije sv. mise". "Da je čujem!" rekoh mu. I on odmah stane čitati svoj prijevod, uživljavajući se u svaku riječ..." Preveo si je vrlo dobro," rekoh mu, "ali mi se čini da je tvoj prijevod na jednome mjestu - u usporedbi s Pavelićevim - znatno tvrđi." A kako sam tu molitvu znao napamet, stanem mu je recitirati. Pozorno me slušao jer, očito, nije znao za Pavelićev prijevod. A kad sam došao do one prijeporne točke, on stane neprimjetno parati svoj tekst...Tada sam se prisjetio da je i sv. Bonaventura slično postupio s tekstom što ga je bio sastavio za tijelovsku svetkovinu, dok mu je svoj sastavak čitao sv. Toma Akvinski...

Na žalost, nakon tri mjeseca novicijata Matej je obolio od tuberkuloze. Poslije relativno kratkoga liječenja u "Morskoj kući" (odjel za tuberane), bio je poslan na oporavak u Resnik kraj Zagreba. Ali Matej, čini se, nije bio zaokupljen svojom bolešću. Evo par izvadaka iz njegova pisma koji o tome svjedoče:

"Živim što solidnije mogu...Duhovno živim u sadašnjosti i malo, malo - u budućnosti. Da ne budem nejasan, to bi trebalo značiti ovo: Posjetilo me nekoliko kolega i posjetio sam nekoliko kolega. Kod svih njih naišao sam na jedan te isti stav prema životu i vjeri: 'Vjera je potrebna' jer jedino ona objašnjava suprotnosti života, ali je za obični život nepraktična. Zašto? Pa obećava sreću samo na onome svijetu. Za sreću na ovome svijetu se onda treba pobrinuti na drugi način. ...Meni se čini da je to specifična moderna zabluda. Sadašnjica - poslije materijalističkih i racionalističkih eksperimenata koji su propali - više ne može zanijekati potrebu vjere, ali još ne vjeruje u životnu vrijednost vjere u praksi. Nije li onda naša dužnost da sada i u najskorijoj

budućnosti dokazujemo i dokažemo da se jedino s vjerom, pod bilo kakvim režimom, može postići maksimum duševnoga mira, dakle - sreće... Zašto ovo pišem s tolikim žarom i to - tebi? Zato što živiš u srednjem vijeku, drugujući sa sv. Tomom, pa bi mi bilo žao da se jednom, kad izroniš u ovaj vijek, nađeš sa svojom zlatnom robom na trgu koji ju ne treba..." U istom pismu Matej nastavlja svoje razmišljanje: "Cilj je teologije Bog. Korist je teologije naša sreća, jer je - po sv. Tomi - upoznavanje Boga početak vječnoga života. A upotreba teologije?...Nije li to priopćavanje, približavanje Boga ljudima! Vidiš - bilo bi strašno kad jednom uza svu teologiju mi to ne bismo mogli. Dakako - krivica ne bi bila na teologiji nego na nama... Eto, u toj se spirali vrte moje misli, praveći veće ili manje obrate. A misli prati osjećaj, da sam pronašao točku s koje svi putevi vode u Rim..." (U pismu braći iz Resnika, 13. travnja 1950.).

Dominikanac do kraja života

Po završetku novicijata Matej je uspješno završio prvu godiu filozofije, ali za drugu - nije dao ispite. Postojao je sve svjesniji da zbog svojeg lošeg zdravstvenog stanja neće moći ispunjavati zadaće koje će Red pred njega postavljati. Konačnu odluku o izlasku iz Reda ubrzao je svojom netaktičnošu jedan od privremenih učitelja poslije prerane smrti o. Sibe Budrovića. Za jednog kišnog poslijepodneva šetali smo se arkadama dubrovačkoga klaustra. U jednom trenutku Matej, koji je bio sklon razmišljanju, kao u nekom zanosu reče: "Mene je uvijek frapirala misao da je Isus umro na križu za Mateja Jeličića!" "Ha!, ha!, ha!" stane se smijati spomenuti učitelj, "Da je Isus umro za Mateja Jeličića!" ... Matej stane kao ukopan. Pogleda mene pa subrata Pavla, pa opet mene i opet Pavla, kao da želi vidjeti naše reagiranje, a onda se naglo okrene i jurne u samostan, mada ga je učitelj pokušavao zaustaviti. Kad je rekreacija završila, pošao sam k njemu i sjeo do njega - na krevet. Znao sam da će on prvi progovoriti. I progovorio je: "Brate, što ja još ovdje imam tražiti?!"

Godine 1953. Matej je napustio Red i nastanio se u Rijeci. Sâm - onako bolestan - nije mogao živjeti. Već 1955. Matej sklapa brak s plemenitom i dragom Valerijom Lesny. Oni su se poznavali još iz danâ kad se glavnina križara okupljala oko gđice Pavice Hepp, suradnice Krista Kralja, u knjižari Kaptol 3. U svom braku nisu imali djece. Taj manjak Valerija mu je nastojala nadoknaditi svojom brigom za njegovo zdravstveno stanje i skrbi za njegovo intelektualno usavršavanje... "Tada", piše on u već citiranom pismu, "na Valerijin nagovor polažem prijemni i kvalifikacijski ispit na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te upisujem komparativnu književnost s latinskim i talijanskim. Išao sam dva semestra na predavanja, ali nisam dao nijedan ispit." Očito nije mu bilo do titula nego do znanja. Beskompromisan je bio naročito kad se radilo o djelovanju u kojem su dolazila u pitanje hrvatska i kršćanska načela. Zato odmah poslije Karađorđeva daje ostavku Izdavačkom centru Dometi, "jer je", kako sâm piše, "nastala atmosfera u kojoj se nije moglo nastaviti izdavanje časopisa u izvornom duhu."...

Zbog svih tih svojevrsnih neuspjeha Valerija je počela sve češće tonuti u depresivna stanja. Naprosto je bila opterećena - dakako, neosnovano - mišlju da je ona kriva što Matej u svom životu nije ostvario što je po svojim sposobnostima mogao

ostvariti... Mnogi su za to njezino stanje optuživali Mateja, mada za to nisu imali nikakva temelja. U pozadini takvih objeda, po mom dubokom uvjerenju, krila se puka zavist što je taj "nedovršeni student" postigao u svom životu mnogo više nego oni sa svojim titulama... Dosljedan načelima Reda koji je napustio isključivo zbog svoga zdravstvenog stanja, Matej se nije dao isprovocirati takvim prigovorima; njemu je bio važniji njegov osobni duhovni napredak. Evo što mi piše iz Rijeke 1954:

"Znaš, čini mi se da stvarno nije važno što čovjek radi i gdje se nalazi. Tebe kao da usud vuče praktičnom radu... Pa što! Posluh, paketi, narudžbe, cjenkanja, trčkaranja. Ali čovjek može imati nešto kao svoju tajnu, neku tajnu poruku u džepu kraj srca ... nešto što kriomice vadi, ljubi, nešto otkud mu pridolazi vedrina. Ako je dar ljubavi s nama - ništa ne možemo uraditi što ne bi bilo duhovno. Zar nemaš vremena za "ono pravo", kada i ne izlaziš iz njega ma kuda pošao! Nećemo učiniti velika djela? Možda nećemo. Ali možemo *biti* (ovo je sâm podvukao). Važno je biti. Biti lijep iznutra. Umnožiti trenutke u kojima smo lijepi .. Da nam bude sve manje teško s nama samima."

Koliko je bio i ostao dominikanac svjedoči i činjenica da je bio uvijek spreman surađivati sa svim članovima Reda koji su to željeli i htjeli. O tome bi mogao reći mnogo više naš o. Tomo Vereš, a ja sa svoje strane moram reći: kad god sam ga zamolio da mi pomogne kakvom sugestijom ili idejom, spremno se je odazvao. Tako, na primjer, za propovijed o Mariji: "Na tvojem mjestu govorio bih o njoj kao o oličenju svega nježnog i finog u nama. Zato nas i oduševljava, jer prepoznajemo u njoj ono najljepše u sestrinstvu, u majčinstvu, u ženstvu: 'Vječno ženstvo što nas uzdiže' (Goethe). Eto, nije nikakva ideja. Uvjeren sam, međutim, u ispravnost metode: mene je uvijek ganulo ono što sam već nosio u sebi..."

U svojim sugestijama najčešće se nadahnjivao sv. Tomom. Tako mi u pismu iz 1998. g. predlaže da za blagdan sv. Vlaha govorim o žrtvi i odricanju. Toma Akvinski o žrtvi govori ovako: "Samo ime kazuje što je žrtva (sacrificium), naime žrtva se tako zove stoga jer čovjek nešto čini svetim" (sacrum facit) (II-II, 85, 3 ad 3). "A trostruko je čovjekovo dobro. Naime, tu je najprije dobro duše. To dobro se Bogu prikazuje nekom nutarnjom žrtvom, pobožnošću i molitvom. Drugo je dobro tijela. Njega se prikazuje Bogu mučeništvom ili odricanjem, odnosno umjerenošću. I treće čovjekovo dobro - to su izvanjske stvari. One se Bogu prikazuju izravno, kad ono što imamo - Bogu dajemo, a posredno, kad ih radi Boga darujemo bližnjima." (II -II, 85, 3 ad 2).

Konačno, Matej je svoju vjernost dominikanskom pozivu posvjedočio kroz herojski hrabro podnošenje svoje dugogodišnje bolesti. Naime, svako ponovno aktiviranje tuberkuloznog procesa - a ono se nekoliko puta ponavljalo - smanjivalo je kapacitet njegovih pluća, a time je njegovo disanje postajalo sve mukotrpnije. Snagu u toj bolesti nalazio je u euharistijskom Kristu. Donosio sam mu ga svakog mjeseca, na čemu mi je uvijek toplo zahvaljivao. Tko god ga je ovih posljednjih godina posjetio bio je osnažen njegovom vjerom i strpljivošću. Doista, Matej je bio i ostao dominikanac do kraja svog ovozemaljskog života - 25. lipnja 2001. godine.

Kardinal Kuharić na telefonu 9827

Badnja Večer je
i banda pijanaca degustira šipone i
silvance u ilegalnoj vinariji na groblju
pune se plastične i staklene flaše svih dimenzija
i auti se zalijeću preko rubova ulica
večeras kada šume staklene kosti staraca
u crkvi je propuh jer je netko ostavio
vrata otvorena
babe se opravdano ljute
broji se tko je zapalio više lampica
i ja bih isto da sam star
palio lampice i pravio se
lud
govori se da je ta predblagdanska
potrošačka groznica
uvezena s materijalističkog zapada
i da se gubi smisao
onog svetog dana kada se riječ utjelovila
a meni se čini da je najgore prošla
perad koja je redom ostala
bez glava
prije šest godina hranili su nas
pečenim volovima
a sada nam spremaju masovni spektakl
s besplatnim kobasicama
i estradnim zvijezdama
i Tito nas je hranio
svinjskom glavom koju je
ukrao s tavana
i od toga nas je dugo
bolio trbuh
počinje padati snijeg i ja sam isto
pijan kao i drugi čestiti
Hrvati
naš put u budućnost je
nacionalhumanizam
- mrtva
priroda sa svinjskom glavom
- faraon

duboko diše u spokoju
svoje zimske palače
razmatra možda opet neku osvetu
a kardinal Kuharić je na telefonu 9827
- samo snimljena božićna poruka -
ne odgovara na pitanja

Velika vrata rata

Davoru Sefiću

Unatrag sedam godina, u 1990.
vozili smo 2000 km preko Europe
u "Golden boyu", starom Robijevom Kadettu.
Nas trojica,
pili smo, pušili i slušali radio,
duge strijele sunca na
mokroj cesti. Kilometri padaju

i noć se diže, stajemo samo
da se zamijenimo za volanom i idemo dalje.
Pijemo, pušimo i slušamo radio i
tako postaje dan. Nebo se širi.
Ti govoriš:
'40 godina, to je dovoljno dug život,
ne treba mi više.'

A godinu dana kasnije tenkovska granata
će te odnijeti u atmosferu, živio si 23
godine, ne 40.

Prije sedam godina,
vozili smo bez stajanja 2000 km preko Europe
sve do četničke barikade na Plitvicama.
Bio je Uskrs i

ušli smo ravno na velika vrata rata.

Na jedinoj tvojoj fotografiji u uniformi
imaš začuđen pogled, kao da vidiš ispred.
Na zidu iza tebe je nekakva bijela svjetlost, koja
dolazi od Duha, i sveprisutna je.

Neprijatelju

Gledajući te kako umireš vidio sam kako u duši postaješ dijete
koje si nekada davno bio. Čudesna promjena: ta vučja kosa i
mršavost, šinjel težak dimom i šumskom plijesni, beznadnost,
upalost, hrapavost;
sjećanje na neki žuti stojadin parkiran pred željezarom
sve izbrisano:

ostalo je samo teško disanje djeteta u boli. Saginjem se i gledam
koliko te metaka pogodilo. Pet, petnaest? Meci su iskrzali asfalt
svuda uokolo, razigrane vražje krijesnice, olovni vilenjaci.
(Ovo je moj pogodak, ta rupa u vratu koja te zauvijek odrezala
od života.) Oči ti žare u mraku:

vakuum; kuca na tvoja pluća - nestaješ...
gledam ti dokumente i po tome kako su složeni izgleda da si se
mislio predati ali strah te savladao i bacio si bombu na našeg
stražara. Ili si možda napao misleći na čast, u samoći lutajući
šumom danima, preziruć kukavne drugove koji su pobjegli.
Htio si im pokazati da si herojskog kova, britva, vuk. Alkoholni
su to spojevi:

čini mi se ipak da si bio nikakav vojnik, samo zloduh i gad -
nosio si kamu s izrezbarenom drškom od orahovine ponosan
na krv zaklanih, nosio si pištolj i pušku i bombu a u smrtnom
času plačeš glasom djeteta. Ujutro izlazim po magli i kiši i kopam
ti grob. I zemlja se lijepi:

izmjerio sam ti dužinu drškom lopate ali izgleda da sam
pogriješio, noge ti vire za pola metra. Raka se puni vodom.
Tri rezervista u ribičkim šeširima izviruju iz grmlja, cijelu noć
su pišali i povraćali, zatečeni smrću. Još nisu bili na sprovodima
ovakve vrste, zgroženi vire kroz lišće dok te pokušavam ugurati
u rupu.
Aleluja, magarci:

smrt je uvijek ista, najveća od svih nezgoda bez obzira na kut
gledanja. Stanite zato zajedno s nama na tenk i jurnut ćemo
uzbrdo nezaustavljivi, pod našim gusjenicama će skvičati svinje
i vrući zrak ventilatora će nam topiti čizme. Pucat ćemo po
krovovima s kojih nam zli ljudi spremaju zasjede, tu i tamo
zapalit ćemo neku vatru:

spaliti ovaj svijet koji smo naslijedili.

Tvrtko KLARIĆ

Kuća obložena knjigama

(Gonetajući pjesništvo Tomice Bajsića)

Lirski subjekt u pjesmi Tomice Bajsića *Čovjek je pao na ulici od crvene kuge* obraća se ženi ovim riječima:

Ivana! Sagradit ću ti kuću...

U prvom dijelu te pjesme stječe se dojam da protagonist kani svojoj dragani sagraditi zdanje "koje ne gubi borbu s vremenom". U nastavku potanjeg opisa doznajemo da će zidovi

... biti obloženi knjigama: samo vrijednim knjigama, tisućama knjiga
*- bit će to knjige Melvillea, Conrada, Stevensona...**

Zanimljivo je da čak dva od ta tri pisca koje spominje Tomica Bajsić - Melville i Conrad - imaju svoje mjesto i u antologiji Prima Levija *Traganje za korijenima.*

Premda su generacijski poprilično udaljeni, Levi je rođen 1919., a Tomica Bajsić 1968. godine, nazočnost spomenutih pisaca u mnogome ih približava. Bit će to jasnije ako iz navedene antologije prenesemo riječi kojima je Levi obrazložio njihovu nazočnost u njoj.

Za Josepha Conrada (1857. - 1924.), tog engleskoga književnika poljskoga podrijetla čije je pravo ime Teodor Józef Konrad Korzeniowski, Primo Levi kaže:

"Conrad, čovjek kopna, pretvorio se u čovjeka mora iz duboka uvjerenja, plemeniti Poljak postao je Englez; kapetan trgovačke mornarice postao je pisac. Dobar primjer kako čovjek može izgrađivati sebe sama. Nikada nije odabirao lakši put, uvijek je kročio protiv struje, i njegovo mu je pisanje nalik. Nikada nije na odmoru, možda u tome pomognut činjenicom da piše na jeziku koji mu nije materinji.

Poduža pripovijest Mladost *većim dijelom je autobiografska, ali Conrad nije onaj koji govori u prvom licu. Pojavljuje se - po prvi put - Marlow, njegov drugi ja, pa je pripovijedanje prepušteno njemu. Duboki su razlozi tog razdvajanja; vjerujem da je glavni razlog Conradova sramežljivost: Marlow ga - tako sličan njemu - oslobađa tjeskobe da izgovori 'ja'.*

Marlow/Conrad ima dvadeset godina, treći je časnik na Judeji *i pun je poleta, premda je putovanje jedva oduševljavajuće. Radi se o kukavnu transportu, 600 tona ugljena, koji treba iskrcati u Bangkoku, ali se nad* Judejom *nadvila zlosretna kob; nakon niza nesreća koje su uzročile zakašnjenje u polasku, u Malezijskim morima teret zahvaća samosagorijevanje, na starom jedrenjaku izbija požar, posada mora napustiti brod".*

*Usp.: Tomica Bajsić, *Južni križ*, izd. SKUD "Ivan Goran Kovačić", Zagreb 1998., str. 26.

Zanimljivo je da Primo Levi i Tomica Bajsić u trenutku doživljavanja ratnih strahota, baš kao i Conrad i njegov junak Marlow, imaju "dvadeset godina". Uvjeren sam, međutim, da se i za Tomicu Bajsića može kazati, baš kao i u slučaju Prima Levija, kako je "Dobar primjer kako čovjek može izgrađivati sebe sama".

U slučaju Hermana Melvillea (1819. - 1891.), američkog pjesnika i romanopisca, autora nezaobilaznoga *Moby Dicka*, Primo Levi zapisuje:

"Oklijevao sam prihvatiti Melvillea u ovaj privatni album: bojao sam se da nadilazi rang, ne zbog manjkavosti, već zbog neumjerenosti; da, riječju, neće moći kroz vrata.

U Moby Dicku *ima svega što očekujem od neke knjige, ali i mnogo više. Tu je ljudsko iskustvo, čudovišta, stvaran svijet koji se odražava u vizionarskom svijetu, lov--istraživanje koje se osjeća kao osuda i opravdanje čovjeka, mračan zdenac ljudskoga duha. To je bajka; no, kako veli Pavese u uvodu svog uzorna prijevoda, 'bogatstvo bajke je u njezinoj sposobnosti simboliziranja što većeg broja iskustava.'*

Radije ću se odreći stranica, istovremeno biblijskih i barbarskih, na kojima se prikazuje sveti teror lova, a prenijeti naprotiv sliku čovjeka 'naravne veličine', punog sramežljivosti i slutnje".

Premda je i naslov Levijeve antologije (*Traganje za korijenima*) po sebi dovoljno rječit, o važnosti čitanja on duhovito progovara i u njezinu predgovoru:

"Čitao sam mnogo jer pripadam obitelji u kojoj čitanje bijaše bezazlen a baštinjen porok, ugodna navada, duhovna gimnastika, obvezatan i neizbježan način ispunjavanja prazninâ u vremenu, vrst pričina na putu do mudrosti. Moj otac uvijek je čitao tri knjige istodobno; čitao je "boraveći u kući, liježući i ustajući" (Pnz.: 6,7)".

Dovodeći, pak, čitanje u obzor onoga što "bogobojazni sin Izraela" mora imati na umu "boraveći u kući, liježući i ustajući", Primo Levi je uzdigao taj čin na razinu iskupljujuće molitve. Usudio bih se tvrditi: Upravo kao i Tomica Bajsić!

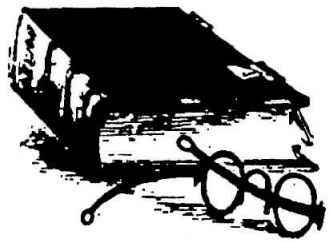

Pod diežđem

Otpratila sam mater
k malome svetlu,
daljeke od duoma.

Dežđ nas je pikal
dek sme se vljiekle
putem med drievljem:
kak nieme,
kak stranjske.

Ostavila sam ju, samu,
pri drugemi,
po križu sljičnemi.

Biežala sam dime
čez veljike mučanje.
Nebe me pralje zvana i znutra.

Z cieljem tieljem
i z puol duše
legla sam f postelju
i jedva se nekak prekrižila.

Mesec me počel pehati za oči,
čez uokne, kmicu, mačke i piese
i sa sam se odjemput
zljejala f puotoček
i tekla sam i tekla
k druge polovice mi duše:
pod diežđem,
med drievljem,
pri malamu svetlu
daljeke od duoma.

Tomo VEREŠ

Um i razum

Parovi sličnoznačnih izraza i pojmova kao što su stvarnost i zbiljnost, vrijednost i vrednota, narav i priroda, snaga i sila, nauk i nauka, znanost i nauka, duh i duša, misao i smisao, um i razum, opće i zajedničko itd. pravi su kamen spoticanja u ljudskom međusobnom sporazumijevanju, trajni povodi i poticaji za izgradnju jezičnih babilonskih kula u znanosti i kulturi te opasni zavodnici čovjeka na stranputice zablude u njegovoj neodoljivoj težnji za spoznajom istine o sebi i o svijetu. Temeljna pogibelj spomenutih i drugih sličnoznačnih izraza je u tome što se često ne razabiru njihove osebujne razlike te im se značenja - zbog sličnosti - ili potpuno poistovjećuju ili im se sadržaji međusobno zamjenjuju i brkaju.

Da se razumijemo. Upotrijebi li netko iz nepažnje neke sličnoznačne izraze kao istoznačne u običnom, svakidašnjem govoru, posljedice su toga brkanja sasvim zanemarive i u teoriji i u praksi pa nije potrebno dotičnoga ispravljati ili mu držati pouke iz jezikoslovlja i logike. Ali kada se u jednom suvremenom znanstvenom leksikonu namijenjenom širem krugu čitatelja u Hrvatskoj tvrdi da izrazi "zbilja" i "stvarnost" imaju potpuno isto značenje te se stvarnost - zacijelo zbog svoje jezične srodnosti s riječju "tvar" (materija) - definira kao "zbirni pojam pojedinačnih materijalnih predmeta"[1], onda je to očito krupna vulgarnomaterijalistička zabluda na koju valja ukazati jer se svekolika zbiljnost proizvoljno svodi na vidljiva i opipljiva materijalna bića te se uključno niječe postojanje duše u svim živim bićima, nadosjetilni svijet čistih duhova i Bog. Ili uzmimo jedan primjer iz suvremene crkvene znanstvene literature i govorne prakse. Danas se mnogo govori i piše, i to neispravno, o "katoličkom društvenom *nauku*", o njegovoj naravi, svrsi, načelima i zadaćama te o "*općem* dobru", dok se prije desetak godina općenito i posve ispravno govorilo i pisalo o "katoličkoj društvenoj *nauci*" i o "*zajedničkom* dobru" jer su se točno preveli njima odgovarajući latinski termini "*doctrina* socialis catholica" i "bonum *commune*". Praktikanti i branitelji novoga pogrešnog prijevoda zacijelo će primijetiti da izrazi "nauk" i "nauka" te "opće" i "zajedničko" imaju zapravo potpuno isto značenje, a razlika je među njima samo u tome što "nauk" više odgovara hrvatskoj jezičnoj tradiciji, dok je "nauka" svojstvena srpskom jeziku.

Ali to je mišljenje pogrešno i ima dalekosežne zlokobne posljedice kako u razumijevanju naravi katoličke društvene nauke tako i njezinih zadaća u svijetu. Naime, riječ "nauka" isto je tako hrvatska kao i "nauk", što se može jasno razabrati već u djelima Marka Marulića, oca hrvatske književnosti.[2] No značenja tih dviju riječi, uza svu sličnost, uvelike se razlikuju. "Nauka" (gr. didaskalia, lat. doctrina, njem. Lehre) označuje priopćavanje cjelovite i sustavne osobne spoznaje o zbiljnosti s nastojanjem dubljeg i u težnji sveobuhvatnog obrazloženja. Tako se govori o Heraklitovoj, Platonovoj, Aristotelovoj i Kristovoj nauci, o Budhinoj, Konfucijevoj, Muhamedovoj,

Albertovoj, Tominoj, Descartesovoj, Kantovoj, Marxovoj itd., dok se ne može govoriti o njihovu nauku ili o njihovoj znanosti (kemiji, fizici, biologiji itd.). - "Nauk" (gr. didache, lat. disciplina, njem. Belehrung) označuje, sa svoje strane, priopćavanje nekih spoznaja i umijeća učenicima - početnicima, ali bez težnje za cjelovitim i sustavnim izlaganjem i bez dubljeg obrazloženja. Tako vjeroučitelj priopćuje Kristovu sveobuhvatnu nauku (Radosnu vijest) vjeroučenicima na vjeronauku, odnosno u kršćanskom nauku, a obrtnik svoje umijeće ili svoj nauk mladim naučnicima (šegrtima). Taj nauk učenici (discipuli) prihvaćaju bez diskusije, s punim povjerenjem u učiteljevo znanje.

Iz rečenoga je vidljivo da je "nauk" niži, početnički epistemološki stupanj priopćavanja onih spoznaja koje nauka nastoji cjelovito i sustavno razraditi, izložiti i obrazložiti. To znači, drugim riječima, da naš mladi "katolički društveni nauk" predstavlja zapravo fatalnu epistemološku degradaciju "katoličke društvene nauke", što se može potvrditi brojnim konkretnim primjerima o nesigurnostima, kolebanjima, nedoumicama, lutanjima i stranputicama toga "katoličkog društvenog nauka" u nas.[3]

No prijeđimo sada na glavnu temu našega priloga i pokušajmo razgraničiti značenje sličnoznačnih izraza i pojmova "um" i "razum" da bi se izbjegle sudbonosne negativne posljedice njihova brkanja, međusobnoga zamjenjivanja i poistovjećivanja, osobito u znanstvenom govoru i pisanju.[4]

Priznajemo da nam je neugodno što odmah na početku moramo konstatirati da nam u tome pothvatu naši leksikografi, ut in pluribus, mogu više odmoći nego pomoći. Već npr. Faust Vrančić u svome peterojezičnom rječniku *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum*, Venetiis, 1595. uopće nema hrvatsku riječ "um" nego latinski izraz "intellectus" prevodi "pamet" (str. 50.), a "ratio" "razbor" (str. 88.). Ta činjenica iznenađuje tim više što je izraz "um", sudeći po Akademijinu *Rječniku*, prisutan u djelima naših starih pisaca, primjerice Šiška Menčetića (1457-1527.), Petra Hektorovića (1487-1572), Petra Zoranića (1508 ? - prije 1569) i Marina Držića (1508-1567). Također je neobična činjenica, koju bi naši jezikoslovci trebali razjasniti, da riječi "um" nema ni u I. Belostenčevu *Gazophylaciumu* iz 1740. ni u A. Jambrešićevu *Lexicon Latinum* iz 1742. godine. Belostenec oba latinska izraza "intellectus" (str. 701.) i "ratio" (str. 1021.) prevodi "razum, pamet", odnosno "razum, razbor", dok Jambrešić za "intellectus" (str. 439.) ima samo "razum", a za "ratio" (str. 838.) "razbor, razborje".

Čini nam se da je prvi izvor brkanja termina "um" i "razum" V. S. Karadžićev *Srpski rječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*, treće (državno) izdanje, U Biogradu, 1898. koji je presudno utjecao na F. Ivekovićev i I. Brozov *Rječnik hrvatskoga jezika*, U Zagrebu, 1901. i na njegove leksikografske potomke. Po njima, naime, dva spomenuta sličnoznačna izraza prijevod su jedne te iste latinske riječi "ratio" te se iz njihova prijevoda uopće ne može razabrati kako prevesti na hrvatski (ili na srpski) jezik latinski izraz "intellectus".[5] Doduše, V. Mažuranićevi izvrsni *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, U Zagrebu, 1908-1922. navode da hrvatskoj riječi "um" odgovara također latinski termin "intellectus" (str. 1500.), ali se ipak na prvo

mjesto stavlja "ratio" kao u slučaju termina "razum" (str. 1233.), što čitatelja koji traži jasno razgraničenje pojmova zbunjuje.

U pogledu određenja značenja naših dvaju izraza jamačno je najbliže jasnoći i istini Akademijin *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, premda je glede odgovarajućih latinskih termina isto tako nejasan i zbunjujući kao i veliki broj primjera koje navodi. O značenju riječi "um" čitamo sljedeće: "stvaralačka i proizvodna moć čovječjega duha, duh; umjetnički, pjesnički, filozofski i govornički dar; ingenium, mens; tal. ingegno, genio; njem. Genie; Geist; Vernunft. Um, umiti, umjeti je više i bolje od razum, razumjeti, od znanje, znati." (usp. Dio XIX, sv. 81, U Zagrebu, 1967-1971., str. 536.). O značenju izraza "razum" autor natuknice piše da je "ona moć duha, kojom čovjek razumije, razbira, raspoznava, rasuđuje, dokučuje i zaključuje, što je istina, a što nije, što je dobro i korisno, a što je zlo i štetno i t.d. Razum je jedna od umnih sposobnosti. Um (ratio, Vernunft) je kao viša duhovna moć, a niže su razum (intellectus, Verstand), pamet, kojom čovjek pamti (memoria, Gedächtnis) i volja. Ne razlikuju se uvijek točno pojmovi: um, razum i pamet,..." (usp. Dio XIII, sv. 57, U Zagrebu, 1953, str. 709.).

Po sebi je razumljivo da se od jednoga leksikografskoga djela kao što je Akademijin Rječnik ne može očekivati precizno definiranje značenja izraza "um" i "razum" jer njegova je prvobitna zadaća da registrira i sustavno sredi različite a ponekad i oprečne upotrebe tih termina u hrvatskoj književnosti i leksikografiji. Ali tu preciznu definiciju s razlogom očekujemo od naših filozofskih djela i rječnika pisanih bilo na hrvatskom jeziku, bilo na latinskom. Postavlja se, dakle, pitanje kako oni definiraju "um" i "razum", odnosno "intellectus" i "ratio".

Temeljno filozofsko djelo Frane Petrića *Nova de universis philosophia*, Ferrariae 1591. prevedeno je hrvatski pod naslovom *Nova sveopća filozofija*, Zagreb 1979. Sudeći po rječniku nazivaka što ga je sastavio prevoditelj Tomislav Ladan, u Petrićevu djelu postoje izrazi "intellectus" i "ratio" od kojih on prvi prevodi "razum", a drugi "dokaz, razbor, razlog". Našoj riječi "um" u Petrićevu djelu najbolje bi odgovarao, prema prevoditelju, latinski termin "mens". Velika je šteta što naš ugledni leksikograf nije sastavio stvarno kazalo s točnim referencijama na odgovarajuće tekstove jer bi se tada na temelju konteksta valjano moglo prosuditi da li mu je prijevod ispravan. Po našemu mišljenju predloženi prijevod nije ispravan, što smo u recenziji Petrićeva djela i Ladanova prijevoda obrazložili na sljedeći način: "... 'ratio' je diskurzivna moć, moć razabiranja, dakle raz-um, dok je um moć uviđanja (intus-legere, tako se u srednjem vijeku tumačila etimologija intellectusa). Petrićevo djelo u tom pogledu ne predstavlja iznimku, što se jasno vidi između ostalog i u *Panarchiji*, knj. XII. pri kraju, gdje je 'ratio' (a ne 'intellectus', op. T. V.) u skladu s kontekstom ispravno preveden 'razum'. No istini za volju valja napomenuti da kod naših filozofskih pisaca vlada poprilična nesigurnost i nesuglasnost u prevođenju i tumačenju tih temeljnih termina."[6] Dakle u praksi prevođenja sâm prevoditelj u skladu s kontekstom bio je primoran odstupiti od svoga rječnika nazivaka.

Ta nesigurnost i nesuglasnost osobito dolazi do izražaja počevši od filozofskog opusa dr. Josipa Stadlera preko brojnih hrvatskih i srpskih prijevoda klasičnih filozofskih djela prije i poslije dva svjetska rata do oba izdanja *Filozofijskoga rječnika*, Zagreb 1965. i drugo, prošireno izdanje 1984. u redakciji dr. Vladimira Filipovića. Josip Stadler, primjerice, tumačeći "Sadržaj filosofijskih izričaja" u svojoj *Logici* piše: "Razum, intellectus (intus legit)", a "Um, ratio; također pamet, memoria, odatle: pasti na um ili na pamet".[7] A trebalo je dati upravo obratno tumačenje, što se bjelodano razabire iz etimologije intellectusa (intus legit) i iz diskurzivne naravi razuma o kojoj svjedoči prefiks "raz".[8]

Čini nam se da prijelomni događaj u prevođenju sličnoznačnih izraza "um" i "razum" predstavlja jedan sasvim kratak, ali vrlo sadržajan i dokumentiran članak ugledne hrvatske mudroslovke dr. Marije Bride "O upotrebi termina 'razum' i 'um'".[9] Stoga smatramo potrebnim potanko prikazati sadržaj ovoga članka. Autorica počinje konstatacijom: "Htjela bih se osvrnuti na neka pitanja upotrebe termina 'um' i 'razum', jer mislim, da u njihovoj primjeni postoje često razmimoilaženja, koja mogu voditi do nesporazuma. To se ne odnosi toliko na originalnu literaturu, jer pisac za vlastite misli nađe obično manje-više adekvatan jezični izraz, osobito kad se radi o tako jasnim razlikama kao kod ovih riječi u našem jeziku, gdje prefiks 'raz' nesumnjivo označuje diskurzivnost. Međutim, u prijevodnoj literaturi, našoj i stranoj, ima često zamjenjivanja njihovog smisla. Mislim, da se je smisao tih termina iskristalizirao u filozofiji od Renesanse do danas, te da se može uzeti, da 'um' - intellectus, entendement, Vernunft - znači pojimanje cjelovite ideje, a 'razum' - ratio, raison, Verstand - diskurzivnu funkciju uma." (str. 175.). Da bi potkrijepila svoju opću tezu Marija Brida iznosi nekoliko konkretnih primjera: "Mislim, da bi bila vidljiva apsurdnost, kad bi se, naprimjer, izraz 'intelletto universale' Giordana Bruna (unutarnja stvaralačka snaga svemira) preveo sa 'sveopći razum', dok izraz 'um' tu sasvim pristaje. (...) Spinozino, djelo 'Tractatus de intellectus emendatione...' glasi u prijevodu 'Rasprava o poboljšanju razuma' (Kultura, Beograd, 1956.). Tu su, mislim, već vidljive teškoće ovakvog prevođenja. Tako, naprimjer, na str. 53. navedenog prijevoda iz svojstava 'razuma' (intellectus) vidljivo je, da Spinoza misli u prvom redu cjelovito pojimanje ideje, koje se tek sekundarno očituje u diskurzivnosti, kao što je to vidljivo osobito na primjeru ideje kvantiteta. (...) Mislim, da je sasvim jasno, da ovdje 'ratio' odgovara našoj riječi 'razum', tj. diskurzivnoj funkciji. U prijevodu 'Etike' iz 1934. godine prevedeni su ti termini na isti način. Kad se naprimjer IV. definicija I. dijela 'Etike' prevede: 'Pod atributom razumijem ono, što razum (intellectus) opaža na supstanciji, kao da sačinjava njenu suštinu', dobiva se upravo ono, što Spinoza naglašava kao neispravno (napr. u scholiumu XV. prop. I. dijela 'Etike'), naime, da se supstancija i atributi shvate apstraktno, kao djeljivi, bez unutarnjeg jedinstva, čemu vodi zamjenjivanje inteligibilnoga sa racionalnim." (str. 175.).

Autorica svoj članak zaključuje sljedećim riječima: "Sa ovih nekoliko zapažanja nisam mislila ulaziti u cjelovitu problematiku upotrebe gore navedenih termina, nego jedino doprinijeti nastojanju, da se u slučajevima, kad u narodnom jeziku postoje sasvim

jasni izrazi za odnosne filozofske pojmove, ti izrazi bez potrebe ne iskrivljuju, nego da se zadrži njihovo originalno značenje. Mislim, da bi doprinijelo izgrađivanju naše filozofske terminologije, kad bi se razni stavovi kroz diskusiju konfrontirali, te bih u tom smislu prema potrebi i pobliže obrazložila sporne momente ovog prijedloga, u koliko naiđe na interes čitalaca." (str. 176.).

Koliko znamo, poziv Marije Bride na konfrontaciju raznih stavova kroz diskusiju nije naišao na odziv, ali je utjecaj njezina članka nedvojben na dva istaknuta suradnika *Filozofijskog rječnika* u oba izdanja: Krunu Krstića i Danila Pejovića.[10] Krstić tumačeći izraz *"Intelekt* (lat. intellectus = um)", piše: "prvotno (u lat. jeziku) glagolska imenica sa značenjem 'razabiranje', 'razumijevanje'; kasnije postaje psihološko-filozofski termin kojim antičko-skolastička tradicija označuje najvišu ljudsku spoznajnu moć ('um'), stavljajući je iznad osjetne percepcije (sensatio), a ponekad i iznad 'razuma' (ratio) kao sposobnosti stvaranja pojmova na neposrednoj osnovi perceptivnih podataka." (str. 146., 2. izd.). Danilo Pejović razlažući značenje natuknice "intellectus agens" nedvosmisleno jasno piše: "(lat.) 'djelatni um', u skolastičkoj filozofiji moć apriornog znanja usmjerenog na biće uopće, koje spoznaje čiste biti (v.), apstrahira ono općenito iz osjetilnoga iskustva i time zapravo tek omogućuje 'intellectus possibilis', mogući um koji spoznaje realne stvari u svijetu."[11] Na isti način Pejović prevodi sintagmu *"Intellectus archetypus* (lat.): 'uzorni um', um koji izvorno bez izvođenja razumije i shvaća sve. Oslanjajući se na skolastičku tradiciju (.i.a. intuitivus, originarius) Kant ovim pojmom označuje moć božanskoga intelektualnog zrenja, što opažajući misli i misleći opaža za razliku od ljudskoga diskurzivnoga mišljenja, upućenog na dva izvorno razdvojena stabla spoznaje, osjetilnosti i razuma." (str. 148., 2. izd.).

Nasuprot Kruni Krstiću i Danilu Pejoviću Gajo Petrović uporno ponavlja brkanje naših dvaju sličnoznačnih izraza u oba izdanja rječnika: "Ratio (lat.), isto što i um (v.) za razliku od razuma (intellectus, v.); neki istim terminom označuju oboje (um i razum), a neki čak i samo razum." (str. 280., 2. izd.).

Naši vlastiti pokušaji sedamdesetih godina prošloga stoljeća da djelo Tome Akvinskoga učinimo dostupnim hrvatskom znanstvenom općinstvu u što vjernijem prijevodu latinskom izvorniku doveli su nas do nepokolebljivoga zaključka da u tom djelu izraz "intellectus" uvijek znači "um", a "ratio" "razum".[12] To smo izričito naglasili i u velikoj antologiji Akvinčevih tekstova izdanih pod naslovom *Izabrano djelo,* Globus, Zagreb, 1981., gdje na str. 35. u bilj. 5. upozoravamo: "Um (intellectus) i razum (ratio) nisu dvije različite duševne moći, nego dvije različite radnje jedne te iste moći. Ukoliko ljudski razum *uviđa* istinu, zove se 'um', a ukoliko je *razabire* iz različitih spoznaja, zove se 'raz-um' (usp. *Summa th.*, I, q. 79, a.8. i *De veritate,* q. 15, a.1). Vidi: J. Peghaire, *Intellectus et ratio selon s. Thomas d'Aquin,* Paris-Ottawa, 1936."

Naposljetku, u članku "O filozofiji i filozofima u nekim hrvatskim leksikonima"[13] osvrćući se na drugo izdanje *Filozofijskoga rječnika* napomenuli smo da "Rječnik pogrešno izjednačuje hrvatski termin 'um' s latinskim 'ratio', a 'razum' s 'intellectus' (str. 280, 341) jer istina je upravo suprotna."[19] Naime, 'ratio' je diskurzivna moć, moć razabiranja, dakle raz-um, dok je 'um' moć neposrednog uviđanja (= intus-legere, tako

se u srednjem vijeku tumačila etimologija termina 'intellectus'). U tom pogledu potpuno se slažemo s mišljenjem i razlozima Marije Bride iznesenima u prilogu "O upotrebi termina 'razum' i 'um'."

Danas, na prijelazu iz drugoga tisućljeća u treće sa zadovoljstvom možemo konstatirati da je ovdje zastupano poimanje termina "um" i "razum" općenito prihvaćeno od hrvatskih filozofskih i teoloških pisaca i mislilaca. Svjedoči o tome impozantan prevoditeljski opus Akvinčevih djela iz pera Augustina Pavlovića O. P. počevši od monumentalne *Sume protiv pogana,* 2 sv. (1993, 1994), preko *Opuscula philosophica,* 2 sv. (1995, 1996) do magistralnih *Pariških rasprava* (2001.), zatim filozofska hrestomatija *Srednjovjekovna filozofija* (1996.), što ju je priredio Stjepan Kušar, i napokon A. Mišića SJ *Rječnik filozofskih pojmova* (2000.), gdje izvrsno piše: "*intelekt* - (lat. intellectus = um, od intus-legere = čitati unutra), skolastički prijevod grčke riječi νοῦς - um (za razliku od riječi διάνοια koju prevodi ratio - razum" (str. 124.), dok "*ratio,* (grč. λάγος, διάυοια = um, razum), pojam prvotno izražava spoz-najnu sposobnost koja je vlastita samo ljudima. Tako su ratio shvaćali skolastici sve do Kanta." (str. 227.).

Ovu kratku raspravu o autentičnom značenju hrvatskih sličnoznačnih izraza "um" i "razum" zaključit ćemo riječima našega uglednog estetičara Zlatka Posavca koji je upravo kao hrvatski estetičar savršeno proniknuo u bitnu razliku između spomenutih termina:

"Kako god stajalo s prevodilačkim problemima i latinističkim tomističkim (skolastičkim) izvornim tekstovima, za ovo je istraživanje važno istaknuti kako je u hrvatskom jeziku distinkcija između pojmova odnosno riječi *razum* (raz-um, ratio, Verstand) i *um* (Vernunft) od izuzetno velike važnosti, prvenstveno filozofijske uopće, a onda za estetičko područje posebice stoga jer u hrvatskom jeziku pripadaju istom smislenom krugu, istom korijenu i podrijetlu, istog su etimona kao i riječi *umjetnost, umijeće, umjetnik, umjetnina* itd. gdje je u temelju pojma, u korijenu riječi svagda um, što u drugim velikim europskim jezicima nije, kao što nije ni u antiknoj, ni grčkoj tradiciji."[14]

Postscriptum

Kada nam se učinilo da je u hrvatskih filozofa i teologa napokon postignuta suglasnost glede upotrebe termina "um" i "razum", upozoreni smo na jedan osamljeni, ali vrlo odlučan pokušaj povratka na J. Stadlerovo i G. Petrovićevo razumijevanje naših dvaju sličnoznačnih izraza. Rečeno nam je, štoviše, da se hrabri osamljenik Željko Pavić osobito kritički osvrnuo na naš prijevod latinskih izraza "intellectus" i "ratio" u *Izabranom djelu* (1981.), i to u svome članku "Bog Abrahamov i Bog filozofa"[15] koji je posvećen analizi filozofskih dometa enciklike *Fides et ratio* (1998.) pape Ivana Pavla II. Isprva smo s nevjericom primili tu informaciju jer sa Željkom Pavićem uspješno smo surađivali u sastavljanju nekih filozofskih natuknica za prva dva sveska *Hrvatske enciklopedije,* pa nismo uspjeli dokučiti zašto bi se on u ovoj problematici kritički

osvrnuo upravo na *Izabrano djelo* kad su mu mnogo bliži sugovornici oni koji su naslov enciklike *Fides et ratio* preveli *Vjera i razum* te su mnogi autori taj prijevod prihvatili u svojim člancima i raspravama. No Pavić u svome članku doista ulazi u raspravu samo s mojim *Izabranim djelom*, možda i zato što ga smatra glavnim izvorom zablude da se u posljednje vrijeme u nas "intellectus" prevodi "um", a "ratio" "razum". On naime u dva navrata odlučno ističe: "Iz razloga koje ću tek navesti ovdje sam suprotno prevoditelju za 'intellectus' upotrijebio riječ 'razum', a ne 'um', kako je to sustavno učinio prevoditelj, rezervirajući riječ 'ratio' za razum."[16] I opet u vezi s mojim prijevodom Akvinčeva komentara Aristotelove *Nikomahove etike:* "Ovdje ponovno, nasuprot prevoditelju, prevodim 'ratio' kao um."[17] Stoga je razumljivo da naš kritičar odrješito objavljuje svoju borbu protiv, po njegovu mišljenju, jedne vrlo raširene prevoditeljske zablude: "Zbog toga ovdje moramo raščistiti jednu *zabludu* koja vlada u praksi prevođenja temeljnih skolastičkih tekstova i koja je naknadno primijenjena i na prijevod *Fides et ratio.*"[18]

No nama se čini da rasprava sa Željkom Pavićem nije potrebna zbog sljedećih razloga:

1. Naš je cijenjeni sugovornik nestalan u svojoj prevoditeljskoj praksi. Prevodeći naime K. Pohlov članak "Put mističnog iskustva u propovijedima Meistera Eckharta i Johannesa Taulera" on (Pavić) latinski izraz "intellectus" prevodi točno kao i mi, "um".[19]

2. Naš kritičar je vrlo nejasan i nesiguran u tumačenju etimologije riječi "intellectus": "... dolazi od glagola intuslegere, što izvorno znači 'učitavati', 'iščitavati' ili 'odčitavati'."[20] Međutim, svakome je jasno da glagoli "učitavati", "iščitavati" i "odčitavati" nemaju i ne mogu imati isto značenje, pa bi se naš sugovornik morao opredijeliti za jedan od njih i obrazložiti svoje opredjeljenje. Usput napominjemo da u Tome Akvinskoga etimologija "intellectusa" (intus-legere) ne znači bilo kakvo "učitavanje", nego: "Dicitur autem intellectus ex eo quod intus legit intuendo essentiam rei. - Um se naziva po tome što čita unutra uviđajući bit stvari."[21]

3. U ispreplitanju Akvinčeva poimanja uma, razuma, vjere i spoznaje s Kantovim postoji višestruka zamka pogrešnoga zaključivanja, odnosno sofističkoga brkanja koje se zove "transitus de genere ad genus" (prijelaz iz jednoga roda stvari u drugi).

Nakon svega što smo iznijeli u našoj kratkoj raspravi, čini nam se da je suvišna rasprava i s Ivanom Tadićem koji u svome članku "Razum i spoznaja u enciklici 'Fides et ratio'"[22] čini istu pogrešku kao Stadler, Petrović i Pavić, samo s tom razlikom što u sažetku svoga članka pišući "vjera i razum" proturječi samom sebi u bilj. 4. na str. 40. prema kojoj bi "ratio" trebalo prevesti "um".

BILJEŠKE

1 *Hrvatski opći leksikon: A/Ž*. Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1996., str. 949. i 1101. Usp. T. Vereš, O filozofiji i filozofima u nekim hrvatskim leksikonima, u: *Filozofska istraživanja* 17 (1997.) 2, str. 468.

2 Branimir Glavičić, *Marulićev latinski rječnik*, Književni krug, Split, 1997., str. 90.: "disciplina - nauk,...", str. 95.: "doctrina - nauka,..." No valja upozoriti da mnogi naši leksikografi poistovjećuju i time brkaju značenje riječi "doctrina" i "disciplina". Tako Faust Vrančić u svome djelu *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum*, Venetiis, 1595. oba latinska izraza prevodi istom hrvatskom riječju "nauk" (str. 29. i 30.). Jednako postupaju Ivan Belostenec u svome *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum Aerarium*, Zagreb, 1740., str. 450. i 465., Andrija Jambrešić u *Lexicon Latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica*, Zagrabia, 1742., str. 219. i 229. i Tomo Maretić koji u Akademijinu *Rječniku*, Zagreb, 1911-1916., str. 719. tvrdi da "Između jednoga i drugoga oblika nema razlike u značenjima, zato se u navođenju primjera i ne rastavlja nauka od nauk." Međutim, to poistovjećivanje razložno opovrgava *Opća enciklopedija JLZ*, sv. 5, Zagreb, 1979., pod natuknicom "nauka ili znanost", a vrlo dokumentirano s uputom na izvore dr. Živan Bezić, *Etika i život*, Đakovo, 1995., str. 22-25.

3 Otišli bismo predaleko kad bismo htjeli prikazati povijest toga procesa u Hrvatskoj pa stoga upućujemo na našu knjigu *Razmišljanja jednog kršćanina*, Zagreb, 2000., str. 88-97. (br. 18-64.) gdje se mogu upoznati sve važnije etape toga procesa. Ovdje ćemo se ograničiti samo na vrlo sažet prikaz. Osporavanje katoličke društvene nauke počelo je člankom J. M. Gonzalesa Ruiza "Socijalni problemi i pokoncilska teologija" objavljenim u *Svescima* br. 2/1967. Kršćanske sadašnjosti, nastavilo se dezinformacijom uredništva *Glasa Koncila* (br. 11/1971.) da apostolsko pismo pape Pavla VI. *Octogesima adveniens* uopće ne govori o "društvenoj nauci Crkve", nego samo o "načelima, smjernicama, usmjeridbenom naučavanju" i pisanjem Marijana Valkovića počevši od *Kane* br. 7-8/1981. do njegova izdanja socijalnih dokumenata Crkve, *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991. gdje se definitivno ustalila terminološka i epistemološka degradacija "katoličke društvene nauke" u "katolički društveni nauk". - O nedoumicama "katoličkog društvenog nauka" dovoljno svjedoči njegova dezorijentiranost u društvenim zbivanjima Hrvatske poslije 1990., ali također na svojevrstan način i nakon 1998. kada je osnovan "Centar za proučavanje socijalnog nauka Crkve", što priznaje i pročelnik Centra prof. dr. Stjepan Baloban u svome predavanju na prvoj tribini (usp. Prilog biltenu IKA-Vijesti od 12. 3. 1998. - III.). Čini se da je glavni razlog nedoumica u tome što nije uočena prvobitna zadaća katoličke društvene nauke, zadaća o kojoj govore i Lav XIII. i Ivan Pavao II.: "...ljudima se najnižeg staleža mora pomoći brzo i prikladno jer je upravo njihov položaj, bez njihove krivnje, najvećim dijelom bijedan i nevoljan." (*Rerum novarum*, br. 2) i "Crkva socijalnu poruku evanđelja ne smije smatrati teorijom, nego, u prvom redu, temeljem i motivacijom djelovanja." (*Centesimus annus*, br. 57.). - Ovdje se ne bismo zadržali na tumačenju razlike između "općeg" (universale) i "zajedničkog" (commune), nego bismo predložili čitateljima da razmisle zašto se s razlogom govori o općem pojmu, općem sudu itd., dok se ne može govoriti o zajedničkom pojmu i zajedničkom sudu. Zbog istoga razloga "bonum commune" pogrešno je prevoditi "opće dobro". Ono je "zajedničko dobro". To potvrđuju i latinsko-hrvatski rječnici Mirka Divkovića i Milana Žepića.

4 Čini se da su naša dva dosadašnja pokušaja razgraničenja sličnoznačnih izraza "narav" i "priroda" (usp. *Obnovljeni život*, br. 5/1991., str. 415-431.) te "nauka" i "znanost" (usp. *Marulić*, br. 4/1998., str. 795-796.) dobro primljena u našem općinstvu. Nadamo se da će isto tako biti prihvaćen i sadašnji pokušaj glede pojmova "nauk" i "nauka", te "um" i "razum".

5 Istini za volju treba priznati da je Vuk Stef. Karadžić u prvom izdanju svoga *Srpskog rječnika*, U Beču, 1818. "um" izjednačio s "intellectus, mens", ali su priređivači trećega (državnog) izdanja P. P. Đorđević i Ljub. Stojanović taj dobar prijevod pokvarili.

6 Tomo Vereš, Svestrani hrvatski mislilac, u: *Obnovljeni život* XXXV (1981.) 1-2, str. 148. Pripominjem da sam razliku između "uma" (intellectus) i "razuma" (ratio) ponešto opširnije protumačio i obrazložio s filozofskog gledišta u svome članku-intervjuu "Ozbiljan dijalog o dijalogu", u: *Obnovljeni život* XXXI (1976.) 3, str. 248-249. Ovaj članak-intervju ponovno je tiskan u dvjema knjigama: Dragan Kalajdžić (prir.), *Razgovori o nama*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., str. 321-342. i u mojoj knjizi *Pružene ruke*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 1989., str. 229-255.

7 Dr. Josip Stadler, metropolita i nadbiskup vrhbosanski, *Logika*. Dio prvi: Dijalektika, U Sarajevu, 1904., str. 236. i 238. Stadlerova nesigurnost očituje se i u prevođenju termina "forma" = lik (str. 234.), što dovodi do zabune jer "lik", kojemu zapravo odgovara latinski izraz "figura", označuje vanjske obrise stvari. Za Stadlerom se, na žalost, poveo i Augustin Pavlović u svim svojim prijevodima Akvinčevih djela na hrvatski. No Stadler

je već 1871. bio svjestan prevoditeljskih teškoća latinske filozofske terminologije te je bio spreman ispraviti svoje pogrešne prijevode: "Što se jezika tiče, to znaš i sam, da su me neki izrazi mnogo truda morali stajati. Kako sam bolje znao, tako sam jih skovao. Nedopade li ti se dakle koji izraz, ispričaj me; al ujedno i bolji skuj, te ga na vidik iznesi, a ja ću - vjeruj mi - svoju pogrešku izpraviti i tvoj izraz poprimiti, samo ako mi dokažeš, da tvoj izraz *stvar*, koja se hoće naznačiti, točno naznačuje." (usp. *Logika*. Iz latinskoga jezika preveo, a stranom i preradio jedan svetjenik (=Josip Stadler, op. T. V.) nadbiskupije zagrebačke, U Zagrebu, 1871., str. 1*.).

8 P. Skokov *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga treća, Zagreb, 1973., str. 544. donosi samo etimologiju izraza "um". Također A. Gluhakov *Hrvatski etimologijski rječnik*, Zagreb, 1993., str. 652-653. Šteta.

9 *Jugoslavenski časopis za filozofiju i sociologiju* (Beograd), II (1958.) 1-2, str. 175-176.

10 Članci spomenutih autora ostali su nepromijenjeni u oba izdanja rječnika.

11 Članak "intellectus agens/possibilis" u drugom izdanju rječnika piše Goran Gretić, ali za nj su "Mogući prijevodi 'zbiljski i mogući um' i 'djelatni i određujući razum'" (str. 148.). Ova nesigurnost nužno dovodi do brkanja dvaju pojmova.

12 Toma Akvinski, O filozofiji. Što je teologija? Postoji li Bog?, preveo i bilješkama popratio Tomo Vereš, u: *Zbornik u povodu 700. obljetnice smrti sv. Tome Akvinskoga (1274-1974.)*, izd. Dominikanski provincijalat, Zagreb, 1974., str. 239-286. Neka se pogleda Tomino tumačenje Aristotelove *Metafizike*, str. 251, 252. i 255. Ti tekstovi postaju nesuvisli i besmisleni ako se "ratio" prevede "um", a "intellectus" "razum".

13 Usp. *Filozofska istraživanja* 17 (1997.) 2 (65), str. 475-476.

14 Zlatko Posavac, Umjetnost i pojam ljepote u hrvatskoj neoskolastici, u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* XXVI (2000.) 1-2 (51-52), str. 222.

15 *Vrhbosniensia* III (1999.) 2, str. 317-337.

16 *Isto*, str. 318, bilj. 3.

17 *Isto*, str. 319, bilj. 4.

18 *Isto*, str. 318. - Podcrtao T. V. - Više skromnosti i promišljenosti, a manje inkvizitorske revnosti u traženju tuđih zabluda ne bi škodilo našem kritičaru.

19 *Filozofska istraživanja* 17 (1997.) 3, str. 631.

20 *Vrhbosniensia* III (1999.) 2, str. 318.

21 *In decem libros Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum expositio*, Lib. V., lec. 5, n. 1179, Marietti, Taurini - Romae, 1949., str. 322.

22 *Obnovljeni život* LV (2000.) 1, str. 40., bilj. 4.

Zusammenfassung

VERNUNFT UND VERSTAND

In der vorliegenden Arbeit wird die genaue Bedeutung zwer wichtiger kroatischer Wörter "um" (intellectus, Vernunft) und "razum" (ratio, Verstand), insbesondere in der kroatischen Literatur und im philosophisch-theologischen Schriftum, untersucht. "Um" bedeutet die intuitive Tätigkeit des menschlichen Erkenntnisvermögens und "razum" seine diskursive Tätigkeit.

Živko PRODANOVIĆ

Haiku

Priču jeseni
zamišljenom pjesniku
sitnozbori kiša.

Vjetar raznosi
zaboravljeno lišće
zaboravljenom ulicom.

Putuje nebo
kroz oči dječaka,
a već starost je to.

Starinska nošnja;
bakini prsti plešu
reumatični drmeš.

Nevrijeme.
Ulice i drveće plešu
neki novi ples.

Stari zid;
cigle trošne
poput uspomena.

Utrneš žarulju - mrak.
Zatvoriš oči -
svjetlo.

Napušten od svih
posljednji list na grani
baca se u ponor.

Usnuli pjesnik.
Pritajeni povjetarac
prekapa po stihovima,

Tužna zgoda:
u borbi za besmrtnost
izgubio život.

U cvjetnom vrtu
mnoštvo poznatih snova
i jedan nepoznat.

Trećega čekali,
treći vrlo kasni,
treći ostao žedan.

Umoran sanja.
I sutra će biti
umoran.

Lete packe boja
razbacane na brzinu
- klizači na ledu.

Bakino srce luta
od unuka do unuka:
tiha prolazi noć.

U tramvaju
haiku pjesmu smišlja
- silazi krivo!

Roberto SARZI*

Sudjelovanje Hrvata u prevratničkom petodnevlju

(Pokrajine Lombardija i Venecija te Mantova tijekom 1848.)

Za vijest o ustanku u Beču 13. svibnja te o padu Metternicha, austrijskoga premijera koji je od Bečkoga kongresa na ovamo više od bilo koga drugoga utjelovljivao neslobodarski i reakcionarni duh restauracije u postnapoleonskoj Europi, doznalo se u Milanu 17. poslije podne. Nešto kasnije se saznalo da je, na prijetnju gruvanja na trgu, car Ferdinand dozvolio ukidanje cenzure, to jest novi zakon o tisku te da je za mjesec srpanj sazvao u Beču države Kraljevstva kao i središnje kongregacije pokrajinâ Lombardije i Venecije.

Te su vijesti bile dovoljno jasne da i predstavnici liberalnoga građanstva i plemstva u Lombardiji shvate kako se austrijski orijaš urušava iznutra, te da pobude nadu u još dublje i korjenitije promjene od onih koje su se doista dogodile.

Već 18. ožujka neki plemići iz Milana koji se zatekoše na dvoru u Torinu, te ostali koji su bili u Milanu nastavljajući putem koji je označio Confalonieri, zazvaše pomoć Carla Alberta da nametnu, u nakani da obrane vlastite interese, monarhijsko rješenje institucionalne krize koja se u Lombardiji otvorila u oporbi spram prijedloga što su ih (ventilirane) predlagali druge skupine i komiteti, s kojima je lombardijsko plemstvo bilo spremno zajedno nastupati sve dok se radilo o tome da se bore protiv Austrije, ali kojima je postajalo protivnik nakon što bi se postigla pobjeda.

Jednoj od tih struja na čelu bijaše Cattaneo, koji je poticao na reformu u pravcu republikanstva i federalizma, druga pak, koju bismo mogli definirati demokratsko-

* I prije svoga prvog javnoga nastupa u Zagrebu, kada je (28. travnja 1992.) u Klubu sveučilišnih nastavnika predstavio svoju dragu Mantovu (*Renesansna prijestolnica u prošlosti i sadašnjosti*), Roberto Sarzi je bio poznat i omiljen među brojnim intelektualcima i kulturnim djelatnicima u Zagrebu, kamo je 1987. godine - reklo bi se po službenoj dužnosti - došao kao djelatnik ondašnjega Talijanskog centra za kulturu. Zacijelo i zbog toga što je, za razliku od svojih mnogobrojnih predšasnika, zarana pokazivao spremnost i dobru volju da nauči jezik zemlje domaćina. No, profesor Sarzi je odmah na početku krvavoga sraza na ovim prostorima pokazao da ima i veliko ljudsko srce, jer mu nije trebalo previše objašnjavati tko je tko u tom krvoproliću. Znaju to dobro stanovnici sisačkoga kraja, a napose Banovine (usp. *S Alpincima u oslobođenoj Banovini*, u: *Hrvatsko slovo*, br. 20, 8. rujna 1995.).

Ništa manje nije zanimljiv ni Sarzijev intelektualni rad, jer se njegovi kulturološki interesi kreću od povijesti do povijesti umjetnosti. Njegovo drugo zagrebačko predavanje (održano 5. svibnja 1995. godine) *Povijesne i umjetničke veze između Hrvatske i Mantove tijekom minulih stoljeća* prerast će - barem se tako nadam - u publikaciju koja će se pretvoriti u trajni most ne samo između Mantove i Zagreba, već i cijele Hrvatske i Italije.

Očekujući dovršetak te dragocjene publikacije, donosimo nedavno objavljeni tekst o pet glasovitih dana borbi u Milanu (18.-22. ožujka 1848.), koji su značili početak kraja apsolutizma, u čemu su - zorno o tome piše prof. Sarzi - sudjelovali i mnogobrojni Hrvati (usp. *La Cronaca di Mantova*, br. 16, 20. IV. 2001. (III), str. 22-23).

Na kraju i nekoliko temeljnih biografskih podataka: Roberto Sarzi se rodio u Bergamu 23. ožujka 1947. godine, a u Padovi je diplomirao njemački i francuski jezik s pripadajućim književnostima. Prije dolaska u Zagreb, gdje ostaje skoro cijelo desetljeće, najprije je radio kao srednjoškolski profesor u Mantovi te kao predavač na Sveučilištu za strance u gradiću Pau (francuski jezik i književnost).

-mazzinijevskom, zazivaše narodni rat protiv Austrije. Među najvažnijim predstavnicima te struje bijahu: Giuseppe Finzi, Luciano Manara i Anselmo Guerrieri Gonzaga.

Među svima se isticao Cesare Correnti, kulturno blizak Cattaneu, a po nekim socijalnim zamislima Mazziniju, čiji se politički program sastojao u tome da udobrovolji sve snage u Lombardiji i Veneciji u pravcu otvorene i odlučne borbe te bez ustupaka habsburškome carstvu.

18. ožujka nekoliko je komiteta organiziralo pučki ustanak pred palačom vlade, gdje je mnoštvo, povukavši za sobom malobrojnu skupinu koja mu je bila na čelu, prodrlo u palaču, blokiralo vojnike, razorilo stražarnice, porušilo grbove, porazbijalo namještaj i staklo, uništilo registre i knjige. Malo kasnije banuše i predstavnici vlasti, naime barun Gabrio Casati i nadbiskup Romilli koji, pod pritiskom mnoštva koje je grleno zahtijevalo instituciju gradskoga redarstva, razoružanje policije te predaju oružja novoj gradskoj policiji, nagovoriše podpredsjednika vlade baruna O'Donella da potpiše tražene dekrete, koje Torresani, generalni upravitelj policije, u dosluhu s Radetzkym, odbi prihvatiti jer su iznuđeni silom.

Vojne vlasti, u međuvremenu, nisu bile neodlučne pred ustankom koji je izbio munjevito: barikadama podignutima na Mostu sv. Damjana pridružile su se mnogobrojne druge po cijelome gradu, dajući toj manifestaciji neprijeporno obilježje ustanka. U tom času maršal Radetzky ispali iz topova na uzbunu i naredi svojima da djeluju: general Wohlgemuth, dolazeći iz utvrda, iznova je zaposjeo palaču vlade, a nakon što je topovima sravnio nekoliko barikada koje su je štitile, uspio je i osloboditi palaču; general Rath, nakon što je osvojio druge barikade, zauzeo je kraljevsku palaču, zatvore i prvostolnicu, s čije terase su tirolski lovci mogli držati pod nadzorom trg i susjedne ulice. Tako je započelo petodnevlje ustanka u Milanu, naime od 18. do 23. ožujka 1848., kada su se u borbama između ustanika i austrijskih trupa osobito istaknuli bataljuni hrvatskih pograničnih regimenti iz Ogulina i Otočca, zvani Ugolini (Ogulinci) i Otočani, porijeklom iz Like.

Poručnik Kasumović zauze s pola postrojbe barikade iza istočnih vrata. Otočani zauzeše postaju gdje su se nalazili ustanici. Ogulinci osvojiše barikade koje su bile podignute na ulicama pred palačom Broletto, koja je postala sjedištem nove privremene vlade.

Inženjerci iz otočkoga bataljuna nastojali su srušiti vrata, a kako su ona odolijevala, nakon što su osvojili kuću nasuprot municipalnoj palači te omogućili da uznapreduje dio topništva s tri hitca ih razniješe te ušavši u zgradu zarobiše oko dvjesto i pedeset pobunjenika, koje odvedoše u utvrdu obitelji Sforza. Nakon pet dana borbi, za vrijeme kojih vojnici nisu mogli zalaziti u vojarne te im je počelo ponestajati namirnica, stiže vijest o približavanju vojske Carla Alberta i u tom času Radetzky odluči napustiti Milano, kako bi priskočio u pomoć onima na bojištu na rijeci Mincio.

Za povlačenja pobunjenici su neprestance ciljali po austrijskim postrojbama, pucajući po njima s prozora, s krovova i iz podruma. Računa se da su gubici u austrijskim redovima iznosili oko 1000 ljudi, među kojima zacijelo dobar dio Hrvata, koji su

podnijeli teret najžešćih sukoba, dok je među građanima Milana bilo više od tristo poginulih.

Pjesnik Giambattista Nicolini, preuzimajući ulogu tumača narodne srdžbe građana Milana protiv Hrvata, napisao je i snažne stihove protiv njih:

... A vi što krvi ste više no zlata žedni,
Tigrovi iz Hrvatske u ljudskom obličju,
Ruglo ćete svijeta neprestance biti,
Svjetino surova, budalasta i divlja:
Takve su lovorike što kod vas se beru...

Toj snažnoj invektivi pandan je hrvatska pučka pjesma iz Žumberka koja potresnim i humanim stihovima pripovijeda o smrti mladoga novaka, pripadnika hrvatske regimente u vrijeme tih pet milanskih dana, te obznanjuje istinske osjećaje vojnika kojima je Italija bila tuđinska zemlja, gdje ih je ponajčešće čekala samo smrt, daleko od domovine i od najtoplijih čuvstava:

Šetala se hrvatska armada
U Taliju, daleku deželu,
Gdje mi nije drva ni kamena
Na što bi se junak naslonio.
Nasloni se junak na junaka,
I husari na vrane konjiće.
Puče puška od Milana grada,
Ubila je junaka mladoga.
Još mi junak tiho progovara:.
"Da ja imam tinte i papira,
Da ja pišem staroj miloj majki,
Da ne traži praha ni olova,
I ne kupi l'jepe kite svata,
I ne prosi lijepe djevojke:
Ja se junak oženio jesam
Crnom zemljom i zelenom travom." *

U Bergamu bataljun Ogulinaca nije uspio odbiti ustanike pa se nakon krvave borbe povukao prema Veroni.

U Comu se Križevački bataljun predao te položio oružje nakon što su ga ustanici posve opkolili.

U Cremoni talijanska regimenta Ceccopieri se pobunila, dok je u Veneciji general Culoz bio prisiljen napustiti grad s trupama iz Petrovaradina.

Pavaia je evakuirana bez borbe pod zapovjedništvom Benedeka, koji je dobio zapovijed da se premjesti u Mantovu, kako bi pritekao u pomoć zapovjedniku na trgu,

* Hrvatski je izvornik naveden prema: Krešimir Mlač, *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, izd. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1972., str. 330. A kao osobit znak zahvalnosti prof. Sarziju što je talijanskim čitateljima ponudio kvalitetan informativni prijevod te narodne pjesme iz Žumberka, donosimo te stihove i na talijanskom: "Marciava l'esercito croato / in Italia, terra lontana, / dove non ci sono né alberi e rocce / cui il soldato possa appoggiarsi. /Il soldato si stringe al soldato / e gli Ussari ai loro morelli. / Spara il fucile nella città di Milano / e uccide il giovane soldato / che con un fil di voce ancor mi dice: / "Se avessi carta e inchiostro, / scriver vorrei alla mia cara vecchia madre / che non cerchi piombo e polvere da sparo / e non comperi i bei fiocchi nuziali / e non chieda in sposa belle ragazze / perché io che son soldato / con la terra nera e l'erba verde / mi son sposato!".

Gorzowskom, koji se nalazio na velikim mukama zbog učestalih buna i zbog prijetnje od bijega vojske iz regimente Haugwitz, koju su većim dijelom popunjavali Talijani.

Između 31. ožujka i 1. travnja uđoše u grad dva bataljuna iz regimente Paumgarten (Česi), dva bataljuna iz regimente tirolskih Kaiserjägera, dva bataljuna regimente Rukavina (Hrvati) s tri odjeljenja kopljanika i dvije baterije od kojih jedna pješaštva a druga konjaništva. Uz iznimku regimente Gyulai sve druge postrojbe bijahu povratnici iz borbi u Milanu te posve iscrpljeni od dugoga marša kroz pobunom zahvaćenu Lombardiju tako da, kako je zabilježio svjedok očevidac toga vremena, ti vojnici uđoše u Mantovu "slomljeni od napora, poderani, izgladnjeli pa više vojniku ne bijahu nalik".

Premda su bili u tako lošem stanju, njihovim dolaskom austrijske postrojbe okončaše napokon stanje pobune i nereda, u kojem se Mantova do tada nalazila i kada pade svaka iluzija i kod najnaivnijih rodoljuba koji napustiše grad a da se Gorzowski tome nije ni pokušao oduprijeti: s opsadom na pomolu ta izgladnjela usta su smanjivala broj potencijalnih neprijatelja. Napokon, 2. travnja zapovjednik na trgu ubra plod svoje ustrajnosti i vještine kojom je izbjegao pobunu mantovanskoga građanstva, osvojivši svu vlast.

Inženjer i domoljub Giovanni Arrivabene ovim je riječima sažeo uzroke izostaloga uspjeha pobune gradana u Mantovi: "gotovo posvemašnji nedostatak obavijesti o nakanama drugih gradova, zbog čega je pokret uspio preveć munjevito, pa se nije iskoristio taj uspješni početak, kada je bilo više izgleda za uspjeh; prekobrojan komitet; kod nekih previše naglosti, koja je prikrivala sve poteškoće, te činila da se zaboravi svako pravilo razbora, te preveć premišljanja i kolebljivosti kod drugih; nikakav raniji dodir i odnošaj s postrojbama; malobrojnost ljudstva; relativna ali i apsolutna raširenost i važnost utvrda; blizina Verone, koja je ubrzo postala utočištem postrojbama iz Mletaka; nada utemeljena na tome da će se Austrijanac odlučiti maknuti s puta kada rat bude odbijen odlučnošću kakvoj smo se nadali", jasnim riječima i prosudbom teškom poput stijene.

Posljedica toga bijaše da je očuvanje Mantove od strane Austrijanaca bilo ozbiljnom zaprekom sretnomu završetku prvoga rata za neovisnost.

Izoliran i blokiran u Veroni maršal Radetzky ne bi se mogao kretati kako mu drago unutar četverokuta da udari na postrojbe Carla Alberta, ali nadasve ne bi bilo potrebe od strane ovoga potonjega da započne s blokadom Mantove i onim kobnim produženjem bojišnice, što je bio jedan od glavnih uzroka Custozinoga poraza.

Autor prijevoda s talijanskog izvornika
Tvrtko Klarić

Drukčiji

Da je to tvoje toliko drukčije da se
u istinskom zajedništvu stopiti može
tek s golemim, uvijek živim "drukčijim" mrtvih
(smrt tajna je vječnosti kroz svemirsku tajnu
što je dovršuje),

da samo tvoj drukčiji svijet
tako tuđ bude svima, osim u smrti
još daleko čistijima, življima djelom
(nisu li taj okolni, bezlično polarni
***svojim** posve skršili svijetom?),*

*sred sveopćeg mrtvila tako **drukčije** društvo*
živoga duha da ledna pohađa te zebnja
da posve ti je nemoguće
dovoljno se krasotno uskladiti?

*Tako bitno **drukčije** da su ti*
"srodnici-umjetnici" tvog doba i mjesta
sniježni, neprepoznatljivi, neprepoznavajući
poput nestvarnih pahulja gomile,

tako tuđ svemu što tuđe je
mističnim šumama srca
da samotni im, jezivi, iskupljujući šum
ritam i najtjeskobnijih tužaljki vjerno ti,
nezamjenjivo određuje.

Tako drukčiji od sve te zagušljive, zaglušne,
nepropusno "zbiljske" nezbiljnosti
da bogatstvo ti krošnje
najluđem je nalik siromaštvu,

*a jer posve tuđ i dalek, **tako** prisan, blizak*
neumoljivu metronomu najdalje jezgre,
da daleko se, odviše začudno,

odviše iznenada, čak razorno raskriljuju
slobodom najstvarniji krajolici

pred kojima razlomljen teturaš,
jer orkanske ti miline ne pripadaju više
tek poretkom spužvasto suvremenih zloća,
već posve prirodno samim tajnim
poretkom svijeta.

***Koliko** samotan, drukčiji biti*
da od svega dovoljno odmaknut,
prablagošću jezerskoga zrcala
***pravu** ugledaš sliku središta,*
kako ti se samo daleko u bliskost odijeliti
da kroz neprozirnu bistrinu
uvidiš, razabereš, proniknеš
golemi, proturječni znak pučine,
***koliko** još drukčiji, tuđ, nepripadan biti*
za vrata perivoja krajnje pripadnosti?

A koliko li samotan, izglobljen
da posve osjetiš ne samo ljubav,
nego i daleki bljesak tajne pravoga,
tolikima odviše dobro skrivenoga
razloga ljubavi?

Osjet

Još uzlete pjevat - oblaku il ženi?
Tko spozna mi tuge, istančane, guste:
da visina krošnji mrači se u meni,
mnome šume mrknu, duboke i puste,
tajna gorskih šuma sutoni se k meni.

Mladen JURČIĆ

Vox

(Ulomci iz dnevnika)

Čovjek sam pa da to budem i ostanem, zavisim od vihora pitanja, lutanja, ne posve nevrijednih pothvata i dubokih srozavanja, otiskivanja i vraćanja, napretka i nazadovanja, sumnji i odustajanja. Sraz sam: skladni koncert i tresak sudara. I beskućnik, rekao bih, jer dom mi je u stalno proturječnom ili nedohvatnom, u tjeskobno apsurdnom, teško održivo ljubavnom, isključivo u smislu, u mogućnosti uvida, spoznaje, u izjedajućoj težnji za nečim što je uvijek *iza* razumljivoga, a onda još dalje i dalje, premda me već, recimo, kad se popnem na krošnju drveta ili na visoku stijenu hvata vrtoglavica.

Čovjek sam, ali što da mi nahrani ljudskost - kakvu to ona neznanu, a nužnu, previsoku i predaleku potvrdu tako gladno, bolno, nesmiljeno traži?

No ako (još?) ne mogu znati, dokučiti, razumjeti - barem ću gledati, uspostavit ću smisao i prosvjetljenje pogleda, jer ako ništa drugo imam krajolik, a on, ako je središte *meni* zatvoreno, ima otajstvenu jezgru, sred koje, kao iz tajnoga gnijezda, ipak uzlijeće *visio beatifica*. Bitno je imati *nešto* središnje.

Kakva li dara ljudskome - povremena milost gorskoga tijeka čiste, izvorne, začudne, prosvjetljujuće misli koja iznenada do ruba ispunja zaprepaštenjem, radošću, ljubavlju, obasjava i uči onoga tko je ugošćuje i ponizno joj služi, pun najdubljega poštovanja prema dalekoj središnjoj vatri koja nam je neočekivano i nezasluženo udjeljuje, pa nas barem nakratko, nepriviknute podiže prema nužnomu, a inače nedostižnomu. Kakva li dara misli koja, nepovodljiva, samosvojna, iskupljujuća, ne zavisi od grčenja tuđih ispraznosti, od sveopćih strujanja i posrtanja, nego nam opravdava, odrješuje prisnu ljudskost, usmjeruje traženja, slama nas i učvršćuje čistoćom zahtjevnosti koje smo nedostojni (jer uistinu su vrijedne samo misli kojih smo zapravo nedostojni).

Misao, dakle, vrijedna junačkoga čekanja u čistilištu uma i bića, u zrakopraznu prostoru, jer je iznad svega površnoga, zaglupljujuće svačijega, zavodljivo prljavoga, pa iako boravi u prividno ničemu, barem je iznad svega nevrijednoga i - makar u tjeskobnoj suspenziji - posvećena je već tim strpljivim čekanjem predalekih, rijetkih odsjaja.

Malo što me još može zadovoljiti, jer je sve uglavnom prenezgrapno, nečisto, predaleko od onoga čemu težim. Ne mogu više gotovo ni čitati, ili vrlo malo djela, jer posvuda vidim beznačajnost tema, postupaka, onoga što se želi reći, beznačajnost knjiga koje uopće ne govore o bitnomu. Nema dubine, uvida, čak ni pokušaja *pronicanja*, ničega doista *teškoga* i zato najvrjednijega, nikakvih napora, pokušaja da se nešto stvarno

pronađe i kaže. Površni, beznačajni autori slijede površne i beznačajne trendove za plitke, površne i beznačajne čitatelje kojima su novine i televizija isprali mozgove. Romani su nedovoljni, namješteni, umjetni, beznačajni, razmišljanja površna, previše banalno subjektivna ili nebitno hladna, pjesme banalno monotone, ili umišljeno šuplje, filozofije zatvorene u relativnost, u iritantno ništetni liberalizam i situacionizam. Putovanja prekratka ili preduga, uzaludna, ciljevi mi dosade prije dohvaćanja. Došlo je do strahovitoga nestajanja individualnosti, pravoga mišljenja. Strahovita "istost" ljudi i "zapovjednost" trendova, bezduhovnost duhovnosti, plitko stvaštarenje "New agea", a ljude opsjeda vjera u banalno ispričane bajke.

Čovjek sam nedovoljnosti, više ništa nije dovoljno i ne vodi mnogo čemu, jer ne vodi domu bića, sve postaje paradoksalno lutanje i ubitačna statičnost, zatvorenost čistilišta, pa sve prži oganj frustracije. Više ne želim u bajke, obmane, samozavaravanja, jalove ambicije, čaroliju vještа, a beznadno isprazna, "suvremena" izraza, koji najprije stari, neću u torove, među plotove i ograde, pa ni one što ih podiže ne znam kakva zemaljska mudrost, želim nešto oslobađajuće i najsuptilnije *stvarno*, pa bio to (isprva?) samo pogled, šetnja u krajoliku, želim s izvora zahvatiti makar kako daleko obećanje da ću jednom poteći prema jezgri i barem tada nešto makar kako mucavo, promuklo, naivno i gorko *reći*.

Uzrečica kaže: "Ništa ljudsko nije mi strano". No meni sve naprosto (previše!) ljudsko i sve "svjetsko" postaje sve više tuđe, sve dosadnije, ispraznije, besmislenije, hladnije i udaljenije, sve sam gladniji i žedniji širine najstvarnije dimenzije "nestvarno" onostranoga.

Kakva me je to neznana, despotska ljepota, tako krhkim, ali neraskidivim lancima vezala za najmodrije, najdalje, najljepše u nama, za ono što nam je podarila od svoje miline?

Kako dobro razumijem čistilište, čekanje sred (koje li radosti!) nikad konačne boli, praznine i sivila, u iscrpljujućemu, izjedajućemu polumraku koji ipak osvjetljuje i liječi, čekanje biti i sjaja. Čistilište je suzpenzija, mučno nigdje, osim u dugom čišćenju, koje moramo proći jer smo *nedostojni* - nismo znali, niti smo se trudili biti dostojni, djelovati na pravi, najbolji način, nego smo svojom krivnjom bili slabi, ništetni, površni, nevjerni, nemarni, predugo smo lutali, pa trpimo posljedice. Turobno čekanje, nužnost naoko beskrajne strpljivosti, pustara slična paklu, ali ipak pročišćujuća, ipak put k oslobođenju.

Čistiti se, uvijek nanovo obnavljati u sebi jutarnju svježinu. Uzori ne toliko pojedini ljudi (i najveći su, na kraju, uvijek nedovoljni i razočaravaju) pa ni njihova najbolja djela, nego, recimo, jutarnji sjaj nad šumama, pučinom i *jezik* toga sjaja koji tako prirodno sažeto i rječito izriče najdublje otajstvo.

U umjetnosti me zanima samo ono što me duboko uznemiruje, uzburka, jer me uči, nezadrživo potiče, goni, čisti, razvija, produbljuje, što mi je muka, frustracija i

gorivo, pa istodobno žarko ronim u to, opirem se i uzalud nastojim pobjeći, a sva moja lijenost, zadovoljstvo sobom i želja za blaženom neaktivnošću se bune, jer osjećaju spasonosnu težinu, nesmiljenu zahtjevnost, teške udarce prave vrijednosti i gromku, porazu osudu moje tuposti i inercije.

Jedini je determinizam ono što je stvoreno za nas i za što smo mi (svatko od nas posebno) stvoreni. Krist je rekao: "Ja sam zato došao na svijet da svjedočim za istinu". Svaki istinski čovjek radi nečega je došao na svijet - pojam zadaće je točan. Nemilosrdno pročišćavati sebe, svoje razumijevanje i ono radi čega smo došli na svijet.

Vrlo sam strog prema sebi i svom radu, ali mrzim glupu, rasipnu, okrutnu strogost nekih ljudi prema bližnjemu (ili djeci). Samopročišćenje je jedini dopušteni oblik strogosti.

Dva jaka duha ponekad su kao dva psa - osjećaju poriv da se izazivaju, napadaju, polemiziraju, da se iskušavaju protuargumentima, da vode plodan, ali nemilosrdan dvoboj, plodno se bune jedan protiv drugoga, napreduju tezom, antitezom, ukidanjem, uspostavljanjem duhovnim hrvanjem i jačanjem kroz borbu. (A od slabih se duhova samilosno, ravnodušno povlačimo, zašutimo, popuštamo im, ne dajemo, makar kako očite, protuargumente.) Kako-tako pravo samo je prijateljstvo koje se ne ustručava iskreno govoriti, uhvatiti se "u koštac".

Ne pisati ništa u čemu nema čistoće, posebnosti, izdvojenosti iz "književnih" tijekova i trendova. Izraz čistoga "ja" koje me čini istodobno posve izdvojenim, ali i univerzalnim, jer tek tada mogu raditi ono što pripada sveopćim, tajnim zakonima čistoće i napretka duha. Iz "ja" ne mogu izaći, ali mogu odbaciti, nesmiljeno iščistiti subjektivno smeće, uspostaviti čisto, ponizno "ja", kako-tako sposobno uzdizati se imperativu čistoće.

Nijedan umjetnik, književnik ili mislilac nije "pravi" ako, barem ponekad, ne govori *strašne* stvari, posve sablažnjive za "pitomu" većinu. Predbacivanje suvremenika Kristu: "Tvrd je to govor, tko će ga slušati?"

Priznati sebi da sam beznadno udaljen od drugih, napokon se posve pomiriti s tim, odatle poći, barem plodno iskoristiti svoj položaj, a ne boriti se protiv toga (uostalom uzaludno), ne pokušavati se očajnički, pod svaku cijenu "prilagoditi". U većini zala ima doista i ponešto dobro. Svjesno poći makar i od "apsolutno beskorisnoga" za koje sam stvoren.

Ljudi nisu u stanju baratati dubokim, složenim istinama (i njihovom čestom, prividnom proturječnošću, pa nalaze utočište u beznadno pojednostavljenim i zato neprikladnim i lažnim terminima, frazama, etiketama i floskulama. Doba plastičnih mozgova.

Čuvati se čežnje za vlastitom pameću umjesto čežnje za istinom.

Kako i zašto pišem

Na najuobičajenije pitanje književniku je možda najteže odgovoriti: zašto i kako piše, jer, s jedne strane, odgovor navire sam od sebe, a s druge ga je vrlo teško razložiti, istodobno je vrlo jednostavan, a i strahovito složen, može se sažeti u aforizam ili postati tema opširnoga eseja, pa i podebljega djela iz oblasti estetike.

Pišemo jer i kad - ne možemo ne pisati, kad bi, kako je netko rekao, teže i bolnije bilo ne pisati, nego mukotrpno stvarati, zauzeti se naporom cijeloga bića, bez ikakve sigurnosti da će plod našega dugoga, voljenoga napora bilo čemu poslužiti. Pisati iz dubine, sa samoga dna "srca" o onome što nas najdublje zaokuplja, potiče i u najvećoj mjeri određuje, o onome što smo najdublje uvidjeli i najpotpunije učinili svojim, o čemu se ne možemo *ne* pitati, što ne možemo *ne* tražiti, pa onda sve to što je preduboko, subjektivno pretočiti, odjenuti u objektivno, univerzalno, nešto što će zaista "dotaći" čitatelja, jer je svakome blisko i dio je zajedničkoga traženja mnogih ljudi - štoviše, nešto što će postići takvu univerzalnost da djelo, kad dođe do publike, prestane biti *naše* i postane čitateljevo, da osoba koja naše riječi čita osjeća da ih je upravo ona napisala i da djelo nema drugoga autora osim dubina njezine vlastite duše. Jer dobar je pisac nalik roditelju koji je najponosniji kad dijete u životu uspije vlastitim "rukama", vlastitim snagama i sposobnošću, neovisno od njega (premda su se u djetetu te sposobnosti uopće mogle razviti samo zbog ustrajne roditeljske ljubavi, zauzetosti i skrbi).

Ono što književnik ima u sebi - buduća knjiga, pjesma ili bilo što - njegovo je dijete koje on mora othraniti, odgojiti, podići na noge i učiniti neovisnim od sebe, a tu nužnu univerzalnost postiže stalnim radom, promišljanjem, brušenjem i poboljšavanjem svog djela.

Umjetniku su potrebni duboki senzibilitet, prijemljivost, oštar uvid i sposobnost proživljavanja širokim spektrom osjećajnosti, ali mu je isto tako nužno izvrsno poznavanje tehničkih sredstava svoje umjetnosti, svih mogućnosti izraza unutar kojih se jedino mogu postvariti bogati i zahtjevni preljevi njegove nutrine, jer inače će sve ostati samo na nemoćnomu i nezanimljivomu mucanju, s kojim se nitko neće moći poistovjetiti. Paul Valéry točno je primijetio da svi osjećaji svijeta ne mogu napisati jednu jedinu dobru pjesmu. Pjesnik (a i svaki umjetnik) mora posve ovladati izražajnim sredstvima svoje umjetnosti, biti svjestan njihovih mogućnosti kako bi ih iskoristio na najbolji i najsvježiji, najizvorniji način, mora poznavati sve "tajne zanata", a i povijest barem one vrste umjetnosti kojom se bavi. Iz bolnih, sretnih, ushitnih i inih zvukova koji mu odjekuju prostranstvima bića (kao što razni zvuci, boje i preljevi svjetlosti prožimaju prirodu izvan nas), mora dubokim uvidom, osjećajnošću i mukotrpnim, pomnim, zauzetim radom skladati snažnu, zaokupljajuću melodiju, glazbu koja će dotaknuti i druga srca, koju će mnogi prepoznati, a neće, uslijed našega nepoznavanja glazbenih zakonitosti, ili pak uslijed duhovne lijenosti ostati beznadno zatvorena u subjektivnomu.

Pjesnika dakle, a i umjetnika uopće, čini ono duboko osjećajno, iznutra najdublje proživljeno, ali i ono izvanjsko, univerzalno - ono najplodnije unutrašnje on postvaruje sredstvima svoje umjetnosti, minucioznim radom, usavršavanjem i neprestanim brušenjem izraza, kao što je, kažu, cijeli svijet oko nas zapravo postvarena energija.

Pa kad me netko upita zašto i kako pišem obično odgovaram da bujica zapitanosti, proživljavanja i osjećaja navire tako nezadrživo da osjećam da je naprosto moram izraziti, s nekim je podijeliti, pa ne mogu *ne* pisati, ali to isprano zlatno grumenje, mramor odlomljen u duboko unutrašnjim kamenolomima, građu koja je sirova, bezoblična, odviše subjektivna, premalo komunikativna (makar kako je ja žarko u sebi osjećao), moram pomno pročistiti, probrati, oblikovati, preoblikovati, izbrusiti, u što skladnije note preliti ono što zvuči unutrašnjim krajolicima, a to mogu samo dugim radom, biranjem i stalnim osvježavanjem sredstava svoje umjetnosti. Samo tako mogu stvoriti nešto što će me možda nadići, jer je daleko zvučnije od kakofonije i često kaotična zvukovlja u meni, neusporedivo skladnije od mojih nesklada, postojanije od mojih žalosnih nepostojanosti, ravnije od mojih lutanja, čvršće od mojih posrtanja, nešto što će možda ostati, jer je bolje od mene (izrađeno je od najboljega - i meni gotovo nedostižnoga u meni samomu) i jer će ući u dušu boljega: nekoga primljivoga čitatelja koji će moje napore usvojiti i uliti ih u vlastita traženja, u cijelu svoju, meni nepoznatu, a ipak blisku osobnost, gdje će barem dio moga izraza poći novim putovima, utkati se u nova, meni neslućena nalaženja.

Mladen JURČIĆ

Dođe mi da živim

Ipak mi dođe i da živim...
kad mi se, recimo, žena i kćer,
djeca neugasive mi čežnje za bliskošću,
s djecom mladog ljeta - s modrinama - igraju,
ili u šetnji skoro još jednako zelenom
ulicom djetinjstva,
pa naglo u mračnoj crkvi
što bljesak nam vječnosti
blago kamenim štiti dlanovima,

tek tako, eto:
nekako mi baš dođe da živim,
štoviše!, ponekad mi se čak
neobjašnjivo, ali jasno,
čak vrlo izoštreno, gotovo nepogrešivo
pričini ... možda ipak samo pričini -
da sam uistinu živ.

Anton ZAKARIJA

Crkva i politika

(od Budimira do Zvonimira)

Do god. 879., kada se pojavilo ime ninskog biskupa Teodozija, malo se zna o crkvenoj organizaciji u Hrvatskoj. Uz nedostatak pisanih izvora uzrok je tome i prihvaćanje teorije o *temi*, bizantskoj Dalmaciji. Postavka o dvije političke vlasti, hrvatskoj i bizantskoj, podrazumijeva djelovanje i dvije Crkve, što rezultira tvrdnjom da je ninska biskupija pripadala zapadnoj, splitska istočnoj crkvenoj nadležnosti[1]. Takvo gledanje kosi se s činjenicom da je religija, putem Crkve, predstavljala glavni ferment u oblikovanju društva i stvaralaštva. Cjelovita i koherentna civilizacija uvjetovana je radom jedne Crkve. U Dalmaciji, civilizacija zapadnog tipa pretpostavlja prisutnost Crkve zapadne orijentacije. I sad, smatra li se da su primorski gradovi bili u vlasti Bizanta, nameće se pitanje forme te vlasti: ako Bizant nije imao snage da tim gradovima udari pečat svoje kulture, kako je njima mogao vladati, na koji način, i što uopće znači vlast? *U Hrvatskoj kronici* nema traga političkoj podvojenosti[2].

U Hrvatskoj Crkva je bila jedinstvena u vjerskom, doktrinalnom smislu, a podijeljena u društvenom, s obzirom na gradsku i pokrajinsku ili seosku sredinu. U IX. stoljeću, splitska i ninska biskupija jedna gradskog, druga pokrajinskog poziva, pripadale su zajedno i istovremeno akvilejskom patrijarhatu.

Salona i Akvileja. Iz žrtve salonitanskih mučenika god. 304. proizašla je kršćanska arhitektura i sva kršćanska kultura toga grada. Na ruševinama te kulture izraslo je potom prvo hrvatsko stvaralaštvo i prvi civitati, i hrvatski i europski. Prvi salonitanski mučenik, suknar Anastaz, bio je akvilejski građanin.

U VI. stoljeću Salonu i Akvileju povezao je Frontinijan, salonitanski biskup. Riječ je o sporu "Tri poglavlja". Taj naziv odnosi se na edikt cara Justinijana god. 543. kojim je bilo osuđeno učenje trojice sirijskih crkvenih učitelja V. stoljeća. Istočni biskupi osudu su odobrili, zapadni su je odbacili. Središnja osoba oporbe bio je biskup Frontinijan (547-554), sudi li se po tome da su njegovi sljedbenici nazivani "frontinijanisti", a neki drugi naziv za protivnike edikta nije poznat. Suočen s otporom, Justinijan sazove sabor u Carigradu god. 553., peti ekumenski. Na izričit carev zahtjev, i unatoč protivljenju zapadnih biskupa, papa Virgil potpisao je odluke sabora, čime su postale obavezne za čitavu Crkvu. Biskup Frontinijan bio je osuđen na progonstvo u Egipat, gdje je već iduće godine završio svoj život[3].

Te iste godine, 554., uslijedio je lom. Akvilejski nadbiskup Paulin, i svi njegovi sufragani, uvjereni da carev edikt zagovara monofizitizam, nasuprot kalcedonskome pravovjerju, odbace odluke sabora. Sljedeće godine, 555., Paulin raskine odnose s Rimom i akvilejsko sjedište uzdigne na čast patrijarhata[4].

God. 562. na stolicu u Saloni sjedne Probin, uvjereni frontinijanist. Za biskupa posvetio ga je Paulin, akvilejski patrijarh. God. 566., napadan i u opasnosti za život,

Probin napusti Salonu i skloni se u Akvileju. God. 568., po smrti Paulina, za novog akvilejskog patrijarha izabran je Probin[5]. Kroz tri stoljeća dakle, od suknara Anastaza do biskupa Probina, jedinstvo misli povezivalo je Salonu i Akvileju, i nema razloga ne pretpostaviti da se uspostavljeni odnosi nisu prekidali ni u kasnije doba, za koje nema pisanih izvora.

Za ovo vrijeme, i do propasti Salone 614., salonitanska nadbiskupija u nadležnosti je rimskog patrijarhata. Obnovljena je 641., zaslugom Rima, no daljnja njezina sudbina ostala je nepoznata sve do IX. stoljeća, a tada se otkriva da pripada akvilejskom patrijarhatu[6]. Iz nekih činjenica daje se naslutiti da je ovaj prijelaz uzrokovala državna politika.

Na duvanjskom saboru god. 641. hrvatska Crkva priznala je vlast rimske stolice, ali se kralj Budimir nije priklonio ni papi ni caru, već je u jednakoj mjeri poštivao predstavnike s obje strane. Sudeći po tome izabrao je liniju ekvidistance, što znači da bi u slučaju ozbiljnog nesklada između Rima i Carigrada hrvatska Crkva mogla pristupiti Akvileji. Nije li se to dogodilo već u vrijeme pape Martina I. (649. - 655.) uslijed njegovog nepomirljivog sukoba s carem Konstantom II.? Značajno je da biskupi iz Hrvatske nisu sudjelovali na saboru u Lateranu, god. 649., koji je sazvao papa Martin. God. 732., ili nešto poslije kad je car Leon III. odvojio bizantske posjede Siciliju, Kalabriju i Ilirik od rimskog patrijarhata i pripojio ih carigradskom, o Dalmaciji ni riječi: jer crkveno nije pripadala Rimu, ni politički Bizantu. Ali, na drugi nikejski sabor, god. 787., došli su biskupi iz Osora, Raba, Salone i Kotora, s razloga što je to bio ekumenski sabor. Izbor Akvileje objašnjava šutnju o Hrvatskoj u pisanim izvorima do kraja VIII. stoljeća, jer se kultura pisanja teško održavala čak i u Rimu i Carigradu. No, možda je Hrvatska upravo ovakvom politikom izbjegla unutarnji razdor i u zaklonu neutralnosti sačuvala cjelovitost svog društvenog bića.[7]

U ovom kontekstu, i u povijesnoj perspektivi, Akvileja naliči na etapnu postaju iz koje je, u određenom trenutku, krenuo novi put.

U vrijeme osnutka patrijarhata, u drugoj polovici VI. stoljeća, etnička slika zapadnog Ilirika, Panonije i Norika korjenito se mijenja. Pridonose tome Langobardi i drugi Germani, zatim i Avari, no najviše buđenje podaničkog sloja, osvješćenje *sklava,* pojava Slavena. Politička i crkvena središta porušena su: Sirmij, Cibalae, Mursa, Siscia, Salona, Narona, Petovio. Bez sumnje kao simboli izdvojenosti, raskoši i bogatstva. Na nedohvatnoj kulturnoj razini stoji cijelo područje zapadne Crkve, osobito sam aristokratski Rim. Novom pučanstvu dostupna je samo Akvileja. Skroman seljački svijet, neopterećen slavom prošlosti, akvilejski patrijarhat se predstavlja kao zona ublažavanja barbarskih surovosti, prvo civilizacijsko prihvatilište.

God. 699. Akvileja se vraća u jedinstvo s Rimom, ali ne napušta naslov i status patrijarhata[8]. God. 774. Franci osvajaju Friuliju. Akvilejska stolica kao da je bila pripremljena za taj događaj: Karlu Velikom postala je politički jednako važna kao što je bila carigradska bizantskom caru. U trenutku kad je njezinim posredovanjem u Vjerovanje bila uvedena formula *filioque,* obrisi zapadnoeuropskog kulturnog identiteta

bili su zacrtani. Bila je za to zaslužna i Salona kao tlo početnog poticaja osnutka akvilejskog patrijarhata.

Nin. Misija iz Galije. Prema jednoj legendi iz IX. stoljeća, sv. Marcela, *pedisequa* (službenica) sv. Marte, "bila je pošla na Istok propovijedati evanđelje"; prema drugoj legendi, iz XI. stoljeća, put ju je doveo u *Esclaviniju*[9].

Tijela, za koja se smatralo da su posmrtni ostaci sv. Marte i Marcele, počivala su od davnine u kripti samostana sv. Maksimina, nadaleko od Marseille-a, i bila su čašćena u najvišem smislu[10].

U Ninu, sv. Marceli bili su posvećeni samostan i crkva; u relikvijaru iz VIII. stoljeća sačuvane su do danas moći koje joj se pripisuju; posvećen joj je i blagdan, 29. srpnja[11]. Sv. Marta se ne spominje, ali je njoj u čast bila posvećena kneževska kapela u Biaćima kod Trogira. Moguće je da su moći iz drugog ninskog relikvijara, također iz VIII. stoljeća, nekada njoj bile pripisivane.

Prema tradiciji, ninsku crkvenu zajednicu utemeljili su galski misionari, svećenik Anzelmo i đakon Ambroz[12]. U Ninu, stara katedrala, crkva starokršćanskog plana, bila je posvećena sv. Aselu, što je kratica imena Anselm, Anzelmo. U relikvijaru sv. Marcele čuvaju se njegove moći i moći sv. Ambroza. Nekadašnji benediktinski samostan u Ninu bio je posvećen sv. Ambrozu[13].

Po svemu sudeći, svećenik Anzelmo i đakon Ambroz prenijeli su moći smatrane onima sv. Marte i Marcele iz Provence preko Akvileje u *Esclaviniju,* Hrvatsku, i na njima utemeljili crkveno središte u Ninu i vladarsku kapelu u Biaćima[14].

Kada? Ima li se na umu da je Karlo Veliki i svjetovni i crkveni poglavar Zapadnog Carstva, da se sva njegova politika svodila na širenje kršćanstva, te da se na uspostavu reda, nakon ratnog pohoda, nije čekalo, valja zaključiti da je ninska kongregacija bila utemeljena god. 800., odmah nakon franačkog osvojenja Liburnije i Dalmacije god. 798./99[15]. U Carigradu ova zbivanja nisu ostala bez odjeka. God. 807. car Nikefor svečano je predao moći sv. Anastazije zadarskom biskupu Donatu, izaslaniku Karla Velikog na carskom dvoru[16]. Ovim činom, toliko značajnijim što je sv. Anastazija, srijemska mučenica, bila visoko štovana u oba Carstva, bizantski car je po svoj prilici nastojao uravnotežiti utjecaj koji je sa Zapada, s moćima iz Sv. Maksimina, prodro u Hrvatsku.

God. 803. Hrvatska je pripojena marki Friuliji. Splitska metropolija, koja već od 641. obuhvaća cijelo hrvatsko-dalmatinsko ozemlje, pripada po svim naznakama Akvileji[17]. Nije li Karlo Veliki upravo zbog te pripadnosti imao toliko naklonosti prema biskupu Donatu, da mu je povjeravao i diplomatske misije?

Aachenskim mirovnim ugovorom god. 812., primorskim gradovima priznata je neovisnost. God. 817. izaslano je povjerenstvo da izradi katastar njihovih zemljišnih posjeda[18]. Već je na duvanjskom saboru god. 641. taj posao bio obavljen: *"i stavi mejaše meu gradi i županij.... kako spovidahu privilezi stari"* (HK, gl. 9). Povjerenstvo je, dakle, međe agera moglo naći izravno u *metodosu,* kao što su ih Budimirovi savjetnici našli u starim listinama[19]. Ali, jer je sada uspostava reda u rukama strane vlasti, prostor kraljevstva, dotada jedinstven, rascijepljen je u dvije zone. Gradove će i dalje crkveno

objedinjavati splitska metropolija; za ruralno područje utemeljena je posebna biskupija, ninska[20]. Svakako na poticaj Akvileje kao nastavak djelovanja provensalske misije.

Prvi ninski biskup bio je bez dvojbe Anzelmo, zato je poslije i bio slavljen kao svetac, sv. Asel, naslovnik katedrale. Naslijedio ga je Ambroz sudeći po tome što će i on biti ovjenčan svetačkom aureolom. U rimskim katalozima prelata njihovih imena nema, jer ih nije potvrdio Rim, već Akvileja. U Ninu, u zidu crkve koja je bila posvećena sv. Ambrozu, opat Teudebert dao je ugraditi zavjetni natpis *temporibus domno Branimero* - u vrijeme gospodina Branimira[21]. Taj natpis, bez sumnje postavljen prilikom gradnje crkve, i neposredno nakon smrti biskupa Ambroza, upućuje na njegova nasljednika biskupa Teodozija.

Vizija dvije razine. Posljedice osnutka ninske biskupije nisu očevidne. Zbog kontinuiteta više crkvene jurisdikcije, akvilejske, i jer su obje stolice, i ninska i splitska, obuhvaćene tom istom jurisdikcijom, podjela na gradsku i ruralnu zonu nije imala temelja. Ne izgleda ni da su aachenske odluke u cjelini imale nekakvog osobitog učinka na hrvatski politički život. Knez Mislav i knez Trpimir na njih se i ne obaziru. Mislav ustupa desetinu prihoda sa svojih kliških posjeda splitskoj stolici, ona mu je važna. Trpimir daruje istoj stolici, poveljom iz god. 852., crkvu u Putalju sa svim pripadnim imanjima i potvrđuje darovnicu kneza Mislava. Upadljivo je blisko prijateljstvo kneza Trpimira i splitskog nadbiskupa Petra. Iz njihovih riječi, i stila povelje općenito, odiše duh pripadnosti istoj zemlji i kulturi, istom domu. God. 892., knez Muncimir, Trpimirov sin, vlastitom je ispravom potvrdio darovnicu svog oca i svečano je položio na oltar stolne crkve u Splitu. Nin se ne spominje u tim listinama. U shvaćanju hrvatskih vladara on je i dalje samo sjedište jedne misije, pa bila to i biskupija. Drugi značaj ima splitska nadbiskupija: ona je "majka Crkva koja je metropola sve do obale Dunava i gotovo po čitavom kraljevstvu Hrvata" kako se s ponosom ističe u Trpimirovoj povelji[22]. Ako se time niječe stvarna važnost ninske biskupije, onda je to izraz zahtjeva za crkvenim i državnim jedinstvom. U pitanju je interes *regnuma:* bez cjelovitog društva u cjelovitoj Crkvi, i isto takvoj državi, nema djelotvornog protoka ljudi i dobara, nema slobodnog bračnog povezivanja i demografske obnove gradova. To ne znači da se ninska biskupija ipak neće potvrditi. Ali, ni u Ninu ni u okolici nisu nađeni glagoljski spomenici. I natpis župana Godečaja na crkvici sv. Križa urezan je na latinskom. Nije to bila biskupija hrvatska, već krajinska. Hrvatski vladari s njom su u raskoraku jer im nije na pameti patrijarhalno društvo, zatvoreno u svojim običajima i planinama, već političko i dvorazinsko: hrvatsko u etničkom smislu, urbano i univerzalno po suživotu s gradovima i uporabi latinskog. Zbog istog razloga odbijali su i staroslavensko bogoslužje: nisu htjeli svom narodu kulturu hrvatsko-slavističku, već hrvatsko-svjetsku. Po načelu formule koja je vrijedila u svim zemljama Zapada: kanonski dijelovi mise čitani su i izgovarani na latinskom, propovijedi, molitve i pjesme na hrvatskom, tj. na svakom narodnom jeziku. Na saboru god. 641. položeni su temelji tog programa: *"I zapovidi svim koji latinski govorahu da se vrate u mista svoja i da podvižu i naprave gradove koji po poganeh bihu rasuti i požgani... i naredi gradovom i mistom zakone i običaje...i naredi gradovom i mistom dohodak"* (HK, gl. 9). Gradovi jesu zasebna tijela, ali nisu

odsječeni od seljačkog svijeta. *Kronika* obuhvaća razdoblje od sredine V. do kraja X. stoljeća. U to vrijeme, prema arheološkim nalazima, vladajuću izvangradsku društvenu cjelinu, svuda u Europi, čini rodovska zajednica[23]. U *Kronici* rod se ne pojavljuje već isključivo urbana obitelj, roditelji i djeca, kao putokaz i cilj razvoja. Nema ni plemena, država se uređuje po teritorijalnim jedinicama, kao i danas. Drugim riječima: Hrvatska nije "sklavinija"!

Vitez nade Ivana VIII. Pojava kneza Branimira (879. - 892.) u znaku je turbulentnog okruženja i sređivanja stanja u hrvatskoj Crkvi. Na pozadini vanjskih zbivanja njegov lik nalikuje hridi usred olujnog mora. Prema *Kronici,* bio je Trpimirov unuk, sin Trpimirova prvog sina Petra.

Ubrzo po smrti Karla Velikog god. 814., Zapadno Carstvo počinje kopnjeti, jer nije bilo ni zamišljeno kao imperijalni, već kao katolički prostor. Poslije god. 843., kad je bilo podijeljeno među nasljednike na tri dijela, od kojih će nastati Francuska, Njemačka i Italija, središnja vlast je izgubila moć, nestalo je svake odgovornosti za cjelinu. Kao na dani znak, rušilačke i pljačkaške horde Saracena, Normana i Ugara nasrnu na Zapad. Najveća opasnost dolazila je od Saracena koji su iz svojih uporišta na Siciliji vladali Tirenskim i Jonskim morem. Bari je trideset godina bio u njihovim rukama. U vrijeme pontifikata pape Ivana VIII. (872. - 882.) ugrožavali su i sam Rim. Zbog trgovačkih interesa, gradovi južne Italije, Amalfi, Spoleto, Benevet, Napulj, sklapali su s njima dogovore. Što je najčudnije, imali su suradnika i u Rimu, i u samoj Lateranskoj palači! Početkom 877. opustošili su rimsku okolicu do samih gradskih zidina. Papa se obrati za pomoć caru, Karlu Ćelavom. Car povjeri obranu grada vojvodi od Spoleta, naklonjenijem Saracenima nego papi. Napušten od svjetovnih vlasti, Ivan VIII. bio je prisiljen da se sam brine o obrani i sam zapovijeda ratnim brodovljem u borbama s piratima[24].

U listopadu 877. Karlo Ćelavi umre; bez nasljednika. Prijestolje će ostati prazno do veljače 881. Na razini Carstva jedini autoritet je papa, ali bez vlasti.

U proljeće 878., slijedom izdajstva vojvode od Spoleta, arapske bande haraju Rimom, pljačkaju i baziliku sv. Petra. Ivan VIII. obrati se pismom svim zapadnim vladarima. Nitko mu nije ni odgovorio. Svjestan smrtne opasnosti za Zapad i kršćanstvo u cjelini padne li Rim u ruke muslimana, odluči papa sazvati sabor u Galiji u nadi da će probuditi savjesti i dobiti pomoć. Da bi mirno mogao krenuti na put bio je primoran Saracenima platiti tribut. Sabor se održao u kolovozu i rujnu u biskupiji Troyes, južno od Pariza. Bili su prisutni biskupi iz Galije i Belgije. Raspravljalo se o mnogim pitanjima iz tih zemalja i donijeti su mnogi zaključci, ali o temeljnom pitanju za papu, obrani Rima i kršćanstva od Saracena, nisu biskupi htjeli ni razgovarati. Njima su Normani bili neprijatelji. Teško razočaran vrati se papa u Italiju i u prosincu sazove drugi sabor u Paviji. Tužna istina se potvrdila: na njegov poziv nije se odazvao ni najbliži crkveni poglavar, milanski nadbiskup, ni bilo koji od njegovih sufragana[25]. Opasnosti koje je bio svjestan, bio je svjestan sam.

I tada, u proljeće 879., zbile su se promjene u Hrvatskoj. U trenutku najveće osamljenosti i najveće moralne pustoši oko sebe[26], primi papa dobru vijest, kao balzam

na ranu: priznao ga je Branimir, sam na "mračnom horizontu" (Halphen). Štoviše, u svom obraćanju papi Branimir se nazvao njegovim sinom. Posve je vjerojatno da ga je Ivan VIII. i osobno poznavao u Rimu: iz pisma kojega mu je uputio 7. lipnja doista zrače topli i prijateljski osjećaji. Pet pisama jedno za drugim odaslao je Ivan VIII. u Hrvatsku: kao brodolomac koji je čvrsto odlučio da ne ispusti drvo koje mu je doplovilo u ruke.

Integriranje. Pred Branimirom stoji pitanje društvene podvojenosti: Nin i Split, dva civilizacijska modela, seljačko-plemenski i urbani. Sretna okolnost je u tome što se nalaze u krilu istog patrijarhata. Ne izgleda slučajno da su te iste godine, 879., posvećeni u Akvileji i ninski biskup Teodozije i splitski nadbiskup Marin. Čin je izvršio patrijarh Walbert. Budući da Branimir priznaje papu za vrhovni crkveno-politički autoritet, a papa njega vladarom zemlje, papu priznaje i Teodozije, čime se priklanja urbanoj opciji. Papa ga pozove u Rim da mu dodijeli palij, znak hijerarhijskog prvenstva, što će reći da se ninska biskupija u narodu vrlo uspješno ukorijenila. Nije poznato je li Teodozije ovaj put išao u Rim.

God. 886. Marin umre. Za novog nadbiskupa Splićani izaberu Teodozija. Iako priznat u Rimu kao ninski biskup, posvećenje za nadbiskupa primi Teodozije u Akvileji. Novi papa, Stjepan V., energično se tome usprotivi s tvrdnjom da nitko nema prava zauzimati dvije crkvene stolice. I prekori Walberta da je prekoračio svoje ovlasti. Unatoč tome, iduće godine pozove Teodozija u Rim i dodijeli mu palij[27].

Hrvatska Crkva sjedinjena je osobom Teodozija. Nin time nije potisnuo Split, jer nije preuzeo nadbiskupiju; niti se Split nametnuo Ninu, jer Teodozije dolazi iz ninske sredine. S obzirom na to da ninska biskupija nije sufragan splitske jurisdikcije, već akvilejske, Teodozije je odvojeno ninski biskup i splitski nadbiskup. Po paliju, on je Nin i Split virtualno doveo u orbitu Rima, a da te Crkve nisu prestale pripadati i Akvileji, gdje je za njih dva puta bio posvećen.

Branimir i Teodozije nisu imali vremena dovršiti svoj program, ali su ostvarili povoljnu društvenu klimu za to: brojni latinski natpisi na kamenu s Branimirovim imenom svjedoče da je javnost prihvaćala Branimirovu politiku. Obje točke programa, sjedinjenje Crkve i njezin prijelaz iz akvilejskog u rimski patrijarhat bit će privedene kraju na splitskim saborima god. 925. i 928.

Patrijarh Walbert ni u jednom trenutku nije ometao plan hrvatskih poglavara. Djelovao je tako da nekadašnja salonitanska Crkva uzmogne naći svoje povijesno mjesto, u okrilju Rima, ali na način da se izbjegne otpor u seljačkom pučanstvu, zasigurno naklonjenijem Akvileji nego Rimu. Njegova velikodušnost potvrđuje ulogu akvilejskog patrijarhata kao posredne kulturne zone od barbarstva prema urbanom načinu života. Knez Branimir izrazio mu je zahvalnost i poštovanje posjetom u Cividale, njegovo sjedište, s kneginjom Mariosom, svojom rimskom suprugom.

Hrvatska je suverena. Što to znači u odnosu na Istok i Zapad, što je Hrvatska pored ova dva svijeta?

Hrvatska i Bizant. Od Trpimira do Zvonimira - od 845. do 1089. - hrvatsko društvo razvija se u urbanom smislu, redovito i samostalno. Osobito nakon Branimirova

rimskog izbora. U isto vrijeme, Bizantsko Carstvo, pod dinastijom Makedonaca - od 865. do 1025. - dosiže vrh svoje slave i veličine, prvenstveno kao bliskoistočna sila. S Hrvatskom Carstvo nije imalo vojnih uspjeha. Provala Bazilija II. 1018. završila je porazom[28]. U kulturi, Bizant je na hrvatskom tlu ostavio tragove utjecaja u crkvenom graditeljstvu južne Dalmacije i Istre, u crkvenoj melodici na otocima, a nađeno je iskapanjima i nešto zlatnika. Historiografiji se nametnula priča o *temi,* "bizantskoj Dalmaciji". U prostoru, na ozemlju otisaka *teme* nema. Ne zna joj se ni utemeljitelj, ni vrijeme postojanja, ni granice, ni djelatnost, ni smisao.

Fikcija *teme* stvara nered. Iz hrvatskog *regnuma,* koji je zbog teme stegnut na planinsko zaleđe i nepismeno pučanstvo, poznata su imena svih vladara, mnogih župana i dvorjana, dapače i nekih žena. Iz *teme,* gdje je živjelo urbano pučanstvo, nije poznato ime ni jednog bizantskog službenika. A moralo bi biti obrnuto. Shvaćanje da je Split bio bizantski grad učinilo je da se i splitska Crkva smatra bizantskom, a po jeziku i liturgiji bila je latinska. Na Kvarnerskim otocima, koji da su pripadali *temi,* uz latinski udomaćila se i glagoljica, a sam Bizant nije tu ostavio, kao svoj trag, ni jedno grčko slovo. Što je obilježje *teme,* "bizantske Dalmacije"? Gdje je njezina kultura i osobnost?

God. 846., možda godinu ili dvije poslije, benediktinac Gottschalk ostavio je zapis o ratnom pohodu kneza Trpimira contra *gentem Grecorum et patricium eorum,* protiv Grka i njihova patricija. Trpimir je iznio pobjedu, ali gdje? Svakako na granici *teme,* najvjerojatnije kod Splita, zaključuju ljudi od struke[29]. U tom "grčkom" gradu sjedište je latinske metropolije. Prvi čovjek grada nije Grk, već latinski nadbiskup, prijatelj hrvatskog vladara koji da je napao taj "grčki" grad. A Grci, splitski građani, gdje su? Jesu li za sobom ostavili neke uspomene, koji kodeks, natpis, stih, glas? Ništa. Nije lijepo od njih. Nije Trpimir napao grad, samo kako se zaista mogla roditi misao da je konjicom išao na ljude među koje je zalazio sa svom svojom svitom kao u svoj dom i koje je častio nadarbinama? Ima komike svake sorte[30].

God. 1024. u dvije južnotalijanske kronike zabilježena je vijest da je zapovjednik Barija, Bazilije Bojoan, otplovio s eskadrom u Hrvatsku - *in Chrovatia, in Chrobatia* - i zarobio *patrocissam uxorem Cosmizi, Cosmigi,* patricijku, ženu Cosmige, doveo je u Bari i otpremio u Carigrad, pod nadzorom svog sina. Talijanski historičar G. Praga misli da je riječ o ženi splitskog priora Cosme[31]. Hrvatski povjesnici odbacuju to tumačenje s obrazloženjem da eskadra nije išla u "bizantsku Dalmaciju", već u Hrvatsku. Šišić u imenskim likovima *Cosmizi, Cismigi* čita lik *Cresimiri* i zaključuje da je Bojoan zarobio "ženu hrvatskog kralja Krešimira", a Nada Klaić: "hrvatsku kraljicu i njezina sina"[32]. Ne bi se reklo da je imenima iz kronike ime Cresimir bliže od imena Cosma. Valja prihvatiti: ili su južnotalijanski kroničari i Hrvatsku i Dalmaciju vidjeli kao jedinstvenu Hrvatsku; ili se naslov *kralj hrvatski,* na Bašćanskoj ploči, odnosi na jednu polovicu Zvonimirova kraljevstva, a naslov *rex Dalmatiae,* iz papinskih isprava, na drugu polovicu. Bit će da su južnotalijanski kroničari imali bolje oči od hrvatskih pjesnika i kao vanjski i nepristrani promatrači pridonijeli dragocjeno svjedočanstvo da je Hrvatska bila cjelovita na što se hrvatski povjesnici nisu ni obazreli. Zbog apsurdne

fantazije, "bizantske Dalmacije", ponikle iz bizantskih fantazmagorija o imperiju, žrtvovani su, tekstovno, jedna hrvatska kraljica i jedan kraljević.

Hrvatska i Zapad. U vrijeme najplodnijeg hrvatskog razdoblja, Zapad prolazi mučnim putem. U veljači 881., nakon vladalačke praznine od tri godine i tri mjeseca, na carski tron izabran je Karlo Debeli. Nestabilan i malouman, s trona je svrgnut 887; karolinško carstvo se raspalo.

I Crkva je na rubu rasula; osim benediktinskog reda. Rim je pretvoren u arenu neprekidnih sukoba suparničkih aristokratskih obitelji, što je zabilježila i *Hrvatska kronika* (gl. 26). Borbe se vode za vlast nad pontifikalnom stolicom. Na dan 16. prosinca 882. ubijen je papa Ivan VIII. u dvorskoj zavjeri, od ruku najbližih suradnika. Uz iznimku pape Ivana X. (914. - 928.) ugled papinstva pada na niske grane kroz idućih stotinu i pedeset godina, do pape Lava IX. (1049. - 1054.).

Normani, Ugri i Arapi nastavljaju sa svojim pljačkaškim pohodima. O životnim prilikama svjedoči zapis u aktima sinode biskupije Trosly u Galiji god. 909.: "Gradovi su opustjeli, samostani su porušeni i požgani, zemlja se vratila u divlje stanje... Jednako kako su prvi ljudi živjeli bez straha od Boga, prepušteni strastima, tako i danas svatko čini što hoće preziruć Božje i ljudske zakone i crkvene zapovijedi. Moćni tlače slabe, svijet je pun nasilja naspram sirotinje, a crkvena dobra se pljačkaju... Ljudi se međusobno proždiru kao ribe u moru"[33].

U općem neredu i propadanju, jedna svijetla točka: god. 910. utemeljena je benediktinska opatija Cluny, žarište crkvene reforme što će je u XI. stoljeću provesti u djelo papa Grgur VII.

U Hrvatskoj vlada red i mir, a glavni zahtjev reforme, ravnopravan status Crkve i države, već je u VII. stoljeću bio ostvaren. Likovi kralja i nadbiskupa u Trpimirovoj povelji ilustriraju taj odnos poput dvojnog portreta. Za stanje društva znakovita je oporuka zadarskog priora Andrije iz god. 918. Svojim nasljednicima prior ostavlja više kuća, vinograde, polja, brod, žita, vina, ulja, nekih 800 glava krupne i sitne stoke, svilenog ruha, tkanina, srebrni mač, srebrni vrč, srebrom okovano sedlo i druge dragocjenosti[34]. Gospodarska konjunktura bila je očito veoma povoljna, što na svoj način potvrđuje i vojna sila kralja Tomislava. Izvor i temelj svemu je isti: latinsko kršćanstvo, jedinstven državni okvir i jedinstvena crkvena administracija, salonitansko-splitska metropolija. Cjelovita kultura je nedjeljiva. U drugoj polovici XI. stoljeća hrvatsko društvo je otvoreno i moderno[35].

Zapad u cjelini počinje se obnavljati krajem XI. stoljeća ostvarenjem gregorijanske reforme, uspostavom dvojne vlasti, svjetovne i crkvene. Reforma stoga nije bila samo crkvena, kako se naziva, već i politička. Nova civilizacijska usmjerenja, romanička umjetnost i ustanovljenje civitata, proistječu iz ove njezine dvostrukosti. Ali u Hrvatskoj, gdje se taj sustav uspostavio prije, i ta su se usmjerenja, posve razumljivo, pojavila prije: prije nego u Francuskoj, Flandriji i Italiji. S tom osobinom što se igrom kronologije i terminologije hrvatska romanika našla na poziciji europske predromanike. Nema dvojbe da je Hrvatska poslužila Grguru VII. kao model i poticaj, što je sasvim sigurno i bio razlog njegove naklonosti prema Zvonimiru.

Maloljetna ili odrasla Hrvatska. Suverenost, što ju je Hrvatska postigla god. 879., tumači se kao plod dogovora pape Ivana VIII, cara Bazilija I. i patrijarha Fotija[36]. Na temelju čega? Ivan VIII. ni politički ni zdravstveno nije bio u stanju da bi bizantske poglavare, u najboljoj formi, mogao privoljeti na bilo kakvo povlačenje iz Hrvatske i s Jadrana. U svakom slučaju jedan narod ne postiže slobodu po tuđoj, već po vlastitoj volji. Hrvatska nije bila nedozrela da bi trebala ovisiti o milosti kumova i tutora. Svijest o stoljetnoj prošlosti bila je živa, inače ne bi bilo *Kronike*. Za sve vrijeme od 641. hrvatska politika bila je usmjerena na Zapad. Nikada se u narodu nije pojavila neka jača probizantska struja, osim možda 754. na valu monofizitizma. Branimirov čin osamostaljenja i priznanja pape samo je prirodan dovršetak jedne etape. Hrvatski vladari nisu bili fascinirani Bizantom. Na pameti im je bila Hrvatska od mora do Dunava i Drave, urbano određena i latinske kulture. Latinska epigrafika obilno to potvrđuje.

Najviše suprotnih mišljenja odnosi se na kralja Zvonimira. Pisci koji s malo volje gledaju na hrvatski rimski i latinski izbor, ne zaborave spomenuti da je Zvonimir bio nepoznata roda. Da mu umanje slavu. Bili bi pametnije učinili da nisu zaboravili i odbacili *Hrvatsku kroniku*. Prema odlukama duvanjskog sabora državnu upravu čine četiri instance: kralj, banovi, župani i satnici; seosku vlast obnašaju suci. Kraljeva obitelj daje banove, obitelji banova župane, satnike bira narod. Tako je to išlo kroz više od četiri stoljeća. Slijedi da je Zvonimir, kao ban Slavonije, bio ili mlađi brat Krešimira IV, ili njegov nećak. Izvan vladarske loze nema vladara bez buna i prevrata.

Odnos kneza Branimira i pape Ivana VIII. u historiografiji je izjednačen s pojmom vazalske vjernosti. Zakletva kralja Zvonimira papi Grguru VIII. definira se kao klasičan primjer vazalske prisege[37]. Oznaka vazal Zvonimiru se nekad pridaje s tolikim majstorstvom u stilu da je suvišno i reći da je postao kraljem samo zato da bi vršio tuđu volju.[38]

Zna se što je vazalski odnos: obveza vladara ili velikaša nižeg reda da u svakoj prilici služi svog seniora, velikaša ili vladara višeg reda. I obveza seniora da pruži zaštitu svome vazalu. Takav bi dakle bio odnos hrvatskih vladara i papa[39]. Nije potrebna velika mudrost da se pokaže lažnost takve ocjene. U službi koju vrši, papa nije svoja osoba i prisega se njemu osobno ne može položiti. On je predstavnik Boga na zemlji. Što jedan povjesnik o tome misli, o Bogu i religiji, nije nimalo važno: papa jest to što jest. Bog pri tom nije nikakva apstraktna magla, već konkretna činjenica: Biblija, ili točnije Novi zavjet kao statut kršćanstva. Zakonici današnjih demokratskih zemalja izdanci su tog statuta. Između Zvonimirove zakletve i zakletve na ustav ili Bibliju bilo kojeg današnjeg vladara nema razlike. Svečanim priznanjem pape Zvonimir odbacuje svako vazalstvo, i unutra i prema vani, čime se legitimira kao demokratski kralj suverene zemlje. Bio je papi toliko podložan koliko su današnje vlade podložne Organizaciji ujedinjenih naroda.

* * *

Ovaj članak oslanja se na moje naslove *Hrvatska kronika i hrvatska povijest, Hrvati i Srbi, Biti između, Porijeklo i pojava Slavena* i *Religija i društvo* objavljene u ovom časopisu br. 4/1993, 2/1994, 3/1995, 3/1999 i 5/1999.

Kada dvojica gledaju isto, ne vide isto, stara je izreka. Gdje netko vidi Hrvatsku, drugi može vidjeti "sklaviniju" ili gole planine. Knjiga nosi naslov: Ivo Goldstein, *Bizant na Jadranu*, izdao Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1992. Iz predgovora se saznaje da je knjiga nastala doradom doktorske disertacije koju je autor obranio u Beogradu 1987.; pred komisijom kojoj je predsjedao J. Ferluga. U dodatku predgovoru, koji je napisan u studenom 1991. - rat se već bio rasplamsao - autor osuđuje agresiju na svoju domovinu, osobito na hrvatski Jadran, područje svog istraživanja.

Hrvatski Jadran! U knjizi ga nema. Kroz 230 stranica teksta, koji obuhvaća vrijeme od VI. do XI. stoljeća, ponavlja se stalno i neumorno izraz *bizantski Jadran*. Prilično razumljivo, jer uz obalu nigdje Hrvata. Oni su u zaleđu, u planinama, i uvijek u dvojstvu ili trojstvu: Slaveni i Hrvati; Hrvati i Srbi; Slaveni, Hrvati i Srbi. Hrvatska je "sklavinija" među drugim "sklavinijama" i nikad neće postići status države. Kad izlaganje kronološki dođe do VII. stoljeća, čitatelja prožme želja da sazna kako je autor prikazao doseobu Hrvata, rat s Avarima, zauzeće Dalmacije. Jer na činjenicama da su Hrvati došli kao saveznici Carstva i zemlju osvojili mačem temelji se njihovo legitimno pravo na tu zemlju. Uostalom, diljem knjige, autor ne prestaje naglašavati legitimnost bizantske carske vlasti nad svim prostranstvima nekadašnjeg Rimskog Carstva. Ali gle, hrvatsku legitimnost je zaobišao, a snašao se ovako: da ispuni prostor i vrijeme, na pune tri stranice raspravlja o promašenoj teoriji L. Margetića iz 1977., kojom je ovaj pisac pokušao dokazati da su u ove krajeve Hrvati došli tek oko god. 800. (str. 126 - 128). Treba ga razumjeti. Da je Hrvate pustio doći na more, i to kao organizirani narod, i u vojnom redu, propada mu posao: nema više "bizantskog Jadrana", ne može Hrvatsku nazivati "sklavinijom", ni miješati Hrvate sa Slavenima i Srbima za koje nije rečeno da su ratovali s Avarima.

"Osnutak" splitske nadbiskupije (navodnici su njegovi) za njega nije događaj od osobite važnosti: "Bio je to formalan čin u nepoznato vrijeme" (str. 136). Jer Crkvu tretira kao aparat bez duhovnog i kulturnog sadržaja.

Između "sklavinija" i primorskog pojasa teče granica rasnog nemiješanja: "Stanovnici gradova - bizantskih teritorija - posjeduju svijest o zajedništvu... jer su na taj način psihološki i realno smanjivali ugroženost od vanjskog neprijatelja" (str. 142). Od "sklavinija"! Ali to zajedništvo - iz čega se razabire? Iz kakvog zajedničkog ostvarenja?

Goldstein se dugo zadržao na hrvatskom predromaničkom graditeljstvu. Novost je u tom što on drži da to nije hrvatska arhitektura (str. 160 - 167). Gradnju crkava duž obale financirao je Bizant, o drugim stvarima brinuli su se Franci, zidari su došli "s druge strane Jadrana". Hrvati su muzli koze po Dinari. Izlišno je reći da su to gole kombinacije bez ikakvog uporišta u bilo čemu. Smatrati da je Bizant po Hrvatskoj gradio crkve zapadnjačkog stila, ne bizantskog, jednako je kao kad bi netko rekao da su kršćani budistima podizali pagode. Iznijeti tako nesklapne misli - i to u disertaciji!

- a riječ je o jedinstvenom djelu svog vremena! Spomenimo ukratko. Značajku predromanike čini statičnost linija: prozori, vrata, svod, itd. imaju uvijek isti oblik. Značajku romanike, koja se na Zapadu javlja krajem XI. stoljeća, čini razvoj: prozori, vrata itd. stalno se mijenjaju. No hrvatska arhitektura, iako predromanička, istovremeno je i romanička, jer je razvojna, ne linijama, već volumenima: dva plana, bazilikalni i centralni, iz VII. i VIII. stoljeća, povezat će se i dati, u XI. stoljeću, baziliku s tri apside. Kakva nastrana ideja: tvrditi da su to napravili strani ljudi, slučajno skupljeni s tri kraja svijeta, a ne narod koji je tu živio! Istina jest da je u Bizantu bilo više novca nego drugdje, ali prenositi pojmove novčanog gospodarstva u vrijeme uglavnom naturalne razmjene čista je besmislica. Zadarski prior Andrija posjedovao je stado od 800 grla. Svi vladari i svi prvaci posjedovali su takva stada. Treba li reći da su se usluge plaćale sirom, vunom, mesom, kožicama, daleko više nego novcem? Napokon, crkve se ponajviše gradilo dobrovoljnim radom, upravo kao i danas u mnogim dijelovima svijeta.

Proces pokrštavanja sveden je na problem jezika i pisma (str. 169). Goldstein sumnja "u osobite domašaje franačke akcije pokrštavanja" - jer to treba rezervirati za Bizant! - "posebice njihova nametanja latinskog jezika i pismenosti". Zar se sva njegova, Goldsteinova, osobna kultura ne temelji na tom jeziku? Zar ne piše latinicom? Što je dozvolio da mu se to nametne?

"Koncept zapadnog pokrštavanja bio je za Slavene neprihvatljiv u jednom drugom detalju - prihvaćanju latinskog jezika kao jezika liturgije." O kome se tu govori? O kojim Slavenima, kojoj zemlji? Zar je to znanstvena preciznost jedne doktorske disertacije? Valja pretpostaviti da je riječ o Hrvatskoj. Nisu li Hrvati primili upravo "zapadni koncept", ili možda neki drugi? Nije li to bilo vrijeme narodnih vladara? Nije li baš tada hrvatska civilizacija cvjetala? Ne potvrđuje li to arhitektura, skulptura, iluminirani kodeksi? A nije li malo neobično postavljati takva pitanja profesoru srednjovjekovne hrvatske povijesti Sveučilišta u Zagrebu?

"Do novog poleta kristijanizacije došlo je tek kada se počela širiti bizantska alternativa obreda." Zar grčka, s grčkim jezikom i pismom? Ne, nego s "narodnim jezikom", "narodna alternativa"! Ako je to staroslavenski, a očevidno jest, čemu služi izraz "narodni"? Za prikrivanje istine da nije narodni, jer zaista, staroslavenski nije jezik nijednog naroda, pa bi valjalo reći "ne-narodni jezik". Goldstein pozna oba klasična jezika, vidi se to iz knjige, ali ne pozna staroslavenski i, sve ako ga uzdiže, ne mari za njega. Drži se latinskog. Reklo bi se: za fine ljude fine stvari, ostalima ostalo.

Davno prije Goldsteina istim su jezičnim putem pošli zapadnoeuropski narodi. Svijetom gospodare oni, latinci. Staroslavenci, oni s "bizantskom" ili "narodnom alternativom", ne gospodare. Prodor te alternative u Hrvatsku usporio je razvoj hrvatskog društva. Mađari su primili krštenje na latinskom tek početkom XI. stoljeća i pretekli su Hrvate. Rumunji su zadržali staroslavenski do XVI. stoljeća i nikada nisu dostigli susjedne Čehe i Poljake, latinske Slavene. Istina, Hrvati imaju iz XIV. i XV. stoljeća nekoliko lijepih glagoljskih kodeksa. Iz tih istih stoljeća Zapad ima sveučilišta: Pariz, Oxford, Heidelberg, da dalje ne nabrajam. Zato i vlada svijetom.

Neispravno je i neutemeljeno imenu Hrvati lijepiti ime Slaveni kao što to uporno čini Goldstein. Ti termini nisu iste vrijednosti: Hrvati jesu povijesni i politički narod, Slaveni nisu. Slovenski sociolog Jože Rus formulirao je to ovako: "Za Porfirogeneta hrvatsko ime predstavlja narod znamenitih organizacijskih podviga i političkih prednosti, nasuprot slavenskoj gomili" (*Kralj dinastije Svevladičev*, Ljubljana, 1931, str. 185). Gomila je političkom narodu, što je tlo biljci. - Vratimo se na početak, na predgovor i rat.

Nisu li slične tvrdnje i teorije o Dalmaciji, kakve su iznijete u ovoj knjizi, i koje rezimira karta Ostrogorskog, potaknule tuđe apetite za njom? Ako na istočnojadranskoj obali nije bilo Hrvata, i ako je nosila bizantski pečat, nije teško pogoditi tko bi na nju trebao imati povijesno pravo: kulturni nasljednici Bizanta. Posljednji rat nije se vodio za planinske "sklavinije", već za more. Neće li ova Goldsteinova knjiga, iskonstruirana, sklepana i nedozrela, ali s krunom doktorata, jednom poslužiti za novi ciklus pretenzija i nove "memorandume"? S većom težinom od drugih jer je izašla iz radionice hrvatskog autora? I objavljena u Zagrebu.

U predgovoru Goldstein je izrazio zabrinutost za svoju domovinu. Domovina nije samo tlo. Obrana domovine podrazumijeva i obranu njezine povijesti i kulture. Ova knjiga ide u suprotnom smjeru. Kakvu samo zbrku u glavi može proizvesti kuriozum zvan "bizantska Dalmacija"!

Bilješke

1 Splitska biskupija pripadala je Carigradu, drže Šišić, Barada, Mandić i N. Klaić. Ninska biskupija pripadala je Akvileji, prema Šišiću i N. Klaić, Rimu, prema Baradi i Mandiću (Raukar 1997, 178).
2 Vlast je jedna, oblasti su dvije: *primorsko kraljevstvo* i *zagorsko kraljevstvo*, gl. 9 i 14, VII. i VIII. stoljeće. Dalmacijom je Bizant vladao u dva navrata: od 437. do 454. i od 1167. do 1181, u svemu tridesetak godina i izvan razdoblja hrvatske samostalnosti.
3 Zeiller 1906., 150; Bulić-Bervaldi 1912, 57, 66.
4 Paschini 1953, 89-90.
5 Bulić-Bervaldi 1912, 60-61.
6 Osnutak splitske biskupije Bulić i Bervaldi stavljaju na zaokret VIII. i IX. stoljeća, Šišić i N. Klaić u drugu polovicu VIII. stoljeća, Barada krajem VII. stoljeća, Mandić god. 641. (Raukar, 32-34).
7 Velike pobune izbile su u Bosni oko 754/55, moguće kao posljedica monofizitskog sabora u Carigradu 753; mir je zavladao pri kraju stoljeća (*Hr. kronika*, gl. 15, 18).
8 Paschini 1953., 119.
9 Faillon 1848., I, 1024., II, 181, 337.
10 DACL, X, 2. dio, 1932., *Saint-Maximin*, stupci 2798 - 2820. Sačuvan je zapis da su pratioci kralja Louis-a XIV. odložili oružje prije negoli su ušli u kriptu, stupac 2806.
11 Ostojić 1964, II, 96, 114, 115; Belošević 1998, sl. 21, 22, 23; Jakovac 1999, 98-100.
12 Farlati, IV, 204, 205.
13 Ostojić 1964, II, 101, 103.
14 Stariji hrvatski povjesnici gledali su u Anzelmu i Ambrozu stvarne utemeljitelje ninske kongregacije: Š. Ljubić, 1890, L. Jelić, 1911. Odbačeni su i zaboravljeni nakon što je Marko Perojević god. 1922, u svojoj raspravi o biskupu Teodoziju, pripovijest o njima označio "izmišljotinom X. i XI. stoljeća". No brojne sukladne činjenice i arheološki nalazi (v. bilj. 15) protive se takvom tumačenju. Ni otkriće u XIX. stoljeću da relikvije pripisivane sv. Marti i Marceli ne potječu od njih ne znači ništa, jer u ono vrijeme u njih se vjerovalo, a legenda u koju se vjeruje ima vrijednost istine.

15 Nekropola Ždrijac kod Nina svjedoči o značajnoj franačkoj naseobini s početka IX. stoljeća. Arheološka građa visoke kvalitete - mačevi, ostruge, kultni predmeti - govori o vojnicima i svećenicima, pripadnicima gornjeg društvenog sloja (Belošević 1998, Jakovac 1999).
16 Manojlović 1902, 3; Raukar, 259.
17 Crkveni vrh nije se mirio s takvim stanjem. Papa Ivan VIII. u pismu od 10. lipnja 879., odlučno poziva hrvatsko-dalmatinske biskupe, svećenstvo i narod da se "vrate u krilo rimske Crkve". U istom smislu pisat će 925. i papa Ivan X. (Raukar, 32-34, 303).
18 Zadatak povjerenstva bio je nacrtati plan *de finibus Dalmatarum Romanorum et Slavorum*, razgraničenja dalmatinskih Romana i Slavena (Šišić, 689); predmet istraživanja na terenu Mate Suića.
19 Ravna linija vodi od *metodosa* i aachenskih mjernika do M. Suića!
20 Za osnutak ninske biskupije Šišić predlaže vrijeme od 803. do 840., Barada 864, Mandić, 863-67, N. Klaić doba kneza Trpimira (Raukar, 178).
21 Belošević 1999, 118, sl. 16.
22 Tekst povelje u Barada 1937; hrvatski prijevod u N. Klaić 1972. Naslov prijevoda N. Klaić: "Trpimir daruje ninskom biskupu crkvicu sv. Jurja u Putalju" [Kaštel Sućurac]. Netočno, u ispravi jasno stoji da je bila darovana "nadbiskupu salonitanske Crkve". Ali, kako se to ne slaže s koncepcijom o "bizantskoj Dalmaciji", jer onda je Split bizantski grad, N. Klaić komentira: "može se zaključiti da je Trpimir obdario svog, dakle ninskog biskupa", i da je splitska stolica "po svoj prilici u drugoj polovici XII. stoljeća" ispravu falsificirala u svoju korist. Na drugom mjestu kaže se ovako: "Trpimir nije imao ni najmanje razloga da potpomaže dalmatinske [tj. bizantske] crkve na štetu vlastitog [tj. ninskog] biskupa" (N. Klaić 1975, 236). Zbog ovog argumenta povelja sigurno nije bila niti je trebala biti falsificirana, nego takva kakva jest upravo niječe postojanje "bizantske Dalmacije".
23 Beresford i Hurst 1971; Herrmann 1973.
24 Gay 1904., 120; Halphen 1947., izd. 1968, 369-70.
25 Halphen, 380-83; Davisse 1976 II, 975-78.
26 "Politički horizont bio je mračniji nego ikad", Halphen, 383.
27 Šišić, 385, 389-91; Raukar, 35.
28 Vijest je zapisana u Dukljaninovu Ljetopisu, gl. 38: "Poslije smrti bugarskog cara Vladislava [1018.] car Bazilije [976. -1025] sabra veliku vojsku i mnogo lađa te osvoji i zadobije cijelu Bugarsku, Rašku, Bosnu i cijelu Dalmaciju i sve primorske okruge do granica Donje Dalmacije [do rijeke Cetine]". Ali nije nađen nikakav trag bizantske vlasti u Dalmaciji iz tog vremena (Šišić, 481; N. Klaić, 336). G. Ostrogorski, beogradski profesor, u svom djelu *Histoire de l 'Eat Byzantin*, Paris, 1956, odgovara: "Svjedoči to pop Dukljanin i ne treba u to sumnjati" (str. 338, bilj. 1). Ali, to nije cijelo svjedočanstvo, već samo polovica. Na istom mjestu, nekoliko redaka dalje navodi se: "Ljudi se sporazumiju i jednog dana jednodušno pošalju poslanike i pisma izmijene, pa ustanu i u jedan dan pobiju sve grčke velikaše - *omnes magnates Graecorum* - koji su se našli po cijeloj Dalmaciji". Tako je završila Bazilijeva ekspedicija u ovim krajevima, ali ne i u mislima Ostrogorskog. Na str. 328 - 29 njegove knjige prikazana je karta Bizantskog Carstva na kraju Bazilijeve vladavine, god. 1025.: na zapadu granica teče Dunavom i Dravom do Mure pa ravno na Istru, te cijela Hrvatska čini sastavni dio te države, poput recimo Peloponeza. Imena *Croatie* nema. Gradovi Dubrovnik, Split i Zadar nose talijanske nazive. Karta čitatelju sugerira da u srednjem vijeku Hrvatske nije bilo. A što onda učiniti s kraljevinom Hrvatskom? Evo stil i način, str. 368: *"La reconnaissance de la souveraineté byzantine à laquelle la Croatie dû se plier sous Basile II ne fut pas de longue durée et, après que Pierre Kresimir IV (1058-1074) eut considérablement reculé les frontières de son royaume, son successeur..."* - "Priznanje bizantskog vrhovništva kojem se Hrvatska morala podvrgnuti pod Bazilijem II. nije bilo duga vijeka, i nakon što je Petar Krešimir IV. znatno uvukao granice svoga kraljevstva, njegov nasljednik..." (nastavak rečenice slijedi). Valja protrljati oči i ponovo čitati što je napisano: da je Hrvatska četrdeset godina bila u vlasti Bizanta; i onda, zlobno i lažno, da se u vrijeme Krešimira IV. smanjila! Svaki hrvatski školarac zna napamet njegove riječi: "Svemogući Bog proširio je naše kraljevstvo na kopnu i moru"! Ostrogorski je bezpogovorni apologet bizantstva, a takav je i njegov krug, osobito J. Ferluga, programirani reklamer "bizantske Dalmacije". Hrvatska povijest za njih je ledina za raskapanje. Nada Klaić uvelike je griješila što ih je slijedila. Ona npr. prenosi gore spomenutu kartu (1975, 280 - 281), istina, skraćenu, sa zapadnom granicom Bizantskog Carstva na crti Cetina - utok Drave u Dunav. Ali zašto ju je uopće i donijela? Sam Dukljanin poništio je Bazilijevo osvojenje Dalmacije tvrdnjom da su Bizantinci bili pobijeni. Niti je to spomenula, niti je Ostrogorskog podvrgnula kritici.
29 N. Klaić, 225; Raukar, 28 - 30.

30 Trpimir je ratovao s Grcima na granici Duklje i Dračkog temata gdje će s njima ratovati, god. 976, Mihajlo Vuševuk ili Višević, Predimir *Hrv. kronike*, njegov potomak. - Hrvatsku povijest ovog razdoblja ne može se razumjeti bez poznavanja *Hrvatske kronike*.

31 Praga 1954, 60.

32 Šišić, 483; N. Klaić, 330; Raukar, 43.

33 Dawson 1932, 287.

34 Brandt 1967, 151 - 152; N. Klaić, 310 - 311.

35 Grafička oprema kodeksa iz zadarskog i osorskog skriptorija daje ideju o dosegu hrvatske civilizacije tog vremena; osobito je lijep *Evangelistar* opatice Većenege, danas u Bodlejani, u Oxfordu.

36 Šišić, 384; N. Klaić, 251; Raukar, 32.

37 Tekst zakletve na hrvatskom u Šišić, 559 - 563.

38 Nastavak rečenice Ostrogorskog iz bilj. 28: *"Démétrius Zvonimir fut couronné roi vassal du pape"* - "Dimitrije Zvonimir bio je okrunjen kralj papin vazal", što će reći: Zvonimir je bio papin kralj, kojega je papa kao svog pobočnika poslao u Hrvatsku! Čitav stavak, slika Ostrogorskog o medijevalnoj Hrvatskoj, svodi se na ovo: Hrvatska je bila u vlasti Bizanta, pa se suzila i oslobodila i došla pod vlast rimskog pape! Bit će da su zato na njegovoj karti Dubrovnik, Split i Zadar označeni kao talijanski gradovi, sve ako su, po toj istoj karti, pripadali "grčkoj Dalmaciji". Valjalo je to izmudriti!

39 Papu, kao vrhovni autoritet na Zapadu, priznali su: Pipin Mali 751, Karlo Veliki 800, Otton I. 962. Jesu li time i oni postali papinski vazali?

Bibliografija

Barada M. 1937. Dvije naše vladarske isprave, u *Croatia sacra* 2, 1 - 96.

Belošević J. 1998. Počeci kršćanstva kod Hrvata u svjetlu arheološke građe, u *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru,* 36(23), 101 - 139.

Beresford M. i Hurst J. G. 1971. *Deserted medieval Villages*. London.

Brandt M. 1967. Neki elementi komunalnog razvitka srednjovjekovnog Zadra do polovine XI. stoljeća, u *Zadarska revija,* 2-3, 144-158.

Bulić F. i Bervaldi J. 1912. Kronotaksa solinskih biskupa, Zagreb. DACL, *Dictionnaire de l'archéologie chrétienne et de liturgie,* Paris

Davisse J. 1976. *Hincmar, archevêque de Reims 845 - 882,* 2. v. Genève.

Dawson Ch. 1932. *The making of the Europe,* fr. izd. *Le Moyen Age et l'origine de l'Europe*. Paris.

Faillon E. M. 1848. *Monuments inédits sur l'apostolat de sainte Marie - Medeleine en Provence et sur les autres apôtres de cette contrée,* 2 v. Migne. Paris.

Farlati D. 1751. - 1819. *Illiricum sacrum,* 8 v. Venecija.

Gay J. 1904. *L'Italie méridionale et l'Empire byzantin*. Paris.

Halphen L. 1947, 1968. *Charlemagne et l'Empire carolingien*. Paris.

Herrmann J. 1973. *Die germanischen und slawischen Siedlungen und mittelalteriliches Dorf von Tornow, Kr. Calau*. Berlin.

Jakovac S. 1999. Osvrt na nalaze karolinške provenijencije u Ninu, u *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru,* 37(24), 89-103.

Jelić L. 1911. Dvorska kapela sv. Križa u Ninu, *Djela* JAZU 19. Zagreb.

Klaić N. 1972. Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine. Zagreb.

Klaić N. 1975. Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku. Zagreb.

Manojlović G. 1902. Jadransko pomorje u 9. stoljeću u svjetlu istočnorimske (bizantske) povijesti, I. dio, *Rad* JAZU 150. Zagreb.

Ostojić I. 1963., 1964., 1965. Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, 3 v. Split.

Paschini P. 1953. *Storia del Friuli*. Udine.

Perojević M. 1922. Ninski biskup Teodozije, u *Vjes, za arh. i hist. dalm,* 45, Prilog I. Split.

Praga G. 1954. *Storia di Dalmazia*. Padova.

Raukar T. 1997. Hrvatsko srednjovjekovlje. Zagreb

Suić M. 1956. Ostaci limitacije naših primorskih gradova u ranom srednjem vijeku, u *Starohrvatska prosvjeta* III/6.

Šišić F. 1925. Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. Zagreb

Zeiller J. 1906. *Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie*. Paris.

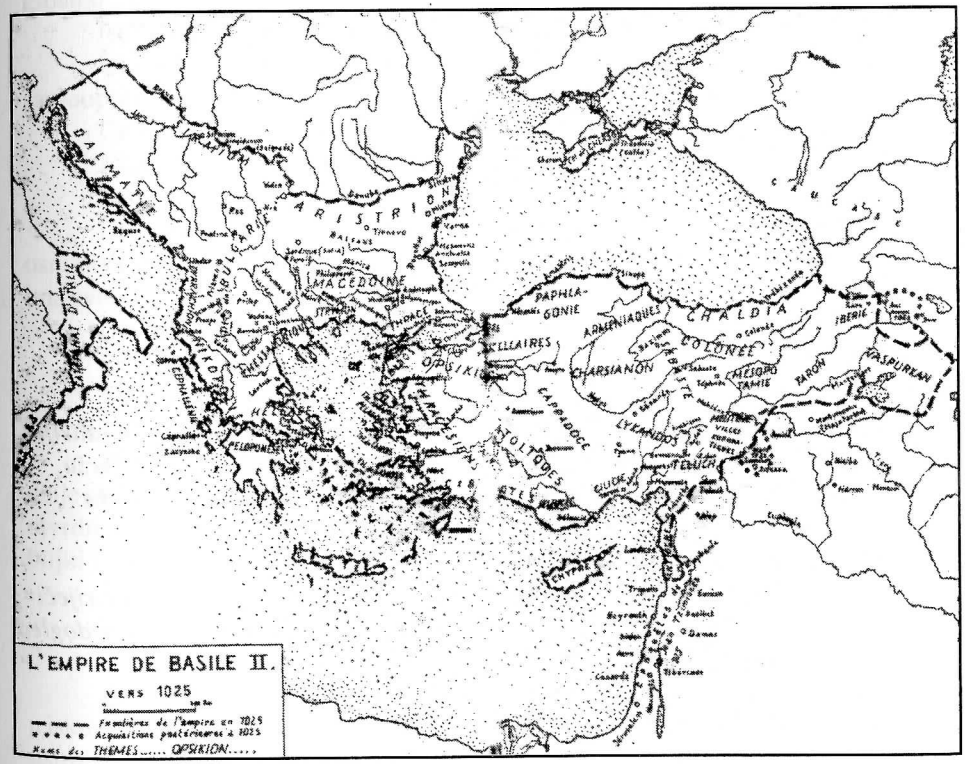

Život bez nade

E. E. Cummingsu

Udes je zaista kao neka ruka
što mijenja živote
i vodi nas u nove svjetove
pune čarolije i neobične svjetlosti.

O, putniče daleki,
i ja nosim tvoje srce u svojemu
i nikada nisam bez njega.

I moj je život
život sijača i žeteoca,
a molitve su moje iz plača dječjega rođene.

A oko mene neprestano se rađaju čudesa
života i smrti,
ali ne i nada u ponovno buđenje,
kad jednom noć zavlada
nad zvonjavom riječi mojeg sjećanja.

Plavilo

Kakva obamrlost boja i zvukova
tišina izgrizena puževima
baš kao glave kupusa

Promatram veličinu i ništavnost
svijeta
dok mi u srcu sat otkucava
svršetak svih trenutaka
koji život sačinjavaju

Znam

Snijeg sunca izgubljen je zauvijek
dok oči heretički predu mrežu
za posljednje nebeske užitke

Ali strah me prizemljuje
i samo uznemireni krvotok riječi
kao pamćenje penje se u nedogled

Svakodnevica

Jedan usputni pozdrav. U kući - i izvan nje. Jedna misao, neodređeno sjećanje usmjeri volju.

Hodamo. Zaustavljamo se. Uranjajući u sebe - priželjkujemo susret. Rasterećenje. Omamljuje nas žamor, buka, osluškivanje koraka. I zid - s njegovim otvorima. Reklame, plakati, umjetna osvjetljenja, nejasni obrisi prolaznika.

Uzbuđuju izlozi.

Trivijalne brige, kupovanja, izdaci, teret...

Zbunjeni od vlastita monologa utapamo se u bezvoljnost, apatiju, tromost.

Jučer je bilo isto. Sutra će biti slično. Mi se umanjujemo. Zakonitost starenja. Pokvarljivi - snatrimo oslobođenje od bremena ovog dana, od prijetnje njegovih iznenađenja. Ne procjenjujemo svoje pravo mjesto u ovom jednoličnom svakodnevnom gibanju. U ustajalosti i zasićenosti.

Iste staze odlaska i dolaska. Ista lica. I strah od novih.

Užasavanje od nemoći pred mogućnošću ponovnih poraza, gubitaka, razočaranja, samooptuživanja.

Umor je najava večeri.

Jutro: tako često prisjećanje noćnih mora.

Još nismo mrtvi. Radoznali smo. Željni vijesti...

Listamo novine. Opet tragikomična slikovnica ulica i domova. Bližnji - osramoćen, ponižen ili čašćen - ima nešto od općeg vrednovanja zajednice. I kamen ima svoj tajni i prigušen govor. Ako izmiče srcu, izazivlje vid. Najčešće utiskuje ranu.

Oči tople od preobilja sjena i boja, magle i zagađena daha i prašine.

Prene nas zvono.

Zamišljamo načas bijeli iskupljujući oblak istrgnut nebu. Silazi. Dodiruje Križ na vrhu crkvenog tornja. Sada se pretvara u pticu. Raskriljena golubica Mira?!

Neće biti više eksplozija, umiranja i smrti na asfaltu, u nastambama grada - i dalje svugdje - pod otvorenim nebom nagnutim u bešćutnosti. Jest: prašina je i kamen, otvrdnula i muljevita zemlja, tlo zagađeno otpadom. A bilo je cvijeće, zreli plodovi biljki i drveća. Bilo. Ako nije sada, moglo bi ipak biti. Mijena je zakon postojanja.

Drukčija pjesma

Ni pjesme više neće biti. Krhak je stih. Pjesma nije sveto proročanska, neopoziva u iskupljenju, u blaženstvu. Odumire sa mnom. S mojim tijelom, pokvarljivim biološkim ustrojstvom. Izmiče krvotoku. I srce oslabljuje.

Nesvjesno, protiv volje, bez određene namjere čini se - opet molim. Strepim. I priželjkujem. Bože! Jedini! Ti, Jakost i Dobrota neotuđiva, budi moja Pjesma. Preobrazi

me u Pjesmu. Mene sa svim mogućnosti moga bića, koje mi zagonetno izmiče u svojim dubinama i izgledima dostignuća.

Ostaje mi čekanje. U Tvojoj Sjeni.

Zamišljanje Tvoje Prisutnosti. S Tobom bivam pjesnik, prorok. Dijete predano u nježnosti. Zahvalno za Očevu nježnost.

Pokušavam stih. Ovaj čas.

Hoće li se desiti neprikosnovena riječ?! NJEMU koji zna, daruje, stvara, iskupljuje, blagoslivlje.

Nešto od ovog što pokušavam izreći i što ću izreći - prepuštam u pobožnom poklonstvu priznanjem Njemu - s podatljivošću djeteta najdražem i jedino svetom Ocu. S Njime ja sam neumrla Pjesma. Neotuđiva. Sveta. Neće biti straha, užasavanja, zbunjenosti, tjeskobe od neizvjesnosti.

Gonetam smisao svega. I hirovitosti želje, nametnute, tuđe prijetnje, zbunjenosti pred pojavama Postojanja. I voda, i kamen, cvijeće i korov, vijugaste staze i duge, nedokučive ceste, blaga jutra i olujne noći - sve je Pjesma. Posljednji stih prije ugasnuća srca, u dragovoljnom odlaganju tijela s naporima, s promašajima, obmanama. I u pjesmi - da bude i ostane prah.

Bit ću Pjesma. U Pjesmi smiješit ću se svojim ostacima, krhotinama, instrumentima zanosne duše...

Bit ću Zahvala. Dirljiva Radost.

Postojanost - i blagost nepomućena.

Ako je jutro

Ako je jutro, još nije dan. Nije raspjevano sunce, razigrani bijeli oblaci, miris livada, - četiri strane svijeta, sva godišnja doba najavljena u ljepoti svojih posebnih ugođaja.

Nije jutro. Nije dan.

Nebesa, kakav je to osjećaj biti sam, neodređen, kolebljiv, tjeskoban!...

Hoće li prva boja dana biti išta drugo nego rana?

Koja je moja?

Zamišljam žuto s odsjevom zlata. Bijelo zasljepljuje. Crveno užasava vatrom, lavom krvi koja iz skrovišta tijela odnosi život.

Možda plava?

Plavo nebo s odrazom u plavom moru. Ili - plava crna horizonta, a ne može se dosegnuti, dodirnuti, obuhvatiti.

Ljubičasto u ciklami raznosi šume, žubor potoka raspjevana lišćem. Je li zeleno?

Pregažena trava opterećuje hod ljudski i životinjski - i bešćutnost hirova neba.

Na čemu ću se zaustaviti?

Sivo je, čini se, sve.

Netko i nešto zaustavlja, gasi se pepeljasto, blijedi neodređeno...

Jedno sutra

Uvijek je jedno Sutra. Je li sada odskočna daska, polazište već odredište? SUTRA - nečujni vapaj da se izbjegne, otkloni očaj.

Zašto uvijek nemir i strah? Grumen koji se nadimlje i širi u najskrovitijem prostoru bića - i napreže se, plače, čak se smije u zamišljenoj radosti, a ona, radost spokoja, usahla je biljka - bez sjećanja.

Ono Sutra izazivlje, predbacuje, obećava, istražuje, razgoljuje svijest i podsvijest - nekako poticajno i bolno - i savjest. I sve boli.

Mi smo Universum jedne podmukle, uporne patnje. Ne priznaju je lakrdijaši, žongleri, zabavljači koji glume veselje da bi sebe i druge obmanuli.

Optimisti, frazeri svojevrsnim doziranjem nameću lijek prema svojoj mjeri. Naprežu se da bi prikrili pustoš.

Čiji je pozdrav u susretu bljesak dobrodošlice i jamstvo nepomućena prijateljstva?!

Prolaženje ulicom sablazan je i kletva - u riječi napisanoj i izgovorenoj, u izrazu lica... U dodiru koji goni i lomi. Pustoš - i vreva u gomili bez identiteta.

Bilo bi izazovno, sablažnjivo glasno zamisliti živi i prodorni lik isposnika u nepreglednoj hodočasničkoj povorci s pogledom i molitvenom pjesmom iznad krovova, crkvenih tornjeva, povrh gora i oblaka, poklonikâ nebosklonâ koji ih ne mogu razočarati.

Zašto je neophodno i sudbinski zlosretno i blagoslovljeno prije prepoznati sebe u svojoj ogrebotini i rani?!? Prozreti svoj dah i okus želje?

Zamišljam jedno svoje svetište na vrhu zavjetne Gore, gdje su Sklad i Sreća jedno.

Zviježđa s kojima se igraju bezazlena i mudra ljudska djeca.

Ponavlja se

Ponavlja se - dan kao san.

Kao bezdan.

Neizmjerljiv u domeni, u dometu sa željom u duhovnom univerzumu, u misli, u naponu čuvstva.

I razbija ga kamen, grumen prašine, hrpa smeća, - otpad i raspad.

I sjena. I pjena.

Zbunjuje nas, obeshrabruje riječ, niz otiskanih slova, poruka, vijesti, reklama, najava, objava - i osmrtnica.

Dan je priča.

U spletu i raspletu ulica, trga, crkve i bolnice, stanova i stadiona - u suzvučju urlanja i zvona...

Je li igdje na kraju svetište za odmor u spokojnoj sabranosti, jedno uzdarje pobožna razmatranja, oltar svetog preobraženja!

Ona čaša od jučer ostavljena na rubu stola - naizgled prazna - ima okus bola i gorčine, ima stakleni rub neprozirnosti i oštrine...

Pepeo u pepeljari podsjeća na ponovljeni posjet, na nervozu i rastresenost posjetitelja. Uzduh je zasićen mirisom vlage, obojen sivoćom.

Otvoren prozor nije dozvao ni zvijezdu, ni sunce.

Zid pritišće i opterećuje vid.

I kod zatvorenih očiju bliješti prijetnja poput oštrice noža.

Dan je groza.

Noć - preuranjena.

Orgijat će opet u raskoši boja i sjena, vidovitosti i halucinacija, planiranja i gubljenja.

Dan - kao bezdan.

Rajko GLIBO

Bijes u dolini bijele mjesečine

Šta radiš? - pitaju
Ništa? - kažem
Dok utoljujem vrelo bijesa
U dolini bijele mjesečine
Negdje duboko u sebi
Da ga drugi okusili ne bi

Kopni mi put od kuće do cilja
Utoljujem ga iskrama ljepote
Koje bistrinom kaplju na nasilje
Skutren u kutu čemera svoga
Što se rascvjetava u kovitlacu zbilje

Svatko se utapa
U korake svoje sjene
A ti u tuđe sjene uranjaš
Iz vrelog pepela bježeći
Da urušene zvijezde dosanjaš

A curi curak i cureći šumi
I više i manje od ljepote
I to nije kraj utoljenju bijesa
Na čudna i brojna zamračenja jave
Izdašno se smiju vedrasta nebesa

Barbara TANODI KUKOLJA

Gledajući zvijezde

S ribama plovim
i šutim
o svemu što bi moglo otkriti
koliko je ovaj život tužan.

I zbog toga
nitko me ne pita
tko sam i kamo odlazim
ne misleći ni o čemu
doli o sreći što raste duboko
u srcu vode
koju ne muti vjetar
i ne zbunjuje tama,
što nas okružuje,
dok dan ne cvate u našim srcima
i očima priraslima uz sjaj i radost zvijezda,
što se javljaju noću na nebesima,
a danju se skrivaju u našim mislima,
dok vjerujemo u život
koji nam je darovalo nebo.

Milan RADIĆ

Slavonska zlatom izvezena

Zlatom izvezeno
platno bijelo
vidljivo je svuda
slavonsko selo.

Nizovi dukata
oko vrata stoje
i po njima ljepote
cijene se i broje.

A rubače bijele
čipkom okićene
trobojnicom našom
sve su zakićene.

Mihovil Mišo MIHALIĆ

Moje sjećanje na jednu gromovitu svakodnevicu velikog Ranka Marinkovića

Sam Bog podario mi je prijateljstvo s nezaboravnim Rankom Marinkovićem, s tim dragim šutljivim čovjekom. Podario mi je prijateljstvo s nenametljivim, naoko stidljivim, i tihim čovjekom. Ali u toj nenametljivosti i njegovom tihu ključala je snaga istinskog velikana i najuglednijeg barda hrvatske književnosti, velikana, ne samo dramske riječi.

Rekao sam da mi je sam Bog podario to prijateljstvo. Time sam doista želio iskreno izreći svoj ljudski ponos. Jer biti prijatelj velikom čovjeku, Komižaninu, čovjeku iz otočkog gradića koji silno volim i kamo s ljubavlju dolazim - velika mi je čast i ponos.

- Mihalića i mene spojilo je u prijateljstvo, u doslovnom smislu riječi, grmljavina i oluja. Da, baš grmljavina i oluja - sa smiješkom je rekao Ranko predstavivši me jednom svom znancu.

I doista se zbilo baš tako, kako je rekao Ranko - u doslovnom smislu tih riječi - zbog grmljavine i oluje. U budućim vremenima poslije bolnog njegova odlaska zauvijek, mnogo će još biti izgovoreno riječi i napisano redaka o životu mu, i radu i svakodnevici. A ja... ja se radujem što će i ovaj moj prilog svjedočiti o jednoj takvoj skromnoj svakodnevici velikog čovjeka.

Jednog proljetnog zagrebačkog jutra Ranko se iz svoje Visoke ulice na legendarnom Griču, spuštao prema Ilici. Bila je to njegova uobičajena ruta niz brdovitu Mesničku ulicu. Stigao je nadomak Ilici a na nebu su se naglo zatvorile rijetke bistromodre pukotine. Iz tamnih oblaka kumulonimbusa zastrašujuće sijevnuše isprekidane crte blistavih munja. Silovito i prijeteće zatutnjale su gromoglasne orgulje gromova. Tren poslije na Zagreb se izlila debela zavjesa gustog proloma oblaka.

Na domaku već Ilice Ranko se sklonio u obližnji Prolaz Tuškanac. I sad.. kojeg li, za mene, velikog trenutka sudbine! Ranko je stao korak do mene, jer i ja sam se netom bio našao u prolazu također bježeći od vodenog uragana. Namah sam ga prepoznao. Ili sam se možda zabunio? Pokušao sam ga što nenapadnije gledati. Da, to je on. To je Ranko Marinković. To je čovjek kojem se desetljećima divim i kojeg iskreno poštujem. To je veliki Komižanin.

Gledao sam ga s poštovanjem. Blaga izraza lica i jednostavno obučen, u lijevoj je ruci držao presavijenu najlonsku vrećicu. Desnom se mašio za džep. Izvadivši kutiju s cigaretama jednu prelomi i ugura polovicu u šuplji drveni pušaći pisak.

"Kakve li prelijepe prilike!" pomislih uzbuđeno i ponudim mu plamičak sa svog upaljača. - Dozvolite mi gospodine Marinkoviću - rekoh sretan i zadovoljan što sam nenadano dobio priliku osloviti ga.

Pripalio si je cigaretu i sa smiješkom me upitno pogledao. "Je sam li pogriješio?" pomislih. "Zar mu doista netko može biti toliko nalik?" - Oprostite ako sam pogriješio, ako vi niste...

- Niste pogriješili, prijatelju. Ja jesam Marinković i drago mi je što ste me prepoznali - rekao je Ranko, s užitkom otpuhnuvši bjeličasti mirisavi dim. - Kako li se samo naglo spustila - promrmlja kimnuvši mi glavom prema obilnom pljusku što je prštao po tramvajskim tračnicama tik pred zakloništem.

- Taj me nenadani prolom oblaka - rekoh mu - podsjeća na opis arktičkog *blizzarda*.

- Točno - potvrdi mi Ranko usporedbu. - Samo arktičko-antartički, a ujedno i sjevernoamerički prirodni fenomen *blizzard*, uraganska je snježna vijavica.

Jaka je kiša nošena snažnim vjetrom i dalje lijevala te lijevala. I nikakovim se tu kišobranom nije moglo zaštititi. Ja sam pak osjećao pravu zahvalnost tom nevremenu jer se zbog njega naš razgovor ugodno nastavio. O mnogočem pa i o njegovoj rodnoj Komiži na otoku Visu. Sa zadovoljstvom spomenuo sam mu stoga i svoju knjigu o Komiži "Zornjun kal su istekle Rošćapnice".

Ranko iznenađeno skupi obrve i povuče dugi dim. - Naslov mi je jako poznat - reče. - Rekli ste knjiga?

- Da, to je knjiga o Komiži, ali je i naslov zasebne priče po kojoj je i knjiga dobila naslov.

- Tako je! - iznenadi me Ranko svojom memorijom. - Tu vašu priču objavio je "Kulturni obzor". Zar ne?

I doista. Priča "Zornjun kal su istekle Rošćapnice" objavljena je točno tamo gdje je i rekao moj sugovornik. Ali čekalo me je još jedno, još ugodnije iznenađenje.

- Sjećam se te vaše priče jer sam ja jedan od članova žirija "Kulturnog obzora" za izbor najbolje priče godine. I moram vam reći da je vaša priča bila ušla u najuži izbor.

To prestižno priznanje za najbolju priču nisam dobio, ali dobio sam, eto, nešto daleko više - nezaboravno prijateljstvo s Rankom Marinkovićem.

A onda, mnogo, mnogo kasnije, na vrata našeg prijateljstva pokucao je posljednji razgovor s Rankom. Bilo je to kratko vrijeme prije njegovog odlaska u zagrebačku Kliničku bolnicu Sestara milosrdnica, u Vinogradskoj ulici. Bilo je to kratko prije njegovog odlaska zauvijek, prije, smrću, odlaska u besmrtnost.

U tijeku tog telefonskog razgovora odjednom je Ranko utihnuo. U nedoumici pričekao sam trenutak, dva. I baš kada sam zaustio...

- Mišo moj, tako sam.. tako sam jako i duboko razočaran - rekao je čujno umornim glasom. Potom je opet nastala šutnja bez određenog povoda. Ali ja sam pouzdano slutio što je tomu pravi razlog.

Iste večeri u televizijskom dnevniku opširno se govorilo o političkim previranjima, o haškom tribunalu, o tome kako... Ugasio sam prijemnik kao što je to, duboko vjerujem, učinio te večeri i Ranko Marinković.

A danas kada ga više nema među nama, u premnogim je hrvatskim srcima tuga. Duboka i golema. Tužna je njegova Komiža. Tužan je Vis. Tužna je njegova voljena domovina Hrvatska koju je bezgranično volio oslobođenu.

Dvadesetosmog siječnja, 2001. godine, duboki je nastao svehrvatski tih. Duboki,

do bola tužni, ali ponosni tih. Komižani bi šaptom rekli: "Ni pinke ćuha"... u minuti šutnje cijele nacije u Rankovu slavu i čast. I kao da je po minuti šutnje zastenjao jecaj bijelog, jecaj prebijelog galeba nad prelijepim komiškim zaljevom mirnim poput crkvene škropionice, mirnim ko ulje, "ko caklo".

A tamo... u radnoj sobici u Visokoj ulici u Zagrebu, sobici sada bez škripe pera, nastao je do bola tužan, ali ponosan besmrtni tih. I u njegovoj Komiži tišina je tužna i ponosna. Ponosna, jer Ranko se zauvijek vratio dragoj vali svog djetinjstva. Vratio se u okrilje usrdnih molitava sa sklopljenih žuljevitih dlanova komiških nonica. Jer uz njihove molitve počiva tu njegov genij stvaralačkog duha, počiva podno zavičajnih mu kampanila Svetoga Mikule Putnika.

Komiža. Podno vitkih grobljanskih kiparisa, smirio se veliki Ranko Marinković. Smirio se u zelenoj sjeni čempresa, u njihovoj dubokoj tišini. Ali... ali ništa na tom svijetu nije tako neizmjerno tiho kao srce velikog čovjeka koje je prestalo kucati.

Tiho je, tiho, tihano: ZBOGOM! ZBOGOM NAŠ RANKO!

Mihovil Mišo MIHALIĆ

Zbogom, Ranko!

BONACA JE i otočko jutro tiho.
Odmijeva tek tužni jecaj galeba,
jecaj nad morem ko ulje, ko caklo:
ZBOGOM! ZBOGOM, NAŠ RANKO!

TUŽNA JE danas Komiža.
Tuga je duboko u zaljevu
tuga visoko u viškom eteru.
Tišina svih marina žalosno je gluha
ni daška nigdje više, ni vogadura,
ni škripe Rankova pera,
ni pinke ćuha..

PRED OTOKOM u bistroj dubini
za tebe, Ranko, svitle ko sviće
mijori i mijori iskor srdele.

U kamenjaru komiškom, gle!,
u trku je naglo zastao gušterić majušni
gušterić zeleni.

U NASTALOJ zgusnutoj tišini,
u borovima iza crkvice Gospe Gusarice
i čempresima Svetega Mikule
mili se akordi molitve zrikavaca javiše.
A na nebu otočkom, visoko, visoko gore
zauvijek će za tebe svitliti
blistava i sjajna iskrica Danice.

BONACA JE i otočko jutro tiho.
Odmijeva tek tužni jecaj galeba,
jecaj nad morem ko ulje ko caklo:
ZBOGOM! ZBOGOM, NAŠ RANKO!

Jörg ZINK

Izbor pjesama iz zbirke "Kad se spusti večer"

(Naslov izvornika: Wenn der Abend kommt)

I. pjesma

Kad se spusti večer,
ja tražim mir.
Dan je bio dug
i tegoba pun.

Nije važno
što sa sobom ponijeh
- toga ću se odreći -,
već ono što primiti uspijem;
nije važno što ću reći,
već ono što ću riječju Božjom steći.

Zato je i molitva moja
više od običnih riječi.
To je smirenje.
Tihi povratak Bogu,
vraćanje u spokojstvo.

II. pjesma

Gospodine, ti si rekao:
Dok ste na svijetu,
bojte se!
Ti ne želiš snažne ljude
koji ne poznaju strah.
I sâm si jednom priznao: Bojim se.
A onda si ipak krenuo putem
kojega te je bilo strah.

Zato mi pomozi
da se ne borim
protiv straha,
već da mu se prepustim
i budem s njime
u tebi.

III. pjesma

Biti u tebi, Bože, to je sve što želim.
To znači puninu, savršenstvo,
ozdravljenje.
To znači zatvoriti tjelesne oči,
progledati očima srca
i tako biti u tebi,
u nazočnosti tvojoj.

Ne trebam govoriti
da bi me ti čuo.
Nabrajati ne moram
što mi nedostaje.
Ne treba te podsjećati
ni reći ti što se u svijetu događa.

Ti to znaš.
Biti u tebi, to je sve
što trebam ove noći.
To je sve što tražim.

Ljudima neću umaći,
ni izbjegavati ih neću.
Mrziti neću
galamu i nered.
U tišinu koja tobom vlada
i njih bih povesti htio.

Volio bih šuteći
čekati umjesto ljudi bez sna,
umjesto rasijanih
i nevoljnih oko sebe.
Nijh bih želio približiti tebi.

Biti u tebi, Bože,
to je sve što molim,
a time sam isprosio sve
što trebam sada i u vijeke vjekova.

IV. pjesma

Vratit ću se tamo
gdje mi je izvorište:
u ruke Božje.

Neka mi srce otpočine.
Ne mora ono ništa raditi.
Ništa postići ne mora,
ničim se dokazivati ne treba.

Sâm Bog je mnogo više
nego puko djelovanje.
On je i mir
u svim stvarima.
Ja tražim Boga
mirujući.

Zaboravit ću svoje misli,
svoja postignuća i djela svoja,
i svađe ću zaboraviti.

Vratit ću se tamo
gdje mi je početak
i gdje ću naći svoj kraj.

V. pjesma

Svoje brige za ljude koje volim
prepuštam tebi, Gospode.

Ne vjerujem više
da njima bilo što poboljšati mogu.
To možeš samo ti. Pa zašto onda da
se brinem ja?

I strah od nadmoći drugih
tebi prepuštam.
Ti si bespomoćan među moćnima bio.
Moćnici propadoše - ti si preživio.

I svoj strah od vlastite nemoći
ostavljam tebi.
Nije mi stalo da budem uspješan čovjek
ako blagoslovljen mogu biti.

I sva neriješena pitanja prepuštam
tebi.

Odustajem
juriti na zatvorena vrata,
radije ću tebe pričekati. Ti ćeš ih
otvoriti.

Ufam se u tebe, dragi Bože,
Primi me u svoje dobre ruke.

VI. pjesma

Gospode, i ja mislim o ljudima
kojima se približava noć.

Molim te, podari snagu
svima,
i putnicima
i radnicima.

Molim te da budeš blizu
bolesnih,
tjeskobnih,
napuštenih i
uhićenih.

Ti bdiješ, Gospode,
s onima koji bdiju.
San si onih koji spavaju,
a oni koji umiru,
u tebi će živjeti.

VII. pjesma

Ovaj se dan približava kraju,
i ja razmišljam o svojemu životu.

Nastojim voljeti,
a ipak sam sebičan čovjek.
Trudim se, ali sve po starom ostaje.
Nisam ništa bolji u vlastitim očima
ni vjerodostojniji u očima drugih.

Ja govorim o slobodi,
a sâm se sa sputanošću borim.
Razmišljam o okovima svojim

i baš ih zato raskinut ne mogu.
Pokušah objasniti što se zbilo,
i baš time sve mi se pomrsilo.

Bože, ti si rekao: Dođite k meni
vi jadni i opterećeni.
Gospode, ja sam opterećen sâm sobom.
Obećao si: Tko k meni dođe,
neću ga istjerati.
Gospode, Ja znam da mi je kod tebe pravi dom.

VIII. pjesma

Samo ti, Gospode, znaš
koliko vrijedi ovaj dan.
Mnogo sam radio
i mnogo propustio.
Mnogo pokušao
i ne završio.
Svojima sam
ljubavi
dužan ostao.

Je li ovaj dan
koristan bio,
ja ne znam.
To je samo tebi znano.
Polažem ga na tvoj dlan.

Oko mene noć.
Ali ja znam da će doći jutro
i granuti sunce:
tvoja ljubav
i svjetlost tvoja.

XI. pjesma

<u>Stara crkvena molitva</u>

Neka se naša večernja molitva
vine do tebe, Gospodine,
i neka se na nas slije
blagost tvoja.
Tvoj je dan,
tvoja je i noć.

Kad ugasne danje svjetlo,
neka nas obasja
svjetlo istine tvoje.

Isprati nas u noćni mir,
a jednom i u vječno savršenstvo
putem našega Gospodina
Isusa Krista.

XII. pjesma

<u>Stara crkvena molitva</u>

Ostani kod nas, Gospodine,
jer dan se već nagnuo
i smrkava se.

Ostani kod nas i kod drugih ljudi.
Ostani kod nas u sutonu dana,
u predvečerje života, na kraju
svijeta.

Budi uz nas milošću svojom i
svojom dobrotom,
riječju svojom i otajstvom,
utjehom i blagoslovom svojim.

Budi uz nas kad nas obuzmu
noćne mòre i strah,
časovi očaja i klonuća,
trenutci smrti gorke.
Ostani kod nas, djece svoje,
sada i u vječnosti.

XIII. pjesma

Dan je prošao.
Što sam uraditi morao, uradio
sam.
Ti si mi tako blizu.

Oslobodi me svake žurbe.
Nemirnih misli
i rastrojstva srca moga.

Uz tebe, Bože, koji si tako blizu
volio bih naći svoj mir.

Pod tvojom sam zaštitom
završio ovaj dan.
Hvala ti za svaki uspjeh moj,
blagoslovi svaki dnevni događaj.

Dan ide svome kraju.
Pusti ga, neka ide,
a meni dopusti da ostanem kod tebe.

XIV. pjesma

Trava se povija
pod svakim vjetrićem.
Moje srce slično je travi
koju vjetar njiše.

Trava se leluja
i spava
dok ne svane dan
svjetlošću obasjan.

Moje je srce poput trave
u tvojoj ruci.
Ono počiva u tebi.

XV. pjesma

Bdijte sa mnom!
rekao si.
Zato slijedim svaku tvoju riječ
ko svjetlo u tami,
dok ne svane dan
i ne zasja jutarnja zvijezda
u srcu mome.
Spavao ja ili bdio,
uvijek sam u tebi bio.

XVI. pjesma

Ti si rekao, Gospodine:
Bdijte sa mnom!

Tko bude s tobom bdio,
ležat će bez sna
s budnima
i biti blizu
njihovim mislima.

S klonulima će
podijeliti strah,
s tjeskobnima u bezdanu biti.

Ali, spoznat će
da si ti uza nj
u tamnoj dolini
ove noći.

Prevela s njemačkoga: **Štefanija Gjuraš**

JÖRG ZINK rođen je 1922. u Habersthofu na imanju jedne kršćanske bratovštine. Nakon smrti roditelja odrastao u Ulmu. Studirao je filozofiju i teologiju u Tübingenu. Kao doktor teologije obavljao je mnoge crkvene dužnosti, ali od 1980. djeluje kao slobodni pisac. Jörg Zink objavio je preko 100 knjiga, većinom nabožnoga i misaonoga karaktera. Velik dio čitatelja već desetljećima živi s njegovim prijevodom i tumačenjem Biblije. Među mnogim djelima ističu se: *Stari zavjet, Novi zavjet, Zvijezda nad tamnom zemljom (Psalmi i molitve iz Biblije)* i *Dubok je bunar prošlosti (Putovanje kroz biblijske krajolike)*.

U izdanju nakladne kuće *Kreuz Verlag* iz Stuttgarta još uvijek izlazi serija knjiga Zinkovih pjesama u prozi, obogaćenih fotografijama u boji koje je sam Zink snimio. To su knjige s različitom tematikom, vrlo omiljene kod njemačke publike. Iz te serije osobitu pozornost pobuđuju zbirke: *Pod širokim nebom, Gdje je izvor sreće, Ljubav je riječ od svjetla, Kad se spusti večer i Sve živo pjeva o Bogu.* (Š. G.)

Stoji

No, i što? Stoji, pa nazdravlje. Ipak, ako se razmisli - zašto? Nad ovim se treba dobrano zamisliti: zavrjeđuje li ono toga. Ne, dobro vidim da je to crkva. Zašto je cijela?

A-a, u njoj je skladište pivskih bačvi. Nije? Nemoguće! Onda je sabirni punkt staklene ambalaže, a što drugo. To se uklapa. Ili skladište iverice, ili autoremont.

Onda - autocentar. Ne?

U tom slučaju, zašto je krov na svom mjestu? Zidovi neruinirani? Gdje su pisane prostote? Pitam, gdje su prostote? Izvana? Iznutra? Dobro, nema ih. Ali moralo bi biti barem "Tu je bio Tolja", ili "Razvojačen-99", ili "Tanja, oprosti mi što se tada nisam mogao suzdržati"?

U redu, nema. Ali onda, gdje su rupetine u zidovima? Ili bar pukotine? Kako to - "nema"? Ovo je crkva, kažete. Onda mora biti. Što? Ploča sa zaštitnim znakom - zato ovdje svega toga nema?.. Ma nemoj. A koga je taj znak zaštitio? Ta drži se samo na četiri vijka. Pa još i u vlažnom zidu - što vrijede ta četiri vijka, da se upita? Ta, znak je i stavljen zato da na udar ne dođe neko susjedno zdanje. Pravo, potrebno ljudima, koje nema kulturnu ili povijesnu, ne daj Bože, vrijednost. Zašto se postavljaju te oznake, ako ne zato da se točno odabere zdanje. Kada dođe bartolomejska noć da ne bude zabune. Bilo je slučajeva - umjesto crkve srušen je silos. No, to su mineri. To je takva sorta... Noć je. Kako razlikovati - stoji nešto visoko i bez prozora. Odozdol se ne razaznaje što je na krovu - križ ili samo gromobran. A ploče sa znakom nije bilo. I eto - desila se omaška. Major se poslije zaklinjao:

"Ma vidio sam ja zrnje. A gdje su skladišta žita? Pravljena su u crkvama, da budu u redu. Ali vjerujte - počeli smo u zidu dupsti rupu za minu, cigla tvrda i jaka, a malter čvrst i zdrav. Tko da zna da je ovaj silos građen također prije revolucije. Ja dobro poznajem ciglu. Zato sam se i zabunio, nezgodno se poklopilo... "

---

* "...Među suvremenim književnim kritičarima netko ga uspoređuje sa Zoščenkom, netko - s Čapekom, netko ga naziva kraljem pripovijedanja na suržiku* *... Njegova djela su došla do čitatelja tek s neovisnošću Ukrajine, a do tada su se čitala tek najbližim i najodanijim prijateljima. Već prve publikacije su pokazale da je među nama, ako ne živi klasik, onda zacijelo vrlo talentiran pisac. U Ukrajini i inozemstvu Bogdanova djela se uvrštavaju u sve antologije ukrajinske proze, kao primjer književnoga stvaralaštva koje 'demitologizira socijalističku svijest' u postsocijalističkom društvu.

Žoldak, inače pisac srednje generacije, maestralno se služi ironijom, groteskom i parodijom, učestalo dovodeći svagdanje situacije do apsurda, razgolijujući njihov dehumanizirani, odnosno apsurdni smisao. Također, usporedo s komedijskom potkom, u umjetnikovom stvaralaštvu osjeća se - ne manje - tragičan, bolje rečeno, tragikomičan ton..." (Iz kritike Svitlane Koronenko).

** suržik - mješavina ukrajinskoga i ruskoga jezika

No, i oprostiše mu. Ljudima treba oprostiti, jer svakome se može štošta desiti. A ako se razmisli, između hrama i silosa i nije nekakva razlika. Jer nekada, davno, ljudi su se molili i klanjali kruhu. Kada su znali da će im ga oduzeti. Ne, ne zato da se ne klanjaju, nego da ne jedu što nije dozvoljeno.

Nije silos? Onda je skladište vojnog streljiva. Također nije? A-a, onda je muzej znanstvenog ateizma? Ne? Stvarno, čuje se otud, kako pjevaju...

Klub! Ubio me grom, ako nije klub za odmor i kulturu. Upravo daju kinopredstavu. Ili je glazbeni TV-program. Ne? Onda - zbor.

Kakva divna ideja - zbližavati ljude pomoću pjevačkog umijeća. Da se svatko prikloni kulturi, a ne kultu.

Nije klub? Pa što je onda?!

Što? Ne može biti... Opstala. Usred sredine gradića, i opstala. A rat? A ilegalni područni komitet - kamo je on gledao? Nije ju digao u zrak - pa to je priskrb našega naroda - i nije ju digao? Kako to? A čime onda optuživati fašiste, ako su ovaj područni muzej, koji je bio u negdašnjem hramu, poštedjeli svojega barbarstva. Što? Tada još nisu razmišljali o budućem nirnberškom procesu?

Znači - nisu vjerovali u pobjedu. D-da, ilegalčići jedni. Pijuckali su, i u budućnost nisu vjerovali. Nisu digli u zrak... Crkvu Svetog uspenja u Kijevu dignuli su pred samcatim nosom Gestapoa, a ovu bezimenu - baš ne. Gestapo upravo i jest Gestapo da bi naše hramove sačuvao od nas samih. Jasno, s propagandnim ciljem. Mi smo ih iz propagandnih razloga minirali, a fašisti - suprotno. To se zove "borba ideologija" - tko koga. I ovdje se pokazuje, vidite, da je crkvena bliža fašističkoj - a kako je nakon ovoga ne minirati?

A »Kijevprojekt«? Kako je to propustio? Tu su protupožarne okolnosti takve da ni šibice nisu potrebne. Planut će samo od sebe. No, tko bi to povezao s time da se tamo navečer motao autobus s komitetskim aktivistima? Glavno je da se nakon poziva dugo čekalo vatrogasce, a ni vode nije bilo. Eto, upravo toga dana je zakazao vodovod. To se kod nas često dešava, a ne samo onda kada crkve gore. Konačno su stigli i vatrogasci. Tek predvečer, ali su ipak stigli. Kad je proradio vodovod. I tako, sve što nije izgorjelo raskvasili su vodom i razbucali bagerima. Kako?

Ni toga nije bilo? I tako je naprosto dočekala naše dane, da ne treba na starim temeljima graditi novu... Stop - stop!

Onda je ovo čudo.

Čudo Gospodnje. *Da svjatitsja imja tvoje, da prijde carstvije tvoje, jako na nebesi, tako j na Zemlji.* Eto tako i onako... *Aminj.*

Autor prijevoda
s ukrajinskog izvornika **Aleksa Pavlešin**

Rajka ANĐELIĆ MASLOVARIĆ

Kad su se lovile srdele

U misecu maju
Škure su noći.
U misecu maju
Misec i zvizde
Zatvoridu oči.

A tamo priko Ige
More bliščí
Tamo su migoli
Riborski feroli.

Na puntu od Punta
Dovno od pri
Donosili su brodi
Sardele srebrene.

U barile
Od dobre mire

Žene vesele
Cili don
Solile su sardele.

Kate i Mare
I druge ješonke
Po friškinu vonjola
I moja mat Lukre.

U misecu maju
Misec još
Zatvoro oči
Ma ferolih ni
Ni onih pasojnih noći.

Barbara TANODI KUKOLJA

Jutarnja želja i poruka

Paun jutra raširio je krila
i svjetlu dao znak da obasja zemlju
i sve naše prostore.

Sretna gledam čudesa zemljina
i penjem se nebom u jutarnjim snovima,
što me tješe i prenose
u nedosežne visine,
gdje zvijezde grle mjesec
i gdje stvarnost prestaje
brišući sve naše boli i tugovanke
u zagrljaju zore
što me je iz duboka sna prenula.

Sretan dan i život,
neka bude svima
koji su se rodili
na zemlji ovoj od njezina postanka.

Mato MARČINKO

Slikar Bruno Bulić - građa za monografiju

"Ovo korizmeno vrijeme, uz sve ostale zabrinjavajuće prizore, nosi i ono klasično 'nepouzdano'. Ne samo da je i meteorološki nepredvidljivo, nego i društveno-ekonomski. A onda ta neminovna, sudbinska starost pojedinca i zajednice. A nesposobnost mladih da uzmu odgovornost u svoje ruke. Ali netom zrake probuđenog Sunca makar malo više zagriju naše kućerke, mi smo drukčiji. Zaboravimo prošle mrazove i snjegove, pa puni nade okrećemo svoje poglede u budućnost. - Međutim dobro je osvrnuti se na prošli rad. Naravno ne s mrzovoljom kritičara i samomučitelja, nego onako kao dokoličar u radoznalom posjetu muzeju vlastitih nastojanja dakako. Reći ću bez apologetike,Vi ste, moj fra Vinko, izvršili jedan odgovoran posao. Kad se konzervator--restaurator sa samoprijegorom prihvati teškog i nezdravog rada kao konzervator, onda je to možda i neslućena žrtva u odnosu prema svojoj osobi. Ja znam najbolje, što znače one smole, stara nečista platna, alkoholne pare i prašina mikroba i truljenja. Naš tjelesni ustroj plaća svoj danak. Stvaralački smo zasićeni, pa kao slikari nemamo potrebe da se upuštamo u pustolovinu vlastitog stvaranja, a dug plaćaju i srce i pluća, jer kemikalije djeluju na dugi rok. Srećom i ja i Vi sada sa srca-koračnicom, pace-makerom,osjećamo kakvo-takvo olakšanje. Uz stanovite uvjete i opreze da se živjeti. Stoga se s Vama radujem, da ste u pravo vrijeme spriječili cordijalnu anarhiju. Srce treba da se drži u stezi, da korača kao vojnik: Desna-lijeva, desna-lijeva. Ali izbjegavati uzbuđenja. Nikakve sportske emisije na TV, gdje se košarka 'đavolski' igra. Ili oni naj-gol pucnji u mrežu. Ali ja Vas, Oče, poznam, Vi ste mirne sabrane prirode. A to je odlično! Hladnokrvnost, pa neka drugi misle što hoće, zar ne?" (Zagreb, u Korizmi 1984.).

"U likovnoj umjetnosti istraživači pomalo se uzdaju u se i u svoje kljuse. Nu rabota im ne ide od ruke. Ošla je baba s kolačima. A meni ih je iskreno žao, zavedeni od dekadentnih korifeja stupili su pod barjak anti-slikarstva, a od slikarstva htjeli su živjeti. To naravno jedno drugo isključuje. Duh ljudskosti kršćanske i ljubavi franjevačke do svih stvorova zaštitio je Vas i mene da ne lažemo sebi i drugima, pa svidjelo se to nekome ili ne. - Slikarstvo je zapravo molitva, čak i onda kad se ne moli. A Košljun, taj dragi otočić srećom je barem Vama bliži. Ja ne smijem na otoke zbog poodmakle svoje dobe, a da budem muha ili osa, kad nemrem biti pčela - ne ću! - Da li što slikate? Čujte, na Košljunu je jedan moj štafelaj, možda da Vam ga prebace u Crikvenicu ne bi bilo s gorega. Ništa ne daje čovjeku volje za život kao vjera i umjetnost. Možda bez upletanja u Vaše raspoređeno radno vrijeme, možda biste našli razmak i za slikanje. To je naravno samo moja lijepa novogodišnja želja, ali ničim Vas ne obavezujem. Ako već imate nogare, tim bolje, onda će taj košljunski poslužiti nekom našem nasljedniku u slikarstvu. Red i pokrajina trebalo bi da ima uvijek u pohrani po kojeg slikara i kipara, kad već ima graditelja (Mavro) i glazbenika (Ivo), ali ne smije zanemariti ni Vinka. - Tovariš fra pok. Testen čitav život je 'pečkao' skrivaj (potajno) kako bi rekli Slovenci, ali bolje od Chagalla i mnogih inih. Vi ste uz svu Vašu suzdržanu skromnost

ostvarili par vrlo vrijednih djela, po njima će se o Vama pričati, znam da to Vama ne imponira. Ali svjetlo što je u Vašoj duši ne smije ostati ispod stola. Jest, u pitanju je i zdravlje, ja sam već 7 godina pace-makerist, a kad slikam onda sam zdraviji... Neka Crikvenica osvane u novom nevinom ruhu Božjeg grada. A pjesma, taj kliktaj srca neka se vine preko Velebita do svih naših krajeva i posvjedoči, da Hrvat svoju zemlju ljubi, jer je - tako u Božjem zakonu..." (Zagreb u Došašću 1985.).

Preslik Zahumskoga vladara

Godine 1948. Miroslav Krleža, Ljubo Babić i dr. Antun Bauer dobili su zadatak, da za pariško izložbu organiziraju kopiranje fresaka i inih sakralnih djela iz Hrvatske. O tomu Bruno Bulić piše u svojim *Sjećanjima*:

"Trojica - Josip Restek, Oskar Herman i Bruno Bulić - dobili smo zadatak, da uljenom temperom (braća van Eyck) preslikamo dubrovačke majstore Božidarevića, Hamzića i druge. Sve je bilo pripravljeno, originali su retablirani, a sada je trebalo staviti na naše drvene table krednu podlogu, pa i pozlatu i jajnom temperom na prenesenom crtežu početi rad. Ja sam radio skupa s Oskarom Hermanom u lijepoj i zračnoj prostoriji Moderne galerije. Herman je bio sjajan čovjek i profinjeni kolorist. U svemu smo se slagali i ulazili u tajne starih majstora... u tajne braće Van Eyck ili Tiziana. Meni je uspjelo da nešto od toga odkrijem, pa smo se onda dvojica mogli približiti toj ljepoti starih Dubrovčana. Jajna tempera ima tu prednost da manje tamni, a prozirnija je od ostalih tempera. Na prvi pogled teško je bilo razlikovati izvornik od preslika. Pun pogodak!"

"Sad sam ja dobio zadatak, da u Stonu u crkvici sv. Mihajla preslikam fresku Zahumskog vladara (u narodu znanog kao kralj Tomislav)... Stigao sam tamo. Srpanj, vedro i prekrasno vrijeme. Par kilometara (2-3) od Stona na brežuljku crkvica starohrvatska i samostan časnih sestara trećoredica sv. Dominika - glagoljašica. Časna majka Marija Šutalo, njezina rođena sestra i još dvije časne. Lijepo su me primile i uvele su me u kapelicu-crkvicu iz doba naših narodnih vladara. (...) Vratio sam se uz brijeg Sv. Mihajla i nagovorio č. Majku, onako otvoreno iskreno i prostodušno:

- Časna Majko! Ostao sam u nedoumici, da li da tu radim, ili da se vratim neizvršena posla u Zagreb. Pa Vas lijepo molim, da mi dozvolite da mogu prespavati ovdje gore u crkvici, makar na daskama!

- Sinko moj - veli mi ta plemenita Hercegovka, već pomalo starica, ali prava kraljica starom i ljudskom dobrotom - ja Vas razumijem. Načelno nemam ništa protiv toga, ali što će reći mjesni župnik; dobar je on, ali to je ipak teško izvodljivo. - Malo se je zamislila pa odlučno reče, ali i radosno:

- Znate što, na moju odgovornost, mi sestre bavimo se tkanjem vreća za seljake, od grube ovčje pređe. Dat ćemo Vam za ležaj par tih vreća i Vi se nekako snađite!"

Bio sam joj duboko zahvalan. Odmah sam pristupio poslu... Došlo je podne, zvono crkvice pozdravljalo je Mariju. Duvne me pozovu na objed. Sjeo sam na čelo stola. Poslije molitve dobio sam pun tanjur juhe s grahom i crnoga prosenog kruha. U

prostoriju nečujno, gipko uđe crna njemačka doga. Dođe do mene i dobrostivo me pogleda onako vjerno kao starog prijatelja, te mi stavi glavu među ruke. Č. majka reče radosno:

- Naš gosparu, to je neviđeno, Sultan u Vama osjeća dobrog čovjeka, inače uvijek zna biti nepovjerljiv. A znate, njegova povijest je vrlo zanimljiva, ako želite ja ću Vam je ispričati.

- Časna majko, to bi mi bilo naročito milo, vrlo rado bih želio znati, kako je ovako dobro i ponosno stvorenje došlo na Pelješac, pa upravo ovdje kod Vas u samostan.

- Eh! Znate, zbilja je to neobično. Dakle za vrijeme zadnje godine rata u ovim krajevima boravili su njemački vojnici, pa i ovdje okolo samostana. Ali moram Vam prije toga ispričati nešto, što je ipak u vezi s time, a desilo se je pred punih 25 godina. Mi duvne jednog dana nedaleko od našeg samostana našle smo ostavljeno i izloženo novorođenče, malog plavog dječaka. Uzele smo ga skrušeno, kao da je došao s neba. Javili smo to starješinama i vlastima, pa smo molili da nam ga prepuste da se mi o njemu brinemo. Rekli su nam da to možemo, ali naravno samo do njegova dozrijevanja! Mi sretne prihvatile smo se odgoja i školovanja našeg posinka. A kad je nastupilo vrijeme rastanka, usvojila ga je jedna obitelj iz Stona. Nu on je i dalje u nama gledao svoju rodbinu i bile smo mu i majke i tete. Došao je rat. Mladić postade vojnik, a onda i partizan, gdje je postao časnik. Mi hrvatske duvne bile smo protiv rata, za mir među ljudima, ali prirodno uz svoj hrvatski narod. Pri kraju rata, rekoh, borbe su bile i ovdje. Samo par metara od Sv. Mihajla Nijemci su imali svoje rovove, a na suprotnom brdu, zamislite, naš posinak sa svojim borcima. Uz velike opasnosti stiže nam njegov kurir s njegovim pismom:

'Mnogo poštovane i drage moje tete. Kad bude sunca, ja ću vam ogledalom Morseovim znakovima slati vijesti. Vi mi onda isto takvim znakovima odgovorite. Znate žao mi je ljudi, pa i tih Nijemaca, ja ih želim spasiti od zla. Neka se predaju, ja im jamčim da će biti zaštićeni od svakog zlostavljanja.' Mi smo to ozbiljno shvatile i u tom smislu oprezno dale dobronamjerne savjete. Bili su to Bavarci, nikakvi hitlerovci, ali do skrajnje granice tvrdoglavo su se držali svojih časnih načela. 'Nein!', rekoše, izginut ćemo do zadnjega, ali se ne predajemo! Jedan stari dobroćudni brkonja, s porculanskom lulom skoro uvijek među zubima, često je u naručaju držao jedno nejako crno štene. Nježno ga je milovao. Zvao ga je 'moj mali Sultan'.

Dođe dan odlučne bitke. S obližnjeg brda stiže Nijemcima Morseov poziv: Čekamo još 1/2 sata, predajte se! A onda pucamo. Nijemci, sada samo još četvorica sa strojnicama na gotovo, ostali su postojani i pucali su po suprotnom brdu, rafale za rafalima. Upravo kad je morao uslijediti partizanski protuudar, istrči onaj brkonja, kuhar, sa svojim jadnim štenetom i utrči u naš zaklon te nam preda štene, a u očima mu suze. Trkom se je vratio u rov, ali ga je stigla granata. On i ostala trojica našli su tu svoj grob. Naš posinak je bio vrlo nesretan, on nije mogao nikoga mrziti i nikome nije želio smrt, ali rat je rat, na žalost! A Sultan kao da je to razumio, bio je potišten.

Znate naš gosparu, Sultan nam je i velika zaštita od zmija, čagli (šakala), a i od protuha što znaju krasti tuđu muku."

"Moj rad je bio gotov. Spavanje na vrećama vrlo dobro. Uzglavlje mi je bio jedan kamen, na kojemu je bio nadpis Branimir... A bilo je u toj crkvici još dosta tih arheoloških izložaka, što su ih prof. dr. Ljubo Karaman i don Frane Bulić tamo sabrali."

"Nego vratimo se mojoj kopiji, o kojoj nisam imao prilike išta reći. Naime poslu sam pristupio na neuobičajeni način. Eto: na toj slici vladar je imao usred čela dosta veliku rupu od čavla. Kako ću ja na svom presliku uvjerljivo dočarati tu rupu? Dođe mi na pamet sir ementaler. Što je taj sir i kako se stvara? Odgovor je prost. Uzme se rupa, pa je se obloži sirom! To sam i ja učinio sa Stic-B. masom. Plohu sam masom ispunio do par centimetara oko rupe. A rupa je ostala kao da je tamo bio čavao. Nego uhvatila me je panika. Moja kopija je sada bila kruta na okviru. neću je moći skinuti s okvira i spakirati, a hoće li moći proći kroz mala vrata? Oblio me neki zlokobni znoj!"

"Došlo je iz Stona 12 beskućnika, što sam ih u Stonu zamolio da mi prenesu sliku 2x2 m, dakle 4 m^2. Meni je srce tuklo kao da će se raspuknuti. Oni podigoše kopiju, pa jedva jedvice poprečno slika iziđe van. Hura! Mojem veselju nije bilo kraja! Vani smo sliku čvrstim pakpapirom zapakirali i šest ljudi je vodoravno oprezno silazilo s brežuljka, da bi onda izmjenično s drugom šestoricom po ravnome krenuli k Stonu. Ja sam se srdačno i ne bez zahvalnosti i sjete oprostio od č. majke Marije Šutalo i njezinih č. sestara. Obećao sam da ću im isposlovati neku pomoć kao čuvaricama tog jedinstvenog hrvatskog spomenika. A oni ubogi prenositelji kopije nijesu htjeli ni solda primiti za svoj odgovorni trud, nego sam ih počastio kad su moju sliku odnijeli na brod što će je sutradan prenijeti u Gruž-Dubrovnik, da bi onda željeznicom preko Herceg-Bosne stigla u Zagreb."

"Sutradan rano u jutro stigao sam i ja na parobrod. Nostromo je tu sliku visoko uzdigao na pramački jarbol, da se ne bi oštetila kad se bude prala paluba! I do Dubrovnika taj 'Tomislavov' stijeg prenosio je djelić slavne naše prošlosti. Solane i pličine Stona, s grozdovima školjaka, plemeniti ljudi, zmije i šakali, bujni vinogradi, prečasne glagoljašice i 'crni leoparde' Sultane, nosim vas sve u dubini svog starog srca kao dragu uspomenu na svoj početak suživljaja sa starom djedovinom u našoj domovini."

"U Zagrebu je moja kopija doživjela veliki uspjeh, a na izložbi u Parizu i sam se je Picasso izrazio, da je ta slika najbolja kopija na izložbi. Hvala svima, ali... Sad su za niz godina (1947. - 1969.) uslijedili zadatci: Zadar, Beram, Lindar, Rakotole, St. Vičenat, Kanfanar, Draguč, Oprtalj, Pazin, Hum, Lindar, Dvigrad, Žminj, Pula i još neka mjesta. U svakom od tih mjesta doživljavao sam nešto nezaboravno, što bi moglo graničiti s nevjerojatnim. Istra, taj jedinstveni poluotok ne samo Jadrana, nego i Sredozemlja, možda po svojoj cjelokupnoj površini i onoj oslikanih zidova svojih crkvica, a u razmjeru s drugim zemljama, najbogatija je pokrajina fresaka, premda su Mlečani te slike premazivali vapnom kao tobože nedostojne, barbarske,u katoličkim crkvama neuobičajene mazarije. One u naše vrijeme ekspresionizma, naive i slobode od akademizma kao 'Biblia pauperum' dobivaju punu vrijednost. Istina, to je manje bizantski utjecaj, a više gotski. A najvrjedniji je dio iz doba romanike i starohrvatske umjetnosti." (Bruno Bulić, Sjećanja, knjiga treća, rukopis,28. travnja 1990. u Zagrebu).

Lutkarski oslici

O lutkarskomu slikarstvu Brune Bulića Milan Čečuk piše: "S vremenski nevelikim ali stvaralački vrlo bogatim iskustvom ušao je ansambl zagrebačkih lutkara u svoje drugo razdoblje... Prof. Vojmil Rabadan, također svestran teatarski stvaratelj, preuzevši umjetničko vođenje ansambla u prosincu 1948., u prvim se godinama svoga djelovanja u ZKL-u suočavao s priličnim teškoćama...Od suradnika kazališta u tom drugom razdoblju ponajprije valja spomenuti scenografa Marijana Trepšea, koji je likovno opremio većinu predstava, *zatim slikara Brunu Bulića, koji je slikao glave lutaka* (istaknuo M. M.), dok su znalački pisanu scensku glazbu, između ostalih, za neke predstave dali skladatelji Ivana Lang, Slavko Zlatić, Krešimir Baranović,Juraj Stahuljak i M. Kozina" (Milan Čečuk, *Zagrebačke lutke i lutkari,* "Prolog" br. 23.-24. (VII.) 1975., str. 95.-97.).

Svoj rad u Zagrebačkom kazalištu lutaka Bruno Bulić opisuje u *Sjećanjima:*

"U to vrijeme dobio je dr. V. Rabadan zadatak kao rasni teatrolog, da ustroji Zagrebačko kazalište lutaka na Tomislavovu trgu (dvorišna zgrada Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima) - prof. Rabadan bio je nećak fra Anđelika i fra Reginalda Rabadana s dominikanske gimnazije u Bolu. Tamo sam ga sreo u više mahova, kad bi došao iz Pariza na odmor. Naime on je tamo doktorirao teatraliku, a bio je i intendant HNK-a u Zagrebu. Sada je kao direktor kazališta lutaka opet pokazao svoju visoku erudiciju i kao režiser, ali i kao upravitelj. - Kostimografkinja za lutke bila je Tilla Durix iz Max Reinhardt-teatra u Berlinu. Svjetski priznata njezina kreacija Salome nije je mogla spasiti od mogućih progona u naci-režimu, pa se je u već poznim godinama sklonila kod svoje rođakinje u Zagreb. Tu je ona vegetirala, umjesto da joj se priskrbi jedno kazališno-pedagoško mjesto, ignorirali su je. Srećom ju je dr. Rabadan uzeo u zaštitu... Ja sam tu bio masker, a suradnja je bila besprijekorna...Scenograf u tom lutkarskom raju bio je Marijan Trepše. Veliki, ali i skromni slikar. Preko njega sam upoznao još jednu slavnu osobu - Vilka Gecana" (Bruno Bulić, *Sjećanja,* knjiga treća, rukopis, 28. travnja 1990. u Zagrebu).

Medaljerske ostvarbe

U zbirci, skupljača umjetničkih djela, Klementa Lukina, rodom Poljičanina, nalaze se mnoga djela Brune Bulića. S Lukinom se Bulić i dopisivao. Donosim neke zanimljive ulomke iz Bulićevih pisama:

"Riječ je o ostvarenjima Krune Bošnjaka. Ako bude dalje svoja rijetka pronicljiva zapažanja u tom smjeru razvijao, doći ćemo do načela što će po svladavanju stvarnosti biti, ako ne ista, a ono slična kineskoj plastici. Ali opasnosti leže ne u njemu, nego u čeljadi što spretno fraziraju. Uz bok velikom Meštroviću valja svakako postaviti i velikog Kršinića. Njih dvojica se nadopunjuju bez potrebe da jedan drugomu krade. Bošnjak bi mogao naći svoje mjesto između njih dvojice, ali bez potrebe da bude epigon. Jer on to nije nikome. On je on i to je dobro. Isto tako ja mnogo cijenim Antu Starčevića,

kojeg smatram virtuozom graditeljske imaginacije. Zacijelo veliko mjesto uzet će i Marija Ujević, a ostalo? Ne znam, nemam reći ništa, ali mi se čini luk i voda. Ima doduše bljeskom velikih talenata, nu nijesu uporni. Njima je kiparstvo sredstvo postizanja društvenih sinekura, a nije ljubav na slami u podkrovlju. Jasno, ne?" (Zagreb, krajem prosinca 1976.).

"Gospodinu Klementu Lukinu i njegovoj poštovanoj obitelji... Slavni Dolac Donji i ne manje slavni Zagreb Gornji ponose se da ste svi vi njihova djeca i da služite rodu i plemenu na čast. Neka vam naš HRVATSKI POLJIČKI GLAGOLJAŠKI BOŽIĆ donese svoje nebeske darove... Naš dragi Zagreb umiva svoje lice oštrim sapunom urednosti, ali kud ćemo s tim golemim smećem? A smeće je suho zlato. Tu se nađe vrlo vrijednih povijesnih povelja, bakrenih lonaca, uspomena, kotlova, pokućstva, unikata za muzej itd. Po ulicama čitave plantaže opušaka..." (Zagreb u Došašću 1986.).

"Štijem da je gospođa Rački darovala Poljicima u novo osnovanom muzeju u Prikom ostavštinu umjetničkog djelovanja pok. Mirka Račkog (!)... Glavno je da smo izašli iz zime, a bez češnjaka nema soparnika" (U Zagrebu, na Cvjetnicu 1987.).

"Bilo je to davno, pred 72 godine. Okupili smo se na Osiću kod dida Ivana domaćina, što je imao čast da nosi, kiti i zagrijava trupac duba u slavu Novorođenom Odkupitelju. Tiha pjesma-molitva ispunjavala je kuhinju i ognjište svojim sjetnim šaptom, nalik na grgut golubova. (...) Hodočastili smo do Čažina dolca gdje smo slavili polnoćku u lijepoj prostranoj župnoj crkvi. Pop Ivan Matešan krasnim je glasom u našem hrvatskom-glagoljaškom načinu misio. Dupkom puna crkva nije mogla primiti taj silan narod pa su mnogi ostali pred crkvom, ali s užganim svijećama ili naprosto bakljama. Pucale su maškule, zvona su srebrnim zvukovima i bronćanim odzvanjanjima preplavila svu tu našu vinorodnu dolinu. Žene okićene majčinom dušicom, lovorom i mirtom smjerno su klečale na kamenu crkvenog prostora. Muškarci, oni stariji odmah do oltara u klupama s crven kapama, koje su skidali samo kod podizanja otajstvenog kruha i kaleža.

Bilo je to onda ratno doba. Oni naši najvidljiviji momci bili su raspršeni po ratištima Europe, mnogi po bolnicama, osakaćeni i nevoljni. A mnogi pod ledinom na bojnim poljima, usnuli na polju časti za tuđe račune, kao što se je to nama Hrvatima događalo kroz stoljeća. - Nekako mi se mute slike sjećanja. Oči su mi vlažne. Ne vjerujem, da su to suze. Ali i ako su, ne sramim ih se! Slijedile su i u miru teške godine. Puno borbe za opstanak, a malo radosti. Ako je nje bilo, onda o Božiću i Uskrsu. Kad nas naša vjera hrabri, da ustrajemo" (Pred Badnjak u Zagrebu 1987.).

"Sretan vam Uskrs, slavljen na naš stari hrvatsko-poljički način. Na zdravlje! Ali uzgred da vam ispričam svoj doživljaj davne rane jeseni 1912. godine. Upravo smo se braća i draga naša majka vraćali s ljetovanja u Župi dubrovačkoj u Trst, kad smo tog popodneva uplovili s 'Petkom' u Brački kono (kanal). Čarobni prizor nam se pružio. Promatrajući Mosor planinu, svu u zlatu, uskliknuo sam: 'Mame, Mame, zlatno brdo, zlatno brdo! 'Mame me je umirivala, da ne bučim tako, a braća su također razdragana počela vikati: 'Zlato, zlatno brdo!' Konačno jedan stari gospar putnik pristupi mi i smiješeći se pogladi me po glavi. 'Momčiću, imaš pravo', veli on, 'to je

Mosor, planina što su je stari Rimljani tako prozvali, jer u ovo doba godine bila je već onda pokrivena žutim cvjetovima krizantema, otuda i njezino ime Mons-or. A Hrvati su to skratili na Mosor.' Mama mi nježno pristupi i reče mi: 'Bruno mali,tamo pod Mosorom su Poljica, tu se je vaš pape rodio i tamo mi svi pripadamo, i ako stanujemo u Trješću (Trstu). Zagledao sam se u to zlato, što je zapravo bio buhač, koji je u ono doba potisnuo s tržišta svjetski poznati japanski krizantem. Eto što je slava! Pa ipak Poljica su pomogla, da Mlečići istrijebe iz svojih palača buhe. Sada Mosor možda nema više buha, ali nema ni onog prekrasnog cvijeća vječnosti, što nadomješta neuništivo zlato. Poljica su i po tome, uz naše jadranske otoke, zavrijedila priznanje i pohvalu prirodoslovaca... Imali smo mi Poljičani i svoj vapor (parobrod) *Knez*. On je prevozio one koji se nijesu plašili morske bolesti, pa su oni drugi radije putovali u Split u karetinama, izlažući bubrege..." (U Zagrebu, na Cvjetnicu 1988.).

"A eto zna se kako veliki Meštrović prolazi sa svojom darovnicom, stoga bi najbolje bilo da nadalje obogaćujete svoju zbirku i sam mi je s vremenom privatno otvorite javnosti. Pametno i praktično su to uradile gospođa Mladenka Knežević i kćerka slikara pok. Joke Kneževića. - Jesen je! Magla, hladnoća, tmurno i svadljivo vrijeme. Žuč se toči na potoke. Ali moramo vjerovati da će biti bolje, jer Bog nas nije ostavio i prokleo. Samo strpljenja..." (U Zagrebu, studeni 1988.).

U Lukinovoj zbirci umjetnina nalaze se dvije brončane medalje, koje je izradio Bruno Bulić. Jedna je njegov autoportret iz godine 1970., kojemu je dao naziv HRVATSKI SLIKAR BRUNO BULIĆ. Taj je autoportret bio izložen u zagrebačkoj Galeriji Karas (13. 11. - 5. 12. 1985.) na izložbi *Autoportret u hrvatskom kiparstvu od moderne do danas*. Drugu je medalju izradio godine 1970. u čast poljičkoj junakinji Mari Žuljević, s ovim tekstom: MARA ŽULJEVIĆ HRVATSKI POLJIČKI PONOS. Obje medalje opisao je Klement Lukin u članku Poljičke medalje ("Poljica" XXV./2000. br. 25., str. 229. - 230.).

Od manje poznatih Bulićevih ostvarbi u Zbirci Lukin nalaze se: oslikani tanjur *Uspomena na Poljica* (u sredini tanjura lik poljičkoga kneza na konju te hrvatski grb s početnim bijelim poljem), oslikano jaje s likom pijetla i hrvatskim grbom i oslikano jaje na kojemu je Bulić portretirao Klementa Lukina.

U Zbirci Lukin nalaze se također: autoportret Brune Bulića u fratarskom odijelu, dopisnica s Bulićevim portretom brata Karla Bulića i fotografija Bulićeve slike *Krunjenje slike Bl. Gospe Sinjske* (ulje na platnu 140x200 cm rađeno 1963.-1965. - na poleđini fotografije Bruno Bulić je napisao: "Prigodom proslave 250. godišnjice sinjske pobjede nad Turcima 1715. Mnogi Poljičani branili su Sinj, uostalom kao i svi Cetinjani.").

Lukin u svojoj zbirci ima i portrete Brune Bulića, koje su izradili Kirin (crtež) i Janeš (medalja).

O Klementu Lukinu Bruno Bulić piše u svojim *Sjećanjima:* "KLEMENT LUKIN - Ne bi čovjek vjerovao koliko ljubavi je iskazao taj mirni i povučeni ljekarski čovjek za udovoljiti liječničkim zahtjevima u potrazi za lijekovima i koliko ljubavi za likovnu umjetnost. - Njegova šira obitelj od 18. vijeka počela je skupljati sve što je bilo s

Hrvatskom u vezi, a pogotovo s Poljicima. Kasniji napoleonski upadi s maršalom Marmontom nijesu mogli nanijeti štete Gornjim i Donjim Poljicima, jer su bila ponešto izvan domašaja ratnih operacija" (Bruno Bulić, *Sjećanja,* knjiga treća, rukopis, 28. travnja 1990. u Zagrebu).

Pisma

Kad bi se objavila sva pisma Brune Bulića, ne bi stala u jednu debelu knjigu. A bilo bi ih vrijedno objaviti. Bio bi to dobitak i za književnost i za povijest umjetnosti. Donosimo ulomke iz Bulićevih pisama nekim poznatim slikarima i povjestnicima umjetnosti.

Profesoru Andri Vidu Mihičiću

Likovna umjetnost srozala se je na pelivanstvo i opsjenarstvo. Politika se je spustila u podzemlje zločina. Sloboda je postala božica Kali; boje spektruma su u službi stranačkog kolorizma...Trenutačni likovni kolonijalizam brani neke razbijače, što uništavaju skupe panjeve, oblikuju nakaze i crvotoče kiparstvo. Od slikarskih galerija ne vide se slike... Sveapstrakcija potisnula je socrealizam. Pa ipak nijesam zloguka ptica. Vjerujem u umjetnost i ponapose u hrvatsku umjetnost. Zar da je sve ono veliko što je taj naš narod, premda mali, dao, samo odraz zaostalosti. Upravo obratno! Nijesam sklon triumfalizmu ali mislim, da treba da ostanemo svoji. Mi se ovom vremenu ne smijemo prepustiti, da nas mrvi. Ono što svaki crnac već odavno zna, što da ne zna i naš čovjek? ... S nama je zavladala civilizacija smeća. Sada je naš spas u smeću, u odpatcima... Profesore, ne znam jesmo li ja i vi vjernici, ali znam zacijelo da smo vjerni Njemu, što je ukazao da ne nafta, nego ljubav pokreće Svemir. Neka svjetlo Vaše poezije Vas vodi k Njemu - Izvoru, još bolje - Kristu. (U Zagrebu,Veliki četvrtak 1980.).

Svratio sam u uredništvo "Marulića". Nabavio sam njegov 6. broj (6./1983., str. 583.-588.). Kad sam stigao doma raskomotio sam se i počeo čitati (...). O Meštroviću pisano je mnogo, kako ono Vi odmah u početku kažete; ali tako istinito i plastično jedva da je do sada itko nešto znao kazati, kao Vi, dragi Profesore, velim ja! Tu nema panegirika, ni akademske napuhanosti, ali ima ljudske istine naučenjaka i velikog poznavaoca prave biti umjetnosti i umjetnika. Pa jasno, taj divni esej mogao je napisati samo umjetnik-poeta, koji suosjeća sa svim stvarima, ali najdublje zna ponore i vrhove duše čovjeka. Ivan Meštrović imao je dostojnih neprijatelja, Aretina-Krležu i nedopečene majstore kista. On je ostao ono što je bio, a i oni su također ostali ono što su bili. Ali ono dobro i veliko kod Vas očituje se, da nijeste sa sfumatom rastočili i one njegove sjene, što ih nažalost svaki živi čovjek, a pogotovo takve veličine, iza sebe baca i prate ga u vječnost. Izvrsno ste okarakterizirali *Povijest Hrvata,* ta ezopovski dvosmislena skulptura nosi u sebi svu tragiku naše domovine. Mislim da se u Meštrovićevu paviljonu još uvijek krije reljef kralja Petra Velikog Oslobodioca, što na

slovu H sjedi i kraljuje. Pa to je jednostavno Hrvatska. Nije on to radio iz nekog podaničkog poltronstva, nego da izbjegne na tom trgu konjanika, koji bi neprestano upadao u oko i život grada. (U Zagrebu, 10.veljače 1984.).

Dobio sam *Marulić* 5./1984. s vrlo vrijednim sadržajem, ali odmah u početku moju je pažnju svratila na sebe Vaša divna i potresna pjesma *Star sam*. Mislim da bi je kao svoju mogli prihvatiti svi ljudi svijeta što se istine ne boje, za nju se bore i žive, a ako drukčije ne mogu, za nju i ginu. - Uzornim i burnim svojim životom djelovali ste i djelujete na sve nas. U tome ste ostvarili sve one poticaje, što su znak osobite karizme... Uspon do plemenitih vrhova spoznaje zahtijeva mnogo vremena i rijetki su oni koji dožive u tom planinarenju svoju starost. Ali onima kojima to uspije pruža se veličanstvena panorama podnožja, a neodoljiva čežnja za letom u visine, ali i želja za stapanjem svog bića preko Majčice Zemlje s Bogom... Ovog ljeta odazvao sam se pozivu kaštelana samostana u Karinu. Tamo gdje su naši preci ugledali Jadran i prisvojili ga uzrečicom: Naše more! Tamo nedaleko je i selo Bulić. Zna se o njemu samo toliko da je još iz predturskih ratova, ali po usmenoj predaji o tome se još pobliže ništa ne zna. U samostanu boravi i radi o. fra Leonardo Buljan (90), veliki i strastveni filatelist, rođeni brat n. heroja pok. Vice Buljana iz Sinja. Rečeni fra Leonardo je poštovalac Vašeg pjesništva, i svaku Vašu pjesmu dočeka radosno i s odobravanjem, ne manje nego ja! A tako i mnogi mladi ljudi, svejedno da li fratri ili namjernici što vole poeziju. (U Zagrebu,18. listopada 1984.).

Vama nije tajna kao što je drugima tabu, da i naša kultura boluje od iste boljke kao i ostale društvene vrste. Podijelili su nas na mlade i stare, na podobne i nepodobne i sve tako par-nepar. I ne bi u tome bilo zla, da je to uslijedilo poslije utakmice, ne u početku te velike igre bivstva - neki su odlikovani, a neki zgaženi. To je sada postalo sudbonosno i teško se može uspostaviti povjerenje, položiti mostovi bratske ljubavi. Ali premda je to teško, sloboda će moći i to čudo ostvariti. Naša dugovanja nijesu samo materijalna nego i moralna. Baš nijesmo krivi strancima, nego sami sebi. Eto to je to...Umjetnost je čudna biljka. Ponekad uvehne u tren oka, a nekad što starija to bolje plodove daje. Između zrna pšenice i bobice masline širok je razmak. Pa opet i jedno i drugo dio su otajstvene prehrane tijela i duše. Ako je veliki Tin Meštrović naše poezije, onda ste Vi svakako Kršinić te iste. Ne zamjerite mi nezgrapnost prispodabljanja, ali malo toga bezazlenog pisanja može ipak bolje osvijetliti stvari nego sve one hladne analize uma, ali bez šuga iskrenosti. (U Zagrebu, rujna 1985.).

Profesoru Zdenku Šenoi

Vrlo cijenjeni i dragi gospodine profesore! Vaše pismo primio sam 25. ovog mjeseca. Povijesno pismo na povijesni dan! Upravo tada polagali su slikara M. Račkog u Svetu zemlju Božjeg polja i Domovine Hrvatske. - Josip Račić 23 godine, Mirko Rački 103 godine. Alfa i Omega našeg slikarstva. Ali pazite, obojica imaju korijen u riječi rak. Jedan vrlo, vrlo mlad, drugi vrlo, vrlo star. Koje li sličnosti?! A kolike li razlike! - To gornje samo je kao uvod, vratimo se Vašem razmišljanju. Ništa mi ne

smeta Vaš strojopis. Dapače, mnogo ste mi olakšali, da bez grafoloških ekspertiza dođem neposrednije do Vaše misli... Istina je što velite da bi Vaš djed, naš slavni August Šenoa, lakše povezao svoja pojedinačna djela da je imao neku Olivetti, ali ako uzmemo kao činjenicu, da je sva ova europska književnost napisana guščjim perom i da je do dana današnjega ostala nenadmašena, onda ne žalimo što je tako bilo. Vaše pismo stiglo mi je baš onda kad je sazrelo u Vašem duhu, a to je ono pravo! Dobio sam rijetki plod Vašeg plemenitog srca i uma, što objašnjava svu onu bastardnost u našoj kulturi. Objašnjava, ali je ne ispričava. Srećom odmah u početku našli ste se uz Lj.(ubu) B.(abića) kao rijetki i nadahnuti suradnik.Vama imam i ja zahvaliti za veliku pomoć i povjerenje, što ih je Prva Dama naša plemenita JAZU meni iskazala. I Lj. B., naravno, također. Pa, stvorilo se je onda skoro iz ničesa - nešto! Bilo je to zlatno doba probuđene svijesti. Onda su poneki još ispaljivali preostale rakete Zemlja-Zemlja, Soc-kozaci su počeli s povlačenjem svojih džigitovki i naše slikarstvo osovilo se je na staklenim nogama do Guggenheimove slave. Danas ni Generalić nije više generalić. Stakla popucala, ostao je krš i lom. Aluminijski Matoš s bernardinskim šapicama drogirano pilji u nečista stakla nebodera. Oko Mimare - jezuitski posli! Više je mađaron Kršnjavi učinio za našu narodnu dušu, nego poslije njega svi u prsa lupajući se rodoljubi. Točno je Vaše osjećanje tereta i odgovornosti nasljeđivanja, ali tu se radi i o Vašem osobnom doprinosu veličini i slavi dinastije. Uz prvog Brueghela imamo Jana seniora, Ivana des velours (Baršunasti i Cvjetni, nap. M. M.)...Vrlo radostan bi mojoj suprugi i meni bio jedan posjet Vama i gospođi. No trebam Vam svratiti pažnju na sljedeće: vrlo rijetko izlazim poslije podne iz kuće. Prije podne znam i izlaziti radi one zdravstvene uobičajene šetnje. Supruga, kad može, rado me prati. No sve se može sporazumno riješiti, ako je dobre volje. (U Zagrebu, 31. kolovoza 1982.).

Uvijek sam znao, da u Vama imam pravog zaštitnika. Čovjeka uma i srca, što i nije čudno kad se zna da ste čokot najplemenitijeg hrvatskog roda. Da je ako nešto ima što možete mrziti, to ono što i ja sebi pridržavam kao ljudsko pravo da odklanjam. - Okolnosti u kojima sam kao slikar želio nešto stvoriti nisu mi bile sklone, da steknem više samostalnosti. Možda je moj značaj odbijao od sebe strategiju i taktiku karijere. Drago mi je bilo da dobijem kvalitetne, a ne kvantitetne prijatelje. Neki rijetki me se još sjećaju. Moja je sreća i ponos, da ste Vi, dragi gospodine Zdenko, u tim prvim redovima bili i ostali! - Jest, danas je godina dana što sam se na svoj način oprostio od naše javnosti pred onom simboličnom skupinom svojih sugrađana. Eh! To što ste bili u prikrajku svjedoči o Vašoj plemenitoj prirodi,Verdijev bi Rigolleto zapjevao svojim tragičnim baritonom: "Cortigiani vil razza donata..." Na sprovodu Tina Ujevića njegovi pravi prijatelji iz *Dva ferala* i drugi bili su fondal (pozadina) tom posmrtnom rastanku. A oni njegovi osporavatelji, tiskali su se oko njegove škrinje i poslije toga prvi su ga grudama zemlje kamenovali u jami. Drago mi je da ste bili i ostali mi nenametljivi moj dobri duh. Hvala Vam...Od onih dana 1969., kad sam se zahvalio gosp. dr. Vinku Zlamaliku i pok. dr. Ivanu Iliću na poklonjenoj mi izložbi u jednoj prostoriji Strossmayerove galerije Slavnih Majstora. Moja čast je ostala prikraćena da vidi gospodina doktora ili bilo koga iz te plejade direktora, kustosa i suradnika. Ako je

netko nešto i napisao o meni u II. knjizi Bibliografije, od mene nije tražio savjeta. Čudi me samo da se to tako tamo prakticira. Ali danas je sve moguće. I s Krležom je to sada tako: "Naš obračun s njima." Ali ja nisam Krleža. Zašto dakle tako? - Da ne čekam Vaš odgovor, koji ni Vi dragi gospodine Zdenko ne znate, mislim da je jedino utješno u mojem životu: U mojim ušima puno je još odisejevskog voska, vezan sam na katarku stabilizacije, a pjev 'kulture' ne može me napastovati. (U Zagrebu, 8. prosinca 1984.).

Slikaru Marinu Tartagli

Dragi Marino! ... Meni ponekad pisma nadomještaju živi susret s prijeteljima. Zagreb je sve veći, a ja sve ništetniji, pa mi osamljenost dobro dođe da me zaštiti. Sumrak rasprostire svoje ljubičaste ponjave po mom nebu. Vabe me da na njih legnem i da tiho-tiho odplovim u nepoznato. - Mrtve prirode s mojih platna sarkastično mi se obraćaju: "Nijesmo mi Tvoje 'Mrtve prirode', mi smo, kako nas skladni Slovenci nazivaju, tihožitje, a Ti, stari vraže, skoro ćeš biti mrtva priroda. Ha, ha! A mi ćemo još životariti. Da znaš!" ... Marino, baš nas briga što i tko se sve roti protiv nas. Izažmimo i posljednje sadržaje boje iz tuba na svoje palete, pa ako ne drugo,onda našarajmo jedan uskličnik: "!" (to jest = Živjelo slikarstvo!). (Zagreb u Došašću 1981.).

Slikaru prof. Josipu Vaništi

Primio sam Vaše cijenjeno pismo od 12. ov. mjeseca. Mnogo me je obradovala činjenica, što i Vi smatrate da je naš razgovor, prigodom mojeg posjeta Vama, bio koristan. Naprosto kad god se sretnem s pravim umjetnikom (tih je vrlo, vrlo malo!) i njegovom umjetnošću,onda uspijevam da se uživim u suštinu prikazanog. Prenosivost je odlika svake prave umjetnosti. Prenosivost i jednostavnost. - Premda nemam u našoj javnosti nigdje svoj "štamtiš", ipak hoćeš - ne ćeš pratim glavna umjetnička zbivanja. Osjećam s braćom slikarima u njihovom plemenitom nastojanju, da budu svoji na svome. Koliko će u tomu uspjeti, nije na meni da prorokujem. Nu jedno znam, da je Vaša umjetnost nastavak one naše sretne zlatne žice od Karasa, preko Račića, Kraljevića i Becića do Babića, Uzelca i Gecana i za sada završava na Stančiću i Vama. Ostaje i Junek. (...) Biti razumljiv i jednostavan, vrhunac je savršenstva! Jednostavnost je ujedno i mamac i klopka, ali i mogućnost da svatko bude sudionik te gozbe duha. Ne zanimaju ljude naše poroditeljske patnje, napori i bijeda. Ne, njih zanimaju samo djela. Djela su plodovi neumrlog duha i izmrcvarenog mučeničkog tijela. U tome ja nazirem svrhovitost života. Priroda neštedimice, raskošno preoblikuje svoje oblike i sadržaje. Ruši dobro za volju boljega. Zločom iskušava i kali dobrotu... Premda je naše hrvatsko slikarstvo upalo u potrošački bordel, opsjenarstvo i pelivanstvo, tu ipak postoje u svim uzrastima časne iznimke. Argonauti, što kao Jason traže predpostavljeno zlatno runo. Izbirači, što luče iskonsko i pravo od pokvarenog i lažnog. (U Zagrebu,18. svibnja 1980.).

Danas sam se sabrano i svečano uputio u Galeriju 11. Znao sam, međutim, da u ponedjeljak oko 11^h ne će biti tamo gore posjetilaca. Svejedno, imao sam na sebi najbolje

svoje odijelo, nove cipele, šešir i sve ostalo, osim svoje osobe - gala! Dobri stari Junek to je zavrijedio. Ostao sam puni sat pred njegovim slikama. Ja sam bio kao neki bezimeni poklisar hrvatskog naroda, da Juneku iskažem tihu (metafizičku) zahvalnost za njegov nesebični rad na polju slikarstva, što znači i na diku njegovom rodnom gradu. Ali ne sakrivam Vam, da sam povećalom proučavao umjetnikovu kaligrafiju. Kao grafolog imao sam u prošlosti dosta priznanja. Moje je mišljenje, da je Junek Bogom pomazani slikar. Njegovo je mjesto trebalo biti na zagrebačkoj ALU. Mjerodavni nisu dovoljno nastojali, ako su nastojali, da mu pristupe na ljudski način i da ga privuku k nama u Hrvatsku. U samom Zagrebu imamo sijaset sezanista, kao da je nepotrebno živjeti u Parizu za slijediti Cézaneove teorije. Istina bolje je biti gladan ljepote na Seini, nego gladan i ljepote i kruha na Savi. Pažljivo sam proučavao Junekovu teoriju mrlja. Ako smijem nekim "duhovitim" eufemizmom zabilježiti, onda je on kao u nekoj kemičkoj čistionici želio očistiti s našeg slikarstva sve naslage smole i nečisti. - Onda kad je on odlazio, ja sam se ovdje staložio. Bukovac je bio također u Parizu. Zagreb ga je prepustio Pragu i gotovo! Italija zna se što je bila do baroka, Njemačka do Dürera, Beč do Klimta, a mi do Generalića, Francuska do Cézanea. Onda je počelo. Vivisekcija masa. Nije se više kuhalo po ukusu, nego po receptima. Demistifikacija stvaralačkog akta. - ...Osvrnuo sam se na onu duplju Kamenitih vrata, gdje je neki zimogrozni čistunac uklonio svijeće, užarene oči našeg puka, da bismo tobože bili oslobođeni od žižaka svjetla, što remete ralje groba. Pa ipak naš Grič živi najbujnijim životom drugog Zagreba. Bez brige! - Ohrabreno sam silazio Radićevom prema Harmici. Sada je s moje desne strane bila stalna izložba u izlogu Pogrebnog gradskog zavoda. Zlu ne trebalo! - Ako je slava pojedinca u tomu da sjedi kao snjegović na zubatom suncu Strossmayerovog šetališta, onda radije ne! Hvala GPP za neumrlost. Dobro nam je i ovako. - Ako, profesore, budete pisali Juneku, molim Vas čestitajte mu i u moje ime plodan i značajan njegov doprinos što je neobično obogatio riznicu naše umjetnosti. A Vama, dragi meštre, priznanje i hvala za Vašu pokretačku umješnost, što svjedoči o snazi duha neuništivog naroda kojemu pripadamo. (U Zagrebu, 26. svibnja 1980.).

Primio sam Vaše pismo od 28. IV. s fotokopijom Vašeg elaborata "Ljetopis B. B.". Sve je u redu, može u javnost! - S obzirom na ozbiljnost Vašeg pisma dr. Matku Peiću nema sumnje, da će Vam prof. Peić odgovoriti. Ja ne bih želio svojim nekim dopisom obesnažiti to Vaše. Ako bi Matko Peić svojim nadahnutim perom želio podkrijepiti Vašu plemenitost, da malo Božjeg Sunca padne i na mene starca, prije neminovnog zalaska, onda u redu! Naravno nije riječ o tom da me pohvali, nego da me protumači. Ako pak smatra da je sve već rečeno, onda ja nemam ništa nadodati... Izložba Miljenka Stančića je vrlo markantna, jer predstavlja inkunabulu njegove umjetnosti bez dotjerivanja i lakiranja: dokument. Čestitam! (U Zagrebu, 30. travnja 1981.).

Radujem se, da se g. Igor Zidić, usprkos svim svojim nedaćama, zanima za mene, plemenit je podhvat što nastoji zaokružiti ono, što Vi, dragi profesore, uz upornog g. Zdenka Tonkovića i g. Igora Magića, želite spasiti od prešućivanja i minimaliziranja. (Podstrana, 15. srpnja 1983.).

Nije mi izmakla Vaša plemenita pažnja spram starog Bulića, da ste mu posvetili jednu Vašu znamenitu sliku. Kruh naš svagdašnji, što ste ga ovjekovječili, ne stari!

Meni je to najmilija zdravica izrečena za dugogodišnje moje bavljenje slikarstvom. A ako padnem u zaborav kad pođem, taj Vaš dobri kruh podržat će i sjećanje na mene, premda ste ga Vi stvaralački mijesili neovisno od mene i predhodnika. Ipak to je Euharistija čovječje dobrote. (...) A umjetnost? Ona ne smije biti promicana suzama i patnjom stvaraoca. (U Zagrebu, 5. listopada 1985.).

Prof. Igoru Zidiću, književniku

Cijenjeni i dragi gospodine! ... Znam da je u mojem slučaju za sada nemoguće skupiti veći broj mojih slika za popuniti zidove Umjetničkog paviljona ili slično. O tome, ako žele, neka se brinu budući naraštaji. A da bi se ipak ukazalo mojim sugrađanima da kod mene nema žalbe, protiv koga, par mojih slika koje biste Vi izabrali, da me "škužaju pred javnosti. (...) Ne skrivam svoju radost da Vas mogu osobno upoznati, iako Vašu pjesničku i kritičku umjetnost već visoko poštujem i cijenim. (U Zagrebu, 12. studenog 1983.).

Razgovor ugodni s hrvatskim slikarom Brunom Bulićem

Ovaj je razgovor vodio o. Vjenceslav Glibotić, urednik vjerskoga lista za Marijine štovatelje "Marija" (izdavač: Provincijalat Presv. Otkupitelja, Split). Iz razgovora donosimo:

Danas je pred nama naš poznati hrvatski slikar i naš suradnik - Bruno Bulić... Da je on velik umjetnik, to je svima poznato, a da je on i veliki vjernik i stalni čitatelj našega lista od prvoga broja, to je možda manje poznato...

Pitanje: - Vrlo mi je dobro poznato da si veoma pobožan prema Mariji, ali bi mi ipak bilo drago, da nam kažeš nešto o Mariji: što ona za Te znači?

Odgovor: - Marija je i za mene utjelovljenje onog najuzvišenijeg i najhrabrijeg ideala što ga čovjek može zamisliti i osjetiti. Kreposti, ime Ti je Marija!

Pitanje: - Mnogi su se umjetnici ustručavali naslikati Mariju. Koji je tomu razlog?

Odgovor: - Kao i mene, slutim da je i mnoge Marijine ikonopisce kočila spoznaja ograničenosti naših mogućnosti da donesemo njezin sveti lik. Pa ipak tu ne smije biti mjesta malodušnosti. Stvaralačko oblikovanje ne smije biti drsko i prosto. Neka bude umjetnički smiono i temeljito. ("Marija" VIII./1970. br. 9., Split 1970.)

Rekli su o Bruni Buliću

Bruno Bulić je jedan od najdarovitijih mladih hrvatskih slikara. Pretežno radi u tehnici ulja i to likove, portrete, krajolike i mrtve prirode. Po svom je raspoloženju kolorist i izživljuje se u bogatim harmonijama i kontrastima svoje profinjene palete. Ali on za volju boje nikada ne zanemaruje oblik. - Najbolje su mu slike mrtve prirode. U portretima, studijama i likovima postizava uravnotežen sjaj realizma i tonske zasićenosti, a uz to snažno ističe psihološku karakterizaciju modela. Bulić sretno spaja

u sebi južnjački temperamenat, iskonsko slikarsko osjećanje i solidno školovani dar, ne upadajući nikada u šablonu ili u služenje bilo kojem pomodnom slikarskom "izmu". (Slavko Batušić, Hrvatska enciklopedija, sv. III., Zagreb 1942., str. 504.-505.).

Bruno Bulić (1903.) slika portretne studije i mrtve prirode koloristički svježe, sočno, čvrsto modelirano, uvijek solidno i sa stanovitom primjesom profinjenog humora. (Slavko Batušić, Umjetnost u slici, Pregled povijesti umjetnosti sa 712 slika, Matica hrvatska, Zagreb 1957., str. 554.-555. - na str. 541. nalazi se Bulićeva uljena slika *Dječak*).

Imao sam čast i ja posjetiti Košljun, upoznati taj franjevački samostan i zajedno s Brunom poći u Šibenik, a zatim u Knin, odnosno Biskupiju kod Knina, pogledati Meštrovićevu i Kljakovićevu crkvu - kipove i freske koje su četnici za vrijeme rata uništili. (...) Prof. Zlamalik na sprovodu Brune Bulića reče: "Nismo se vidjeli preko 20 godina, to je naša krivnja! Imali ste prijatelja a još više neprijatelja. Zašto? Odgovor je jasan. I zato nikad za života nije dobio ni jedno državno ni stručno odličje, a niti nagradu." - Znao mi se toliko puta u životu potužiti, ali i našaliti. "Ipak imam", reče, orden na srcu. Dobio sam pacemaker, čujte kako kuca. I opet sam dobio drugi takav "orden, budući da je prvi zatajio". Pacemaker se potroši, a Bulić je iskren i dosljedan slikar, i moje je osobno mišljenje da njegova zvijezda tek počinje sjati. Sjetimo se njegovih slika: jaja u travi, kruh u košarici, u počast Manetu, šipci, maslinici, dječji portreti - Made, autoportreti, s kapom, s čašom u ruci (nikad nije pio, mada je njegov otac bio vrli trgovac vinom u Trstu, vladao je perfektno talijanskim jezikom, slovenskim, njemačkim i dakako poljičko-hrvatskim jezikom). Slikao je pod kraj male slike i male predmete i male ljude, ali i gvardijane, biskupe i nadbiskupe. Bezbroj crteža, ilustracija i sakralnih djela.

Jedan impozantan opus, gotovo 60 godina rada. A toliko zaobiđen, šikaniran od "AVANGARDE CROATIAE" - fatalno! Užas!... I opet me pitao: "Da li imate, poštovani kiparu, malo vremena za mene, želim Vam još to reći: nakon 50 godina javio mi se na telefon Grgo Gamulin. A ja pomislih: pa zar ti, čovječe, nisi zakasnio!?" Nisam mu imao što odgovoriti, samo sam ramenima mahnuo i rnislio sam: možda je i Grgo bolestan! A onda sam si postavio pitanje koliko u nas ima plaćenih ljudi za taj posao, povjesničara umjetnosti i bez posla, aktivnih kritičara, novinara, TV-urednika koji satima razgovaraju s raznim ljudima. Koliko učitelja, svećenika, slikara i kipara, i svi, gotovo svi zaboraviše naše likovne doajene. (...)

Ipak je bila priređena jedna mala izložba Brune prije par godina u pokostarskom salonu zvanom Schira. Ali zato Buliću nije do danas štampana ni monografija, a niti priređena dostojna RETROSPEKTIVA. Teško je biti Hrvat, katolik - i slikar. Nastojao je proslijediti hrvatsku slikarsku profilaciju od Račića i Becića do Bulića, i sad vam je jasno zašto je tu nit trebalo presjeći. Lakši je bio onaj grubi šamar u Trstu nego ovaj hrvatski led "stručnjaka" i "akademika". Ali Poljičanin se nije predao. Povukao se u kuću i samostane, u šumarke, kao Van Gogh i iskonski slikao.

Posve sam siguran, prateći njegov rad kroz 35 godina i često se dopisujući i posjećujući s njim da sam imao čast družiti se s jednim od *najvećih hrvatskih slikara* -

stoika. Nikada nije izgubio vjeru u Krista i vjeru u slikarstvo. Nije puno govorio, s rijetkima se mogao snaći, razgovarao je samo s intimnim prijateljima. Kanio se društva. Puno je čitao i pisao. Nije imao jataka, makroa, kurtizana, tajnika, šofera. Imao je malu penziju. Nije nikada prodavao rog za svijeću.

(Ante Starčević, *Bruno Bulić,* HKR "Marulić XXIV./1991. br. 1., str. 75.-78.).

Retrospektiva Bulićevih slikarskih radova priređena je tek devet godina nakon objave gornjega Starčevićeva članka - od 21. 12. 1999. do 30. 1. 2000. u Umjetničkomu paviljonu u Zagrebu, ali necjelovito. Bulićevo i brojem i vrijednošću golemo sakralno slikarstvo nedostatno je predstavljeno, a crteži, likovna oprema knjiga i dr. nikako.

Bruno Bulić: *Božićna čestitka 1965.* - po predlošku *Jaslica na Košljunu* (XVII. st.)

HVALA TI, BRUNO!

Bezsmrtnoga Silvija Strahimira Kranjčevića, najvećega hrvatskoga pjesnika svih vremena, *Zadnji Adam* na samrti je "blijedim noktom napisao u led - upitnik!" Bruno Bulić, slikarski velikan iz zviježđa Račića, Becića, Babića, Uzelca, Gecana i Juneka, oporučno nam je ostavio optimistički uzklični: Živjelo slikarstvo!

Zatoč(e)nik osame i tišine, saobraćao je sa svijetom svojim slikama i pisanom riječju. Kist i pero u njegovoj ruci poslužili su istomu - umjetnosti. U okolnostima koje mu nisu bile sklone, izborio je svoj vlastiti put. I s njega nikada nije skrenuo. Osama nije od njega načinila mrzovoljnika ni mrzitelja. Iz nje je on gradio mostove bratske ljubavi prema drugčijim ljudskim i slikarskim odabirima.

Umjetnost mu je bila otajstvena hrana i za tijelo i za dušu. Tijek vremena ne djeluje na njegovo slikarstvo. Niti stari, niti usahnjuje. Što je *vremenski* starije, to bolje plodove daje. I nakon njegove smrti "mrtve prirode" mu žive. Svrhu života vidio je jedino u umjetnosti. Nije ju stvarao samo radi sebe i za sebe, nego i za druge. Umjetničku razumljivost i jednostavnost smatrao je vrhuncem savršenstva. Takav je i sam bio, da bi svatko mogao biti sudionik umjetničke gozbe njegova duha.

Bruno Bulić svojom slikarskom i književnom umjetnošću unio je i unosi svjetlo u obći mrak globalističkih nagovještaja apokalipse. Rugao se samo svojim slabostima, za tuđe je imao razumijevanja. Svojim stvaralaštvom izmijesio je euharistijski kruh dobrote. Skladozvučjem svoga slikarstva i čovjekoljubljem svoje riječi osvojio je prostore slobode, ljepote i dobrote bez kojih bi život bio mrtva pustinja beznađa i smrti.

Hvala ti i na tomu, Bruno!

Ana TOJČIĆ JUŠIĆ

Haiku

Trešnja
okićena dječjom radošću.
Dozreli plodovi.

Ljetna haljina.
Na njoj suncokret,
suncu okrenut.

Neobran limun
iščekuje
prehlađenu djevojčicu.

Kiša ne prestaje.
Ciklame ne podižu glave
cijeli dan.

Isus u maslinskom vrtu,
ja na splitskoj rivi
molimo da nas mimoiđe ovaj čas.

Zvuk Bachove fuge,
zvuk majčine motike.
Jednako sam radosna.

Na električnoj žici
golub i golubica.
Ljube se.

Ruggero CATTANEO*

Latinski i slavobosanski: *Testimonium Bilabium* Filipa Lastrića, bosanskoga franjevca iz XVIII. stoljeća

Uvod

Rad uzima u obzir djelo *Testimonium Bilabium* Filipa Lastrića iz Oćevje (Philippus ab Ochievia, 1700-1783), franjevca bosanske redodržave. Radi se o zborniku propovijedî tiskanom u Mlecima 1755. god., koji pruža čitatelju, nakon latinskoga teksta svake od njih, odgovarajući prijevod-transpoziciju na hrvatskome jeziku.

Kulturološki status ovoga svojevrsnog djela odlikuje se dvjema temeljnim koordinatama. Naime, s jedne strane ulazi u tok već učvršćene bosanske franjevačke književne tradicije, koja je nastala početkom XVII. stoljeća djelovanjem Matije Divkovića (1563-1631). Unutar te tradicije Filip Lastrić je nesumnjivo najučeniji i najobrazovaniji autor XVIII. stoljeća, te najbolji latinist, kao što je to bio Ivan Ančić u XVII. stoljeću (Ioannes Anicius, početak XVII. st.-1685).

U veljači 2000. g. primio sam od g. Ruggera Cattanea iz Milana, mladog studenta na Katoličkom sveučilištu u tom gradu, pismo na hrvatskom jeziku: "Poštovani, ja sam talijanski student, živim u Milanu. Za moj diplomski rad bilo bi mi veoma korisno znati jedan podatak vezan uz Vašu knjigu o glagoljici ("Hrvatska glagoljica", Zagreb 1995)... Bio bih Vam veoma zahvalan ako biste mi mogli što prije odgovoriti na to pitanje. Zahvaljujući na strpljenju, srdačno Vas pozdravljam!" G. Ruggero Cattaneo obranio je 10. travnja 2000. g. na Katoličkome sveučilištu u Milanu svoj diplomski rad, koji nosi naslov: Latinski i slavobosanski: "*Testimonium Bilabium*" *Filipa Lastrića, bosanskoga franjevca iz XVIII. stoljeća*. Rad sadrži 180 str., a popis literature ima 141 jedinicu. Mentor je bila Marina Lipovac Gatti, profesor na istome sveučilištu. Ovdje dajemo Uvod i Zaključak rada koji je na moju molbu s talijanskog na hrvatski preveo sam autor posebno za moj web-site na internetu, dostupan na adresi www.hr/hrvatska/Croatia-HCS.html, koji je posvećen hrvatskoj povijesti, kulturi i znanosti. Koristim prigodu izraziti najdublju zahvalnost g. Cattaneu za njegov vrlo vrijedan doprinos poznavanju hrvatske kulture u Bosni. Isto tako zahvaljujem g. Tvrtku Klariću na ljubaznosti s kojom je u svibnju 2000. g. primio g. Cattanea (i mene) u prostorijama HKD sv. Jeronima u Zagrebu tijekom njegova kratkog dvodnevnog boravka u Zagrebu. Zahvaljujem i prof. dr. Stjepanu Damjanoviću, glavnom tajniku Matice hrvatske, na informaciji koja je g. Cattaneu omogućila sudjelovanje na konferenciji posvećenoj Filipu Lastriću, održanoj u Mostaru. Gospodin Cattaneo je po jedan primjerak svog diplomskog rada ostavio Sveučilišnoj i nacionalnoj knjižnici, te knjižnici kulturnog društva "Napredak" iz Zagreba. (Darko Žubrinić)

S druge strane, upravo zbog te njegove kulture i otmjenosti, Testimonium Bilabium obilježava i jedna evidentno nadregionalna dimenzija, prema kojoj ga možemo uokviriti ne samo u slično homiletsko stvaralaštvo crkvenih redova - uglavnom franjevačkog i isusovačkog - na hrvatskom prostoru, nego, s obzirom na književnu kakvoću, i u književnost na latinskome jeziku koja se tu razvija s obnovljenom energijom, dakle u sklop duboke kulturne jedinstvenosti koja premošćuje regionalizme (politički gledano, u ovom povijesnom razdoblju Slavonija i kajkavsko područje su pod Habsburškom Monarhijom, Dalmacija pod Mletačkom Republikom, a Bosna i Hercegovina pod turskom vlašću).

Polazimo naime od spoznaje da se s povijesnoga stajališta znatan dio hrvatskoga književnog stvaralaštva, počevši od glasovite Šižgorićeve *Elegia de sibenicensis agri vastatione* pa sve do Galjufova *Specimen de fortuna latinitatis*, ostvarivao na latinskome jeziku, koji ostaje i službeni jezik Parlamenta u Zagrebu do 1847. god., postajući tako i obranom prema njemačkom i mađarskom kulturnom ekspanzionizmu.

U hrvatskome XVIII. stoljeću latinski prožimlje javni život na svim razinama, sredstvo je komunikacije u privatnoj i obiteljskoj sferi (pisma, memoari, arhivska dokumentacija) i u upravi (u župama i unutar crkvenih redova, a i u dalmatinskim općinama, u Dubrovniku i u vladi i Parlamentu u Zagrebu), pa i jezik velikog dijela svakovrsnoga književnog djelovanja, u prozi i u stihovima, i naravno svih djela znanstvenoga karaktera.

Ističe se u ovom stoljeću procvat bogate latinske književnosti, naročito u Dubrovniku i u dalmatinskim općinama, ali i u zagrebačkom krugu, u Slavoniji i u Bosni, gdje taj vid hrvatske kulture živi i oblikuje se u franjevačkim samostanima.

U slučaju Dubrovnika, latinsko pjesništvo i nadmašuje, na kvantitativnom i kvalitativnom planu, ono na narodnome jeziku, što je unicum u okviru suvremene europske književnosti: nadnacionalnošću latinskoga Dubrovnik očigledno namjerava bolje upoznati svijet s vlastitom zbiljom i književnom baštinom, držeći korak s Europom. U tom je smislu značajno da će se Monti i Pindemonte obilno služiti Kunićevim i Džamanjićevim prijevodima *Ilijade* odnosno *Odiseje* u latinske heksametre.

Prožeti duhom latinskoga jezika, hrvatski pjesnici usavršavaju i svoj narodni izraz, oblikujući ga u sklopu književne tradicije u kojoj latinska komponenta ima prvorazrednu važnost. U Slavoniji učeni Matija Petar Katančić objavljuje 1767. god. u Zagrebu dvojezični pjesnički zbornik *Fructus autumnales*, primjenjujući u narodnim kompozicijama pravila klasične metrike.

U homiletskoj prozi, dvojezičnost Lastrićeva *Testimonium Bilabium* znači stoga poseban trenutak živoga i plodnoga susreta latinskog jezika s hrvatskim, koji Lastrić obično naziva kovanicom *slavo-bosanski*, to jest 'slavenski jezik kako se govori u Bosni' (uz učen *ilirički* i jednostavan *naški*).

Otvara se tako mogućnost da se u ovom djelu promatra na neposredan način kako narodni jezik teži oponašanju latinskoga, koji je paradigma i uzor posebice u leksiku i sintaksi. Na toj liniji naše istraživanje upravo kani pridonositi produbljivanju

pojedinih leksičkih i sintaktičkih vidova relevantnih za osvjetljavanje načinâ na koje se pokazuje primjernost latinskoga u okviru te plodne jezične osmoze.

Vjerujemo pak da se pravi smisao takve analize može do kraja shvatiti samo ako se preliminarno kulturološki predstave bitna sadržajna i stilsko-oblikovna obilježja ovoga djela, u okviru odgovarajućega povijesnog i književnog konteksta.

Smisao je to prvoga dijela našega rada, dijela u kojem dajemo kratak povijesni uvod (pog. I), pregled važnijih doprinosa koji se odnose na bosansku franjevačku književnost XVII. i XVIII. stoljeća (pog. II) i na jezik na kojemu je ona pisana (pog. III), te biografski profil Filipa Lastrića (pog. IV), da se na kraju dođe do cjelokupne književno-povijesne prezentacije djela *Testimonium Bilabium* (pog. V).

Ova posljednja čini nam se još potrebnijom s obzirom na to da, ako i ne manjkaju radovi općeg karaktera o ovom stvaralaštvu, malobrojni su doprinosi omeđenijeg opsega; dodajmo tome i da su tek minimalnu pozornost književni povjesničari posvetili hrvatskome crkvenom govorništvu, na što se tuži Josip Bratulić, koji ističe kako su tu posebno zapostavljeni upravo homiletski zbornici Filipa Lastrića, koji je propovijedao na širokom prostoru od Bosne do Budima, od Iloka do Zagreba, tako da je teren na kojem se kreće naše istraživanje dosta nov i poticajan.

U drugom dijelu namjeravamo vrednovati posebnost uskoga latinsko-hrvatskog suživota u *Testimonium Bilabium*: na leksičkome planu, promatrajući primjernost latinskoga (pog. I); na sintaktičkome, ispitujući upotrebne načine određenih uzusa latinskoga podrijetla (pog. II).

Lastrićev je jezik na grafijskom, ortografskom, fonetskom i morfološkom planu analiziran od Herte Kune (vrlo zaslužne - usput rečeno - u ovoj grani studija), koja ovako zaključuje svoj rad: "Lastrićev je govor u literarnom tekstu pretrpio veoma znatne deformacije usljed piščeve intervencije u pojedinim naročito uočljivim fonetskim crtama, a toga, nesumnjivo, ima još više u sintaksi i leksici, gdje do najjačeg izražaja dolazi i utjecaj stranih jezika". Ovim aspektima, koji se blisko tiču našeg rada, ona posvećuje posebnu pozornost u nekim temeljnim doprinosima, koji su postali polazištem naše analize.

Istaknut ćemo na kraju kako je na širem planu cijela problematika razumljivo relevantna i za povijesni razvoj hrvatskoga jezika, jer je, kao što je poznato, baš XVIII. stoljeće odigralo presudnu ulogu u procesu njegove standardizacije. Sama Herta Kuna naime naglašava u mnogim svojim doprinosima, sve do onoga iz 1997. god. o *Hrvatskoj književnosti u Bosni i Hercegovini u XVIII. stoljeću*, važnost književnog *koine* (ili "književno-jezičnog manira") što se oblikuje i potvrđuje upravo zaslugom franjevaca bosanske redodržave na dalmatinsko-bosansko-slavonskom području u XVII. i XVIII. stoljeću, koji možemo smatrati sa svih stajališta predstandardom, neposrednim pretečom i polazištem razvoja standardnoga jezika.

Napomena:

Za istraživanje smo upotrijebili tiskani primjerak djela *Testimonium Bilabium* koji se čuva u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (sign. R II c 8°-28).

Zaključak

Mirom u Srijemskim Karlovcima (1699) počinje slabljenje turskog carstva. Oslobađanje Slavonije i velikog dijela Dalmacije uzrokuje nastanak novih franjevačkih provincija, presv. Otkupitelja (1735) i sv. Ivana Kapistrana (1757), koje se tako odvajaju od matične Bosne Srebrene. A u Bosni oskudica, kuga i progoni navode znatan dio katoličkoga stanovništva na iseljavanje, pa je sredinom stoljeća kriza turskog carstva razlog unutarnjim sukobima i društvenim nemirima širokih razmjera: sâm Filip Lastrić u uvodu djela *Testimonium Bilabium* priča o janjičarskome napadu na samostan u Kraljevoj Sutjesci 18. listopada 1752. god., kada je on ranjen na desnome bedru.

On je imao mogućnost dovršiti školovanje u Italiji (u Narniju, na što upućuje jedno njegovo vlastoručno pismo iz 1723. god..), da bi potom postao 1726. profesor filozofije u slavonskoj Požegi, 1729. učitelj novaka i đaka u Kraljevoj Sutjesci, 1735. vikar provincije, te na kraju 1741. provincijal, obavljajući dužnost do 1745. Kao bivši provincijal uspješno vodi 1758. god. diplomatsku misiju bosanskih franjevaca u Rim, kojom je Bosni i Hercegovini vraćen status provincije.

Lastrić piše na latinskome *Traditiones in universam aristotelico-scoticam philosophiam* (filozofski priručnik koji je ostao u rukopisu), latinske propovijedi *Testimonium Bilabium i Epitome vetustatum bosnensis provincije* (prvo djelo bosanskog autora o bosanskohercegovačkoj povijesti, u koje ulazi građa iz *Commentariolum*, što je također ostao u rukopisu).

Na slavo-bosanskome pak (ili *iliričkome*, to jest '*hrvatskome*') piše *Promišljanje* kao pomoć za meditaciju, hrvatske propovijedi *Testimonium Bilabium, Put križa* za liturgiju te homiletske zbornike *Od' uza me, Nediljnik Dvostruk* i *Svetnjak*.

Ovim se djelima on uklapa u književno stvaralaštvo bosanskih franjevaca, koje se počevši s Matijom Divkovićem razvija pretežno na narodnoj prozi, u službi katehetsko-didaktičkoga i pastoralnoga djelovanja, u okviru obnoviteljskog programa Katoličke reforme.

Ta hrvatska bosanska književnost nastaje uvelike se naslanjajući na glagoljsku i dalmatinsko-dubrovačku tradiciju, unutar europskoga kulturnog i duhovnog obzorja, zahvaljujući i činjenici da se školovanje bosanskih franjevaca često odvija u Italiji. Čini se primjerenim prijedlog Ignacija Gavrana da se to stvaralaštvo vrednuje prema kriterijima važećim za govorništvo i didaktičku literaturu, mjereći doprinos pojedinaca po kvalitativnome parametru.

Na jezičnom planu, školovanje, kretanje i pastoralna djelatnost bosanskih franjevaca oblikuju na području provincije sve homogeniju dalmatinsko-bosansko-slavonsku pisanu praksu, književni koine temeljen na zapadnome štokavskom dijalektu i obilježen nizom zajedničkih jezičnih crta.

U toj književnosti Lastrić se pokazuje kao najučeniji i najrafiniraniji autor XVIII. stoljeća, pa upravo u *Testimonium Bilabium*, značajnom djelu po umjetničkoj kvaliteti, koje ponajprije obilježavaju bogatstvo i raznolikost ostvarenja, spaja književno angažiranje i pastoralnu djelatnost, što su dvije glavne "duše" ove književnosti.

Njegova napomena o 'ilirskom' pravopisu upućuje čak i na relevantan interes za jezičnu standardizaciju, nastao iz spoznaje da se pravopisne nehomogenosti mogu premostiti samo suglasjem pisaca: u nedostatku zajedničke norme, u *Svidočanstvima* on svjesno pokušava biti posrednik raznih tradicija i približavati ih.

Djelo nastaje na latinskome, pa je zatim prevedeno ili nanovo obrađeno hrvatski, na sugestiju onih "čije sam savjete" - kaže Lastrić u predgovoru čitatelju - "želio slijediti" (možda Jerolima Filipovića, zagovaratelja ravnopravnosti "iliričkoga" latinskomu i njegove veće koristi za pisanje propovijedi).

Latinski zato postaje stalni uzor i uporište hrvatskomu prijevodu, koji ga oponaša u cijelom rasponu upotrijebljenih stilskih registara, gdje naravno prevladava retorički veoma visok ton, jer se radi o svečanim homilijama. Lastrićevo je govorništvo u *Testimonium Bilabium,* prema načelima talijanskoga isusovca Paola Segnerija, daleko od ikakvih baroknih ekscesa te se pridržava kriterija ozbiljne jednostavnosti i jasnoće, vrlo učinkovitih i punih izražajne moći pogotovu u pripovjedačko-opisnim dijelovima.

No Lastrić se u pojedinim sekvencijama služi i intenzivnijim *ornatus*, ili pak, naprotiv, govor čini laganim i brzim, upotrebljavajući upravni govor i bogatu metaforiku, koja svojim slikama iz svakodnevnice i prirode varira i obogaćuje tekst, koji tako postaje "dramaturški nepredvidivim" (Bratulić).

Poezija je također nazočna, s elegantnim prijevodima citatâ iz liturgijskih himana, s ritmičkom prozom patetičkoga incipit IV. propovijedi i začudnom obradom Ave Maria (*Zdravo Marijo* kao *Ave crux / Zdravo križu*, ali i s dragocjenim citatima iz Horacijevih oda.

S obzirom na obilnost i raznolikost u tekst uklopljenih citatâ, razumijemo kako takav književni proizvod nije mogao naći svoju publiku na bosanskohercegovačkome prostoru (čije će pastoralne djelatnike Lastrić uvijek imati u vidu za naredne homiletske zbornike): u ovome razdoblju bosanskim se svećenicima, rasutim po zemlji i često prisiljenim na mučna kretanja, u nedostatku crkava, može dogoditi da moraju "načinjati kolibice pod dubjem, te kabanicom pokrivši misu govoriti".

Publiku ovoga djela naprotiv sačinjavaju *propovidaoci građanski*, kako se jasno vidi iz predgovora *Nediljnika Dvostrukog*. Leksička analiza je omogućila da se dovoljno precizno određuje i "lokalizira" ova publika. Naime, kompletni je popis svih pojavljivanja imenica pripadnih pojedinim posebno značajnim kategorijama "visoka" književnog leksika u *Testimonium Bilabium* (radnih imenica na -je, imenica na -stvo te imenica na -ost) omogućio utvrđivanje novih Lastrićevih tvorbi i motrenje nazočnosti mnogobrojnih od njih u djelima autorâ dalmatinsko-bosansko-slavonskoga areala XVIII. stoljeća (među najpoznatijim, spomenimo Josipa Banovca, Đuru Bašića, Bernarda Zuzorića, Marka Dobretića, Antuna Kanižlića, Emerika Pavića).

U ovom dijelu leksika osmoza i dijalog između latinskoga i hrvatskoga postaju naročito izraziti, pa je moguće neposredno motriti, u korelacijama *(Testimonium Bilabium* pruža obadvije strane), kako latinska riječ djeluje kao primjer i uzor za hrvatsku, pogodujući time uređivanju i obogaćivanju postojećega jezičnog materijala. Ponekad su tom "paradigmatskom" snagom stvorene kovanice, među kojima je u *Testimonium Bilabium* najučenija i najkarakterističnija semantički neologizam *maknutje*, proistekao iz srednjolatinskoga *motivum*.

Ta je ista duboka kovna snaga latinskoga još uočljivija i razvidnija u sintaksi. Naime, tu književna kvaliteta ovoga djela pogoduje potpunoj asimilaciji, neposredno iz latinskoga, raznih elemenata koji se ustanovljuju upravo u okviru bosanske franjevačke književnosti XVII. i XVIII. stoljeća, posebno u onih autora koji su obrazovaniji, bolji poznavatelji latinskoga i s većim književnim ambicijama.

Relevantnim pojavama s toga stajališta mogu se na poseban način smatrati nominativ i akuzativ supstantiviziranog plurala srednjega roda pojedinih zamjenica (naročito *svak* i *ovî*) ili pridjeva, te particip prezenta, pridjevski ili kao nadovezani particip, pod utjecajem latinskoga participa prezenta.

Ispitivanje je svih pojavljivanja ovih sintaktičkih crta u *Testimonium Bilabium* omogućilo da se utvrdi kako, s jedne strane, supstantivizirani plural srednjega roda i pridjevski particip prezenta postaju, prihvaćajući latinski impuls, elementima Lastrićeva književnoga jezika (pa je pridjevski particip prezenta i dan-danas živ u suvremenoj književnosti), dok se pak particip prezenta kao glagol zavisnih rečenica, koji susrećemo više u singularu i često u obliku govoreći, -a, -e kao uvodni sklop citatâ, u većoj mjeri nadovezuje na prevoditeljsku praksu.

U stilski "visokim" dijelovima teksta nalazimo i neke "hiperlatinizirajuće" uzuse, kao što su upotreba instrumentala za latinski apsolutni ablativ (pogotovu kada instrumental gubi svoju vlastitu funkciju kako bi prionuo latinskomu izražavajući samo istovremenu okolnost), neki sintaktički kalkovi infinitivnih rečenica, te slučajevi umetanja odnosnih rečenica između sastavnica sintagmi *pridjev-imenica,* što su sve vidovi u kojima hrvatski nesumnjivo pokazuje svoju "emulativnost".

Naravno, s obzirom na obilnost prikupljene građe kao temelja za istraživanje, smatramo - pa se i nadamo - da će se ona moći pokazati korisnom za daljnja produbljivanja.

Ivana RADIĆ

Magla

Pozdravljena budi,
vjesnice tihane zebnje
i kist stari tvoj
što slika uvijek nove
mjehuriće bijele
i san jedan
jedini
jedne te iste
priče.

Otvoren prozor ljeta
zatvara brižna ruka.
Jesenje pjesme
ko stado ovaca
vraćaju se toru svome.

Dušo, evo nas opet.
Pozdravljena budi,
primi nas pod krov svoj,
povadi trnje bolno
iz obijesnih nogu
što lutahu zovom frula
kamenjem mnogim.

Zima je.
Prostri mekanu stelju
da se odmori
breme nemirnih dana.
Počešljaj tamnu kosu
za susret sna
i ugasi čekanja svijeću.

KPD Požega

Milan RADIĆ

Konavoka

Ukrašena Konavoka
ulicama ide
i sve se ljepote
njene nošnje vide.

Uškrobljeno pokrivalo
na glavi se njiše,
a vezena bluza
ljepša je još više.

Tijesan joj je prsluk,
a haljina tamne boje
i kao da krije
ljepote svoje.

Haljine do zemlje
iz daleka se vide
kad ponosnim korakom
Konavoka ide.

Nevenka NEKIĆ

Janko Tombor (1825.-1911.)

Kada je nedavno dr. Ferdo Takač, član Družbe Isusove, primio počasni doktorat Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu, održao je vrlo jednostavan, topao i dubok zahvalni govor u kojem je govorio o svome životu. On, koji je jedna od mnogih poveznica dvaju vrlo srodnih naroda - hrvatskoga i slovačkoga - rođen je u *Hrvatskome Grobu*, mjestu u Slovačkoj i tamo je proveo svoje djetinjstvo. Kolike li simbolike! Na tom početku njegova neobična i čudesna života stoji stara kuća s otvorenim ognjištem, kakva su u ono doba bila u svim kućama Hrvatskoga Groba, pod je od opeka i vatra plamsa. U onoj noći kada se trebao oprostiti od kuće i poći u svijet, na školovanje, stala je njegova majka bosa na sredini te velike prostorije i rekla: *A od Boga se nemoj nikada odvojiti...*

Gledali smo patra Ferdu Takača i vidjeli: skromnost i mudrost odaju velikog čovjeka, on spada u red *Bogu posvećenih ljudi* u teškim vremenima kada se komunistička mržnja osobito rasplamsala: *u jednoj jedinoj barbarskoj noći s 13. na 14. travnja 1950.* kakva se nije dogodila ni za tisuću godina kršćanstva u Češkoj i Slovačkoj, komunističke vlasti zatvorile su sve muške samostane i utamničile tisuće redovnika. Time su mnoge od njih pretvorile u mučenike i dosudile im posebno istaknutu ulogu. Oduvijek su postojale *dvije Europe:* jedna koja je zatirala i jedna kojoj se možemo diviti i koja ostaje kao svjetlost na kraju puta.

Usporedba tih vremena, koja se s pravom mogu nazvati zatirućim po kršćanstvo, i onih u doba Bachova apsolutizma u kojima je živio Janko Tombor, pohrvaćeni Slovak, išla bi na štetu dvadesetoga stoljeća. Kad se govori o teškim vremenima devetnaestostoljetnoga neoapsolutizma gospodina Bacha, misli se na cenzuru, zabranu izricanja slobodne misli, poneki zatvor za neposlušne, ukidanje parcijalnoga rodoljublja za sve narode u Austro-ugarskoj Monarhiji i nametanje unitarizma. Ali gotovo da su potpuno nepoznate bestijalnosti i mučenja po zatvorima ili drugi izumi strašnih logorskih poniženja kakvi su se razvili u doba najprije komunizma, a onda i sličnih režima u 20. stoljeću.

Janko Tombor (Jan) živio je i djelovao baš u tom teškom razdoblju Bachova pritiska, a ipak ostvario i misao i jezik i rodoljublje.

Rodio se 1825. u mjestu Žilini, u Trenčinskoj županiji u Slovačkoj. Godine 1844. dolazi kao klerik u Peštansko centralno sjemenište i odmah se sprijatelji s Hrvatima: Nikolom Horvatom, Adolfom Veberom Tkalčevićem, Eugenom Kvaternikom, Antom Starčevićem. Kao Slovak obožavao je Jana Kollara te ga posjećivao u tamošnjem protestantskom župnom uredu. Ujedno je već kao bogoslov mnogo pisao u slovačkim političkim novinama. Možda baš radi toga rodoljublja i sveslavenstva odluči poći na jug gdje se razmahao narodni (ilirski) preporod. Dobio je

preporuke od *Ljudevita Štura* i *Hurbana* za tadašnje profesore Đakovačkoga seminara: Matu Topalovića i *Josipa Jurja Strossmayera*, te 1846. stigne u Đakovo. Tu ga biskup Kuković primi pod svoje okrilje. Godine 1848. Tombor se zaredio te je nastavio suradnju i kao kapelan u listovima "Slavenski jug" i "Südslavische Zeitung". Pisao je političke članke i pjesme, čak i skladao, prevodio i polemizirao. Surađivao je i u listovima: *Danica, Katolički list, Neven, Dragoljub*. Od godine 1862. bio je župnik i dekan u Erdeviku, koju je župu i osnovao, te je postao dovoljno istaknut da bude 1867. *narodnim zastupnikom u Srijemu* što je ostao i na *Saborima iz 1870. i 1878*. Posljednjih sedam godina bio je i *hrvatski delegat u Pešti* i bilježnik jer je dobro znao mađarski jezik. Godine 1875. povjerio mu je Strossmayer župu Piškorevce gdje je ostao sve do 1906. Kasnije se umirovi i prijeđe u Đakovo gdje je i umro 30. siječnja 1911.

O njegovom literarnom radu pisali su Nikola Andrić, David Bogdanović, Branko Vodnik, Ivan Esih, Slavko Ježić, Antun Barac, a u novije vrijeme ozbiljnije dr. Stanislav Marijanović. U *Pet stoljeća hrvatske književnosti* posvećeno mu je 27 stranica gdje se, uz kratku biografiju i kritiku, nalaze i pjesme San, Ružin san i novela Odmetnik.

U tih nekoliko pjesama koje je napisao pokazao se djetetom svoga doba - to je *lirska poezija* koja odiše "tihom i jednoličnom sentimentalnošću" (N. Andrić) jer se rodoljublje nije smjelo jasno izražavati, pa se čak moglo dospjeti i u zatvor, kao što se to dogodilo Mirku Bogoviću kad je kao urednik Nevena objavio Filipovićeve "Domorodne utjehe".

Stoga Tombor u lirskim pjesmama pjeva o ljubavi, zatajnosti i snovima i tu je sav arsenal okašnjeloga romantizma: krasna vila, njedra trudna, rujna zora, srebrn oblačak, visoke zvjezdice, slavuji, vjetrići, suze... No, sav taj prepoznatljivi, shematizirani vokabular ponavljaju u to vrijeme gotovo svi pjesnici (a događat će se da negdje u pjesništvu proklija i kasnije kakav đurđic, sitan cvjetić, skroman, tih i fin, ali u drugom estetskom kontekstu!). Tombor se javio kao pjesnik u listu *"Neven"* i to pjesmama u kojima slavi *slavensku braću* što je sasma odgovarajuće za onodobna razmišljanja. Tako se on raspoložen za ljubav među svim Slavenima obraća i Srbima i kaže da, kao ni ostali, ni Srbi ne će doći do svojih prava dok ne "uzljube brata svojega više negoli tuđinca i dok u sreći kao i u bijedi bratovoj ne nađu svoju sreću i svoju bijedu".

Alegorijska pak pjesma *"Na moru"* nastala je očito povodom Preradovićeve "Moje lađe", samo što Preradović samosvjesno diže stijeg i gleda u bolju budućnost, dok Tombor, očito nečim poražen, ne zna kuda da vesla.

Kako su rodoljubne muze morale umuknuti, javlja se razdoblje proze s temama iz prošlosti. Tu su *zameci realizma* u kojima *Janko Tombor ima dosta značajno mjesto*. Tu su sudrugovi Luka Botić, Dragojla Jarnević, Janko Jurčević i drugi. I nadalje je u prvom planu slavenska uzajamnost i jezik. Kao što kaže u studiji o "Slavenskoj renesansi" Milan Prelog: "Moramo zaključiti da je Kollaru bila na umu doista samo književna obrazovanost i uzajamnost Slavena."

Bijaše to uistinu *platonska sloga*, bratimstvo, nazdravičarstvo koje je veličalo duševna svojstva ne samo pojedinca, nego i cijela naroda. Danas se, nakon žalosnih iskustava Južnih Slavena u zajedničkoj državi, čini neodrživom takva romantičarska misao.

Tada je pak utjecaj Kollara na Janka Tombora i ostale pisce bio od odlučujućeg značenja još od vremena razgovora u Pešti. U Hrvatskoj Tombor se ima smatrati pravim ilircem. Njegove pripovijetke tematski su vezane za povijest, iz nje uzimaju građu, ponekad iz bliske povijesti, ponekad iz davne. Također imaju *realističke i psihološke značajke*. Kvalitetom se mogu mjeriti sa svojim suvremenicama iz pera Bogovića, Botića ili Jarnevićeve. Stoga kritičar Nikola Andrić kaže za Tombora da je *"znamenit"*. Odmah dodaje da, žalibože, ni jedan literarno-historijski pregled ne spominje Janka Tombora. Te 1906. nastaje članak o Tomboru koji Andrić objavljuje u *Narodnim novinama broj 142*. On ističe da su najvrednija djela Tomborova upravo pripovijetke.

"Božjak morovićki" uvodi nas u srednji vijek, u trinaesto stoljeće, a mjesto radnje je Slavonija. Ovaj milje nije nitko obrađivao u književnosti, stoga je zanimljivost teme još i veća. Pisac nas vodi u selo Morović gdje i danas leže razvaline templarskoga hrama i samostana te tu smješta radnju svoje pripovijetke. U tom davnom stoljeću tu je živio božjak mladi Antonio, odvjetak neke odlične *talijanske obitelji* i odavde često na konju odlazio u goste iločkome knezu. Opazio je lijepu djevojku Anku, kćerku iločkog seoskog starješine. Ona je, dakako, zaljubljena u svoga zaručnika Boića i tako Antonio odluči unajmiti razbojnika Uroša da ovaj ustrijeli Boića dok budu zajedno jahali šumom. Ali razbojnik bijaše očito bolji od božjaka Antonija - on ustrijeli naručioca ubojstva jer se sažalio nad nedužnim. Ova koncepcija priče postigla je veliki uspjeh u tadašnjih čitatelja - sigurna, efektna, etički postavljena da *kazni zlo i stranca*, pisana jedrim i čistim slavonskim dijalektom, mogla je biti uzorom za mnoge pisce.

Radnje za pripovijetke *"Hajdukova zaručnica"* i *"Ljubav na istoku"* Tombor uzima iz muslimanskoga svijeta. U prvoj pripovijetci radnju smješta u sedamnaesto stoljeće, a tema je ljubavna pustolovina nekog carskog baruna koji se dogovara s požeškim pašom Zulimanićem kako bi se domogao lijepe Marije, zaručnice hajdučkoga harambaše Franje Kolakovića. *Scena hajdučkoga boja* s požeškim Turcima opisana je tako živo i vješto da predstavlja pravu poslasticu za čitatelja. Kao statisti tu se javljaju Našičani i Đakovčani uz fratre franjevce. Tombor nije rekao da je barun Nijemac, ta bio je Bachov neoapsolutizam!, bilo bi to vrlo nezgodno po pisca, ali ga je u podužoj pripovijetci *objesio i prikazao pokvarenjakom*, ravnim turskom zulumćaru. *Oba su bili stranci*. U tom pripovjednom gotičko-romanesknom tkivu osobito su mu uspjeli opisi pojedinosti pa je malo remek-djelo *drugi odlomak* u kojem opisuje život *čergaških Cigana* kao prirodnih hajdučkih saveznika. Tiha okolina jedne takve čerge, kojoj se stanovnici spremaju na počinak, uhvaćena je upravo realističkom vjernošću: gledaš stogodišnje hrastove, čuješ cvrkut ptica, gledaš mušice koje se igraju na posljednjim tracima sunca, a pred čergom na kladi uz vatru sjedi zgurena stara Ciganka te gleda dvoje golišave unučadi kako se igraju. Mršavi vranac pase oko taljiga, a veliko crno pseto leži na krpama te flegmatično zuri ispred sebe. Dva-tri lonca, crna tava, drvena zdjela ...eto reljefne slike ove ciganske čerge. U daljini se razabiru modre orahovičke gore, nebo je vedro, a po njem samo poneki oblačić tiho pliva, svuda naokolo tišina i mir.... Navevši ovaj odlomak, Andrić smatra da takvo pero ne smije biti izostavljeno u našim literarnim povijestima. Osobito mu hvali *jezik da je čist, nepatvoren, neprisiljen, nema nikakve literarne prenatrpanosti, a ni latinske ishitrene stilistike.*

Muslimanski svijet opisao je Tombor i u priči *"Kula na Dunavu"*, dok je u petoj noveli "*Odmetnik*" iz 1854. godine (tiskana u prva tri broja "Nevena", a također i šesta novela "*Noćna luč*" tiskana u prva dva broja istoga "Nevena" - te je tako list popunio svoju beletrističku rubriku gotovo isključivo Tomborovim djelima), uzeo *građu iz revolucije 1848.* godine, u svezi s borbom s Mađarima u Vojvodini. I u ovoj noveli pokazao je Tombor da zna stvoriti atmosferu i dobro vlada jezikom: "Dne 10. rujna 1848. noću oko deset sati išao je neki čovjek povisokog stasa i srednje dobe, u prostom odijelu banatskog krajišnika, jednom između mnogih onih staza koje južnu stranu šume između sela N. i Dunava na sve strane presijecaju. Ova strana šume prije nekoliko godina podsječena, činila se sada skoro neprobitna, tako obilno i bujno niknuše nova mlada stabalca, tako gusto bijahu mjestima silne i nebrojne grančice spletene. Gusti crni oblaci, ljutim zapadnim vjetrom tjerani, počeše se po obzorju prostirati te naočigled sve to veći bivati..."

"Noćna luč" sadrži igoovsko-dimaovsku temu, pravi je gotički romančić, puna napetosti: *gusarski život na Jadranu.* Glavni je lik ribar Vasilj koji se želi osvetiti turskim gusarima jer su mu oteli sina i kuću spalili. Osvećuje se tako što za burnih noći stavlja fenjer na obalu u svojoj grebenastoj uvali da se gusari prevare i potonu. Tada bi on ubijao brodolomce i blago im oduzimao. Ali njegovo osvetničko djelo dočekalo je kaznu Božju. Jedne noći svjetlo je privuklo i brod na kome je bio njegov poturčeni sin koji pogine... otac svisne od boli.

Za svoje pripovijetke Tombor je bio i nagrađen. Njegova pripovjetka *"Hajdukova zaručnica"* dobila je 1854. plebiscitom *"Nevenovih"* čitatelja nagradu u dukatima, istoga dana kad i Botićevo "Pobratimstvo", Bogovićev "Vidov-dan na Lobor-gradu" i "Prijateljice" Dragojle Jarnevićeve.

Čitatelji su ga očito voljeli. Nagrađena priča bila je prevedena na češki i objavljena u "Lumiru". Ukus i način literariziranja onoga doba volio je *romantičarske zaplete* smještene u realni prostor. Djela na hrvatskom jeziku tek su stvarala svoju brojniju publiku, a na neki način i odgajala. U tom kontekstu i Tombor je odigrao svoju ulogu. Posjedovao je one tražene *gotičke fabulativne elemente, mističnu atmosferu, sočan jezik, prepoznatljive lokalitete* gdje se zbiva radnja. Tako su se i stvarale pretpostavke za daljnji razvitak realizma pa i moderne.

* * *

Kada je 1906. dr. Nikola Andrić došao u Đakovo da potraži umirovljenog piškorevačkog župnika Janka Tombora, našao je skromnog osamdesetgodišnjega starca od kojega nije mogao izmamiti ni riječi o njegovu radu, iako se starina zanimao za sav javni život onoga doba. Tek uz pomoć monsignora Milka Cepelića i profesora Đakovačkoga sjemeništa Svetozara Rittiga, uspio je saznati glavne momente iz Tomborova života i rada. Od tada, svi koji su pisali o Janku Tomboru, polazili su od teksta Nikole Andrića i njegove prosudbe većim dijelom uvažili.

Marijan CIPRA

Filozofija i suvremenost

Ovako sročeni naslov pretpostavlja prije svega dvije stvari: da se zna što je to filozofija i s druge strane da se zna što je suvremenost. I tu već započinje značajno razlikovanje - filozofija ima svoju relativno dugu povijest u kojoj se izmijenilo mnogo sustava i predložilo mnogo rješenja, a da se do konačnog odgovora na njena pitanja nije uspjelo doći. Suvremenost pak s druge strane podrazumijeva razlikovanje naše epohe od drugih epoha i razdoblja i odgovor na pitanje što je bit suvremenosti. Najčešće spominjan naziv za suvremenu epohu jest da je ona postmoderna, to jest nastavak i suprotstavljanje modernoj koja je bila epoha prevlasti subjekta i njegova gospodarenja nad svim postojećim. Postmoderna bez ambicija da označi jedno novo razdoblje zapravo razrađuje postavke moderne i rješava probleme koje je moderna sa sobom donijela. Modernom možemo nazvati epohu od Descartesa do Hegela i razgradnju njihovih postavki u djelima Nietzschea, Heideggera i drugih suvremenih mislilaca. Heidegger je u neku ruku još neprevladani suvremeni mislilac jer njegovo filozofiranje obuhvaća cjelinu zapadnoeuropske filozofije i ujedno je destruira za volju jednog novog, bitnog mišljenja koje bi nas približilo osnovnoj zadaći filozofije, a to je promišljanje smisla bitka. Za Heideggera čitava je europska filozofija mislila bit bića i uvijek je drugačije imenovala dok je bitak sam u takvim projektima bića bio zaboravljen i potisnut. Ponovno sjećanje na bitak - to je po Heideggeru temeljna zadaća filozofije i tu on ostaje konzekventan bez obzira na obrate koji su se dešavali na njegovom misaonom putu. Pitanje koje se tu postavlja jest koliko je u suvremenosti mišljenje bitka došlo do svoje aktualizacije. Čini se kao da je u suvremenosti zaborav bitka još dublji i potpuniji negoli u bilo kojoj drugoj epohi. Jer mišljenje u suvremenosti slijedi tijek globalizacije i pluraliteta u shvaćanju bića i time zakriva sebi još više pogled na bitak.

Usporedo s tim zaboravom bitka idu također relativizam i skepticizam s obzirom na najviše istine, zapravo je na djelu još neprevladani nihilizam kakav je najavljivao Nietzsche. Nietzsche je formulirao bit europskog nihilizma kao najneugodnijeg od svih gostiju koji su nas mogli posjetiti. Nihilizam znači da su sve najviše vrijednosti obezvrijeđene, da nedostaje odgovor na pitanje čemu? i zašto? te da je ispražnjeno mjesto apsoluta ili religiozno rečeno: Bog je mrtav. U suvremenosti je na djelu civilizacija smrti kako to najbolje konstatira iz svog horizonta filozofije perennis religiozni autoritet. Smrt Boga, čovjeka i prirode, smrt svega istinitog, dobrog i lijepog pokazatelj je tog europskoga nihilizma koji je zahvatio čitav planet. I filozofija je zahvaćena tim procesom odumiranja jer u 20. stoljeću i nema reprezentativnih mislilaca kao što su ih imala druga stoljeća. Postmoderna se zadovoljava takozvanim oslabljenim mišljenjem - *pensiero debole* - koje ostavlja po strani velika pitanja iz povijesti i filozofije i zadovoljava se pluralizmom i relativizmom svojih stajališta. Istina je stvar perspektivizma, to jest viđenja iz kuta gledanja svakog pojedinca, ili istina je ono što se čini da jest meni ili tebi ili pak nekoj grupi, nekom mi. Gubitak smisla za jednu i

vječnu istinu rezultat je i plod takva perspektivizma. Sam pojam istine postao je sumnjiv i već se Nietzsche pita zašto radije istina nego neistina, i da li uopće postoji istina. I u egzaktnim znanostima dolazi do gubitka suverenog pogleda na stvari, jer se ustanovilo kako subjekt u svoje metode uključuje i sebe kao istraživača i time mijenja objektivni svijet pojava. Relacije neodređenosti kako ih formulira fizičar Heisenberg označuju kako subjekt u atomskoj fizici nema posla s čistim objektom već s relacijom subjekta i objekta i time se mijenja i smisao fizikalne istine. Još je izrazitiji taj relativizam u duhovnim znanostima jer tu apriorni stav istraživača uvelike određuje što će se pojaviti kao objekt istraživanja i što će tu biti objektivna istina. Na planu duhovnih znanosti u prvom redu dolazi u obzir hermeneutička metoda istraživanja koja je podvrgnuta hermeneutičkom krugu, naime uvidu kako ono što se istražuje već nosi biljeg subjekta pa tako nikad u povijesnim znanostima ne možemo doći do egzaktnog uvida kako je nešto bilo ili je dogodilo. Hermeneutički krug ukazuje na granice spoznaje u duhovnim znanostima, naime na granice mogućeg razumijevanja duhovnopovijesnih sklopova. Tako se i u duhovnim znanostima etablirao određeni relativizam i skepticizam s obzirom na mogućnost objektivne spoznaje. Uopće relativizam je karakteristika suvremenog razdoblja kao i pluralnost mogućih svjetonazora. Postoji i opasnost od sukoba među različitim civilizacijama s različitim svjetonazorima. Odatle i neka predviđanja da će u budućnosti biti sve više ratova među različitim civilizacijama. Tome se suprotstavlja poziv na dijalog među različitim kulturama i na uzajamno obogaćivanje. Dijalog je pak eminentno filozofijski pojam jer se filozofijska misao kao dijalektička zasniva na dijalogu. Zato nema dijaloga bez onog filozofijskog i u svemu filozofija je neizbježna. Filozofija se i sama uvijek nanovo rađa iz dijaloga među misliocima i zato je kultura dijaloga eminentno stvar filozofije. I veliki svjetonazori i religijski sistemi sadrže u sebi ono filozofijsko jer su i sami posredovani mišljenjem i razumijevanjem bića. A istraživanje bića, što je biće i kakvo je no temeljno je pitanje filozofije. I govor o Bogu i razumijevanje božanskog, teologija, implicira u sebi filozofske kategorije. Europska filozofija bila je uvijek na neki način i filozofska teologija jer je u istraživanju bića kao ontologija ujedno dohvaćala i najviše biće, Boga i tako bivala ontoteologija. Heidegger je pokazao kako je čitava zapadna filozofija u biti bila ontoteologija i kao takva predstavljala određeni zaborav bitka. Filozofija odatle ima zadaću da ponovno pokrene pitanje o bitku. Jer bitak je ono što jest u svemu postojećem, on je bit bića, ono "jest" ili "je" u svakom izričaju. Bitak nužno jest jer postoji biće i na pitanje što je ono u svojoj biti mora se odgovoriti da je u biti ono bitak. Biće je naime ono što je moguće da postoji, ali bitak nužno jest i po tome se razlikuje od bića. Osim toga biće je uvijek jedno određeno nešto, a bitak nije određen ni odrediv, on je ono neodređeno i neodredivo bivstvo sviju stvari. Svaka determinacija ujedno je u neku ruku i negiranje. Svaka je determinacija kao određeno nešto negacija svega drugoga, dok je bitak indeterminiran i nema ničeg negativnog na sebi, on je čisto, apsolutno postojanje. Religijskim jezikom kazano riječ je o Bogu kao apsolutnom počelu i principu sviju stvari. Filozofska teologija u pojmu bitka poima čisto Božje postojanje, njegovu nužnu egzistenciju. Ali filozofska teologija sama po sebi ne dohvaća konkretnu Božju osobnost, pojam Boga kao osobe, kako se on otkriva na putu vjere. Vjera je stoga dublji princip od filozofskog promišljanja

i Bog filozofâ ne dostiže dubine koje ima živi Bog inkarniran u osobi Isusa Krista. U suvremenosti koja je obilježena između ostalog i već spomenutim nihilizmom s obzirom na vječne vrijednosti, nužno je potrebno ponovno se dovinuti do Boga filozofâ kao i do živoga Boga, jednog, vječnog i svemogućeg, stvoritelja svega vidljivog i nevidljivog. To je smisao i nove evangelizacije kao i mogući put u budućnost iz krize i zapalosti koje karakteriziraju suvremenu epohu. Kako kaže katolički teolog Karl Rahner: nova epoha bit će religiozna, i to na mistički način, ili je neće biti. A već je i Hegel znao da je kršćanstvo apsolutna religija koja, kao najčistiji izraz apsolutnog duha, pomiruje u sebi logos filozofije i Logos kao utjelovljenu Božju osobu u Isusu Kristu.

Ante Toni VALČIĆ

Kùća muôga dida

Kùćo stôra
môga dìda,
prez plâmena
i prèz dìma,
kùćo stôra
u tîlu muômu,
u mojuôj sônji
i mîslima.

Kùćo mìrzla
kaj mìrzli krûzi,
vîrna prâtnjo
mojuôj tûzi,
zateplì se
u mojuôj sùzi.

Tumač dijalektalnih riječi:
stôra - stara
muôj - moj
prèz - bez
tîlo - tijelo
sônja - san
mìrzla - hladna
kaj - kao
krûzi - kamenje
vîrna - vjerna
zateplìti se - zagrijati se

Dešperônomu

Di su plòdi
tvuôga sìmena?
Di su ti dicà
tvuôga`ìmena?

Zôč grèš
sôgnuta tìmena?
Zôč si
obrâza skrìvena?

Zôč bižîš
od brìmena
ovuôga tèškog
vrìmena?

Dìgni
stìsnuta ràmena
užgì`òganj
`iskrun zâdnjega krèmena,
dòklen još ìmoš
vrìmena.

Tumač dijalektalnih riječi:
dešperôn - očajan, pesimističan
sìme - sjeme
dicà - djeca
zôč - zašto
grèš - ideš
bižâti - bježati
brìme - breme
vrime - vrijeme
užgâti - upaliti
dòklen - dok

Bijeli šišmiš

Uvijek u te puste sate znadem reći:
Nije sve izgledalo lijepo u tom dolasku na svijet.

Bilo je poput klizanja kotača po zaleđenim putovima. Bilo je nešto nalik ustajaloj vodi kanala. Ali u nedostatku boljeg života prihvaćali smo život onakav kakav nam je dan. Čudne tajne ne mogu se odgonetnuti. Možda je i rođenje samo početak velikoga sna, sna koji hlapi i nestaje poput ostalih uspomena. Uostalom, tko će skupiti sve nedaće i novosti što stizahu iz svačijih usta. Kroz smrike i drače švikaju bure, čežnjo moja ti mi osta na bunaru. Čempresi su i večeras zatreptali i nadvili se nad vlastiti slučaj. Evo još me slijede do uvelih uspomena djetinjstva, gdje mi let bijelog šišmiša bijaše sasvim blizu. Koga još može zanimati moj život? Tama poliježe na brda bliska srcu mom i Bog se poput sutona spušta u moju dušu. Ne gledam što je gore na lakom nebeskom svodu, s time nisam bio u suglasju i za mene se ta čarolija nikada nije prosula. Ja živim tamo gdje su živjeli moji ljudi, sličan kamenu s kojega mi se smiješe. Ostat će možda nešto više od trenutne magle, jer duša nosi svoje slike odmorena kao dijete na majčinom krilu. Dan se prelijeva vani u prazninu i nije se sve odjednom ugasilo, zacrnjelo, utišalo. Što je ta pucnjava iz strojnica, haubica i ručnog vatrenog oružja? Skok je uvijek prema zori, lagunama bijelog pijeska. Moram vas razočarati, mrtvi, okamenjeni krajolici sna, zar ne znate da krik pijetla može poništiti noć. Svatko se rađa iz nekog bitnog razloga za svijet. Imali smo neku slutnju vedrine, ono vječno njihalo što prođe kroz pustinjačke snove pjesnika. Pišem ti iz Vukovara gdje mi smrt bijaše posve blizu. Ovdje sam užasnut ugledao nebesa i upalio lumin za neko tugaljivo vrijeme. Ne misli kako ti malu Ezopovu vranu kitim šarenim perjem. Svijet je samo jedan nedolični teatar. Mnogo godina kasnije upoznao sam svu njegovu ojađenost. U kućici pored groblja igrao sam domino sa starom prosjakinjom. Pričala mi kako su joj partizani za onoga rata ukrali dva magarca i još ih nisu vratili. Od pokojnog muža ostalo joj je samo par čizama i oko izgubljeno za svijet.

Gavranovi su nadlijetali njezinu kuću i pjevali joj sjetne pjesme. Viđao sam je s košaricom proklijalih krumpira. Jednom mi je rekla: "Bog je tamo gdje usmjeriš oko."

Sve je plesalo oko nje: plesačice na oprugu, glazbene kutijice, majmuni i akrobate, pajaci bubnjari... a kad je uginula papiga "Pepi" zakopali smo je pod jabuku. Učila me o Poeziji i Životu.

Svi mi trebali bismo tragati za višim oblikom istine, slijedeći ono što imamo već u sebi. Mi smo poput zatvorenih pupoljaka koji čekaju povoljan vjetar da ih rastvori. Pastiri duša zajedno s nama pjevat će tužaljke i ispraćati runo oblačića na brijegu.

Možda ćeš se pitati gdje sam vidio "bijelog šišmiša". Reći ću ti: - U svojim snovima.

Samom sebi

Moj život nije bio neki nostalgičan trenutak
odakle bi se moglo zagledati u daleke vrhunce koji još mogu zbuniti ili prizvati maglu.
Prije da je bio padanje ili prolazak kroz
magične prostore odakle se ćuti blizina.
Bio je priprost napjev, neka čudna napomena.
Jedan njegov dio sjedinio se za zemlju, a
onaj drugi bez konca, bez kraja vraćao me u ulicu
djetinjstva gdje s jednakim marom dižem
glavu misleći da je Bog tamo. U stvari On
je i u mom srcu...

Ne znam što sam tražio u svojim pjesmama i
što me je poticalo da ih pišem.
Zbog toga nisam bio ni žalostan ni sretan.
Radost sam tražio tamo gdje radosti često
i nije bilo. Zavirivao sam u onu dvojbu što izbija iza
svakog poraza. Moja raskrižja bila su neminovna.
Onom tko je dosegao visine, jedina prijateljska
pomoć može biti u Odgovoru.
"Tko zna možda smo stvoreni i za zastoje i
za sidrišta".

Za sebe mogu reći: bio sam dijete
koje nije prestajalo sanjati,-

Gojko POLEGUBIĆ

Sve što me spajalo

Sve što me spajalo s vrijesom, putom i pelinom
svakako je suha točka svijeta,- to ne-jasno
ocrtano pred obzorom gdje se skupljam, putujem
i tražim a zatim prostirem u maglene dubine,
u dovoljno nizak prostor da ga odbaciš ili bar
očuvaš od nebeske nesklonosti.
Samo tebi oče poznato je ovo začuđenje što ga
stavljam kraj otvorenog prozora
da se tkaje u melodiju života
jer što vrijedi sreći
ako je ne veže i ne-
spokojstvo,

Josip ĆOSIĆ

Haiku

Iz neba
jestivo kestenje
pada u lonce.

Iz daljine
čuje se dolazak vlaka
u metropolu.

Dimnjačar
na bijelom snijegu
crveni se.

Pjesnik Josip Ćosić
u centru svijeta!
Ludbreg!

U ruci bogatstvo.
Ništa nemati,
a sretno živjeti.

Gorice.
Žedni vinogradari
piju vodu.

U kasno ljeto
Ludbreške gorice sliče
raju na zemlji.

Crna Madona
na glavnom oltaru,
grešnik se kaje.

Crno sunce.
Bijeli lopoč
svijetli žabi.

Katarina CIPRA

Cedar

U pustinjskoj oazi na putu kojim su od davnine prolazile karavane isticao se svojim rastom i ljepotom jedan cedar. Nitko nije mogao reći koliko je on točno star, ali pričalo se o njemu kao da je tu od pamtivijeka, da je bio svjedok i ratova koji su se zbivali na ovim prostorima kao i mirnih dana kada su se u njegovoj sjeni odmarali putnici i karavane trgovaca što su ovdje tražili hladovinu i nužan odmor od vrućih i sparnih dana. Pričalo se da je nekoć ranije u ovom kraju bilo mnogo više zelenila, dapače i guste šume, ali da se s vremenom pustinja sve više širila tako da je cedar bio možda posljednji preostatak nekad bujnog raslinja u ovom kraju. U blizini cedra bio je i pustinjski bunar, vrlo rijedak u ovom području, koji je gasio žeđ svim putnicima namjernicima što su se našli u njegovoj blizini. U vezi s cedrom i bunarom je i naša priča u čiju istinitost možete vjerovati, ali i ne morate.

Sve je samo putovanje - rekao bi neki drevni mislilac i cedar je živa potvrda te istine. Jer on je svjedok bezbrojnih putnika koji su se krijepili u njegovu podnožju. Da može znao bi ispričati mnoge priče o događajima koji su se zbivali u njegovoj sjeni. Jedan takav događaj poznat je i nama jer smo upoznali žive sudionike te zgode. Jednoga dana u blizinu oaze naišla je arheološka ekspedicija koja je tragala za ostacima drevnoga grada koji je prema predajama trebao biti smješten upravo na tim mjestima. Ekspediciju je sačinjavalo više stručnjaka i radnika. U ovu zemlju Bliskog istoka oni su krenuli u potragu za nestalim gradom o kojem su se svjedočanstva nalazila kod starih autora. Krenulo se u potragu i za svjedočanstvima o civilizaciji koja je nestala iz nerpoznatih razloga.

Prvi dani arheoloških iskopavanja protjecali su bez većih uzbuđenja, rutinski, skidao se sloj po sloj pjeskovite zemlje dok se nije došlo do dva metra dubine. Tada lopata udari o nešto tvrdo i neprobojno. Polako su razgrnuli pijesak i pred njima se ukazao oveći crveni sanduk sa željeznim okovom, i zlatnim ukrasima uokolo sanduka. Bila je to neka vrsta škrinje ili većega kovčega u koji se obično pohranjuju dragocjenosti. Kad su pokušali otvoriti sanduk, on je bio kao zakovan i nikako se nije dao otvoriti. Tek tada su primijetili da je poklopac na sanduku prividan dok je u stvari čitav sanduk sačinjen iz jednoga komada i to upravo iz cedrova drva. Nije bilo druge nego se sanduk morao silom otvoriti. Kad je napokon sanduk bio otvoren, na iznenađenje svih prisutnih u njemu se nalazilo samo mnoštvo pergamenata ispisanih riječima nepoznatog jezika. Bila je tu i zemljopisna karta koja je prikazivala zemlju i kraj u kome se naša radnja zbiva. Na toj karti bila su naznačena neka mjesta kojih danas više nema pa je tako i ta karta govorila o starosti ovog nalaza. Arheolozi su se našli pred velikim otkrićem, naime pred svjedočanstvom o nestalim mjestima i spomenicima. Starost tih podataka procijenjena je na nekoliko stoljeća prije Krista. Preostao je još zadatak da se dešifrira jezik toga nalaza, a to će biti i najteži dio pothvata. Srećom na jednom pergamentu

postojao je i tekst na starogrčkom jeziku pa se tako preko njega moglo doći do razumijevanja nepoznatog jezika. Kad su uspjeli dešifrirati veći dio teksta, pred njima se ukazala prošlost drevnoga grada u čije je otkrivanje upravo krenula naša ekspedicija. Bila je tu zabilježena povijest grada od njegovih početaka pa sve do njegova nestanka. U svoje vrijeme bio je to grad u kojem je cvjetala trgovina, građani su bili podijeljeni na plemiće i puk i živjelo se u relativnom obilju. Sve u svemu može se reći da je to bio sretan grad kakav su samo zamišljali učeni mudraci. Ali grad je imao susjede i to ratnički nastrojena plemena u pustinji. Za svoju obranu podigao je visoke zidine s kulama i utvrdama. Ova ratnička plemena pod vodstvom svoga cara stalno su ugrožavala mir i sigurnost građana. Ali udes koji će zadesiti grad neće biti u neposrednoj vezi s ratobornim susjedima.

Kako se vidjelo iz zapisa, grad je osnovala grupa bjegunaca u vrijeme ratnog vihora koji je harao tom zemljom. Oni su udarili temelje gradu i s vremenom se stanovništvo razmnožilo tako da je grad na vrhuncu svoje moći imao nekoliko desetaka tisuća žitelja. Grad je osim toga bio uz more i morskim putevima tekla je trgovina sa svim drugim prekomorskim zemljama i gradovima. U mjestu se njegovala i umjetnost u svim granama, a umjetnici su bili na velikoj cijeni. Posebno se njegovala kazališna umjetnost i na prvom mjestu bila je tu zastupljena tragedija kao najdublji izraz ljudske kobi. Na zapisima sačuvano je i nekoliko ulomaka iz tragedija što su se prikazivale u gradu, a kojih je cjelina ostala izgubljenom. Ulice i trgovi bili su ukrašeni freskama i kipovima koji su predstavljali legendarne junake i junakinje iz povijesti grada kao i zgode iz njegove prošlosti. I takav grad morao je doživjeti opaku sudbinu. Jednoga dana zatresla se zemlja i potres velike jačine u nekoliko je trenutaka pretvorio grad u hrpu ruševina. Samo mali broj ljudi uspio se spasiti a među njima i autor zapisâ koji svjedoče o sudbini grada. Arheolozi su dešifrirajući tekst nepoznatog jezika rekonstruirali povijest grada, njegove početke, uspon i kraj i tako dobili poticaj da nastave s iskapanjem, kako bi došli do preostataka srušenog grada. I tako se nastavila potraga za zatrpanim ostacima nekad velikog i moćnoga mjesta.

Nakon nekoliko dana iskapanja arheolozi su naišli na ostatke, kako se činilo, gradske kule koja je bila dio gradskih zidina. Ta je kula bila četverougaona prizma, a otvori na njoj bili su okrenuti prema četiri strane svijeta. Gledali su na sjever i jug, istok i zapad, tako da je kula služila i kao promatračnica s koje bi se već izdaleka zapazilo neprijateljsko približavanje. U njoj je bilo i veliko mjedeno zvono koje bi oglašavalo opasnost kad god bi ona zaprijetila gradu. Zapravo kula i nije bila u cijelosti sačuvana već su to bili uglavnom ulomci i veliki kameni blokovi koji bi se samo u mašti mogli povezati u prepoznatljivu cjelinu što je sačinjavala kulu. Do nje su vodile stepenice koje su dijelom još bile sačuvane, a dijelom zatrpane gustim nanosima pijeska. Te su stepenice vodile do mjesnog trga koji je bio popločen šarenim mozaikom. Tu su bile trgovine gdje se prodavala skupocjena roba iz prekomorskih zemalja. Na trgu su bili kipovi koji su prikazivali mitološke junake i junakinje iz legendarnih priča u koje su građani vjerovali. Na sredini trga bila je zapaljena trajna vatra koja je simbolizirala neuništivost i trajnost života. Od trga vodile su četiri ceste prema periferiji naselja. Trg

je bio u sredini grada i te ceste presijecale su grad u formi križa. Pločnik je bio sazdan od kamenih kocki i njime se odvijao promet u konjskim zapregama. Na trgu su se sastajali građani i razmjenjivali novosti - bilo je to mjesto društvenog okupljanja.

Prema moru bila je okrenuta južna strana grada, tu je bila smještena gradska luka, koja je mogla primiti i najveće brodove. Bili su to brodovi jedrenjaci ili pak oni na vesla, galije koje su pokretali galijoti. Morem je grad bio povezan s brojnim drugim gradovima i državama koje su okruživale Sredozemno more. Sredozemlje je bilo ujedno i mjesto s najboljom klimom gdje su bila umjereno vruća ljeta i blage zime. Bilo je i dosta oborina tako da je vegetacija bila raznolika i bujna. Palme, čempresi, masline, vinova loza bile su najčešće biljke, a bilo je tu i nasada naranči i limuna i uopće južnog voća. Tako su stanovnici grada živjeli u relativnom obilju i nisu trpjeli oskudice ni neimaštine. Svega je bilo u izobilju, a bilo je i mnogo slobodnog vremena koje su građani iskorištavali za zabavu i za nauke.

Nakon nekoliko dana iskapanja poveo se razgovor o daljnjem tijeku radova. Vođa ekspedicije predloži sljedeće: Do sada smo otkrili velik dio srušenoga grada. Radi se o tome da se on otkrije u cijelosti kako bismo ustanovili pravi uzrok njegova nestanka. Jer malo je vjerojatno da je potres uništio grad, budući da su mnoge građevine potpuno uščuvane. Nešto drugo mora da je bilo posrijedi što je izazvalo propast grada. Tome se pridružio i zamjenik vođe ekspedicije: "Ja se slažem s time da nastavimo s iskapanjem, iako mislim da je potres najvjerojatnije uništio grad. Ne vidim koji bi drugi uzrok mogao biti u pitanju. Neprijatelj izvana teško da bi bio mogao osvojiti ovako dobro utvrđeni prostor i nije vjerojatno da su neprijateljske horde razorile grad."

Tome se pridružio i prvi član ekspedicije: "Mislim da je najvjerojatnije riječ o potresu jer nigdje nema zapisa o neprijateljima koji bi bili razorili grad izvana, iako je grad bio česta meta neprijateljskih napada. Nije isključeno ni da je jedan takav neprijateljski napad doveo i do razaranja grada." Tome su se mišljenju priklonili i ostali članovi ekspedicije i zaključili su kako treba nastaviti s iskapanjima sve dok se točno ne ustanovi uzrok nestanka grada.

U tom su se smislu i nastavili radovi sve dok jednog dana nisu naišli na nešto što ih je približilo rješenju zagonetke. Bila je to velika pukotina u zemlji, protezala se od jednog do drugog kraja grada te nepobitno svjedočila o potresu kao uzroku katastrofe. Sudbina grada bila je time zapečaćena i on je bio nestao kao rezultat prirodne katastrofe.

Ali nije samo prirodna katastrofa bila uzrok propasti grada. Iz napisa se vidjelo da su stanovnici bili u brojnim zavadama između sebe, u gradu je su njegovom kraju često prevladavali mržnja, zlo i svađa. Borilo se oko vlasti, časti i prestiža, velika je bila razlika između bogatih i siromašnih građana. Unutrašnji potresi prethodili su onom vanjskom i kao da su ga i sami izazvali. Zato nakon rušenja više nije postojala sloga i volja za obnovu grada nego su ga preživjeli stanovnici napustili i potražili druga mjesta boravka. Mržnja je iznutra razorila grad i on je usprkos vanjskom blagostanju bio u biti načet zlom i korumpiran. Potres je učinio svoje ali građani su zavišću i mržnjom pomogli da grad propadne iznutra i da više ne bude obnovljen.

S vremenom se pustinja proširila na ruševine grada i kroz stoljeća pokrila ih

debelim nanosima pijeska. Samo je jedan izvor ostao očuvan i tu je nikla oaza u kojoj je dominirao cedar, šireći svoje grane nad zatrpane ruševine grada. Svojom dugovječnošću svjedočio je cedar o neumitnoj prolaznosti svjetskoga sjaja i o nestalom gradu nad kojim je izrastao, jer njegovi godovi pamte povijest stradanja i znaju razlog katastrofi...

Rajko GLIBO

Odlazak

Nosnice mi draškaju
kao pikantni kineski začini
krajičci kovrčave crne kose
kao tamni crni grm.
Iz kojeg li je uginuća izišao?
Sustižu me svjetleće oči
agresivnih crnih mačaka
iz sveopće tmice.

Očima tražim, bisćem
i ne mogu prodrijeti
u beskonačnost ugaslog čovječanstva.

Zar sam preostala arka kušnje?
Zar sam zadnji zračak pomračenja svijeta?
Zar se tako mučno održavam
na površini teške vode pred potonuće?
Zar sam brodić bačen u mračni ocean?
Zar sam tamničar noći
i jedini žižak potamnjela svijeta?
Zar moje srce crno u njemu otkucava
nadolazak tjeskoba i strahova?
Ili sam samo besmislena olupina
u koju se uvlači zima?

Svijet se vrti oko mene,
kojem li smislu pripada?
Umirem obasjan crvenim feralom.
Umirem u svome smislu i svom pojmu smrti,
umirem na rate.

Sanja VULIĆ

O jeziku i o književnim djelima pisaca rođenih u Santovu u 19. stoljeću

U nakladi Croatice iz Budimpešte, te uz potporu Hrvatske samouprave grada Budimpešte i Hrvatske samouprave sela Santova, zatim Ministarstva nacionalne baštine i Javne zaklade za etničke i nacionalne manjine, objelodanjena je druga knjiga u sklopu edicije *Hrvatski književnici u Mađarskoj* (Budimpešta 2000.). Ta knjiga sadrži djela hrvatskih pisaca rodom iz Santova, velikoga šokačkoga sela u mađarskom dijelu Bačke. Većina je tih djela sada prvi put tiskana, a za tisak ih je priredio poznati kulturni djelatnik među mađarskim Hrvatima Živko Mandić, koji je također rodom iz Santova. Ž. Mandić je obavio težak posao prikupljanja rasutih rukopisa koji su ostali sačuvani u različitim privatnim ostavštinama, uglavnom kod rodbine i poznanika tih pisaca. Važno je istaći da je pritom poštivao izvornost jezika, pravopisa i slovopisa pojedinih pisaca i njihovih rukopisa. Priređujući ta književna djela za tisak, učinio je tek nekoliko sitnih, uglavnom interpunkcijskih zahvata. Na taj način priređena i objavljena djela vrlo su zahvalna za jezikoslovna istraživanja, jer čuvaju izvornost književnoga jezika pojedinoga pisca. Mandićeva knjiga sadrži djela petorice santovačkih pisaca. To su Brnja Andrin (1835-1871), Grga Andrin (1855-1905), Marko Fucin (1861-1910), Mišo Jelić (1881-1961) i Marin Pejin (1891-Prvi svjetski rat). Budući da je među njima najplodniji i općenito najznačajniji autor Mišo Jelić, glavninu knjige sačinjavaju *Sabrana djela* toga pisca. Jelić je zbog svoga hrvatskoga rodoljublja doživio tragičnu sudbinu, a budući da šira čitateljska javnost o tom piscu zna vrlo malo ili ništa, dr. Živko Mandić u posebnoj opširnoj studiji (koja u knjizi prethodi Jelićevim djelima) upoznaje čitatelje s piščevim životom i djelom. Riječ je o čovjeku koji je bio žrtvom mađarskoga komunističkoga režima 1948. g. Te je godine otpušten iz službe i osuđen na doživotnu robiju, a imovina mu je zaplijenjena. Nakon što mu je od posljedica zatvorskoga zlostavljanja ozbiljno narušeno zdravlje, pušten je na slobodu 1954. g. Bolestan i bez ikakvoga imetka, umro je početkom 1961. g. Zajedno s njim, i njegova su djela bila osuđena na postupni zaborav. Naime, nakon uhićenja Miše Jelića, komunistički je režim nastojao uništiti i njegovu rukopisnu ostavštinu, a spašeni su samo oni tekstovi koje su rodbina i prijatelji uspjeli sakriti. Ostalim se rukopisima izgubio trag pa je Ž. Mandić uspio prikupiti samo dio Jelićevih tekstova. Ukratko, ovom je prigodom Ž. Mandić objavio 32 Jelićeve pjesme i 25, uglavnom kraćih, proznih tekstova. Kako Jelićeva djela, a isto tako i nevelik, ali zanimljiv opus Grge Andrina[1] nedvojbeno zaslužuju poseban osvrt, ovom

[1] Od Grge Andrina sačuvana su i u Mandićevoj knjizi objavljena četiri teksta, tj. jedna pripovijetka, jedna crtica, jedna prigodna pjesma i jedno privatno pismo.

ćemo prigodom ukratko prikazati djela preostale trojice santovačkih pisaca, tj. B. Andrina, M. Fucina i M. Pejina.

Najstariji među njima je pjesnik Brnja Andrin, koji je rođen 1835. g. Po profesiji je bio učitelj, te usto orguljaš i crkveni pjevač. Ž. Mandić ga naziva "prvi santovački stihotvorac" (str. 215), a uspio je pronaći 5 njegovih pjesama koje su ovom prigodom prvi put objavljene. To su pjesme *U rit! U rit!* i *Kita moja*, zatim pjesma-molitva *Angjel čuvar* te pjesme za djecu *Moj ponos* i *Vrabci i žabac*. Te pjesme, posebice prve dvije, nemaju umjetničke vrijednosti, ali su ipak zanimljive kao jedan od vidova kulturnoga stvaralaštva santovačkih Hrvata u prvim desetljećima druge polovice 19. stoljeća[2]. B. Andrin je svoje pjesme pisao na santovačkoj ikavici, koja pripada slavonskom dijalektu štokavskoga narječja[3]. Budući da je, kako je već spomenuto, priređivač Ž. Mandić poštivao izvornost pjesnikova djela, u objavljenim su pjesmama sačuvana neizmijenjena morfonološka pravopisna rješenja iz nađenih rukopisa, npr. *Vrabci*, *vrabca*, *žabca* (str. 218). Osobito je zanimljiv Andrinov dočetni znak *h* zabilježen u genitivnom množinskom obliku *oblakah* (str. 216). Zanimljiva su i neka Andrinova rječotvorbena rješenja, kao npr. imenica *perjan* (str. 218) u značenju 'životinja s perjem', koja je od imenice *perje* izvedena sufiksom *-an*.

Pisac Marko Fucin također je bio učitelj, a među Santovcima je ostao poznat po tome što je 1901. g. pomađario svoje prezime i postao Fenyvesi. Zbog toga se svojega čina kasnije vrlo kajao, o čem svjedoči i njegova pjesma *Plači, noći* (str. 246). Fucinova grižnja savjesti glavna je tema i proznoga teksta Miše Jelića *Prodao sam dušu*, u kojem je Marko Fucin glavni lik (str. 185-187). Fucin je napisao više djela, ali budući da ih je većinu sam uništio, od njega je sačuvana samo kratka pripovijetka *Siromašni al pošteni par stari* te pjesme *Vilin poruk* i već spomenuta *Plači, noći*. Prva se od tih pjesama sastoji od tri deseteračka katrena s parnom rimom, a druga od tri osmeračka katrena s unakrsnom rimom. Poput B. Andrina, i Fucin je pisao svoja djela na santovačkoj ikavici, uz nekoliko ustaljenih ekavizama, tj. *dotera* (str. 241), *izneverimo* (str. 243), *primeti*, *posetim* (str. 244). Budući da Marko Fucin, a isto tako i Brnja Andrin (ako izuzmemo nekoliko nižih razreda osnovne škole) nisu školovani na hrvatskom jeziku, najlakše im je bilo svoje književno stvaralaštvo temeljiti na vlastitom mjesnom govoru. Zbog toga je logično da su za svoj književnojezični izričaj odabrali santovačku ikavicu. U Fucina su također uobičajena morfonološka pravopisna rješenja, npr. u njegovu proznom tekstu *srdce*, *izplate*, *težkom*, *mužko*, *razplaka* (str. 241), *sudcem*, *otče* (str. 243), *radostno* (str. 245) itd. te u pjesmi *Vilin poruk*: *sbaci*, *težki*, *vitezški* (str. 245). U njegovu je proznom djelu vrlo često *h* postponirano množinskom nastavku, npr. u genitivnim množinskim oblicima *nikoliko papirah* (str. 242), *novacah* (str. 243), *od roditeljah*, *nikoliko putah*, *dvadeset godinah* (str. 244). U tim je primjerima grafem *h*, kao i kod Brnje Andrina, samo pravopisna oznaka, jer je u santovačkom govoru isključen izgovor glasa *h* na tom mjestu. Budući da je spomenuti Fucinov prozni tekst tiskan u *Nevenu*

2 Brnja Andrin je svoje pjesme pisao 50-ih i 60-ih godina 19. stoljeća.

3 Za razliku od novoštokavskoga dijalekta bačkih Bunjevaca, slavonski dijalekt kojim govore Šokci nije novoštokavski.

1896. g., ne začuđuje u tom tekstu djelomično prihvaćanje pravopisne norme zagrebačke filološke škole koje se očituje u primjeni morfonoloških pravopisnih rješenja te u postponiranju grafema *h* genitivnom množinskom nastavku[4]. U tom su Fucinovu tekstu zabilježena pojedina štakavska rješenja, kao npr. *štap* (str. 241). Neka od takvih rješenja, kao npr. *kućište* (str. 241), sigurno nisu u skladu sa santovačkim pretežito šćakavskim govorom, pa su možda također rezultat naknadnoga zahvata u Fucinov tekst kada je ta pripovijetka priređivana za tisak[5]. Međutim, navedene potvrde iz Andrinovih i Fucinovih pjesama koje su sačuvane isključivo u rukopisnim primjercima tih autora, svjedoče da su ta dva pisca, krajem 19. i početkom 20. stoljeća, bar donekle nastojala slijediti hrvatsku pravopisnu normu (uključujući i grafijske manire) iz druge polovice 19. stoljeća, tj. normu zagrebačke filološke škole, i to upravo u onim značajkama u kojima se ta norma bitno razlikovala od srpske. Ta činjenica ujedno pokazuje da su ti pisci poznavali i pratili hrvatsku literaturu.

Od pučkoga pisca Marina Pejina sačuvane su, na žalost, samo dvije pjesme. Pjesma *Vična ljubav* sastoji se od četiri jedanaesteračka katrena s unakrsnom rimom. *Pisma od Franjke i Vicke* jest deseteračka balada. Prva četiri stiha te balade karakterizira više ili manje uspjela leoninska rima:

> Na zelene, na jelove grane
> Plava tica, lipa golubica
> Gučeč piva, svitu navišćiva:
> Gledem dvore od rumene zore (str. 248).

Ostalih nešto više od stotinu stihova uglavnom karakterizira parna rima, npr.

> Budi čuvar našega ognjišća,
> Dice naše toploga sklonjišća (str. 249).

Navedeni primjeri jasno pokazuju da je Pejin pisao na santovačkoj ikavici s tipičnim santovačkim šćakavskim realizacijama te da se u svom poetskom izričaju oslanjao na tradiciju narodne pjesme. Takav je književni izričaj potpuno očekivan od pučkoga pjesnika, dok su se njegovi obrazovani sumještani u svom književnojezičnom izrazu oslanjali i na druge uzore. Ovom je prigodom važno istaći da su te uzore tražili i pronalazili u matičnoj domovini Hrvatskoj.

4 Usp. Branka Tafra: Jesu li *ahavci* izgovarali *h*?, u: *Jezikoslovna razdvojba*, Matica hrvatska, Zagreb 1995., str. 110, 116-117, 122, 124-127 i 129.

5 Santovački je govor istraživao srpski jezikoslovac Predrag Stepanović, koji u svojoj monografiji *A taxonomic description of the dialects of Serbs and Croats in Hungary* (Budimpešta 1986) bilježi neke šćakavske i neke štakavske realizacije. Po tim se potvrdama može zaključiti da se u santovačkom govoru realiziraju šćakavske imeničke izvedenice sufiksom *-išće* (str. 87), pa se stoga može zaključiti da inačica *kućište* u Fucinovu tekstu nije imanentna santovačkom govoru. Usto valja naglasiti da su govori slavonskoga dijalekta u pravilu šćakavski pa su štakavizmi koje je zabilježio Stepanović ili rezultat utjecaja obližnjih novoštokavskih ikavskih govora bačkih Bunjevaca na santovački govor, ili su pak u taj govor pristigli nakon pravoslavizacije dijela pučanstva, a time i utjecaja srpskoga jezika preko srpskoga pravoslavnoga klera. Međutim, dio je Santovaca napustio Katoličku crkvu i prešao na pravoslavlje 1899. g. pa je na taj način srpski jezik mogao utjecati na santovački govor tek kasnije u 20. stoljeću, dok u vrijeme književnoga stvaralaštva Marka Fucina takav utjecaj nije vjerojatan.

Josip LISAC

Mjesto Barakovićevo u povijesti hrvatskoga književnog jezika*

Juraj Baraković, jedan od najboljih hrvatskih pisaca svoga doba, danas nam je najzanimljiviji kao raskidani čovjek s ekstremima, a drama njegova bića ujedno je proizvela važan književni rezultat, pa je *Vila Slovinka* važna i u povijesti hrvatske književnosti. Sve pak što je važno u povijesti hrvatske književnosti važno je i u hrvatskoj filologiji. Sam Juraj Baraković pjesnik je dramatičnih vremena koji dobro osjeća sve oluje i sve duboke promjene svojega trenutka. On je posljednji znatni čakavski pjesnik prije pojave dijalektalnih autora u 20. stoljeću. Brzi kraj čakavskoga tipa književnoga jezika osjeća već Šime Budinić, stariji od Barakovića. Obojica osjećaju kraj renesansne književnosti, pa i u jednoga i u drugoga ima i ranih baroknih otisaka. U Barakovićevu djelu privatnost i osobnost ulazi u književnost, pa kao što u pisaca 20. stoljeća (recimo u Slobodana Novaka) srećemo neuračunljive osobe koje govore i ono što pisac inače ne bi mogao reći, tako, *mutatis mutandis,* Baraković nudi snove i u njima strasnu stvarnost, i osobnu i narodnu. Kao što Goran Kovačić Zlu oduzima snagu kaosa i tako stvara uređenu apokalipsu (Veselko Tenžera), tako se Juraj Baraković otvara snovima uređujući ih strogošću metričkih i strofičkih oblika.

Gledano s jezične strane, hrvatski je razvoj sve do turskih ratova tekao prirodnim putem, unatoč vrlo znatnoj dijalekatnoj heterogenosti. U dugu trajanju do 15. stoljeća stvara se hrvatsko-crkvenoslavenski jezični amalgam manje-više čakavskoga tipa te bi u normalnim uvjetima bio relativno brzo standardiziran. Međutim, u 16. stoljeću, književno izrazito bogatu razdoblju, stoljeću teškoga stradanja i niza Hrvata važnih u europskim razmjerima, dolazi do katastrofe glede jezičnoga razvoja. Hrvatske pokrajinske književnosti razmrvile su jezični razvoj; na hrvatskom jugu okupljanja se provode oko Zadra, Splita, Hvara i Dubrovnika, pri čemu je važno nastojanje da se koliko-toliko spasi jezično naslijeđe prethodnoga razdoblja, prvenstveno jezična nadgradnja. Hrvatski čakavski jug u književnosti često afirmira najraširenije jezične crte, ujedno crte koje će i u štokavskom Dubrovniku biti lako prihvaćene. Baraković, nakon Zoranića, Karnarutića i Budinića te nakon niza pisaca u drugim gradovima, dobar je pjesnik, dotjeraniji i od najuglednijih prethodnika, prilično sređene grafije i dosta homogena jezika. Pritom se Baraković osvrće i na prošlost, za njega je kontinuitet glagoljaške baštine važan, no ponajprije je orijentiran prema stvarnim perspektivama, uglavnom prema jugoistočnim čakavskim i prema štokavskim govorima te prema piscima što su stvarali na temelju tih idioma, jer je doba dominacije sjeverozapadnih čakavskih elemenata i hrvatskocrkvenoslavenske pismenosti očito prošlo. Izrazito je

* Ovo je tekst pročitan na predstavljanju *Vile Slovinke* u Zadru 17. svibnja 2001. Knjiga je objavljena u ediciji Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb, 2000; priredio Franjo Švelec.

brz jezični razvoj u govorima predbarakovićevskoga doba, pa Baraković djeluje na prilično jasnoj i obnovljenoj jezičnoj osnovici, i to kao pjesnik izgrađena i dosta ujednačena jezika. Osobito Baraković pazi na elemente nadgradnje, ali i na druge, budući da je pisac kojem je do skladna izraza. U tom je smislu zanimljivo njegovo orijentiranje prema Dubrovniku, barem tamo gdje mu je to potrebno, kao kad rimuje *lis* i *miris,* s dubrovačkom osobinom tipa *lis* "list", pa i kad u svoje djelo uklapa tipičan petrarkistički leksik.

Barakovićev je jezik ikavsko-ekavski zadarske fizionomije, ikavskiji od Zoranićeva. Ima nešto prijelaza prednjeg nazala u *a* iza *j, č, ž,* kao što se očekuje. Praslavensko *d'* daje i *j (tujin)* i *đ (rođen),* ali se tu svakako ne radi o umekšanom čakavskom *d',* koje se kao nova pojava u Barakovićevo doba još nije razvilo; to je štokavski utjecaj, govorni ili literarni. Naravno, fonem *dž* ostvaruje se na čakavski način, kao *ž (saržba, sinžir).* Očekivano je Barakovićevo gotovo općečakavsko *šć i čr-* Posebno je zanimljivo da u Barakovića, kao u Zoranića, za dočetno *l* dolazi i njegovo čuvanje i ispadanje, također i promjena u *o* i u *a,* ovo posljednje (*-o, -a*) kao u štokavaca. Ipak je razlika znatna, jer dok je u Zoranića tip *bil* (kao na čakavskom sjeverozapadu) najobičniji, u Barakovića je to tip *bi,* kao na čakavskom jugoistoku. Kod nastavačnoga *-m* ono relativno rijetko prelazi u *-n,* kao u Zoranića. U deklinaciji osobito je zanimljivo da u genitivu množine dolazi i nulti morfem na čakavski način, ali i novoštokavsko *-a.* Već prije Splićanin Aleksandar Komulović okreće se Dubrovniku, štokavske tendencije očite su u Šime Budinića, Fausta Vrančića, Bartola Kašića, pa ih vidimo i u Barakovića. Baraković je općenito kao čakavska rijeka što je primila štokavskih pritoka, blizak štokavskoj versifikaciji. U 1. licu prezenta imamo i arhaično *molju* i tip *molim.* Vidimo da u Barakovića dolazi relativno manje starinskih osobina, a to je podudarno i s rastom štokavske komponente i s podudarnim folklornim utjecajem; bugaršticu o majci Margariti, naravno, obično nije suvišno spomenuti. Orijentalizmi kao *beg, busija, buzdohan, dolama* dosta su česti i dobro uklopljeni u cjelinu djela. Važna je i Barakovićeva grafijska veza sa sjevernohrvatskim običajima, također drugačija povezanost s hrvatskim sjeverom (*Draga, rapska pastirica*).

Svakako je *Vila Slovinka* kompleksno književno djelo, još uvijek neprotumačeno ili nejasno u kojoj književnopovijesnoj i filološkoj pojedinosti, a akademik Franjo Švelec (u suradnji s Amirom Kapetanovićem) svoje je dugo bavljenje Barakovićem okrunio vrlo lijepim izdanjem cjelovite *Vile Slovinke.*

Demon noći

Ćutim svu tvoju bol,
taj zaprepašteni,
užasnuti nečuj
zgusnutoga straha
obespravljenih lica,
u vlasti Zlotvora,
silnika pohote,
mržnje, zla i mraka.

Osjećam prijekor
te svu bespomoćnost.
Očaj prognanika
s praga svog sjećanja.
Bezizlaznost bijega
s uzničkog beznađa.
Skvrnuća ljudskosti
svakog dostojanstva.
Užas svjedočenja
jezovitih muka
smrti mučenika.

Demone noći,
zašto me mučiš
besanim snima?

Smiluj nam se, Bože!
Izbavi moj narod

od zla Zlosilnika!
Iscijeli rane
krvavih tragova:
Golgote,
Auschwitza,
Bleiburga,
Jasenovca,
Jazovke,
Škabrnje,
Ovčara, Vukovara...

Obnovi lice
spaljene zemlje
i razorena
naša ognjišta!

Neka se vrati,
vijek zlostavljan,
sav naš izagnan
puk svomu domu!

Molimo Te, Kriste,
obrati sve ljude
Žrtvenim Darom
svoga Križnog puta,
s Tvoje Muke,
Smrti
i Uskrsnuća!

Pabirci latinsko-hrvatski (3)

Papirologija - što je to?

Kad god na radiju i televiziji govornici različitih struka žele s prijezirom kazati da se za neke dozvole rada, trgovačke poslove, sudske utoke i sl. mora pridonijeti mnogo dokumenata, izjava, potvrda, upravo nas obasipaju riječju - *papirologija*: "Za to i to potrebna (nužna) je silna (bezvrijedna...) papirologija. Ah, mnogo papirologije!" Bojim se da se ta kriva upotreba riječi papirologija toliko uvriježila (i Anić je u *Rječniku* navodi kao 2. značenje), da će mi mnogi od vas, koji čitate, odgovoriti: "Pa što hoćete - vrlo mnogo uzalud upotrijebljena, nevrijedna papira - to je papirologija!" A ja ću na to odvratiti: filologija nije znanost o nevrijednim riječima, nego znanost o riječima, ginekologija nije znanost o nevrijednim ženama, nego znanost o ženama, psihologija nije znanost o nevrijednosti duše, nego znanost o duši. Stoga je papirologija, već odavna tako upotrebljavana, znanost o papirusima, i te kako vrijednima! Riječ *papyrus* latinski je oblik grčke riječi *pápyros*. Mi smo je u hrvatski preuzeli kao *papirus*. Papirus je materijal za pisanje (prethodnik našeg papira, koji se po njemu i zove tako!), izrađen od srčike istoimene biljke. Poznavali su ga Egipćani već u 3. tisućljeću prije Kr. (i uzgajali posebice uz obale Nila), a od njih su pripremanje naučili Grci i Rimljani. Na papirusu koji je bio u obliku listova ili svitaka ili knjiga, pisali su se raznovrsni tekstovi: administrativni, pisma, književni, vjerski, znanstveni (npr. papirusi Homera, Sofokla, Cicerona, Vergilija, Novog zavjeta itd.). Dakle, papirologija - udomaćen termin u svijetu i u nas - jest znanost o papirusima, tj. tekstovima na njima pisanim. Pustimo na miru takvo specifično i časno ime i značenje papirologije! A za ono prijezirno i posrdno, što danas želimo reći, upotrijebimo: ili *papiromanija* (ako se nekom ovako učenije više sviđa!), ili *previše papira*, ili mnogo *papirètine*, ili *papìrina*, ili *papirčina*, u Dalmaciji bi narod rekao i *pusta kartušina*. Stoga recimo: za tu i tu svrhu, dozvolu, za taj dokument ili natječaj potrebno je (traži se) previše *papiretine, kartušine, pustih papira...*

Hoćemo li u nedogled Klàudija *zvati* Klaùdije, nàutiku naùtika*?*

Do kada ćemo još slušati na televiziji i radiju krivo izgovorena imena *Klaùdije i Klaùdija* umjesto ispravnih *Klàudija* i *Klàudije, hidraùliku* mjesto *hidràulike* i, kao omiljenu poslasticu naših spikera (valjda i lektora?!), *naùtiku* i *naùtički turizam* umjesto jedino ispravnih *nàutike* i *nàutičkog turizma*?

Povodom su mi reportaže s utakmica talijanskih nogometnih klubova i komentari simfonijskih koncerata: i kod nekih talijanskih igrača i kod znamenitoga dirigenta javljalo se ime *Claudio*, pogrješno izgovarano *Klaùdio*. A to se ime, kao i sve opće imenice takva latinskog i grčkog podrijetla, mora izgovarati *Klâudio*, jednako i u portugalskom i španjolskom kao i u njemačkom i nekim drugim jezicima. Dakle s

udarom glasa na prvom samoglasniku dvoglasa: *Klâudio, Klȁudius* (što je nastalo od latinskoga *Clȁudius*). Stoga i u hrvatskom u tim riječima s grčkim ili latinskim dvoglasom *au* naglasak mora biti Klàudije. (Ovdje i u drugim primjerima označujem *mjesto* naglaska, i to hrvatskim naglascima.) Zar ne izgovaramo svi, bez iznimke: *âuto, pauza, trauma, tràumatski, aula, kauzalan, klauzula, Àugust, Àustrija, autonoman*?!!

Da ne ponavljam ono što sam prije nekoliko godina već govorio o tome na radiju, dodajem ipak ondašnju poruku: molim spikere, turističke radnike i lektore (i neke pisce rječnika!*) da *prestanu* govoriti i bilježiti *naùtika* i *naùtički turizam*, jer je ispravno samo *nàutika, pȁuza, âuto*, kao što je i s dvoglasom *eu* latinskoga i grčkoga podrijetla *ispravno* samo naglašavanje: *rȅuma i rȅumatski, farmacèutski, terapèutika* i *terapèutski, propedèutički, hermenèutika* i *hermenèutički, pnèumatski, nèutralan*.

Naglasak riječi grčkoga i latinskoga podrijetla s dvoglasom eu

Tvrdim da se u riječima o kojima ću govoriti javlja dvoglas *eu* i da se u njemu naglasak mora naći na *prvom* samoglasniku, kako je to u grčkom i latinskom jeziku odakle su riječi potekle. Evo primjera: *hermenèutika, propedèutika, farmacèutika*, ili od latinskih - *nèutralan, nèutrum*, sve s naglaskom na *e*, kako je u grčkom i lat., a *ne propedeùtika*, kako često s pogrješkom izgovorenu čujemo. Jer mora biti *rèuma* - zar ne?! - a *ne reúma*, kao što treba izgovarati *âuto*, a ne *aúto!*

Očigledno je da te primjere s dvoglasom *eu* stavljam u isti red s onima, o kojima smo već govorili, tj. s onima grčkoga i latinskoga podrijetla s dvoglasom *au*, npr. âuto, nȁutika, nȁutički, pȁuza, klȁuzula, u kojih također valja naglašavati prvi samoglasnik u dvoglasu (nȁutika i sl.), a ne drugi!

Jasno je, naime, jedno: da su te riječi naslijedile grčku i latinsku dvoglasničku strukturu (još nekoliko primjera: *terapèutika, pnèumatski, Èugen, Èuklid, nèurokirurgija*); one *nikako nisu* isto kao hrvatski *neùsiljen, neùdoban, neùredan, preùranjen*, koje su zapravo složenice od negativne čestice *ne-* i pridjeva (ne-uredan, ne-ugodan).

Moja bi poruka na kraju bila: molim spikere, turističke radnike i lektore da *prestanu govoriti naùtika, naùtički turizam*, jer je ispravno samo *nȁutika, pȁuza, âuto*, kao što je s dvoglasom *eu* ispravno samo naglašavanje: *rèuma* i *rèumatski, hermenèutički* i *Èuklid, nèutralan* i *Lèukip, Èugen* i *pnèumatski*.

* Istini za volju govoreći, sukrivci su u tim pogrješkama i Klaić i Anić u svojim rječnicima. Klaić (u "Rječniku stranih riječi") zato što uz ispravno *nàutika* i izvedenice *nàutički* i dr. dopušta u zagradi *naùtika*, uz *hidràulika* u zagradi *hidraùlika*. (Doduše, akcentuirajući Deanović-Jernejev "Hrvatsko-talijanski rječnik", Klaić se ispravio: piše samo *nàutika* (ali ipak *astronaùtika!!*) i *hidràulika, àukcija, Klàudije* i sl.). Anić je sukrivac zato što ima samo *(astro)naùtika* i izvedenice, *hidraùlika, aùkcija* (ipak ima *àustrijski*, nema natuknice *Austrija*). Najnoviji "Rječnik hrvatskoga jezika" Leksikografskog zavoda i Školske knjige (glav. ured. J. Šonje, Zagreb 2000) ima ispravne *nàutika* (ne znam, zašto ipak: astronaùtika!?), *hidràulika, àukcija, Àustrija*.

Dva pogrješna grčka naglaska (oméga, heuréka)

Grčki su pogrješno izgovoreni: *oméga* i *heuréka*. Naime, posljednje slovo grčke abecede zove se veliko (tj. dugo) *o, ô mèga*, mi Hrvati i većina u Europi (među njima i Englezi i Nijemci) izgovaramo ga kao jednu riječ - *ȍmega*. Tako i marku poznatog sata glasno čitamo kao *ȍmega*. Ali pogrješni izgovor *omêga* čujem pokatkad i iz usta nekih crkvenih ljudi, što je u njih vjerojatno utjecaj iz talijanskog (Talijani čitaju *omêga*!), jer su mnogi studirali u Italiji. Ali mi se moramo držati ustaljenoga (i ispravnoga!) hrvatskoga izgovora s naglaskom na početnom vokalu *o*. Tako ćemo i Kristove riječi u Sv. Pismu (u gl. 1. Otkrivenja) i u latinskom izvorniku i u hrvatskom prijevodu čitati (bilježim ih hrvatskim naglaskom): "Ego sum Alpha et *Ȍmega*..." - "Ja sam Alfa i *Ōmega*...", što će reći: početak i svršetak, prvi i posljednji, svemoguć.

Drugi je krivi naglasak *heuréka* za riječ i uzvik od grčkoga glagola *heurísko* "nalazim": perfekt toga glagola jest *hêureka* "pronašao sam" (ali samo s tim naglaskom nȁ prvom vokalu *e* iz dvoglasa *eu*, kako sam ga označio hrvatskim dugim naglaskom). *Hêureka!* navodno je uzviknuo grčki matematičar Arhimed (3. st. prije Kr.) kad je pronašao hidrostatski zakon. Potpuno je, stoga, iskrivljeno u engleskom jeziku i pisanje (bez *h* na početku, čime se u našim jezicima označuje tzv. spiritus asper u grčkom) i izopačeno čitanje (*jurîke!!!*), s naglašavanjem srednjeg vokala (i to *i* umjesto *e*), koji jest u grčkom dug, ali nije naglasak na njemu. I u *Rječniku* našeg Anića navedeno je krivo čitanje: *heurèka*.

A samo je ovako Arhimed mogao uzviknuti: *Hêureka!*

Je li temperatura 24 *Celzijeva* stupnja *ili Celzijevih* stupnjeva?

Poslije ću se osvrnuti na oblik *Čelzijev*, što bi pripadalo u moje latinističko područje, ali sada - oprostite! - u vezi s deklinacijom brojeva moram zaći u čistu kroatistiku. Naime, hrvatska nas gramatika uči da uz brojeve *2, 3, 4* i uz *oba* mora imenica stajati u tzv. dualu (dvojini), što odgovara našem genitivu singulara, a uz ostale brojeve u genitivu plurala, dakle: 2, 3, 4, oba) stola, ali 5, 6, 7 i d.) stolova, ili 2 (3, 4, oba) stupnja, ali 5 (6, 7 itd.) stupnjeva. Tako je i uz desetice poslije 20: 21 stupanj, 22 (23, 24) stupnja, ali 25 (26, 27 i d.) stupnjeva. Stoga je i uz Celzija: temperatura je 21, 31, 41, 51 i d. Celzijev stupanj, 22-24, 32-34, 42-44 i d. *Celzijeva stupnja*, 25-29, 35-39, 45-49 i d. *Celzijevih stupnjeva*.

Neki naši meteorolozi na televiziji katkada se kolebaju u upotrebi padeža uz brojeve. Zato o tomu i govorim ovdje.

Što se tiče imena *Celzije*, koje je kroatizirani oblik latinskoga prezimena *Celsius* švedskog fizičara i astronoma (18. st.) po kojemu nazivamo skalu na termometru, osvrnut ću se na to posebno. Sada napominjem samo ovo: ja bih bio za to da latinska prezimena iz novijih stoljeća (poglavito od 18. stoljeća do danas) ostanu u doslovnu latinskom obliku, stoga *Celsius*, genitiv *Celsiusa*, dativ *Celsiusu* itd., pridjev *Celsiusov*.

Zbog toga bih i za označivanje temperature predložio ovakvu formulaciju: temperatura je toga i toga dana u tom i tom mjestu bila - ujutro 24 Celsiusova stupnja, poslije podne 29 Celsiusovih stupnjeva.

Zove li se Celsius *ili* Celzije *tvorac toplinske skale na termometru?*

Samo sam natuknuo to pitanje govoreći o načinu upotrebe brojeva kod navođenja temperature (npr. 22 Celzijeva stupnja, ali 25 Celzijevih stupnjeva, i sl.). Sada me zanima oblik *prezimena* (samo ću o prezimenima govoriti, ne o imenima!). Prezime švedskog fizičara i astronoma (iz 18. st.) glasi *Celsius*. Njemu sličnih, latinski tvorenih, ima u ovim modernim stoljećima, pa i našem, npr. Cichorius, Hosius, Sibelius, Paulus, Ni-k/c-olaus. Ima ih dakle raznolika podrijetla, pa i negdašnjih rimskih (i grčkih) vlastitih imana koja danas fungiraju kao prezimena.

Pitanje je - da se vratim Celsiusu - hoćemo li ih u hrvatskom ostavljati u takvu latinskom obliku ili ćemo ih kroatizirati. Zato govorim o kroatizaciji, jer je u nas odavna i dosljedno uobičajeno da rimska (odnosno grčka) imena na *-ius (-ios)* pohrvaćujemo dočetkom *-ije*, pa Antonius, Vergilius, Horatius, Livius, odnosno Asklepios, Porphyrios, Demetrios postaju Antonije, Vergilije, Horacije, Livije, Asklepije, Porfirije, Demetrije, itd.

Tako je i od švedskoga latinskog *Celsius* stvoren u hrvatskom (ne znam, kada ni od koga) oblik *Celzij(e)*. Znači li to da bismo i današnja prezimena Paulus ili Nikolaus ili Julius ili Claudius trebali pohrvatiti u Paul (ili Pavao), Nikolaj (ili Nikola), Julije, Klaudije? Ne, nikako! Mi doduše ta imena, i mnoga slična, kroatiziramo kad su *imena* papa, kraljeva, careva i sl., ali to su *vlastita imena*. Ali kad ista ta vlastita imena (i neka rimska tzv. gentilna imena, npr. Fabius, Iulius, Claudius) imaju funkciju *prezimena*, ili kada, kao i Celsius, nisu ni bivša ni sadašnja vlastita imena, morala bi se - po mojem dubokom uvjerenju - ostavljati u takvu izvornom latinskom obliku i tako se deklinirati. Dakle: nom. Paulus, gen. Paulusa, dat. Paulusu itd., nom. Nikolaus, gen. Nikolausa i d., stoga i Celsius, gen. Celsiusa, dat. Celsiusu. Zato su i njihovi pridjevi: Paulusov, Nikolausov, Celsiusov.

Stoga bi i stupnjevi temperature trebali biti - *Celsiusovi* stupnjevi.

Dvije pogrješke u izvedbi znamenite Gaudeamus igitur

Govorim, dakako, o tekstualnim pogrješkama, ne o glazbenim.

Četvrta strofa nadaleko poznate studentske srednjovjekovne pjesme prema poznatom Kindlebenovom izdanju glasi:

Vivat Academia,
Vivant professores,

Vivat membrum quodlibet,
Vivant membra quaelibet,
Semper sint in flore!

(U prijevodu: "Živjela Akademija, /Živjeli profesori, /Živio svaki član,/ Živjeli svi članovi,/ Neka budu uvijek u cvatu!"/ misli se: znanjem i fizički.)

U nas se često samo ta strofa (od sedam opstojećih) pjeva uz onu prvu (koja počinje *Gaudeamus igitur*). I nerijetko baš u toj 4. strofi čujemo pogrješke, na koje želim reagirati, i to u 2. i 5. stihu. U stihu 2 čuje se pogrješno *vivat* umjesto *vivant*, a jasno je da uz plural *professores* mora doći i predikat u pluralu *vivant* (jer bi inače značenje bilo: živio profesori!). Stih 5 također često čujemo ovako otpjevan: Semper sint *in flores*! To je besmisleno: Neka budu uvijek u cvjetove (odn. u cvatove), jer je uz prijedlog *in* uzet akuzativ plurala *flores* umjesto jedino logičnoga ablativa singulara od *flos*, dakle: *in flore* (= u cvijetu, u cvatu) - Semper sint in flore - Neka uvijek budu u cvatu!

O rodu i sklonidbi latinskih sintagma homo politicus *i* Pax Christi

Sve je dobro dok svezu *homo politicus* (što znači "politički čovjek, političar") nalazimo u rečenici upotrijebljenu kao nominativ, npr. on je pravi, istinski i sl. *homo politicus*. Ali što ćemo ako nam treba akuzativ: Upoznao sam ga kao - *homa politicusa* ili nekako drukčije, ili nominativ množine: Oni su istinski - što? - *homo politicusi*, kako nalazim u jednome članku, ili ho*mi* politic*usi*?! Ne, ni jedno ni drugo! A hoćemo li staviti pravi latinski nominativ plurala - *homines politici*? Ne, ni to, jer bismo i ovdje i u svim sličnim primjerima u drugim padežima u hrvatskoj rečenici morali uvesti latinsku sklonidbu - za smisao "vode se razgovori političara" morali bismo reći i napisati:... razgovori *hominum politicorum*, ili za "dajemo ovlasti političarima" - dajemo ovlasti *hominibus politicis*, itd. Stoga je jedini moj prijedlog: ako baš toliko čeznemo za tim latinskim izrazima u hrvatskom kontekstu, upotrebljavajmo ih samo u nominativu singulara, a drugdje - izbacimo ih!

Ne usuđujem se ni pomišljati kako bi imao zvučati sklonidbeni oblik pokreta *Pax Christi* (znači: Kristov mir). Najprije nešto o rodu. Ta nećemo valjda reći: *Pax Christi* bio je i ostao u svijetu posvuda poznat! Tome slično počesto čitam: ... ovaj (svaki, učinkoviti...) *pax Americana* - latinska ženska imenica *pax* postala je u hrvatskom atributu muškom, a zadržala je u latinskom ženski atribut *Americana*. Krasno! Dakle, *pax* smije biti samo *ova, svaka* i sl., a *nikako* svaki, ovaj. Što se tiče sklonidbe - da se vratim onoj *Pax Christi* - nećemo, zaboga, reći: ... novine su bile pune *Paxa Christi*, ili: razgovaramo o *Paxu Christi* (ili: *Paxu Christiju*, i sl.)! Savjet za sklonidbu *Pax Christi* isti je kao uz *homo politicus:* ostavimo ih u nepromijenjenu nominativnom obliku, ne samo u nominativnom značenju nego i za potrebe drugih padeža, uz eventualno dodavanje apozicije *pokret* ili kakva prikladnog pridjeva. Ili još jednostavnije - valja takve latinske sveze ukloniti posve iz teksta, ili, ako nam je važno zbog isticanja

izvornoga termina, spomenuti ga na jednome mjestu u zagradi uz hrvatski prijevod ili opis.

Zar ćemo sklanjati i latinske sintagme in memoriam *i* pater familias*?*

Svjedoci smo u našoj publicistici sve obilnijega citiranja latinskoga. Moramo biti oprezni, jer mnogi autori više žude za latinskim nego što bi ga - poznavali. Ako toj latinskoj pošasti ne napravimo kraj, nevolje se mogu samo gomilati.

Najgore je kad se latinske riječi ili sintagme nađu u hrvatskoj okolini pa se "zažele" ponašati kao hrvatske.

Evo dvaju primjera, koliko jasnih toliko prijeteći zapanjujućih.

"Za spomen" ili "u spomen komu ili čemu" kaže se na latinskom *in memoriam* (ili još starije i bolje: *ad memoriam*). Fraza je sastavljena od jednog prijedloga i imenice u akuzativu. Ali kada se to stavi u hrvatski kontekst i sve skupa, kao da je jedna imenica, pokuša sklanjati, npr.: "... to je slučaj s *In memoriamom*", ili: "... izdani su zbornici *in memoriama*"!!? Lingvistički i logički nesmisao!

Slična je po tipu i ova besmislica: "... sve je to, barem za *patera familiasa*, počelo..." Kako je poznato, *pater familias* znači "otac obitelji, domaćin", *familias* je stari latinski oblik genitiva jednine. A sada se u spomenutom primjeru od toga genitiva zajedno s nominativom *pater*, dodavajući i jednom i drugom hrvatske nastavke, pravi hrvatski - akuzativ!

Sažimljući na kraju: neka *in memoriam* ostane samo u svojem ograničenom i ispravnom smislu i obliku. Da ne bismo sutra došli u napast pa htjeli sklanjati frazu - *condicio sine qua non* (= uvjet bez kojega se ne može)! Ili bi možda za hrvatsku sklonidbu prikladnija bila *editio princeps*?!

Latinska sintagma modus vivendi *u hrvatskom kontekstu*

Latinski dvočlani izraz *modus vivendi* doslovno znači "način života, način življenja", a smisao mu je "način preživljavanja, način suživota".

Na televiziji i radiju većinom čujem tu sintagmu svakako rabljenu, to jest svakako sklanjanu, npr.: Razgovarat će se o *modusu vivendiju*, ili o *modusu vivendi*, ili... o *modus vivendiju*. Kada kažem *svakako*, mislim *krivo, pogrješno*, jer ni tu sintagmu, kao ni mnoge slične latinske, nikako ne bi trebalo sklanjati nego je ostaviti uvijek u takvu izvornom obliku: *modus vivendi*. Ako je baš nužno zbog padeža, može joj se naprijed dodati neka apozicija ili atribut u padežu (jer hrvatski nema člana!), na primjer: Raspravljamo o *modus vivendi*, ili: Raspravljamo o spomenutom, predloženom, mogućem... *modus vivendi*, ili: Ako ne mogu opstati bez takva, pristojnoga, ljudskoga... *modus vivendi*.

Ni u kojem, dakle, slučaju ne bih mijenjao latinski oblik *modus vivendi*, bio on u nominativu, kao npr. subjekt u rečenici: *"Modus vivendi* bio je razmotren na toj i toj sjednici", ili upotrijebljen u bilo kojem padežu, npr. Nemamo iluzija o *modus vivendi*, ili: ... o idiličnom, (svespašavajućem, blaženom) *modus vivendi*, itd.

Jasno je da pod tu nepromjenjivost ne potpadaju one izolirane imenice (pa i *modus*!) koje su odavna prešle iz latinskoga u hrvatsku uporabu, makar i najdosljednije zadržale isti latinski oblik (ili uz nevažnu razliku u grafiji). One su postale hrvatskima, pa ih tako i sklanjamo, stotine njih, npr. *ciklus, status, habitus, globus, cirkus, luksuz*... Govorit ćemo zato o *modusu*, raspravljati o *statusu*, zabavljati se *u cirkusu*, biti sretni ili nesretni *bez luksuza*. Ali *modus vivendi* i *status quo* (ante, post) i *status nascendi* i *status praesens* i *status rerum* i stotine sličnih moraju uvijek ostati nepromijenjeni!

Optimalan *i njemu slični pridjevi latinskoga podrijetla - zar mogu imati komparaciju?*

Slični bi *optimalnom* bili: *maksimalan, minimalan, minoran* i deseci pridjeva takve vrste, nastalih iz latinskoga. Na pitanje, mogu li oni imati komparaciju, odgovaram: *ne*, mogu imati komparaciju. Ako je naime neka pobjeda u športu minimalna, onda nema rezultata koji bi mogao biti manji od minimalnoga; ako je nečija plaća u poduzeću maksimalna, onda nema plaće koja bi mogla biti veća od maksimalne. Zato i ne mogu opstojati komparativi i superlativi *minimalniji* i *najminimalniji, optimalniji* i *najoptimalniji*. Iz jednostavnoga razloga što su svi ti pridjevi u doslovnu ili donekle izmijenjenu obliku nastali iz klasičnoga ili srednjovjekovnoga latinskog jezika, i to među prije spomenutima većinom od latinskih superlativa: *optimus* sa značenjem "najbolji", *maximus* sa značenjem "najveći", *minimus* sa značenjem "najmanji", *minoran* od komparativa *minor* "manji", itd.

Među pridjevima takva tipa i latinskoga podrijetla, koji već u sebi nose značenja veličajnosti, značajnosti, bitnosti i sl., pa ne mogu imati komparacije, spomenuli bismo npr. pridjeve *esencijalan, monumentalan, kapitalan*. Jer doista: ako je neka građevina monumentalna, ne može druga slična zgrada biti monumentalnija; ako je neka misao esencijalna za neko djelo, onda ne može druga misao biti esencijalnija (u to odmah ubrajam i prijevod *bitan*, koji dakako također ne smije imati komparaciju jer ona krši puni smisao toga pridjeva!).

Viktorija Zorica BJELOBABA

Svevišnjem

Pjevom ptice letim,
bez napora,
nosi me uzgon
između modrina,
s kliktajem zahvalnosti
Svevišnjem.

U dubini tamnih šuma,
tišini zelenila,
plesu divlje trave,
uz gorsko jezero,
sa šaptom zahvalnosti
Svevišnjem.

Na pustim hridima,
kamenu brazdanom
vremenima sunca i kiša,
uz izvor, a žedna,
s uzdahom zahvalnosti
Svevišnjem.

U šumu vjetra
što nosi i moj dah,
oslobođena težine,
prošlosti i sadašnjosti,
s mislima zahvalnosti
Svevišnjem.

Višnja SEVER

Iskušenje

Zima je ušla u prostore
gdje duh se danju odmara.
Sunce je probilo oblake,
al' ipak se magla stvara.

Čislo se drži u rukama,
nebo se modro otvara,
a noću zvijezde blistaju
i odsjaj klizi po mukama.

Fijuče vjetar osvete
ljubeći mirne krovove.
Smrkli se bijeli zidovi.
Ratnik je ušo u rovove.

Željko VEGH

Politika Zapada prema Hrvatskoj u člancima i knjigama dr. Milana Šufflaya

Sedamdeset godina od ubojstva heroja borbe hrvatskoga naroda za samostalnu državu (18. veljače 1931. - 18. veljače 2001.)

Nijedna vlada u politici, kao što nijedan trgovac u trgovini, ne pozna plemenitost i velikodušje.[1]

III. Zapadno prepoznavanje hrvatskoga kulturnog identiteta kao europskoga, suprotnog svakom balkanizmu

Nisu među Anglo-Amerikancima pristalice ideja fašizma bili samo književnici Ezra Pound ili pak Thomas Stearns Eliot, kako misli današnja hrvatska javnost, nego malo veći broj Britanaca. Članke o fašizmu u Velikoj Britaniji prenosio je iz engleskih novina za čitatelje "Obzora" dr. Milan Šufflay. Pogledajmo neke.

U članku *"Crveni" u Engleskoj*[70] Šufflay prvo prenosi intervju rimskog dopisnika "Morning Posta" s Mussolinijem, objavljen u engleskim novinama 9. studenog 1926., u kojemu Mussolini ovako pozdravlja Britance:

"Primio sam značajna pisma od mnogih korporacija i varoši Velike Britanije. Preko stupaca 'Morning Posta', koji je među prvima upoznao pravu bit fašističkog pokreta i koji je stalno podržavao vjeru u Novu Italiju, šaljem ja engleskom narodu izraz moje duboke zahvalnosti za indignaciju i jednodušne simpatije s kojima je primio vijesti o atentatu u Bolonji."[71]

Šufflay zatim izvješćuje čitatelje "Obzora" o velikom fašističkom skupu održanom u Londonu:

"Istoga dana, kad je izišao ovaj intervju održan je u Londonu (Kesington Town Hall) veliki miting britanskih fašista. Glavni govornik bio je konservativni član parlamenta, kapetan Locker-Lampson, koji je ratovao u Rusiji na strani bijelih armija i već dugo propovijeda križarsku vojnu protiv Sovjeta. U ime zbora on je izrazio čestitke Mussoliniju zbog neuspjelog atentata. Izrekao je nadu, da će Duce, taj simbol reda i dobre vladavine, vazda izmaći bodežu nezadovoljstva i samokresu osvete. Štogod se

70 "Crveni" u Engleskoj : Britanski fašizam i Mussolini : "Liga plebejaca" protiv rata s Rusijom. OBZOR. 67 (1926), br. 306 (13. XI.), str. 1. Nepotpisani članak.

71 Isto. Mussolini spominje atentat na njega učinjen u Bologni

govorilo o Mussoliniju, rekao je Lampson, taj čovjek postigao je za Italiju ono jedinstvo koje je izgubila Engleska. Milijuni se troše u ovoj zemlji da se nijeti anarhija, ateizam i potkapa carstvo. Komunistička stranka ne bi u Engleskoj mogla postojati ni jedan dan, kad bi se prerezale tetive, što je vežu s Moskvom."[72]

Red, rad i spavanje, kliče britanski parlamentarni zastupnik. Bravo Duce!

U "Novostima" izlazi iste godine kratka bilješka o fašističkom pokretu u Engleskoj, kratka pa je evo cijele:

"U Engleskoj opaža se u posljednje vrijeme jak fašistički pokret, koji doduše još nije imao nikakovih vidnih uspjeha, ali je svratio opći interes na se. Naročito, otkako je započeo generalni štrajk, postale su ulice Londona pozornicom čestih fašističkih demonstracija, od čega se razmjerno malom broju pravih fašista pridružuju mnogobrojni znatiželjnici. Zanimljivo je, da se u Engleskoj naročito žene oduševljavaju za fašizam."[73]

Od više drugih Šufflayevih članaka o engleskom fašizmu, biram *Englesku filozofiju fašizma,*[74] u kojemu Šufflay prikazuje knjigu o talijanskom fašizmu izašlu na engleskom jeziku u Londonu, koja neobično lijepim bojama slika "filozofiju" fašizma. Evo kratkog ulomka iz Šufflayevog članka:

"Pod naslovom 'Univerzalni pogledi na fašizam' (The Universal Aspects of Fascism, by J. S. Barnes, With a Preface by Benito Mussolini, London 1928, 147 str.) izašla je u Londonu knjiga koja u dogmatičnom obliku i dosta izazovnom tonu pruža opću filozofiju fašizma. Tu se malo govori o stanju i aspiracijama Italije, još manje o djelima sadašnjeg režima. Nu kako knjiga nosi predgovor od samoga Mussolinija, u kojem on izriče nadu, da će ta knjiga razbistriti nesporazumke u vanjskom svijetu, to ona postaje nekom vrsti autoritativnog prikaza sadašnje faze fašizma za engleske čitatelje. Prema Barnesu fašizam je jednako neprijateljski i prema ortodoksnom demokratskom liberalizmu, na čijim se je ruševinama podigao, kao i prema kosmopolitanskom materijalističkom socijalizmu, čija nesposobnost dala mu je prilike da se razvije. U potrazi za novom političkom sintezom, koja ne bi bila ni nacionalna, ni internacionalna, fašizam se je uhvatio problema, koji je u bitnosti srodan problemu britanske misli u pogledu imperijalne organizacije. Ali riješenje tog problema čisto je latinsko, čak čisto talijansko, jer ono leži u povratku k političkoj i religioznoj tradiciji Rima. Rimski poganski imperijalizam i sredovječni, kršćanski papizam dva su glavna pokretna pera fašizma."[75]

Kratki uvid u simpatije za talijanski fašizam u engleskom društvu, odnosno u raširenost rasističkog svjetonazora u britanskom novinstvu, a primjer smo vidjeli u "Timesovom" dopisu iz Beograda, članku koji hvali Srbe kao "kreposniju" rasu od

72 Isto.

73 Fašistički pokret u Engleskoj : Demonstracije u Londonu. NOVOSTI. 20 (1926), br. 161 (13. VI.), str. 9. Nepotpisano. Uz noticu fotografija je većeg formata - snimak fašističkih londonskih demonstranata.

74 Engleska filozofija fašizma. OBZOR. 69 (1928), br. 53 (23. II.), str. 4. Nepotpisani članak.

75 Isto.

Hrvata (usput rečeno, Šufflay engleski list "Daily Mail" drži fašističkim listom,[76] a ne "Times"!) pomoći će nam da bolje shvatimo političku podršku britanske vlade Mussolinijevom režimu, podršku koja, očito, nije bila motivirana samo političkim (geopolitičkim) interesima britanskog kraljevstva, nego i simpatijama većeg dijela britanske političke elite prema ideologiji talijanskog fašizma.

Vratimo se još na časak članku *"Times" o Beogradu*. Osim u prijevodu, u čemu je još autorstvo Šufflayevo, gdje možemo naći jasan Šufflayev stav prema rasizmu? Osim što je s istančanim osjećajem za važno i nevažno znao razlučiti bitne dijelove članaka koje je prevodio od manje značajnih, te je prevodio samo bitne dijelove, Šufflay je naglaske članaka koje je prevodio umio vrlo vješto, često na ironičan način, staviti u naslove i podnaslove pod kojima je objavljivao u "Obzoru" prijevode članaka iz britanskih novina. Tako je i s člankom *"Times" o Beogradu*. Naime, taj je članak u "Timesu" izašao pod naslovom *Obnova Beograda* te s podnaslovom *Velik materijalni napredak*. Šufflayev je pak podnaslov *Materijalni napredak i rasne kreposti*. Tako se Šufflay ruga britanskom novinaru, koji svojim pisanjem povezuje obnovu Beograda s "rasnim krepostima" Srba i pokušava britanskoj javnosti, koja je dvadesetih godina čudnog XX. stoljeća voljela slušati priče o "višim" i "nižim" rasama, zamagliti politiku britanske vlade, koja podržava dominaciju Srba u Jugoslaviji iz geopolitičkih razloga, a simpatiziranje s "rasnim krepostima" Srba možda i postoji, ali, barem u ovom slučaju, nije tako bitno.

Dr. Milan Šufflay svojim je člancima htio upozoriti čitatelje "Obzora" i ostalih zagrebačkih dnevnih listova da se svijet priprema za novi Veliki rat, da se priprema sukob između Istoka i Zapada, da se zaoštravaju odnosi između Velike Britanije i boljševičke Rusije te da obje strane daju oštre izjave. Tom je zaoštravanju, na strani Zapada, svoj veliki prinos dala ideologija fašizma, koja se raširila svim zemljama Zapada, pa tako i Velikom Britanijom. Ideologija fašizma, koje je glavni zagovaratelj u Velikoj Britaniji bio dnevni list "Daily Mail", mada ni "Morning Post" nije mnogo zaostajao, poticala je mržnju među narodima i zagovarala ratne pohode protiv rasa koje nisu "kreposne krvi". Cijela politika Zapada, pogotovo anglosaksonskog Zapada, između dva svjetska rata bila je podređena vojnim pripremama za sukob s "crvenom"

76 "Napolje s Crvenima" : Napadaji "Daily Maila" na inerciju britanske vlade : Taktika britanskih konservativaca. OBZOR. 68 (1927), br. 44 (15. II.), str. 2. Nepotpisani članak. U tom članku Šufflay komentira Chamberlainov govor pun pomirljivih tonova prema Kinezima, te okolnost da su se dan nakon tog govora pronijele Engleskom vijesti da je Velika Britanija prekinula diplomatske odnose s boljševičkom Rusijom: "Chamberlain je dakle uvjeren, da će se teški zapletaj s Kitajem mirno riješiti. To je lasno shvatljivo, jer Engleska nipošto ne želi vezati svoju energiju na krivom mjestu. Vojnička uloga Engleza u Kitaju bila bi voda na mlin ruskih boljševika. U svom govoru Chamberlain nije ni jednom riječju spomenuo Rusije. Što vlada misli o odnosima prema Sovjetima, to je dan ranije prije izrekao Churchill. Nu ni on nije rekao, da britanska vlada kida te odnose. Uza sve to, umah nakon govora Chamberlainova pronijele se vijesti u Londonu i u čitavoj Engleskoj, da je vlada zaključila prelom diplomatskih odnosa s Rusijom. 'Manchester Guardian Weekly' (od 11. o. mj. str. 103) bilježi te vijesti i kaže, da valjda nisu istinite, a temelj tim glasinama da je po svoj prilici dao niz članaka u 'Daily Mailu'. I doista od 7. o. mj. dnevno piše taj fašistički nastrojen konservativni dnevnik (s najvećom nakladom u čitavoj Engleskoj) [podcrtao Ž. V.] uvodnike, u kojima najodlučnije zahtijeva izbacivanje sovjetskog poslanstva iz Londona."

Rusijom. Pripremama za taj sukob bilo je podređeno i pisanje članaka o kulturama pojedinih naroda, i to tako, da su narodi koji su trebali imati važnu ulogu u koridoru prema "crvenima" bili proglašavani za narode "kreposnije" krvi od naroda koji nisu bili važni za taj koridor, mada ti narodi bili i visoke kulture. Jer, visoka kultura je znak dekadencije.

Dr. Milan Šufflay zagovarao je deindustrijalizaciju Zapada, povratak selu i zemljoradnji, jer je smŠtrao da je ono što je tlo u čovjeku, što je rasa, suviše još snažno te da se ne smije čovjeku dati moćna tehnička oruđa, koja će onda ljudi upotrijebiti jedni protiv drugih, bilo da bi jedni druge ubijali, bilo da bi jedni porobili druge. Užasavala su ga ratna razaranja Prvog svjetskog rata te je o njima pisao.[77] Bio je protivnik interesa krupnog kapitala, za koji je držao da potiče razvoj industrije oružja, a naoružavanje za agresivni rat bilo je jedan od prioriteta fašizma kao ideologije i prakse. Bio je antifašist, ali ne u smislu današnjem, dakle ne u smislu slavljenja pobjede jednih i, da se razumijemo, ubijanja onih drugih. Šufflay je bio protivnik ideologije fašizma, ma gdje god se ona nalazila, bilo u Italiji, Velikoj Britaniji, Njemačkoj, Francuskoj. Stoga pogotovo nije mogao biti jedan od tvoraca ustaške ideologije.

Šufflaya je uznemiravalo širenje mržnje prema drugim narodima, odakle god ono dolaziło. Tako u članku *Njemačko evanđelje mržnje*,[78] Šufflay daje do znanja čitateljima "Obzora" da se Njemačka počela pripremati za novi rat znatno prije dolaska Adolfa Hitlera na vlast. Jer, u njemačkoj se vojsci pojavio priručnik za novake, koji "propovijeda" povratak "njemačkih" područja, oduzetih Njemačkoj nakon Velikog rata. Francuska vlada se raspitala kod njemačke vlade, i dobila je odgovor, da je priručnik izašao bez dozvole njemačke vlade, te da će biti povučen. Na to su engleski novinari posjetili Berlin te saznali sljedeće:

"Prema izvještajima 'Timesa' i 'Daily Maila' stoji stvar ovako:

Taj vojnički priručnik jest knjiga, koja nosi naslov 'Leitfaden für den Unterricht im Heere'. Ovakav priručnik izdaje se svake godine. Izdanje za godinu 1926. imade dodatak o versaljskom ugovoru. U prijašnjim izdanjima kratka povijest rata svršavala je s primirjem. Novo poglavlje u najnovijem priručniku započima ovako: 'Premda Njemačka nije pobijeđena na bojištu, ona nije mogla nastaviti rata, jer su ju ostavili saveznici, a i zbog gladi pučanstva uslijed blokade, koja se protivi svakom međunarodnom pravu.' Rekrutima imade se reći, da su osveta Francuske, osvajalačke težnje Rusije i trgovački interesi Engleske doveli do rata. 'Elzas, ta stara zemlja Alemana,

77 Katedrala u Rheimsu : Njeno opustošenje i popravak. OBZOR. 68 (1927), br. 134 (18. V.), str. 4. Nepotpisani članak. Povodom završetka radova na restauraciji katedrale stradale u Prvom svjetskom ratu.
Afera sveučilišne knjižnice u Louvainu : "Furore teutonico diruta, dono americano restituta". OBZOR. 70 (1929), br. 116 (29. IV.), str. 3. Potpis: M. Prikaz dviju knjiga, izašlih u SAD-u, kojima je tema sveučilišna knjižnica u belgijskom gradu Louvainu, koju su spalili Nijemci (uništeno je 300.000 rukopisa), a Amerikanci je obnovili: "A Neutral Description of the Sack of Louvain" Albetra Fuglistera i "The Louvain Library Controversy" Pierra de Soetea.

78 Njemačko evanđelje mržnje : Službeni vojnički "Leitfaden" za reviziju Versaljskog ugovora : Napadaj "Pertinaxa" u "Echo de Paris", njemačko tumačenje i "Times". OBZOR. 67 (1926), br. 309 (16. XI.), str. 2. Nepotpisani članak.

imade 87 posto njemačkog pučanstva i bori se za autonomiju i uzdržavanje svoje individualnosti.' Dotaknuto je i pitanje kolonija. Revizija versaljskog ugovora, koji je silom nametnut, smatra se nužnom. 'Mir', veli taj priručnik, koji je stavio 4 milijuna Nijemaca pod stranu vlast Poljaka, Francuza, Danaca i Čehoslovaka, sadržava povredu samoodređenja naroda i nosi klicu rata. (...)' Bez komentara donosi dopisnik 'Timesov' obranu 'Deutsche Allgemeine Zeitunga', koji tvrdi, da su ovakovi stavci 'apsolutno nužni za opću naobrazbu vojnika', a niječe, da se vojnici Reichswehra podučavaju o tom, da valja natrag osvojiti Elzas i kolonije. Ovakovo rezoniranje, veli taj njemački list, optužuje onoga, koji to čini.'[79]

Na kraju ovih napomena o prisutnosti ideologije fašizma na Zapadu, a pogotovo u Velikoj Britaniji, valja reći da oni političari i intelektualci u Velikoj Britaniji koji su zagovarali fašizam nisu to činili iz neznanja. Nizom članaka u "Obzoru" Šufflay je prenosio pisanje onih engleskih novina koje su upozoravale na sklonost talijanskog fašizma nasilju i primitivizmu. Iznijet ću samo jedan takav primjer. To je člančić *Skidanje šešira pred fašističkim znakovima*[80], koji zbog kratkoće iznosim cijeli:

"London, 19. studenoga. 'Times' javlja iz Rima: Običaj Engleza, da skidaju šešire jedino pred kraljevskim simbolima, a nipošto pred zastavama političkih organizacija, koje prolaze ulicama, dao je zadnjih tjedana povoda za mnoge nesporazumke u Italiji. Onima Englezima, koji su ostali pokrivene glave, kad su prolazile fašističke povorke, bačeni su šeširi s glave na zemlju silom. Sada je izašla fašistička naredba, koja točno propisuje, kako se imadu vladati građani i stranci prigodom fašističke procesije. Ta odredba veli: Jedino zastave legija i gagliardetti fascesa, prve kao znakovi revolucionarne oružane sile, drugi kao svjedoci mučeništva naših nezaboravnih palih junaka, jedino zastave i gagliardetti oni su znakovi, kojima se imade iskazati poštovanje. Zastavice predstraža, balille i sportska udruženja ne trebaju biti pozdravljana."[81]

U četvrtom dijelu ove rasprave lijepo će se moći uočiti da u Drugom svjetskom ratu nisu međusobno ratovali fašizam i antifašizam, nego Zapad i Istok, s katastrofalnim rezultatom za Zapad, što nije čudno, budući da je Zapad računao s državama koje su ideologiju fašizma proglasile svojom državnom ideologijom kao saveznicama u ratu s boljševičkom Rusijom. A sada vidimo da ta računica nije uopće čudna i da nije pala s neba, jer ideologija fašizma nije velikom dijelu političara i inteligencije na Zapadu bilo strana ideologija.

Nakon kratkog pogleda na utjecaj fašističke ideologije u Velikoj Britaniji, a koji je bio potreban za razumijevanje rasističkog pristupa engleskih novinara hrvatskoj kulturi kao dekadentnoj kulturi i "srpskoj kulturi" kao "kulturi" koja se temelji na

79 Isto.

80 Skidanje šešira pred fašističkim znakovima. OBZOR. 67 (1926), br. 313 (20. XI.), str. 2. Nepotpisani članak.

81 Isto.

"kreposnoj krvi" jedne snažne rase, prelazimo na Šufflayev članak *Duh Balkana*[82], da vidimo, što misle o Balkanu neenglezi, recimo jedan Austrijanac. U prvom dijelu članka Šufflay objašnjava pojam "duha Balkana", dok u drugom dijelu komentira studiju Friedricha Wallischa "Der Atem des Balkans, Vom Leben und Sterben des Balkanmenschen" (Leipzig, 1927.). Šufflay prevodi ulomke iz Wallischove knjige:

"Geografski sačinjava Balkan dio Evrope. U malo sati može se onamo stići brzim vlakom. A ipak u kulturnom pogledu leži on tako daleko kao najdalji kontinenti, čak kao oni dijelovi najdaljih kontinenata, kojima 'blagoslov' ili 'kletva' Evrope nije još otela njihov najvlastitiji život. (...) Bio je zapravo staro-austrijski običaj, da se Sava i Dunav smatraju granicom Balkana. Potisnuta iz Njemačke i Italije, tražila je Austrija nove ciljeve, pak je okupacijom Bosne i Hercegovine prešla preko balkanske granice. U staroj, feudalnoj Evropi riječ Balkan bila je pogrda. Ti krajevi pravne nesigurnosti i beskonačnih malih ratova izgledali su kao nečasna rana na tijelu kontinenta. Kad se je htjelo zlobno ugristi Mađare, reklo se je: Balkan počima kod Budimpešte. (...) Postavio sam Evropu i Balkan kao opreke. Valja da ispričam ovu geografsku neispravnost. Kad upotrebljavam riječ 'balkanski' u opreci prema riječi 'srednjoevropski', i to je strogo uzeto krivo. Trebalo bi možda kazati 'Balkan i ostala Evropa' ili ispravniju 'Balkan' i 'ostali svijet, u kojem vlada evropsko-američka jedinstvena kultura'. Formula 'ovdje Balkan, ovdje Balkan' nije samovoljna. Ja ju crpim iz izražaja samih stanovnika Balkana. U jasnoj spoznaji golema razmaka između njihova načina života i običaja, pa kulture ostale Evrope, oni nas u opreci sa samim sobom nazivaju Evropejcima."[83]

Šufflaya su istraživanja povijesti Balkana dovela do spoznaje, da je Balkan kulturno potpuno inkompatibilan europskoj kulturi, a istog je mišljenja i austrijski istraživač Friedrich Wallisch. I, za razliku od engleskih novinara, Wallisch piše o Balkanu bez namjere da ostvari neke političke ciljeve. Kao i Šufflay, Wallisch bilježi činjenice.

Zanimljivu spoznaju o Balkancima i, nasuprot njima, Hrvatima dr. Baernrreithera, koji je bio "dugo godina član austrijske zastupničke kuće i član Gospodske kuće, te jedan od vođa njemačke liberalne stranke u Austriji i neko doba ministar financija", navodi Šufflay u članku *Memoari dra Baernrreithera o politici Austrije prema Balkanu*.[84] Šufflay piše:

"Odlomci iz dnevnika, što su objelodanjeni u 'Foreign Affairsu' odnose se na razdoblje od god. 1912. do 1914. U jednom pismu, upravljenom knezu Maksu Fünstenbergu, dr. Baernreither opisuje utiske iz Bosne za vrijeme balkanskih ratova, opažajući točno kakovu atraktivnu moć imaju ti ratovi na Srbe, dok mlađa hrvatska generacija, kao i muslimanska, počinje da biva nezavisna."[85]

82 Duh Balkana : Kako se sluša "Evropejac". OBZOR. 68 (1927), br. 306 (15. XI.), str. 2-3. Potpis: Dr. M. Š.

83 Isto.

84 Memoari dra Baernrreithera o politici Austrije prema Balkanu : Odlomak iz knjige prof. J. Redlicha u newyorškoj "Foreign Affairs" OBZOR. 69 (1928), br. 179 (6. VII.), str. 2. Nepotpisani članak.

85 Isto.

Moć zvana *vis a tergo*, moć mračnog balkanskog velegorja, moć predindoeuropske palice, praćke i otrovne strijele ima za Balkance hipnotičku moć. Moć plemenskog samoodržanja, moć plemenskih pranagona vlada Balkanom. Po tome prepoznajemo Balkan, po tome Balkance. Moć je to rata, moć je to ubijanja, moć je to balkanske crne rupe, koja ne podnosi život i ne podnosi visoke kulture, ne podnosi drugoga ni drugačijega.[86]

Za kraj ove panorame zapadnih, uglavnom britanskih, viđenja kulture Hrvata i "kulture" Balkana, pogledajmo što su 1929. godine o Hrvatima i Balkanu pisali Američani. Svoj članak *Jedna američka knjiga o nama*[87] Šufflay započinje objašnjavanjem zašto uopće upoznaje hrvatsku javnost s pisanjem stranog tiska i stranih knjiga o nama:

"Djela stranih pisaca o našoj zemlji uvijek je korisno čitati, pa čak i onda kada su pogrešna, po namjeri ili po slučaju, kao što to nije knjiga o kojoj je ovdje riječ. Jer čak i u takovom slučaju zanimljivo je čuti kritiku u stvarima ili pojavama koje se tiču naše kože i koje su nam tako blizu da ta blizina spriječava točno gledanje. (...) Kao članovi jedne ogromne državne zajednice, koja unatoč federalnom uređenju predstavlja veliku uniformnost civilizacije, jezika i običaja, američki pisci nisu imali osobitu sklonost da proučavaju raznolikost u jedinstvu. Za njih naslov 'Jugoslavija' nije program, nego gotova činjenica. Imajući pred sobom u prvom redu ekonomske momentei ispitivanja uloge naše države u svijetu i na Balkanu, oni su se stavili na jednu pretpostavku, ne podvrgavajući analizi sam njezin sastav, nego uzimajući tu premisu kao aksiom, kao osnovu, koja stoji izvan svake rasprave, za svoje čisto poslovne ocjene o kapacitetu i ciljevima te državne formacije.

86 Kako plemenski pranagoni vladaju i onim Balkancima koji tvrde da nisu "nacionalisti", odnosno, na jeziku Balkana, da nisu plemenski ljudi, vrlo se lako opaža na primjeru admirala propale JNA propale Jugoslavije Branka Mamule, odnosno u njegovoj knjizi "Slučaj Jugoslavija" (Podgorica : CID, 2000.). Mamula na mnogo mjesta u svojoj knjizi protestira protiv "rasplamsavanja mržnje i ratova između jugoslavenskih naroda" te optužuje "nacionalističke vođe" za raspad države, za koju Mamula tvrdi da je bila jedna tako reći prirodna tvorevina. Međutim, kada piše o Hrvatima, Mamula se odmah postavlja kao velikosrbin, odnosno Balkanac. Pišući o ratu u Hrvatskoj, Mamula vrlo mnogo pozornosti posvećuje "vojsci RSK", te njenom načinu ratovanja u "obrani naroda" od "hrvatske agresije". O mnogim pokoljima hrvatskih civila i razaranju hrvatskih gradova nema ni riječi, tako recimo o bitci za Vukovar Mamula piše: "Umjesto zamišljene operacije na cijelom području Hrvatske došlo je do besmislene i krvave borbe u Vukovaru i oko njega, borbi isključivo za teritorije između srpskih i hrvatskih nacionalista" (str. 232.). Upravo nevjerojatno! Trideset puta brojnija srpska vojska, sa stotinama tenkova i drugog oklopa, sa stotinama topova, s cijelim jednim gardijskim korpusom, razorila je jedan stari hrvatski grad, a nekoliko tisuća njegovih stanovnika pobila nakon osvajanja na najokrutnije načine, ubijajući i ranjenike iz vukovarske bolnice. Tako to rade nečasne balkanske plemenske horde, naoružane palicom, praćkom i otrovnom strijelom mržnje prema drugome i drugačijemu. Tako može pisati samo pripadnik balkanskog praplemena, za kojega ne postoji na svijetu ništa drugo, nego isto takva nečasna plemena kao što je njegovo. Tek na jednom mjestu Mamula smatra kako protjerivanje Hrvata iz "Krajine" nije bilo u redu. Ali zato Mamula mnogo piše o "etničkom čišćenju" Srba iz Hrvatske. Zanimljivo je da za Branka Mamulu, koji je čak neko vrijeme bio ministar obrane pokojne SFRJ, ne postoji Ustav iz '74., koji je potvrdio njegov "vrhovni komandant", a u kojemu lijepo piše da SFRJ konstituiraju republike, a ne narodi, te da republike imaju pravo na samoopredjeljenje, a ne narodi. Ali, Mamula je Balkanac kojega ne zanimaju ustavi i zakoni. Naime, kako se u knjizi sam izjašnjava, Mamula je "Srbin s Korduna". Točka.

87 Jedna američka knjiga o nama : Ch. A. Beard i George Radin: The Balkan Pivot: Yugoslavia / Naklada: The Macmillan Company, Newyork. OBZOR. 70 (1929), br. 92 (5. IV.), str. 2-3. Potpis: M.

Da se poslužimo jednom poredbom iz trgovačkog svijeta, mogli bismo tu knjigu nazvati izvještajem o jednoj tvrtci koja nosi zajedničko ime."[88] Šufflay napominje da, međutim, američki pisci uopće ne obraćaju pozornost "internom odnošaju članova tvrtke, koji su je osnovali. Taj odnos nije naime samo stvar tehničkog usavršavanja, već i usklađivanja ličnih sposobnosti ili mana, simpatija ili antipatija, ukratko tradicija, koje su kompanjoni unesli u zajednicu. Ti psihološki momenti ne daju se vagati ni matematički ocjenjivati, oni izmiču statističkoj točnosti.. I ta imponderabilia izmaknula je oštrom oku američkih posmatrača. Veliki generalizatori, oni nisu obdareni evropskim pogledom za diferencijaciju."[89]

Američka "kultura" nema osjećaja za tradicije, za kulturne razlike među narodima, jer je i sama nastala na tlu, s kojega je izbrisana stara kultura američkih domorodaca - Indijanaca. Američki istraživači imaju oštro oko, ali to oko je financijsko oko, bankarsko oko, poslovno i trgovačko oko, koje države, narode, planine, mora, jezera i rijeke, stare gradove i njihove umjetnine vidi isključivo kao područje mogućih investicija, dakle zarade. Europljani, za razliku od Američana, imaju senzibilitet za razlikovanje kultura, ali europski političari, pri donošenju političkih odluka, ne mare mnogo za spoznaje koje imaju o pojedinim kulturama jer misle da se politički interesi ne moraju graditi na kulturnim interesima. Europske katastrofe u XX. stoljeću upravo su uzrokovane takvim stavom europskih političara, koji su, primjerice, paktirali s fašističkim državama sve dok ih te države nisu napale. Američani pak grade svoju politiku samo na trenutnim novčarskim interesima, slijepi za razlike među narodima i kulturama, slijepi za povijest, te stoga njihova politika uvijek traži rješenja samo za sada, nikada i za sutra, pa kao što nikada nisu našli rješenje za Bliski istok, tako nikada neće naći rješenje za Balkan. To se lijepo vidi iz svega što se dešava s tzv. Daytonskim sporazumom samo u ovih nekoliko godina nakon njegova donošenja.

Kako u politici Američani donose odluke isključivo na temelju svojih trgovačkih interesa i informacija, uopće ne poznajući povijest pojedinih naroda, njima se, putem dobrih novčarskih ponuda, može manipulirati. Upravo na to ukazuje knjiga američkih pisaca iz 1929. o Jugoslaviji. O tome kako Američani pišu o političkoj baštini koju su Hrvati, Srbi i Slovenci unijeli u Jugoslaviju Šufflay kaže:

"Dok je politička baština Srbije prikazana stvarno i točno, ona Hrvatske i Slovenije ocrtana je užasno površno. Ne može se, kako naši pisci čine, o Sloveniji govoriti da je pod austrijskom upravom bila kadra proširivati autonomiju, graditi škole i uopće napredovati nacionalno, a za Hrvatsku naprosto reći, da je u njoj vladala klasa Mađara i Nijemaca (!) te 'stanoviti Srbo-Hrvati koji su pristajali uz vladajuću stranku', dok su mase bile potpuno bez političkog iskustva i nepismene.

Vidi se, da autori ne znaju da su Hrvati kao političku baštinu donesli svoju školsku, sudbenu i upravnu autonomiju, da su imali u svim granama života svoj jezik, svoje zakonodavstvo, svoje osnovne, srednje i visoke škole. Potpuna je zabluda na

88 Isto.
89 Isto.

činjenici, da se opće pravo glasa uvelo tek pred rat, izvoditi zaključke, po kojima bi 'politička baština ostalih dijelova bila bogatija'[90].

S kakvom pak simpatijom pišu Američani o kulturnom ozračju beogradskom, nasuprot ozračju Zagreba, vidi se u sljedećim rečenicama, koje Šufflay citira i zatim komentira:

»Vladajući sloj u Srbiji, odgojen većinom u Francuskoj, nadodao je slobodnijoj snošljivosti veseli skepticizam pariškog indiferentiste. Zbog toga razloga pobožnjaci se osjećaju sasvim kod kuće u Zagrebu, dok tolerantni skeptici mogu voliti blažu atmosferu Beograda, ma da ceste ovog posljednjeg grada nisu tako dobro taracane. Ako je život u Parizu učinio Srbina dosta liberalnim da u vjerskim stvarima slobodno sarađuje sa Muslimanima i katolicima, on ga je također učinio 'persona non grata' čvrstom hrvatskom 'klerikalcu'.« Dopuštamo, da onaj tko a priori zabacuje proučavanje historije može i ne znati, da se nedavno navršilo 400 godina otkako pravoslavni, pobjegli pred Turcima iz Macedonije, uživaju u Hrvatskoj potpunu slobodu ispovijedanja - dakle još od vremena kada su u Evropi harali vjerski ratovi - ali koliko je realan klerikalizam u Hrvatskoj mogli su američki pisci vidjeti i po statistici, po broju narodnih zastupnika, kojih ta stranka u Hrvatskoj uopće nema.'[91]

Američki autori, osim što pokazuju potpuno nepoznavanje hrvatske, srpske i slovenske kulture, puno govore o sebi kada pišu o "klerikalizmu" u Hrvatskoj. Za njih je "klerikalizam" očito sinonim za katoličku vjeru, jer dvadesetih godina XX. stoljeća nije u Hrvatskoj bilo ni jedne "klerikalne" stranke, koja bi išla za "gospodstvom crkve i svećenstva u političkom i kulturnom životu zemlje".[92] Očito je, dakle, protuvjersko, protukršćansko i protukatoličko stajalište američkih pisaca. O pariškom školovanju "vladajućeg sloja" u Srbiji uopće ne valja trošiti riječi - tisuće njih se školovalo u Parizu! Uz napomenu da, nažalost, visoko školovanje rijetko kojeg Balkanca promijeni - Balkanac može biti akademik, a da ipak u ruci drži palicu, praćku i otrovnu strijelu (primjer: akademici Srpske akademije nauka i umetnosti i njihova uloga u pripremanju pokolja Hrvata, Bošnjaka, Albanaca i drugih naroda krajem XX. stoljeća).

Ono što su napisali američki autori o Hrvatima i Srbima britanski nikada ne bi napisali. Naime, Britanci imaju vrlo razvijen senzibilitet za kulturne razlike među narodima jer su stoljećima gradili svoju visoku kulturu te je vrlo cijene, pa rado naglašavaju svoje kulturne vrijednosti, ali priznaju i kulturne vrijednosti drugih naroda. Jedino, Britanci svoju politiku ne grade na savezništvu s državama u kojima dominiraju narodi visokih kultura, nego s državama u kojima možda dominiraju narodi vrlo niskih kultura, ali je savezništvo s tim državama politički korisno Velikoj Britaniji. Međunarodnom politikom vlada geslo "Neprijatelj mog neprijatelja moj je prijatelj".

Ipak, na kraju ovog pregleda možemo tvrditi: europski intelektualci i političari vrlo dobro poznaju visoke dosege hrvatske kulture, ali ih nastoje ne uzimati u obzir pri donošenju političkih odluka. Ali, koji put su prisiljeni uzimati ih u obzir, kao što se to dogodilo 15. siječnja 1992. godine, kada je Europska unija priznala hrvatsku državu,

90 Isto.
91 Isto.
92 Klaić, Bratoljub. Veliki rječnik ătranih riječi, izraza i kratica. Zagreb : Zora, 1972.

zahvaljujući i odlično osmišljenoj ratnoj promidžbi Hrvatske televizije, koja je Europu zasipala snimkama razaranja Dubrovnika, Vukovara, Zadra i drugih starih hrvatskih ali i europskih gradova, te tako pridobila javnost zemalja Europske unije za Hrvatsku. Jer, o mišljenju javnosti svojih zemalja vlade europskih država i te tako vode računa, kao što ćemo vidjeti - naime, za svaku svoju važniju političku odluku vlade europskih država prvo pripreme javnost svoje zemlje, pomoću "svojih" medija. Dakle, 1992. godine vlade europskih zemalja bile su prisiljene priznati samostalnu i neovisnu Hrvatsku mimo svoje volje. Europske politike žele ostaviti predodžbu u javnosti da štite žrtvu, štite svjetsku kulturnu baštinu, štite kulturne simbole europske civilizacije, kao što žele ostaviti predodžbu Haaškim sudom da im je stalo do kažnjavanja ratnih zločina. To je znao i prvi hrvatski predsjednik, otac hrvatske nacije, dr. Franjo Tuđman, i na taj lijepak - lijepak predodžbi kojima politike europskih vlada obavijaju stvarne svoje ciljeve - zajedno s hrvatskim braniteljima, koji su zaustavili navalu balkanskih plemenskih hordi, naoružanih stotinama tenkova, tisućama topova i minobacača, namijenjenih ubijanju hrvatske djece i staraca, a ne samo vojnika, ulovio međunarodno priznanje Hrvatske.

Već iz članaka britanskih dopisnika iz Jugoslavije dvadesetih godina XX. stoljeća o hrvatskoj i srpskoj kulturi vidimo da je politika Velike Britanije podupirala postojanje Jugoslavije i dominaciju Srba nad drugim narodima u Jugoslaviji. Vrijeme je da skinemo velove s te politike, velove sastavljene od tvrdnji da britanska politika svojim stavovima čuva mir na Balkanu, te da otkrijemo stvarne ciljeve politike kako britanske vlade, tako vlada ostalih europskih zemalja, ciljeve na Balkanu i oko njega.

(Nastavit će se)

Drago MARŠIĆ

Procesija

Ide Križ
iza Njega mrt'aci

Spleli ruke
u molitvu

Križ da ne padne

Biserka Ana DRAGANIĆ

Rođenje

Krvavo mi je srce
i noge i tijelo
negdje u meni
jedno je Biće
na tron svoj
sjelo
Prateći krvave tragove
snove što me muče
ugledah kako se
spajaju
izgubljeni dijelovi
duše.

Armando BELLOTTI

Memento mori

Bila mi je dobra prijateljica. I ljubavnica. I majka. I drug.

I još štošta.

Veza je trajala oko 3 godine. Kada sam je upoznao, već je bila zakoračila u jesen života.

Nije dočekala poznu jesen.

Možda je tako i bilo bolje. Za nju.

Nije baš bila klasično lijepa. Više elegantna, šarmantna. Ponekad hirovita. S bolovima. I bolestima. Starosti. Trebala je mnogo kozmetike. I nježno ophođenje. S ljubavlju i razumijevanjem.

Ponekad sam je mrzio. Ponekad volio. Ali je se nikad nisam stidio.

I onda sam je izgubio. I s njom je nestao i jedan dio mene.

Ujutro oko 6 sati stala je makina. Probudila me tišina, još naglašenija muklom zvonjavom raznih alarma i kašljucanjem pomoćnog motora. Nisam se mnogo uzbudio, jer to i nije bila neuobičajena pojava. Ustao sam iz kreveta s namjerom da se obučem i pođem na punat na kavu. Bili smo oko 300 nm od obale Zapadne Afrike, more mirno.

Odjednom, alarmi su prestali. Osjetio sam bol u ušima od udara tišine koji me pogodio.

Onda sam shvatio da tišinu nešto remeti. Trebalo mi je par časaka da registriram da je zvuk koji se probijao kroz tišinu kao sirena u gustoj magli, u stvari glas:

- Barba, Barba!

Otvorio sam vrata kabine, i gol stupio u kanizelu.

Kapo, stari morski vuk, mi je viknuo:

- Barba, požar u makini!

Pogledao sam prema vratima mosta i vidio Prvoga.

- Fire in the engine, Number One. Move!

Vratio sam se u kabinu i nabacio prvo što mi je došlo pod ruku.

Na mostu nije bilo nikoga. Pogledao sam SSB, SATCOM, GPS, GYRO. Mrtvo.

- Shit. What happened to emergency supply, damnit?

Pošao sam prema krmenoj palubi provjeravajući jesu li požarni flapovi zatvoreni. Bili su. Prvi je tu prošao prije mene.

Posada se već bila okupila. Čekali su. Pogledao sam Kapa. Čitavo vrijeme me iz podsvijesti nagrizalo pitanje zašto je došlo do potpunog black-out-a. I odlučio sam da još pričekam s CO_2. Probao sam rukom vrata makine. Bila su vruća, ali ne previše. Iznutra se čuo samo neki potmuli šum. Ali ne živi šum vatre.

Brod se tromo valjao. Nekako čudno. Neodlučno.

I onda mi je postalo sve jasno.

Otvorio sam vrata. Bila su puna dima. More je već bilo došlo do glavne makine, tromo slijedeći valjanje broda. Razbijajući se o nju.

Kapo je pošao prema emergency-generatoru. Par puta je zakašljao, i onda proradio. Ubacio ga je na razvodnu ploču. I on je stao.

Izašao sam iz makine. Tu više nisam imao što raditi. Oči posade su me gledale s nijemim pitanjem. Je li došao taj čas? O kome sam toliko puta razmišljao. Nikakve velike riječi nisu mi padale na pamet.

"Prepare for abandon. Take all your personal possesions and stow them on the poop. Don't take anything bulky. Don't forget hidden money and jewelery."

Pošao sam na most. Reda radi, resetirao sam radio, telex, autoalarm. Ništa.

Imam vremena. Brod se ne topi kada makina poplavi. More je mirno. Imam vremena. Još nije čas za odluku.

Spustio sam se u kabinu. Nešto je nedostajalo. Izašao sam i pošao kanizelama. Tu i tamo čuo se povik i lupa vrata. Posada je iznosila stvari. Zavirio sam u kužinu. Ništa. Pogledao u salon. Praonicu. Nešto sam tražio. Nešto što mi je nedostajalo. Čega nije bilo, a prije je bilo.

Vratio sam se u kabinu i sjeo u izlizani naslonjač. Pogledao radni stol. I sliku supruge u kožnom okviru. Ona, u crnoj koncertnoj haljini. S violinom. Znao sam što je svirala. Ali nisam čuo zvuk.

I sliku sina. U žutoj kišnoj jakni. Kako širom otvorenih plavih, nevinih očiju, s čuđenjem gleda u kapi kiše. Koje mu se slijevaju licem. I znao sam što me pita. Ali nisam čuo riječi.

I onda sam shvatio da je brod mrtav. Da je samo lešina, truplo koje čeka sahranu. Duša je otišla. Ostalo je tijelo. Prazno i nijemo.

Na izlazu iz kabine još jednom sam se osvrnuo. I osjetio strahopoštovanje. Bio sam u grobnici. Tu gdje je prije samo par sati bio Život.

"Number One. Activate EPIRB."

Uzeo sam Walkie-Talkie i pošao na Monkey Island.

Pogledao sam oko sebe. Divno jutro. Crvenkasto sunce. Par cirrusa. I nepregledni horizont. Mora.

MAYDAY MAYDAY. IF YOU COPY, PLEASE RESPOND. MAYDAY MAYDAY

Onda je došao neki Poljak i pokupio posadu. Ona se još uvijek borila. Nisam je mogao ostaviti. Onako samu, usred praznog mora. Kapo kao da je čitao moje misli. I rekao je da ostaje sa mnom. I Prvi je htio ostati. Nisam mu dozvolio. Ukrcao se u lifeboat.

"Good luck. And God bless", rekao je.

Kogo je plakao jer nije mogao ukrcati televizor što ga je kupio u duty-free.

Poljaku se žurilo. Rekao sam mu da ga oslobađam. I da produži. Posada je bila na sigurnom. Već će obavijestiti Kompaniju. Ubrzo smo bili sami. Prošao sam

nadgrađem. U makini Kapo je još pokušavao pokrenuti pomoćni motor koji je uskoro prelilo more. Odjednom, tišina je prestala biti bučna i postala teška. Pogledali smo se.

Ajmo ća. Vrime je.

Uvijek sam se pitao kako ću znati da brod tone, da ga ništa više ne može spasiti. Sada sam znao.

Za trenutak sam zastao. Zadnji čovjek, zadnja stopa, na palubi.

I ušao u splav.

Počela je tonuti krmom. Šumovi, plač, škripa. Krma je nestala pod morem. Od pritiska zraka bukaporti su uz prasak poletjeli desetak metara u zrak.

I onda je nestala.

Za par časaka more se smirilo. Kao da ništa nije bilo. Na površini je ostalo par pojaseva i po koji komad drva. I Kogov televizor. U originalnoj kutiji.

Ni televizori nisu što su nekad bili, pomislio sam.

Pogledao sam Kapa. Još je u lijevoj ruci držao konop kojim smo se vezali za brod.

"Pustite cimu", tiho sam mu rekao.

Pogledao je u šaku i otvorio je. Cima je kliznula na more.

Onda sam vidio kako polako čini znak križa desnom rukom. I shvatio sam da i ja to činim. Nesvjesno.

"Ashes to ashes. And rust to rust", - pomislio sam.

I onda, kao posljednji vrišteći protest izmučene duše na putu u neku drugu stvarnost došli su udarci zraka u dno splavi. Zastrašujuće bučni. Činilo mi se kao da me kao pero odbacuju u zrak.

I onda se sve smirilo. Nepregledni horizont mora. I sunce na zapadu. I par cirusa koji su igrali neke svoje igre.

I bio je Kapo. I bio sam ja. I nikoga više nije bilo.

Ona je bila negdje duboko dolje. I slika moje supruge je bila dolje. I mog sina.

I sati su se pretvorili u dane. I dani u mjesece. I godine.

Sve rjeđe sam izlazio na kopno za vrijeme boravka u lukama. A nisam bio svjestan. Jednostavno, ništa me nije vuklo kopnu. Izgubio sam onu radost iščekivanja novoga ulaska u luku. S izlaskom sunca. A ostalo je smireno zadovoljstvo partencom. U sunce koje zalazi.

I onda sam shvatio.

Jedan dio mene je ostao negdje duboko dolje. I sjedi u istrošenoj fotelji. I gleda sliku supruge u koncertnoj haljini. I gleda sina u žutoj kišnoj jakni.

I sluša harmoniju zvuka violine. I tepave, nesigurne riječi djeteta.

I usred tišine dubine, kabina je puna zvukova. A ona me polako ljulja. I uspavljuje u svom naručju.

Nada

Izgubila sam te s gužvom u gradu
S ljetnom kišom
Koja se spustila na nas

Izgubila sam te među kapljicama rose
Među valovima
Koji su nestali s jugom

Tko zna, možda te jednom nađem
Na usamljenoj hridi
Kako spavaš
U zrnu soli...

Mjesto za pad

Gledaj tu kap kiše
Kako u sebi sadržava sve zelenilo...
Lišće je prešlo svoje granice
I kao da visi u njoj...
Ne govori!...suvišne riječi
Čudi se i uživaj.
Zahvaljujući njoj
Digni svoju dušu s dna
I napravi joj mjesto za pad...

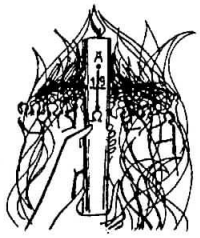

Nutarnja neprozirnost romana

Guy de Maupassant je svoj roman "Pierre i Jean" objavio prvi put god. 1888. U La Guillette je u rujnu 1887. napisao predgovor tom svojem djelu, pod nazivom "Roman". Pisac predviđa prijekor kritičara, koji bi mogli napisati: "Najveći je nedostatak ovoga djela što to nije roman u pravom smislu riječi" a on bi odvratio: "Najveći je nedostatak pisca koji me je počastio svojim sudom što on nije kritičar". Kada kritičari pišu "Ovo je roman, a ovo nije" očito su kritičari obdareni pronicavošću koja je veoma nalik na nesposobnost.

Maupassant se pita postoje li uopće pravila za pisanje romana, izvan kojih bi neka pisana povijest trebala nositi drugo ime? Pisac "Pierra i Jeana" drži da kritičari zabacuju kao roman ono što je pisano izvan njihove estetike. Kritičar, misli on, traži od pisca da odgovori njegovom osnovnom ukusu. Maupassant prosvjeduje protiv mogućnosti poricanja prava umjetniku da stvori pjesničko ili prozno realističko djelo, a to znači tražiti od njega da izmijeni svoj temperament, svoju izvornost, ne dati mu pravo da se služi onim što mu je priroda dala.

Razne škole romana morale su rabiti kompozicijske postupke koji su potpuno oprečni. Piscu je važno razviti konačni smisao djela, misli Maupassant. Novi način pisanja romana je svakako različit od starinskog postupka, koji je bio vidljiv za svačije oči. Pisac se bori za istinu koja katkada može ne biti vjerojatna, on može pokazati potpuniju, uzbudljiviju i uvjerljiviju viziju no što je zbilja sama. Može proizvesti duboki dojam naročite istine koju želi pokazati. Pisanjem istine može se dati potpuna iluzija istine, pa bi se talentirani realisti radije mogli nazivati iluzionistima. Svaki od nas nosi svoju zbiljnost u vlastitoj misli i organima. Svaki od nas stvara sebi naprosto svoju iluziju o svijetu... već prema svojoj naravi. Iluzija o lijepom je, misli on, samo ljudska konvencija. A veliki umjetnici nameću čovječanstvu svoju naročitu iluziju.

Guy de Maupassant spominje analitički roman, objektivni roman. Pristaše analize pak zahtijevaju da pisac mnogo toga obilježi, ostavivši činjenici samoj tek veoma sekundarno značenje; ona je za njih tek izlika za roman. Ne spominje ezoterički roman ni horor, iako se u njega već javlja Horla, Put u mrak... Pisac može pisati i kao filozof, kao što je Voltaire pisao svoje filozofske romane, pa izlaže uzorke uzimajući ih iz najudaljenijih izvora. Pravi pisac je onaj koji želi razotkriti blisko i nepoznato biće svojih junaka. Ima maštalaca koji književnu umjetnost drže nečim nedokučivim, tajanstvenim, a takvu mogu ostvariti samo oni najveći meštri. Maupassant je veoma štovao Louisa Bouilheta i Gustava Flauberta, koji je uvijek govorio da pravi umjetnik mora imati bitnost talenta i izvornost. On mora otkriti nešto što nije bilo zamijećeno i ni od koga izraženo, a uvijek ima nešto neistraženo što je potrebno otkriti. Tako umjetnik postaje originalan, i takav je pisac pun zvučnosti i umješnih ritmova.

U samom romanu Maupassant piše o svojoj junakinji gđi Roland: "Voljela je

čitati i romane i pjesme, ne zbog umjetničke vrijednosti, nego zbog melankoličnog sanjarenja što su ga oni budili u njoj. Jedan stih, često otrcan, loš, ustitrao bi u njoj sitnu žicu, kako je govorila, i pružao joj osjećaj gotovo ostvarene tajanstvene čežnje".

Gajo Peleš pišući svoju raspravu "O romanu" piše da se u grčkim epovima gotovo ništa ne zbiva bez izravnog utjecaja nadnaravnih likova. Kristova figura je po njemu prijelaz od božanskog prema ljudskom pri čemu se čovjekov lik pojavljuje kao već izdvojen pojedinac kojem vlastita sudbina nije više potpuno zavisna od utjecaja više sile, nego je rezultat njegovog slobodnog izbora i djelovanja. Po njemu roman ostaje priča kojom se prikazuju, kao i u epu, izmišljeni događaji, odnosno ono što se u stvarnosti nije dogodilo, ali se moglo ili bi se moglo zbiti. Suživjeti s nepoznatim likovima i 'prisustvovati' neproživljenim događajima ona je igra koju nam nudi roman. Peleš govori o sličnosti romana s epom. Roman'prekoračuje prag' svog stvarnog svijeta i ulazi u prostor 'drugog svijeta', izmišljenog (fiktivnog) ili mogućeg svijeta... Roman ne prikazuje, proizlazi iz teorije mogućih svjetova, neke situacije i stanja kakva su već postojala u stvarnom svijetu pa ih onda oponaša, kako se to određuje teorijom mimezisa. Roman je, piše Peleš, neiscrpna riznica neotkrivenih značenja, njima se tvori dotad 'nepostojeći svijet'. Shvaćanje čitateljevo je uspostavljanje svijeta romana. Govori on i o čitanju: to je vještina sviranja na nekom muzičkom instrumentu. Pisac i čitatelj, nastavlja on, su osobnosti koje pripadaju stvarnom svijetu, dok je ono što se nalazi u tekstu, odnosno u romanu tzv. pripovjedni mogući svijet.

I on se sjeća Flauberta: Flaubert je ličnost iz stvarnog svijeta 19. st., a Emma lik u imaginarnom svijetu, pa je stoga nemoguće da imaju ista svojstva. Ako uvjetno izdvojimo pisca, uočljivije dobivamo dvije instance: tekst i čitatelja. Roman bi bez čitatelja ostao neostvarena mogućnost, a čitatelj bi pak bez romana bio lišen nove spoznaje, naime prikraćen za doživljaj sebi dotada nepoznatih mogućih, ali još neostvarenih stanja i događaja. Čitatelja bismo mogli nazvati i sustvarateljem onoga što se imenuje "romaneskni svijet" ili "uspostavljene značenjske jedinice" (likovi, grupe, prostor itd.).

On nas upozoruje na nove perspektive: "Teorija mogućih svjetova je, prvo, oslobodila književnu semantiku tereta kategorije mimezisa ili postavke po kojoj je svijet priče (fikcionalnog teksta) ponašanje onoga što se već na sličan način dogodilo u stvarnom (zbiljskom) svijetu... Naoko 'razbarušen' ustroj je vrlina njihovih tekstova" - misli na Balzaca, Tolstoja, Dostojevskog... "Valja biti", upozoruje on, "veoma oprezan kad se procjenjuje koliko je kompozicija nekog romana koherentna, jer povezivanje tekstualnih dijelova nije uvijek isto, ono se može zasnivati na veoma različitim osnovama..."

Upravo to je tvrdio Maupassant pišući spomenuti predgovor. A ovo je posebno važna misao: "Svrha čitanja je otkrivanje novih značenja". On podvlači da se stvarna pojedinačnost ne smije miješati s pripovjednom. Povijesna ličnost (kao recimo Napoleon, Kutuzov), stvarni prostor, povijesno vrijeme su stvarne pojedinačnosti, ali u Tolstojevom romanu takva pojedinačnost više nije iz stvarnog svijeta, ona je u književnom tekstu poprimila nove značajke.

Emil Steiger u svojoj knjizi "Temeljni pojmovi poetike", koja je izašla u Zürichu 1946, govori o jednom od zakladnih sustava književno-znanstvenog mišljenja, a to je smjer fenomenološki. Gaston Bachelard u svojoj "Poetici prostora" koja je izašla u Parizu god. 1957. o svemu razmišlja na fenomenološki način. On se bavi fenomenološkom tehnikom pri određivanju pjesničkih slika, istražuje paradokse fenomenologije mašte. Bachelard drži da jedino fenomenologija kao promišljanje *ishodišta* slike može pomoći da vratimo subjektivnost slika i da odmjerimo opseg, snagu, smisao i transsubjektivnost slike. On traži ishodište jezika. Traži nesmrtnu riječ, zna s kojeg ognjišta polazi osvjetljenje. Pjesništvo se pojavljuje kao fenomen slobode. Dokazuje nam kako se Nesvjesno ne civilizira. To Prentice Mulford zove Nevidljivo. Stvarnost uvijek struji u Nevidljivom, u ezoteričkom Onom. Ono je Beskrajno i nepoznato. Nalazimo ga u parataktičnom stilu o kojem piše Steiger. I lirsko i epsko su stil romana. Treba samo znati zazivnu formulu.

Veliki pjesnici su veliki ljubavnici, piše Steiger, a veliki dramatičari zatrašujući, tvrdi i okrutni. Stoga je i Marko Polo u "Tajanstvenoj ruži" veliki ljubavnik, i Dzin Dze. Lirsko se ulijeva. Nebesnici se pojavljuju gdje gorske vile sade brijestove, koji su već odavno počeli u Hrvatskoj sahnuti. Tu su i smrt, i eros, i pijani bog. Veliki Dioniz. Jakosni Likòorg je razgonio po brdu Nisejskom dojkinje mahnitog Dioniza. Čuju se Odisejeve strijele u kojima je zvuk osvete. Zeus je bio dalekovidni bog, a sada je televizija dalekovidna, ona vlada kao Zeus. Heidegger zna da ostaje samo ono što utemeljuju pjesnici.

Umijeće sačinjanja se mijenja, svako vrijeme traži svoju poetiku. Kada je Veljko Vučetić pisao svoj "Fenomenološki kozmos poezije Zlatka Tomičića" godine 1967, koji je zapis objavio u "Crkvi u svijetu" u Splitu god. 1986, izjavio je da je "Oganj sišao u poeziji Zlatka Tomičića kao onaj epohalni silazak Duha u Bibliji" i da je to slika nalik onoj kada se anđeo susreće s prorokom Danijelom i da se tada čula glazba zvukova kerubina u kojem pjesnik jeca... Tada pjesnik kliče: "Neka Bog konačno siđe!"

U "Tajanstvenoj ruži" autor zove i opet Boga da siđe i on i silazi. Pojavljuje se zatim i nova ruža - Anawi kao vrhunaravna Tajanstvena ruža. Puruša luta, besmrtan, posvuda gdje mu se svida, čitam u jednoj od Upanišada. Bodhidarma nam je dao svoj ZAZEN, srce *Kanzeona,* veliku svoju milost. Stoga je Dzin Dze našao svoj lotosov položaj i ostao tako i takvog smo ga i mi našli. Buddhino ugasnuće je jedini izlaz koji je čovjek otkrio na zemlji. Užitak budi želju i ukorjenjuje ju. U *Knjizi promjene* nalazimo što je značenje vremena. Heksagram TAI je Mir: kada se trava čupa izvlači se busenje. BI je Jedinstvo: Jedinstvo počinje iz sredine kruga. U Kolodiji vlada SJAO ČI, to je Moć malog: "Povratak na put." Zar je to pogrešno?

O svemu tomu govori roman kao u Canon Missae: s Lao Tseom u prirodu stvari. Potreba za romanom je velika i on se javlja kao oblik koji nema čvrstu formu, to nije sonet. Pred očima nam mora biti samo konstrukcija velikih pripovjednih oblika. Roman dolazi i iz nutarnje i vanjske perspektive. Nastaje spajanjem priča. Ima tisuću i jedna priča i sve ih zna Don Quijote. On je mogući svijet, veoma neproziran iznutra, izvana manje. On je novo značenje, nepostojeći svijet koji se pred nama otvara u svoj

svojoj neprozirnosti. To je ep koji se razgrađuje i skriva i ne može slijediti sve pomake kraljeve duše. On je istost nutarnjih ćutila. Samo predočuje, ne sudi. On je ribljivo more, koje pokušava duh pretvoriti u pojave. I ne mora u tomu uspjeti, ali ostavlja svoj zvuk, vijek kineske glazbe koju moramo čuti. Pun je tronoga nežeženih i konja obduljaša. Kao prijatelj razlikovnosti svih oblika nastupa pred nama u novom obliku koji je samo metafizički susljedan. Ezoterička ruža, slojevito biće, u staroj azijskoj predaji simbol života i smrti. Zemlja i žena, voda i ponor, grom i pokret, muškarac i nebo, vjetar i drvo. U heksagramu TUNG ŽEN trigram LI: Vatra i ljepota. Korisno je prijeći veliku vodu.

Engleski pisac Herbert Read u svojem eseju "O prirodi metafizičke poezije" piše da u pjesničkoj drami poezija nije "laka", glazbena je, kao lirska poezija, ali ima svoju neprozirnost ili svoj "nabijeni" efekt što je karakteristično za svu dobru metafizičku poeziju; kao da iza svake riječi vreba značajan proces misli". Read drži da sva engleska metafizička poezija - recimo ona Johna Donnea i Georga Chapmana - potječe izravno od Dantea i ranih talijanskih pjesnika kao što su Guido Cavalcanti i Guido Guinicelli. To je težnja da se čovjek sjedini sa Svemirom, da postane jedno s njim, da i dalje traje i kreće se kao i on i da uzme u obzir veliku Nužnost i činjenicu da su sve stvari nepodatne kao i podvrgljive... Ti rani talijanski pjesnici zajedno s Danteom izjednačuju svoju ljubav prema filozofiji sa svojom ljubavlju prema ženi. Sve što su oni pisali, bilo *sovra senso*, ili spiritualno, anagoško, cijelo svoje iskustvo, intelektualno, čuvstveno ili nagonsko, držali su podjednako i istodobno predmetom svoje poezije. Rezultat je bio poželjni kontinuitet ili koherentnost; imaginacija, kontemplacija i senzibilnost stopili su se u jedno, unutar savršenih granica jedne ljudske duše (Collected Essays in Literary Criticism - General Theories by Herbert Read).

Jean Paul Sartre u svojem eseju "G. François Mauriac i sloboda" isto tako piše o prozirnosti i neprozirnosti proze. Mauriac opisuje svoju junakinju Theresu: ona kaže jednoj drugoj ženi: "Kako te šminka uljepšava, dijete moje"..., to su bile prve Theresine riječi, riječi jedne žene drugoj ženi". Svjetla Theresine svijesti su se ugasila, taj lik koji nije više osvijetljen iznutra opet je stekao svoju gustu neprozirnost. U eseju "Razjašnjenje Camusovog *Stranca*" Sartre kaže:" "Njegova ravnodušnost često mi sliči na nemarnost, kao one nedjelje kada je ostao kod kuće iz čiste lijenosti, priznajući poslije da se "pomalo i dosađivao". Prema tomu, čak i za jedan apsurdni pogled, ta ličnost zadržava neku svoju vlastitu neprozirnost". Sartre to tumači ovako: "To nije ni don Juan, ni don Quijote apsurdnosti, čak bi se često moglo povjerovati da je njezin Sancho Pansa. On je tu, on postoji i mi ga ne možemo ni shvatiti ni potpuno ocijeniti, on, konačno, živi i sama ta njegova literarna specifična težina može ga opravdati u našim očima" (Jean Paul Sartre: "O književnosti i piscima", 1962).

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Stane Zurak: DE BELLO BARBARICO, HKD sv. Jeronima, Zagreb 2001.**
2. **Iris Levi: MAJČIN RUKOVET, -HKD sv. Jeronima, Zagreb 2001.**
3. **KAP DOBROTE. Glasilo Katoličke udruge "Kap dobrote", br. 1(21), 2001.**
4. **Milan Špehar: CARITAS I DRAGOVOLJNI RAD, izd. Caritas Nadbiskupije zagrebačke, Zagreb 2001.**
5. **REPUBLIKA HRVATSKA, Glasilo Hrvatske republikanske zajednice, br. 209, Zagreb 2001.**
6. **ČASOPS ZA SUVREMENU POVIJEST, izd. Hrvatski institut za povijest, br. 1, 2001.**
7. **MI-LIST MLADIH, Hrvatski katolički zbor "Mi", br. 7-8/2001, Zagreb 2001.**
8. **VRHBOSNIENSIA, Časopis za teološka i međureligijska pitanja, izd. Vrhbosanska katolička teologija Sarajevo, br. 2, 2000 (IV).**
9. **PANONSKI LJETOPIS - PANNONISCHES JAHRBUCH 2001, izd. LITERAS - Universitätverlag Wien.**
10. **MATICA, izd. Naklada Jurčić, Zagreb, 2001.**
12. **ŽIVA ZAJEDNICA, List hrvatskih katoličkih zajednica, br. 6-8 (217), Frankfurt am Main, 2001.**
13. **DVATISOČ, izd. društvo 2000, Ljubljana, br. 137-139, 2001.**

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Je li Hitler još uvijek živ?

(Razmišljanje obična čovjeka u travnju 2001. godine)

Nakon Drugoga svjetskog rata učili su nas u školi, da je nacifašizam bio nečovječan sustav i da je Hitler okončao svoj život u svome berlinskom skloništu. Sve je to bilo točno.

Nu, mi nešto stariji učenici znali smo prema pričanju svojih roditelja, što je za čovječanstvo značio taj neprirodni sustav. Znala je to i Katolička Crkva, pa je pravodobno osudila nacifašistički nauk. Osudila je i suprotnost tom sustavu, koja se zvala boljševizam ili komunizam.

(Usput rečeno, za kratko je vrijeme postojao nacikomunistički savez, koji se raspao, te je iz njega nastao kapitalističko-komunistički savez. I taj se savez raspao, a tzv. hladni rat bio je sukob između komunizma i kapitalizma. Nestao je i komunizam, a danas smijemo kazati, da je taj hladni rat možda bila gluma, jer je kapitalističko--komunistički savez ostao uvijek na snazi... Današnji pak *globalizam* nije ništa drugo nego novi savez između bivših komunističkih internacionalista i preživjelog kapitalizma...).

Ali, vratimo se hitlerizmu. Nisu samo rimski pape osudili nacifašizam-komunizam. Učinili su to i junački njemački biskupi, koji su digli svoj glas protiv nacizma. Među njima posebno su se istakli nezaboravni münchenski nadbiskup kard. Michael Faulhaber (1869.-1952.) i münsterski biskup Clemens August von Galen (1878.-1946.).

U školi su nas nadalje učili, da je Hitler nečovječno postupao ne samo prema drugim narodima i rasama, nego i prema bolesnima, koji su njemu bili nepotreban teret za njemačku državu, pa ih je trebalo ukloniti i tako stvoriti zdrav naraštaj.

Ako je sve to baš tako bilo (a koliko nam je danas poznato bilo je tako), onda je logično i pravedno, da su nestali i taj sustav i njegov tvorac...

* * *

Postavljam pitanje iz naslova: je li Hitler još uvijek živ? Možda je to pitanje nelogično, jer je on sigurno danas mrtav, čak i da se nije ubio u ono doba... Ipak, pokušat ću odgovoriti na to pitanje...

* * *

Nedavno smo imali priliku saznati iz novina, da je Gornji dom nizozemskog parlamenta izglasao zakon o legalnoj (sic!) eutanaziji, a to znači eufemizam za ubojstvo!

Premda se novinske vijesti uvijek moraju primati s velikim oprezom, mislim, da tu vijest iz Nizozemske smijemo uzeti kao istinitu (cfr. *Slobodna Dalmacija,* 11. IV. 2001.). Tu je senzacionalnu i prežalosnu vijest objavio i radio.

* * *

Ne treba biti ni papa, ni biskup, ni kršćanin, pa da se taj najnoviji monstrumski zakon odbije. Jer, normalna se ljudska narav tome protivi - i kršćanska i bezbožnička.

Pet stoljeća prije Krista stari je Hipokrat sastavio liječničku prisegu, koja je i danas temelj liječničke etike. Uz ostalo Hipokrat kaže: ... - *Propisivat ću bolesnima onakav postupak, koji im odgovara, s onoliko znanja i ocjenjivanja, koliko će to biti u mojoj moći, a uzdržat ću se da na njima upotrijebim bilo kakvu silu, koja bi im mogla štetiti ili je nepotrebna. - Nikad nikome ne ću savjetovati, da pribjegne otrovu i odbit ću, da ga dadem onima, koji me budu molili...*

Tako govori ljudska narav na usta poganina Hipokrata, tako je učila kroz stoljeća liječnička etika kršćanskog smjera. Ako je u povijesti katkada i bilo zloupotreba (a sigurno ih je bilo zbog ljudske slabosti), znalo se, što je istina i moralno, a zlo se kažnjavalo!

Katolička Crkva pravodobno je osudila eutanaziju, baš kao što je pravodobno kazala svoju riječ o nacifašizmu. Ivan Pavao II. izdao je 1995. godine encikliku *Evanđelje života* (Vrijednost i nepovrjedivost ljudskog života), koja je upravljena ne samo katolicima, nego i *svim ljudima dobre volje*. Tom je enciklikom unaprijed osuđena eutanazija i opet istaknuto pravo na život od prvog časa postojanja, pa do prirodne smrti. Sve što je protivno tom načelu spada u pravo ubojstvo, jer se protivi i prirodnom pravu i Božjem zakonu.

Na istom su se valu, što je i logično, našli i ljudska narav, i stari Hipokrat, i kršćanski pogled na život.

Sveti Otac govori o eutanaziji u pogl. 64-74, odnosno pogl. 64-67 svoje enciklike. On naziva taj postupak teškim kršenjem Božjeg zakona, namjernim ubojstvom.

U pogl. 65 Papa razmatra pitanje eventualnog odreknuća od nekih medicinskih intervencija, koje više nisu sukladne sa stvarnim stanjem bolesnika i nisu više u srazmjeru s rezultatima koji bi se mogli očekivati. U tom slučaju dopušteno je odreknuće izvanrednih medicinskih postupaka, uz nastavak redovitog liječenja... To nije samoubojstvo, niti eutanazija.

Pogl. 67 posvećeno je smislu ljudske patnje i smrti, koje u svjetlu vjere mogu uvijek postati izvorom dobra u nadi uskrsnuća.

Što se pak tiče demokracije i demokratskih postupaka u ljudskom društvu, Papa naučava da sama vrijednost demokracije stoji ili pada prema vrijednostima, što ih ona promiče. Osnovno je svakako dostojanstvo svake ljudske osobe i s obzirom na to ne smiju postojati privremene i promjenljive "većine" mišljenja... mora postojati objektivni moral. Treba opet prihvatiti postojanje bitnih moralnih vrijednosti, koje nijedan čovjek, nikakva većina, nikakva država ne smiju mijenjati ili ukinuti, nego ih moraju priznavati i promicati.

U pogl. 72 Papa govori o moralnom i civilnom zakonu, tj. o nužnosti, da se civilni zakon uskladi s moralnim. "Ljudski je zakon toliko zakon, koliko je sukladan zdravom razumu, a to znači da proizlazi iz vječnog zakona. Kada je neki ljudski zakon u suprotnosti s razumom, govorimo o nepravednom zakonu, koji prestaje biti zakonom i postaje činom nasilja."

Nakon tih razmišljanja, u pogl. 73 Papa zaključuje: čedomorstvo i eutanazija kriminalna su djela, koja nikakav ljudski zakon ne može ozakoniti.

* * *

Mislim, da sada može biti shvatljivije pitanje koje sam u naslovu postavio. Ako Hitleru knjižimo kao zlo ubijanje bolesnika, onda se i trenutačni nizozemski civilni zakon o eutanaziji mora knjižiti kao zlo! U tom nizozemskom zakonu Hitlerov je nauk još uvijek živ!

Još jedno pitanje: tko nam jamči, da se već sutra u nekoj nakaznoj državi ne će izglasati još jedan zakon sličan spomenutom - zakon koji će dopuštati ubijati umirovljenike, koji su teret za državni proračun?

Nu, bez obzira na trenutačni nizozemski zakon, ljudska narav, prirodni zakon i kršćanski nauk osuđuju i hitlerovski i nizozemski pogled na bolesnika. Enciklika Ivana Pavla II. pjesma je životu za sve ljude od postanka pa do prirodne smrti, za zdrave i za bolesne.

Valja se nadati, da će nizozemski slučaj ostati osamljen u ljudskom društvu i da će se u toj istoj Nizozemskoj naći snage, koje će taj zloglasni zakon odbaciti!

Pavao Galić

Kršćanstvo i proces globalizacije

U ovom članku željela sam pojasniti pojam globalizacije te ukazati na njezin pozitivni i negativni vid s kršćanskog stajališta. Posebna pozornost pridana je pokretu "New Age", neodvojivom od globalizacije i novog svjetskog poretka. S obzirom na izrazit antikršćanski stav globalizacije i novog svjetskog pokreta, namjera mi je bila predočiti smišljene zamke u koje upadaju nepripremljeni kršćani. Kako se Crkva ne može izolirati ni zanemariti proces globalizacije, dan je osvrt na način i potrebu katoličkog uključivanja u taj svjetski proces.

Pojam globalizacije

U današnje vrijeme globalizacija je sve češće spominjani pojam, koji je u širokim slojevima najčešće neshvaćen u svom punom značenju. Među onima koji znaju što se sve krije iza pojma globalizacije, postoje dvije suprotstavljene struje. Jedna koja je oduševljeno za i jedna izrazito protiv, a uz njih egzistira i treća, "meka", kompromisna

struja koja nastoji vagati količinu dobra i zla i pruženih mogućnosti što ih globalizacija nudi. I u Crkvi se čuju oprečna mišljenja, od onih da se radi o antikristovskoj zavjeri protiv kršćanstva (posebice Katoličke Crkve), židovstva, islama te ostalih religija, do potpunoga relativiziranja opasnosti globalizacije po Crkvu.

Sadašnja hrvatska vlast, komunističko-socijalističke i liberalne provenijencije, širom otvara vrata globalizaciji i u Hrvatskoj, te to dramatski pojačava zanimanje za globalizaciju i za ono što ona općenito donosi Hrvatskoj kao državi, Hrvatima kao naciji te posebice pred kakve zamke postavlja hrvatske vjernike te najbrojnije među njima, hrvatske katolike.

Globalizacija (prema *lat.* globus - zemaljska kugla i *franc.* globalan - koji se odnosi na čitav svijet, planetaran, svjetski) se najčešće označava kao skup procesa koji se odvijaju preko granica nacionalnih država, što po samoj prirodi stvari bitno utječe na dosadašnje nacionalne države pa je u politološkoj literaturi istovjetna s denacionalizacijom. Jedan je od planova za stapanje svih nacija pod jednu svjetsku vlast: svijet podijeliti na regije, s regionalnom upravom, a domoljublje, namjerno izjednačeno s nacionalizmom, postaje ozloglašeno, dok se internacionalizam veliča. Pritom se ti procesi mogu sagledavati iz različitih vidokruga, jer zahvaćaju politiku, gospodarstvo, znanost, kulturu, ekologiju, obitelj i društvene odnose, naciju i jezik, šport, religiju i drugo. Stoga je globalizacija vrlo slojevita i dinamična struktura koja je možda najjasnije vidljiva u gospodarstvu, gdje su multinacionalne kompanije već odavno prodrle u svjetsko gospodarstvo preko svojih matičnih granica.

Globalizacija je usko povezana s pojmom novoga svjetskog poretka te jedne svjetske vjere. Govori se o "novom dobu" (New Age) koje će ujediniti planet Zemlju u jedinstveni svijet s jednom svjetskom vlašću te posebice jednom svjetskom religijom koja će zamijeniti sve dosadašnje. Naglasak je stavljen na humanizam, zaštitu prava čovjeka i slično. Stvorena je time moderna utopija te svakodnevno sve više raste broj pristalica "New Age" uljudbe. Premalo je ljudi, nažalost, svjesno da novi svjetski poredak pretpostavlja istovremeno postojanje malobrojne elite koja će se služiti svim sredstvima da očuva svoju vlast nad svijetom.

U globalizaciji, odnosno novoj duhovnosti, najveću važnost dobiva čovjek, a ne nadnaravna stvarnost, no pritom nije važno ono što čovjeka kulturno identificira, nego sâm čovjek i odnosi među ljudima te se nastoji nametnuti supranacionalni identitet kao npr. "pripadnik europske civilizacije". Baldo Dobrašin o tome piše: *"U početku zakukuljena i skrivena u salonima svjetskih centara moći, globalizacija je deset godina kasnije prešla državne granice, agresivno izišla na ulice velikih gradova i osvojila strateška mjesta i državne institucije, banke, novinske i televizijske kuće, uprave velikih poduzeća."*[1] Anđelko Milardović ukazuje da se globalizaciji žestoko odupiru i desno i lijevo orijentirani slojevi, jedni zbog opasnosti po vjeru, obitelj, naciju i slično, a drugi zbog usmjerenosti protiv novoga svjetskog kapitalizma. Treći protivnici globalizacije su Zeleni, ekolozi koji u njoj vide opasnost za planet Zemlju kao kolijevku čovječanstva.

1 Baldo Dobrašin: *Hoće li globalizacija progutati Hrvatsku?*, u: Hrvatsko slovo, 17. 3. 2000.

Jedini koji se ne opiru globalizaciji su liberalno usmjereni slojevi, jer je globalizacija upravo produkt liberalizacije.

Iluminati i pokret "New Age" ("Novo doba")

Smatra se da početak sustavnog rada na globalizaciji treba tražiti u osnivanju skupine iluminata (prosvijetljenih) u Bavarskoj 1. svibnja 1776., iz redova najinteligentnijih ljudi s područja književnosti, obrazovanja, znanosti, financija i industrije, čiji je cilj bio uništiti sve ustanovljene vlade, kraljeve i oltare, s tajnim ciljem ustanovljenja jedinstvene svjetske vlade.[2] (Bavarska vlada je otkrila planove društva i zabranila ga te od tada djeluju ilegalno.) U Francuskoj su preuzeli masonske lože, a zatim svoj pohod proširili na cijeli svijet, da bi njihovo djelovanje postajalo sve vidljivije, drskije i javnije kako se povećavala njihova moć i svijet bivao zahvaćen njihovim djelovanjem.

Godine 1815., nakon francuske revolucije te poraza Napoleona, iluminati su izdali *Trajne upute*, vodič za inicirane na višem stupnju koji su bili izabrani za vodstvo svega masonskog pokreta, u kojima piše: *"Naš konačni cilj je cilj Voltairea i francuske revolucije - potpuno uništenje katoličanstva i konačno kršćanstva. Ako kršćanstvo treba preživjeti, čak i na ruševinama Rima, malo kasnije će ponovno oživjeti i živjeti... Papa, tko god da je, neće nikad ući u tajno društvo. Dužnost je stoga Tajnog društva da napravi prvi korak prema Crkvi i papi, s ciljem da oboje porazi. Posao što ga se laćamo nije od jednog dana, mjeseca ni godine. Može trajati godinama, možda cijelo stoljeće; u našim redovima vojnik umire, ali se rat nastavlja... Ono za čim težimo, ono što očekujemo ... je papa prema našim potrebama... S takvim ćemo marširati puno sigurnije jurišajući na Crkvu nego sa svim knjižnicama naše francuske i engleske braće. A zašto? Jer je besmisleno samo time pokušavati raskoliti stijenu na kojoj je Bog sagradio svoju Crkvu... Vjerujemo da ćemo se ipak dočepati ovoga vrhovnog cilja svojih nastojanja..."*[3]

U cilju globalizacije i novog svjetskog poretka krajem 19. stoljeća Helen Blavatsky, jedna od glavnih predstavnika teozofije, posebne vrste religiozne mistike, osnovala je pokret "New Age" ("novo doba") koji nastoji okupiti sve nekršćanske pokrete i to ne samo na osnovi religije nego i gospodarstva, politike, kulture i dr.

Na kongresu pokreta New Age 1982. godine govorilo se o novom mesiji (spasitelju) koji će doći na svijet. Nazivaju ga Krist, ali to nije Isus Krist nego Maitreya Krist. Prema *Otkrivenju*, kršćani u njemu prepoznaju najavljenog Antikrista. Govori se o nastupanju "ere Vodenjaka", pod vladavinom Lucifera, koji je svjetlo Zemlje, nasuprot Isusu Kristu koji je Svjetlo Svijeta, proriče se novo doba, novi svjetski poredak, razdoblje mira, u kojem će se čovjek, prodirući u više stanje svijesti, preobraziti u savršenoga čovjeka, nadčovjeka ili boga te Bog u kršćanskom, židovskom i muslimanskom smislu više nije ni potreban ni poželjan. Stoga najvećim neprijateljima "novodobaši" smatraju kršćane, muslimane i Židove jer se ne pokoravaju općem svjetskom poretku.

2 usp. MANIFOLD, Deirdre: *Prema svjetskoj vladi. Novi svjetski poredak*, HKZ "MI", Zagreb, 1997, str. 21.
3 Isto, str. 32-33.

Za razliku od kršćanske vjere u uskrsnuće, kojim je Isus Krist donio ljudima spasenje, "novodobaši" pretežito vjeruju u reinkarnaciju, vrlo dobro su organizirani i na svjetskom planu veoma uspješni, pripadaju im mnogi svjetski moćnici i svjetski političari, a svoje stavove, između ostaloga, propagiraju preko horoskopa, kulture, rock-glazbe, medija i drugog, što je ključ odgoja i odrastanja djece. Svoje djelovanje osobito usmjeravaju protiv Crkve i njenih predstavnika te protiv obitelji. Meditacijama (pretežito istočnjačkim) mijenjaju čovjekovu svijest, u cilju kontrole nad ljudskim rodom.[4]

Manifest novog poretka napisao je antiskolastički orijentirani engleski filozof Francis Bacon u "Novoj Atlantidi" pod naslovom "Salomonova kuća": cilj kršćanstvo zamijeniti novom religijom, zapravo poganstvom i sotonizmom. Ovaj manifest, na kojem se temelji djelovanje masonerije (slobodnog zidarstva), kao i njegove ciljeve, papa Leon XIII. (1878. -1903.) proglasio je glavnim neprijateljem Crkve. Sveti je Otac smatrao da je manifestu cilj *"potpuno svrgavanje cjelokupnog vjerskog i političkog poretka koji je plod kršćanskog učenja, i zamjena novim stanjem stvari (baziranim) na naturalizmu"*[5].

Najveća je opasnost pokreta za novi svjetski poredak to što se provodi kroz naizgled nepovezane ideologije, osobe i događaje te treba mnogo truda da se svi ti komadići mozaika povežu u jedinstvenu sliku koja je daleko od bezazlenosti. U novije vrijeme se i u hrvatskom društvu sve snažnije širi na Zapadu već posve prihvaćena najava nove renesanse (i humanizma), koja proizlazi iz vezivanja zapadne, posebice gnostičke misli i ezoterijske tradicije s istočnjačkim kozmologijama i naravnim religijama pa su u to uključeni mnogi intelektualci i poznate osobe javnog života (glumci, umjetnici, pjevači i drugi), vjerujući da će takav poredak ostvariti jedinstveni humani svijet u kojem više nikada neće biti ratova. Za dostizanje toga cilja treba brisati granice među državama i narodima, a također treba ustoličiti jednu vjeru koja će zamijeniti sve dosadašnje kao generatore lokalnih i svjetskih sukoba.[6]

Ideja jedne svjetske vlade, ideja koju kao glavni generator provode Sjedinjene Američke Države, "talionica naroda", nastala je u Europi. Srpski mason Dimitrije Mitrinović (M. M. Cosmoi), kojeg je srpski pisac Predrag Palavestra opisao kao "idealni tip masona", inaugurira u časopisu "New Britain", 1933. godine, zamisao o europskoj vladi te pokreće projekt "Nova Europa". Mitrinović je bio član kružoka književnika i mislilaca okupljenih oko časopisa "The New Age", a vjerovao je "u ostvarenje kraljevstva Božjeg na zemlji, u to "da neće biti kraja svijeta i strašnoga suda i da će čovječanstvo neposredno, u sebi samom i kroz sebe, postići vječno blaženstvo". Zanosio se sjedinjenjem crkava i ukidanjem papinstva, smatrajući da je ljudski rod Bog i da

4 usp. Mile Vidović: *Povijest Crkve u Hrvata*, Crkva u svijetu, Split, 1996, str.584-586.
5 MANIFOLD, Deirdre: *nav. dj.*, str. 7.
6 usp. Isto, str. 78.

nema drugoga Boga "*te da je svekoliki božanski razum u glavama ljudi*"[7]. Gradi li se novi svjetski poredak na takvom temelju, jasno je da kršćanstvu u njemu nema mjesta.

Katolička crkva i globalizacija

Da bi se razorilo Katoličku crkvu, Zlo se mora u nju infiltrirati. Sveti Otac Lav XIII. krajem 19. stoljeća bio je duboko svjestan sve prisutnije opasnosti za Katoličku crkvu i cjelokupno kršćanstvo. I ostali Petrovi nasljednici naglašavali su opasnost od sotonske urote protiv kršćanstva. Papa Pavao VI. je dana 15. studenoga 1972. u "Oče naš, izbavi nas od zla" rekao: "Koje su najveće potrebe današnje Crkve? Nemojte se iznenaditi odgovorom, koji bi vam se mogao učiniti isuviše implicitnim, pa čak i praznovjernim i nerealnim: jedna od najvećih potreba današnje Crkve jest braniti Crkvu od onoga zla što ga nazivamo đavlom." Također, govoreći o đavlu Papa je izrekao sljedeće: "Đavao djeluje kroz različite faze. U ovom razdoblju unosi pomutnju u katoličku doktrinu, te slabi svijest katolika u njihovu uvjerenju u božansku objavu i njezinu štovanju. Potom, kroz filozofiju prirode, tjera čovjeka da na svoju prošlost gleda kao na puku mitologiju, kako svoj pad ne bi pripisao đavlu. Putem iste te filozofije prirode, odvodi čovjeka od istine o njegovu podrijetlu i njegovu padu koji ga je odvojio od Boga, njegova stvoritelja." Sveti Otac Ivan Pavao II. je, još prije nego je izabran za papu, obraćajući se Euharistijskom kongresu u SAD, izjavio da je Katolička crkva u konačnom suprotstavljanju zlu te da će Crkva koju vrag osnuje, izvana izgledati kao prava Crkva, Katolička crkva, ali bit će to Crkva Antikrista. Također je u više navrata naglasio prisutnost Zloga u društvu sa svim njegovim smicalicama kojima remeti odnose među ljudima. Rekao je da je knez ovoga svijeta među nama, te svim silama nastoji čovjeka skrenuti s puta njegove sudbine koji teži k Bogu.

Obraćajući se mladeži Sveti Otac je 2. listopada 1998. godine pred zagrebačkom katedralom dao smjernice koje posebice mladi trebaju slijediti: "*Nadahnjujte se na Evanđelju! (...) Naučite razlikovati dobro od zla i ne biti površni u prosuđivanju. To je ona mudrost koja mora resiti svaku zrelu osobu. (...) Svaki građanin, a navlastito vjernik, ima točno određenu odgovornost za svoju domovinu. (...) Ljudski život na zemlji nosi sa sobom raznovrsne teškoće. One se sigurno ne mogu rješavati bijegom u hedonizam, u konzumizam, u drogu ili u alkohol. Potičem vas da se odvažno suočavate s protivštinama i rješenja tražite u svjetlu Evanđelja. (...) Ovdje mi je posebno drago navesti riječi mojega prethodnika blažene uspomene Pija XII. što ih je izgovorio 24. prosinca 1939.: Temeljni zahtjev pravednoga i časnoga mira jest osiguranje prava na život i nezavisnost svih naroda, velikih i malih, jakih i slabih. (...) Žarko želim da pučanstvo Hrvatske i u budućnosti ostane vjerno Kristu.*"

7 Isto, str. 14.

Pozitivni vid

Globalizacija kao želja za povezanošću svih stanovnika Zemlje u jedinstveni humani svijet, za kršćane nije nikakva novost jer je Isus Krist jasno odredio da je Radosna vijest došla ne samo Izabranom narodu nego svim svjetskim narodima te je to kršćansko jedinstvo sustavno razvijano tijekom dva tisućljeća, i prošireno na cijeli globus, no uz brojne probleme, pa je došlo i do crkvenih raskola koji do danas nisu prevladani. Stoga samo ekumenizam, koji zagovara Papa, može ostvariti željenu kršćansku globalizaciju.

Od VI. stoljeća i Dionizija Malog, uz širenje Radosne vijesti poganima, uvođena je i kršćanska era te se svi događaji u povijesti određuju prema tome jesu li se dogodili prije ili poslije Kristova rođenja. Kalendar nove ere postupno do XX. stoljeća postaje svjetski građanski kalendar te ga u međusobnim odnosima koriste i nekršćanske države. Od XVIII. st. cijeli planet koristi i jedinstven građanski dan, vrijeme od ponoći do ponoći, a godine 1884. dogovorena je i prihvaćena linija promjene datuma ili međunarodna datumska granica. Sve to konačno omogućuje bezbolno i lako povezivanje svih naroda, bez potrebe gubitka njihova identiteta i bogatstva različitih kultura kako to želi globalizacija vezana uz "New Age".

Javni mediji imaju danas izuzetnu važnost, a nezaobilazna kompjuterizacija otvara nebrojene mogućnosti, posebice za mlade naraštaje. U takvom okružju, kada bi ljudi današnjice bili spremni prihvatiti kršćanski nauk ljubavi prema bližnjemu, nesebičnosti, opraštanja, solidarnosti, pravednosti i istinoljublja, kada bi se otvorili darovima Duha Svetoga, ostvarila bi se na Zemlji Kristova globalizacija.

Negativni vid

Papa Pio IX. (1846.-1878.), nedavno proglašen blaženim, koji je pripremio Prvi vatikanski sabor (1869.-1870.), uočio je još u XIX. st. nadolazeće opasnosti od liberalizma i komunizma i dao određene smjernice Crkvi. No, dosezi opasnosti tada još nisu bili vidljivi jer je kršćanska obitelj još bila dovoljno čvrsta, a napadi na njenu strukturu još dugo neopazivi. Kršćanska vjera još je ubirala dobre plodove, no već je bilo posijano sjeme sekularizacije, hedonizma, materijalizma te novog poganstva. U naše vrijeme, nakon dva svjetska rata, ovo sjeme donosi bogate plodove dekristijanizacije, sekularizacije, dozvoljenog bluda, razorene obitelji i dr. Sekularizacija je prerasla u promišljeni proces dekristijanizacije, koja je počela kao zapadni hedonistički materijalizam. Svijet u kojem živimo stoga nije kršćanski ni u kom obliku, premda formalno još uvijek dijelom jest. U takvom je svijetu sve teže biti kršćanin, jer to nosi konotaciju nazadnosti, konzervatizma, ograničenosti i sl. Smišljeni napad na mladež provodi se stoga na različite načine, a osobito uspješno preko "New Age" glazbe, dozvoljenih "sloboda" suprotstavljenih kršćanskom nauku: droge, bluda, pornografije itd.

U globalizaciji odnosno novoj duhovnosti najveću važnost dobiva čovjek, a ne nadnaravna stvarnost, no pritom nije važno ono što čovjeka kulturno identificira nego sâm čovjek i odnosi među ljudima te se nastoji nametnuti supranacionalni identitet kao npr. "pripadnik europske civilizacije". Za dostizanje toga cilja treba brisati granice među državama i narodima, a također treba ustoličiti jednu vjeru koja će zamijeniti sve dosadašnje kao generatore lokalnih i svjetskih sukoba. Ljudi su sve više u svađi s Bogom jer bi htjeli Boga koji podilazi ljudima. Marksizam je stoga na zapadu pretvoren u ideologiju koja ne kaže da Boga nema ili da je mrtav, nego da je nepotreban. U takvom svijetu privlačno djeluje sustavno lansirano "proročanstvo" kako će se uskoro čovjek, prodirući u više stanje svijesti, preobraziti u savršenoga čovjeka, nadčovjeka.

Bitne značajke po kojima se može prepoznati nova religioznost građena na tim temeljima su panteizam i reinkarnacija, individualizam, gnoza, imanentni Bog, evolucija duha i odbacivanje modela institucionaliziranih crkvi, što je sve u suprotnosti s Kristovom baštinom. Novo poganstvo uzima sve više maha, a njegovi sljedbenici iz redova kršćana padaju u zamku njegove sličnosti Kristovu nauku i ne mogu razlučiti da je ono u što vjeruju u suprotnosti s tim naukom. Dobar dio, dapače, vjeruje da je na pravom putu, a da su heretici u redovima institucionaliziranih crkvi.

Vjernik i globalizacija

Iz svega navedenoga treba pokušati izvesti neke zaključke. Slijedimo li poslovicu "Neprijatelja treba poznavati", i vjernik se mora djelatno uključiti u aktualne događaje, baš kao što je potrebno naprimjer naučiti se koristiti internetom, poznavajući ga i priznavajući kao zamku Zloga, ali okrećući je, koliko god je to moguće, na dobrobit vjere i vjernika. Najvažnije je da bude uvijek na oprezu, čvrst u vjeri i nauku Crkve. Konačno i Isus kao čovjek bio je kušan od đavla koji mu je pokazao odjednom sva kraljevstva zemlje uz riječi: »Tebi ću dati svu ovu vlast i slavu njihovu jer meni je dana i komu hoću, dajem je. Ako se dakle pokloniš preda mnom, sve je tvoje.' Isus mu odgovori: 'Pisano je: Klanjaj se Gospodinu Bogu svomu, i njemu jedinom služi!« (Lk 4,3-13) Velika je uloga, stoga, Božjih pastira, no neki od njih nisu ni sami svjesni s čime se sukobljuju. Kada, umjesto da vjernike upoznaju sa značenjem globalizacije, novog svjetskog poretka i "novog doba", stvari relativiziraju govoreći kako je Isus Krist prvi započeo globalizaciju stvorivši Božji narod, čini se da upadaju u jednaku zamku kao kada se komunizam opravdava floskulom da je Isus Krist bio prvi komunist, a prve kršćanske zajednice (komune) uzor komunističkih ciljeva. Radi se o obrtanju naglavačke onoga što doista jest Kristovo djelo i Kristov nauk. Isus jest po Duhu Svetome iz različitih naroda sabrao jedan Božji narod, ali pritom nikada i nigdje nije rečeno da narodi i granice prestaju postojati. Dapače, između svih naroda Jahve je izabrao jedan. Taj izabrani narod traje do danas. Isus Krist bio je pripadnik Izabranog naroda, a svojim Putem poveo je i pripadnike svih ostalih naroda. Sjetimo se pritom rimskog satnika Kornelija i početnog židovskog otpora. Do dana današnjega mi jesmo braća i sestre u Kristu, ali to ne isključuje pripadnost svom narodu i domoljublje.

Zemaljska obitelj vjerniku je preslika Svete obitelji te mu ne može biti zastarjeli model zemaljskog života. Globalizacija nasuprot tomu razara obitelj te je u svijetu broj rastava u strelovitom porastu kao i izvanbračnih heteroseksualnih i homoseksualnih veza. Također, život je Božji dar i nitko nema pravo preuzeti Božje mjesto i Božji plan. A globalizacija promiče "kulturu smrti" - na koju stalno upozorava Sveti Otac - promičući ženinu slobodu izbora rađanja začetog djeteta. Krist nam je donio slobodu novog čovjeka, a globalizacija, tomu nasuprot, neograničenom "slobodom" uvodi čovjeka u ropstvo droge, seksa i sl. Samo činjenica da pripadamo Kristu može nas očuvati od sotonine moći. O tome John Wimber kaže: "Uspostavljanjem odnosa s Kristom, primamo vječni život, oproštenje grijeha, i novu narav. Ujedno smo i oslobođeni od robovanja sotoninu kraljevstvu, te nam se daje život u kraljevstvu Božjem. Dok hodamo s Bogom, dostupna nam je zaštita od toga da nam sotona naudi te ga tako svladavamo."

Čini se da je u današnje vrijeme sve važnija i snažnija uloga Majke Božje, te se njenom posredništvu i pomoći utječe Sveti Otac, marijanski papa, koji je za svoje geslo izabrao riječi: "Potpuno tvoj". Među vjernicima diljem svijeta širi se pokret dnevne molitve krunice. Bit borbe sa Zlom jest u vjeri i molitvi, ali i vjernosti Petrovoj Crkvi, za koju je Isus rekao da je vrata paklena neće slomiti. Ivan Pavao II. neumorno radi na ekumenizmu ne samo među kršćanskim razjedinjenim crkvama već i prema bliskim religijama, židovstvu i islamu, koje su također ugrožene novim svjetskim poretkom, a ruka je pružena i hinduizmu i budizmu.

Zaključak

Globalizacija, prema svemu navedenom, stoji na nekršćanskim temeljima, dapače predstavlja opasnost za Crkvu ako Crkva bude nespremna. No, istovremeno globalizacija je proces koji se ubrzano i nezaustavljivo razvija te ima svakako i dobrih komponenata koje treba prihvatiti i razvijati. Za Crkvu je izuzetno važno da bude na oprezu i reagira u svakoj prilici gdje se u pitanje dovodi sloboda vjerskog izražavanja i napada Sveti Otac i Katolička crkva, ali da solidarno djeluje i prilikom ugroze ukupnog kršćanstva te židovstva, islama i ostalih religija. Kako je procesom globalizacije u opasnosti obitelj, nacija i država, Crkva treba organizirano djelovati u zaštiti i upućivanju svojih vjernika.

Molitva je najvažniji ulog svakog vjernika u borbi protiv loših zamisli globalizacije, a u današnje vrijeme i Sveti Otac naglašava sve važniju i snažniju ulogu Majke Božje, njenoga posredništva i pomoći. Među vjernicima diljem svijeta širi se stoga pokret dnevnoga moljenja krunice. Također, Ivan Pavao II. neumorno radi na ekumenizmu, ne samo među kršćanskim razjedinjenim crkvama već i naprama bliskim religijama, židovstvu i islamu, koji su također ugroženi ostvarivanjem novoga svjetskog poretka. Stoga i vjernicima treba biti pojašnjeno kolika je važnost ekumenizma.

Sažetak

U članku su naznačene opasnosti koje za vjeru proizlaze iz zamki globalizacije. Globalizacija je usko povezana s pojmom novoga svjetskog poretka u Novom dobu (New Age), a jedan od njenih planova je stapanje svih nacija pod jednu svjetsku vlast, podjela svijeta na regije, s regionalnom upravom, veličanje internacionalizma i izjednačavanje domoljublja s nacionalizmom. Jedna svjetska vjera, zapravo novo poganstvo, suprotstavlja se postojećim vjerama i religijama. Procesom globalizacije u opasnosti su obitelj, nacija i država. Radi se o vrlo opasnom procesu za kršćanstvo, posebice Katoličku crkvu te Crkva treba organizirano djelovati u zaštiti i upućivanju svojih vjernika, biti na oprezu i reagirati u svakoj prilici gdje se u pitanje dovodi sloboda vjerskog izražavanja, napada Sveti Otac i Katolička crkva. Crkva također treba solidarno djelovati prilikom ugroze ukupnog kršćanstva te židovstva, islama i ostalih religija, a vjernicima treba biti pojašnjena važnost ekumenizma.

LITERATURA I IZVORI

Baldo Dobrašin, Hoće li globalizacija progutati Hrvatsku?, u: Hrvatsko slovo, 17. 3. 2000.
Deirdre Manifold: *Prema svjetskoj vladi. Novi svjetski poredak*, HKZ "MI", Zagreb 1997.
Anđelko Milardović: Globalizacija i nacionalna država, predavanje, Tribina HKZ "MI", 7. travnja 2000. Mile Vidović: *Povijest Crkve u Hrvata*, Crkva u svijetu, Split 1996.

Viktorija Kren

Župni ili župski?

Danas u hrvatskom jeziku vlada dvostruka praxa kod upotrebe naslovnih pridjeva. U sjevernoj Hrvatskoj se obično upotrebljava oblik na -an/ni, a u južnoj oblik na -ski. Neki su lingvisti time zadovoljni i ne postavljaju pitanje o njihovu razlikovanju ili prednosti. Međutim, sve više prevladava lik župan/ni, pa se i lektori većinom opredjeljuju za taj nastavak, a križaju dočetak -ski.

Kako sam i sam više puta bio žrtva lektorskih šablonskih zahvata, ova mi se je uporna diskriminacija nametnula kao jezično pitanje. Imaju li lektori pravo? Jesu li župni i župski stvarne istoznačnice? Ako jesu, koja je bolja? Ako nisu, koje je njihovo pravo značenje? Što znači svaka napose?

Problem je tim aktualniji što nije jasan ni samim jezičnim stručnjacima, a da i ne govorimo o običnim korisnicima hrvatskog jezika.

Odakle nam »župa« ?

Kad budemo upoznali semantičku dijakroniju pojma župa, steći ćemo početno svjetlo za objašnjenje njezinih pridjeva.

Župa je zajednička praslavenska riječ. No ona ima i svoju predslavensku povijest. Zametke joj nalazimo u drevnim iranskim i kasnije avarskim riječima. U staroiranskim govorima prvobitni nazivi za ovce i stado glasili su »čo«, »ču« i nešto kasnije »šu«. Vlasnik stada ili pastir je »ban« ili »pan«, pa su tako nastale složenice čo-ban, ču-ban i ču-pan, poslije i žu-pan. Županova oblast jest župa.

Kad su stari Slaveni prešli sa stočarskog gospodarenja na agrarni gospodarski sustav, stoka ili »blago« im više nije bio glavni izvor privrede, već zemlja, novo blago. Kako je najbolja i najrodnija zemlja bila ona u dolinama, osobito kraj okrenut suncu ili prisoj(e), zemlja je preuzela i starinsko ime župe.

Pri dolasku Hrvata u današnju domovinu svaki je rod ili pleme dobilo na obradu jednu takvu župu koja je bila najmanja teritorijalna jedinica, na čijem je čelu stajao župan. Tijekom vremena župa se je poistovjetila s plemenom koje ju je posjedovalo. Na taj način je župa postala i antropogeografski pojam.

Budući da je župa praslavenska i sveslavenska riječ, imaju je svi Slaveni, doduše u malo drugačijem značenju. Česi, Ukrajinci, Makedonci, Bugari i Poljaci čuvaju stari oblik (1), a Slovenci je danas zovu županija. Sjećanje na činjenicu da je župa bila rodovsko naselje sačuvano je i u Poljičkom statutu, gdje stoji »selo ali župa«. U srednjem se je vijeku još dugo razlikovao grad i župa kao seoska teritorijalna oblast. Kako izgleda da je prvotni jezični korijen naše župe »geup«, nalazimo ga i u staroindijskome »gopa« (pastir, knez, vladar), u gotskome kao »gawi« i u njemačkome kao »Gau«.

Kristijanizacijom Hrvata riječ župa je dobila još jedno novo značenje, tj. kršćansko ili crkveno. Pokršteni žitelji župe su sada gledali svoju postojbinu u novom svjetlu, smatrali su je kršćanskom zajednicom, sebe su nazvali župljanima a svoga svećenika župnikom, za razliku od župana koji je bio nosilac svjetovne i državne vlasti. Kako je s vremenom državna volja za unifikacijom jačala, stare su župe postajale sve većim upravnim jedinicama te su nazvane županijama ili velikim župama. Tako je terminu župa ostalo kršćansko i crkveno značenje kao glavno i jedino. Kako je pokrštavanje obavljano od grčkih i latinskih misionara, uz ime župa prihvaćeni su i nazivi παγορκια (grč. naselje) i latinizirano »paroecia«, preuzeto u nas kao parohija, naročito u krajevima pod bizantinskom upravom.

No i Grci su prihvatili naš naziv i pisali ga kao »zoupania«, a Latini kao »juppania« (2). U sjevernoj Hrvatskoj, koja je stajala pod germanskim utjecajem, u svezi sa župom su nastali izrazi fara, farof i farnik (vrlo živi u austrijskom Gradišću). Na latinski se je župan prevodio kao »comes«, od čega je francuski le compte i talijanski il conte (3). Pod mađarskim utjecajem se je naš župan pretvorio u »spana« (dvornik), upravitelja plemićkih dobara. Kod nas se je ime župan kasnije prenijelo i na glavara crkvenih bratovština ili upravitelja crkvenih posjeda (4).

Dakle, dijakronijski gledano, župa je razvijala sljedeća značenja:

1) kao horonim denotira kakvoću zemlje i tla,

2) kao ojkonim ona je naselje sagrađeno na župnom terenu, selište, selo,

3) kao toponim ili lokalitet s vlastitim imenom (pr. Župa dubrovačka, biokovska i sl.),

4) kao politonim, tj. upravna i teritorijalna jedinica stare hrvatske države,

5) kao eklezionim, kršćanska crkvena pastoralna zajednica.

Sinkronijski promatrano, današnje jezično stanje izgleda ovako: horonim je gotovo sasvim zaboravljen. Ojkonimi su sačuvani u toponimima. Politonim je nestao prerastanjem župe u županiju sa županom na čelu. Eklezionim je ostao potpuno živ i aktualan - zajednica župljana predvođena župnikom — te danas uživa monopol u hrvatskom govoru.

Što je župno ?

Pitanje odnosa župni/ski je slabo proučeno. Po mom znanju postoje samo dva kratka zapisa s tom tematikom. Jedan potječe od prof. S. Babića a drugi od pok. prof. M. Šimundića, oba objavljena u Jeziku (god. 1964. i 1968).

Problem pridjeva iskovanih od imenice župa promotrit ćemo na dvije razine: teorijskosustavnoj i praktično-publicističkoj.

Prije svega moramo napomenuti da pridjevi izvedeni iz im. župa imaju, kao gotovo i svi hrvatski pridjevi, dva vida: neodređeni i određeni. Neodređeni pridjev glasi žûpan, tj. završava nastavkom -an, a u određenom vidu ima dva sufixa, -ni (župni) i -ski (župski).

Kako ćemo o nastavku -ski govoriti kasnije, zasad ćemo se kratko zaustaviti na samom sufixnom morfemu -an/ni. Premda je morfem -ni redovito određeni parnik neodređenom -an, ipak oba para nemaju uvijek isto značenje. Akademik S. Babić nam pruža za to neke primjere: brojan = velik brojem, brojni = koji se odnosi na broj; glasan = koji ima jaki glas, glasni = koji se odnosi na glas; južan = koji dolazi s juga, južni = koji se odnosi na jug (5). Još treba spomenuti da se sufix -ni rabi najviše za neživa bića (6), a iznimno za živa (čovječan, licemjeran, osoban) (7), te može poslužiti kao atribut: državni odvjetnik, okružni sudac, kućna pomoćnica, lični opis, stočni sajam i sl.

Premda je prof. Babić ustvrdio da je »sufiks -(a)n semantički prazan« (8), ipak se teoretski sustavno gledajući, ističu sljedeće uloge nastavka -an:

1. Pridjevi na -an ukazuju na kakvoću, odnosno gradivo od kojega je neko biće ili predmet sačinjen, pa ih obično zovemo gradivni pridjevi. Evo nekoliko primjera: blatan, bronČan, gnojan, končan, koštan, lojan, mastan, metalan, mliječan, pamučan, pješčan, prirodan, umjetan, voštan, zemljan, zlatan, znojan, zračan, željezan, žitan i sl.

Kako se odmah vidi, naš pridjev župan se sjajno uklapa u ovu kategoriju i po nastavku i po značenju.

2. Od sufixa -an se također tvore i opisni pridjevi, kao bijedan, bolan, duhovan, gladan, jadan, jasan, konačan, krasan, krupan, opasan, pametan, pakostan, pokoran, poseban, radostan, revan, ružan, sposoban, svjetovan, tužan, umoran, uzoran, žedan, žudan itd. U ovu se kategoriju ne može ubrojiti pridjev župan kao horonim, ojkonim i toponim, a jedva kao politonim ili eklezionim.

3. Nastavak -an služi i kao odnosni pridjev, koji pak nije uvijek lako razlikovati od opisnoga.

Relativni pridjevi uglavnom dolaze u određenom liku. Babić ih primjerice razlikuje ovako: kulturan = obrazovan, kulturni = koji se odnosi na kulturu; narodan = svojstven narodu, narodni = koji se odnosi na narod; plodan = obilat plodom, plodni = koji se odnosi na plod (9)

Može li se adjektiv župan upotrebljavati kao relativ? U horonimskom smislu svakako, a za ostale stvari što pripadaju župi temeljito sumnjam, premda se stvarno tako upotrebljava. Držeći se prvobitnog značenja riječi župa, njezine zgrade, knjige, uredovne prostorije, arhivi i poslovi ne mogu biti župni.

Kako smo već rekli, praxa se nažalost uvijek ne poklapa s teorijom. Obični puk, tisak, publicisti, k tome ni književnici i pisci, pa čak ni sami vjerski službenici ne znaju uopće za semantičku razliku među sufixnim morfemima -an/ni i -ski. Za njih je to »sjo ravno«, kako bi rekli Rusi. Na praktično-publicističkoj razini vlada raznolikost i šarolikost. Norma je ovdje zatajila.

Primjere ću uzeti samo s dva područja: lexikologije i književnosti. Akademijin Rječnik pozna oblikovnu razliku, nazire i semantičku, ali je ne ističe. Pridjev župni uopće ne donosi kao posebnu natuknicu (osim u ženskom rodu jedanput). B. Šulek i ne zna za župski. Broz-Iveković dva puta spominju žûpan i kao primjer navode »župan kraj« (10). Skokov Etimologijski Rječnik također pozna razliku, ali se na nju ne osvrće. Šetka veli da su župni i župski isto (11). Dayre, Deanović i Maixner također izjednačuju njihova značenja (12). Deanović s Jernejom ih jednako izjednačuje uz dodatak pridjeva županski i županijski (13). Drvodeliću su oba pridjeva istoznačna, ali za žûpan još piše »looking (situated) towards the south, exposed to the sun« (14). Religijsko-pedagoško-katehetski Leksikon govoreći o župi rabi dva puta samo župni (15). Marević pozna oba pridjeva, župan/ni dobiva horonimsko i odnosno značenje, a-ski ono župno i ktetičko (16). Suvremena katolička enciklopedija znade samo za pridjev župski (17).

Iz navedenoga je bjelodano kako rječnici nemaju jedinstvenog stava u pitanju župni/župski i ne mogu nam poslužiti kao pouzdan izvor. S tim se slažu i sami filolozi (18).

Šimundić nam preporučuje kao uzor za uporabu binoma župni/ski hrvatske književnike. Međutim, ako zavirimo i u njihove knjige, ostat ćemo zbunjeni. Evo Šimundićeva nalaza: Šenoa govori o »župnom groblju« (Vladimir, 220), Đalski o »župnoj crkvi« (Svjećica na grobu, 11), Vj. Novak o »župnom dvoru« (Posljednji Stipančići, 1) i »župnom stanu« (Vasiljeva ljubav, 15). Ja sam u Matoša našao čestu uporabu pridjeva župan, uvijek u značenju kakvoće zemlje (Izabrana djela, Školska knjiga, Zagreb 1977, str. 142, 156, 196, 200, 301). Neki se pisci služe i adjektivom na -ski. Nisam se usudio ulaziti u šumu naše suvremene književnosti, no držim da je župno/ska situacija slična.

I u narodnoj književnosti češće dolazi pridjev -an/ni. Ona starija dobro pozna njegovo horonimsko značenje: župno primorje, župna korita, župni zavičaj, župni brežuljak, župna Makarska, župna općina i sl. Akademijin Rječnik citira kako je »Boka

zemlja vrlo župna, u njoj rastu limuni, naranče ...i masline« (19). A u jednom starom broju lista *Obzor*, novinar koji je sudjelovao na prvom međunarodnom kongresu kršćanske arheologije, što se je držao u Solinu i Splitu 1894.g. pod vodstvom don Frane Bulića, putujući prema Trogiru opisuje »župna Kaštela« i ponovo spominje »sedam župnih kaštela« (20). Njemu je dakle, još krajem XIX. st., kaštelansko tlo dozvalo u pamet stari i dobri župni horonim.

A što je župsko ?

Iz dosadašnjih nalaza smijemo zaključiti da u pitanju dvojnika župni/ski dijakronija i sinkronija ne idu istom stazom. U prijašnjoj i današnjoj jezičnoj praxi oni se rabe na trostruki način: 1) samo u obliku -an/ni, 2) samo u obliku -ski i 3) oba naizmjenično.

Budući da smo već proučili nastavak -an/ni, na redu je sufix -ski. Ovaj nastavak u prvom redu označuje pripadnost nekomu ili nečemu, nečiju svojinu ili vlasništvo. U našem slučaju *župski* je takav primjer, pa se pri tome Akademijin Rječnik poziva na starije hrvatske rječnike (21). Župsko je sve ono što pripada župi kao političkoj oblasti ili kao kršćanskoj općini na jednom teritoriju. Dočetak -ski može još poslužiti i za oznaku podrijetla: kmetski sin, gospodsko dijete, kraljevska kći i sl.

Sufixni morfem -ski označuje i ono što pripada nekom udruženju, plemenu ili rodu. Primjeri: austrijski, banski, carski, djetinjski, hrvatski, kraljevski, majčinski, obiteljski, očinski, općinski, plemenski, pokrajinski, roditeljski, rodovski. Tako isto državi ili narodu: engleski, francuski, njemački itd. Ako nešto pripada Crkvi, može biti dekansko, biskupsko, biskupijsko, metropolitansko, kardinalsko, papinsko ili vatikansko. Dakle i župsko!

Da se završetak -ski odnosi upravo na zemlju, odnosno državu, najbolje pokazuju hrvatska imena za mnoge zemlje/države: Bugarska, Češka, Engleska, Finska, Francuska, Njemačka, Norveška, Španjolska, Švedska itd. Jednako i pridjevi ustanova svršavaju na -ski. Uzmimo za primjer sud. On je općinski, kotarski, županijski, banski, kraljevski, carski, republički, saveznički, čak - horribile dictu - i haški! S obzirom na sudsku materiju on je trgovački, pomorski, imovinski, vjerski, sportski i sl. Ali tu imamo i nastavaka -ni: kao državni, crkveni, časni, mjesni, narodni, oblasni, okružni, ustavni, vrhovni, ali uvijek u određenom vidu, ne na -an.

Još postoji jedna važna upotreba sufixa -ski, ali ovaj put bez iznimaka. To su *ktetici*, izvedeni iz ojkonima i toponima te označuju pripadnost lokalitetu. Kao što smo na početku spomenuli, postoje naselja koja u svom monolexičkom ili složenom imenu nose riječ župa (22). U Dalmaciji imamo Župu dubrovačku i biokovsku i njihov je pridjev župski, a od slavonske Županje županjski. Da stvar bude jasnija, evo i dva slična primjera. Pridjev riječni odnosi se na rijeku (riječna plovidba), a kad se odnosi na grad Rijeku, glasi riječki (riječka luka). Kad je lonac od bakra, onda je bakren, a kad zaljev pripada Bakru, onda je bakarski (23).

Za potvrdu navedenoga služi nam, osim Akademijinoga, još i Broz-Ivekovićev Rječnik hrvatskog jezika (sv. II, Zagreb 1901, str. 870), gdje pridjev župski ima ojkonimsko i posesivno značenje. U oba ga značenja poznaju književnik I. Vojnović (Maškarate 28, Suton 60) i povjesničar Vl. Babić (Povijest srednjega vijeka, 43), a I. G. Kovačić ga donosi samo kao pridjev pripadnosti (»župske knjige« u Veliki osvetnik, 9).

Formant -ski može također označavati i odnos s nečim, pa na taj način tvori odnosne pridjeve. Primjerice poljski put, seosko groblje, gradski promet, kršćanski pogreb, župski patron, morski tjesnac i sl. Tu se odnosni pridjev jako približuje opisnome i nije ih uvijek lako razlikovati. Nekada -ski označuje i svojstvo: ljudski lik, životinjski rep, medicinski zahvat, gradski perivoj.

Napokon valja reći da tvorka -ski može pokazivati i način na koji se neka radnja obavlja: prijateljski pozdrav, ropski rad, spartanski odgoj, automatski pokret, krvnički čin, djetinjski osmijeh. Slika se može naslikati slikarskim kistom, događaj opjevati pjesničkim stihom, nešto uspjeti načiniti muškom snagom ili ženskim čarima. I u župi se mnoge stvari dadu napraviti na privatnoj, ali i na župskoj razini.

Najsvježiji Hrvatski jezični savjetnik, napravljen trudom brojnih jezikoslovaca, iznosi tvrdnju: »Nema valjana razloga da se baš svaki pridjev sa sufixom - ski zamjenjuje pridjevom sa sufiksom -ni«. (24)

Župni i župski nisu sinonimi

Jesu li, dakle, pridjevi od župe - i onaj župni i onaj župski - sinonimi? Nije to jednostavno pitanje i odgovor je malko složen. Evo kako ga vidi prof. Babić. On ponajprije tvrdi da su oba pridjeva pravilna: »S gledišta tvorbe pravilan je i jedan i drugi pridjev« (25). Zatim veli: »Oba su sufiksa, -ni i -ski, istoznačna« (26). Odmah zatim izjavljuje: »Ali iako su istoznačni, imaju različitu raspodjelu« (27). Na kraju ipak priznaje: »župni nije pravi sinonim za župski« (28).

Premda pisac *Hrvatske kršćanske terminologije*, J. Šetka stvar riješio simplicistički izjednačujući oba pridjeva (29). M. Šimundić veli ispravno: »Nedvosmislena je dakle razlika u značenju pridjeva župni i župski, kako to potvrđuju djela novije hrvatske književnosti i više starih rječnika« (30), ali pri tome misli na -ski ukoliko je ktetik i time mu je ograničio puno značenje, jer ono nije samo ktetičko. Prema tome se ne može braniti istoznačnost obaju dočetaka. Oni jesu dvostruki i bliskoznačni, ali ne i homosemni.

Dvostrukost je raširena jezična pojava kod sufixnih morfema, pa je očigledna i kod drugih hrvatskih pridjeva: autobusni/ski, bogoljuban/ski, estetičan/ski, heretičan/čki, izvoran/ski, junačan/čki, klasičan/čki, listopadan/ski, narodni/ski, polemičan/čki, riječni/čki, radikalan/ski, sirotan/ski, udvoran/ski, umjetan/čki i sl. No svaki od navedenih likova ima različito značenje. Često pak oni na -ski i -čki (što su zapravo tvorbeno isti) mogu prijeći i u ulogu priloga.

Tako je i pridjev od župe dvojan i dvolik, ali ne i »dvoličan« u semantičnom smislu. S tog razloga smijemo postaviti pitanje: je li svaka zemlja koja pripada nekoj župi ujedno i zupna, iako je mršava, neplodna i pusta? Ona jest župska, ali nije župna. Kad pitamo kakvo je to zemljište, moramo reći istinu: nije župno, ali ako pitamo čije je, onda jest župsko. Jednako moramo kazati da zgrade, uredi, knjige, matice, biblioteke i arhivi što pripadaju nekoj župi jesu doista župski, ali ne mogu biti župni.

Očito, pridjevni formant -an/ni nije jedini pridjevni lik. On je prvotno gradivni jer upućuje na kvalitet, a onaj na -ski nije gradivni, nego pripadni i relativno-opisni. Ako je an/ni kvalitativ a -ski atributiv, onda ih u tom smislu treba i upotrebljavati. Svaki od njih ima svoje prvobitno značenje, ali se je dogodilo da su se na lako tvorbeni i popularni -an kasnije nataložila i druga značenja, pa je postao polivalentan na štetu same jasnoće pojmova i izraza. Jasno je da župna i župska zemlja ne mogu značiti isto i nisu sinonimi.

Koji ima prednost ?

To je na prvi pogled nerazumno pitanje. Ako naime svaki od upitnih pridjeva posjeduje svoje vlastito i autentično značenje, onda treba imati i svoju vlastitu uporabu, pa bi pitanje o prednosti bilo suvišno.

Međutim, kako u hrvatskoj jezičnoj praxi prevladava njihova homogena, tj. uniformna, uporaba - premda, kako smo vidjeli, nelogična - postavljeno pitanje u naslovu ipak ima svoje opravdanje. Dakle, konačni odgovor ovisi o stanovištu s kojega polazimo u prosudbi. Mislim da se možemo mirne duše osloniti na četiri temeljna polazišta.

Najprije *tvorbeno*. Tu se u potpunosti slažemo s akademikom Babićem, oba su tvorbena oblika gramatički i uopće jezično posvema pravilna. (31)

Zatim *značenjski*. Vidjeli smo da oba lika imaju svoje autentično značenje. Čemu ih miješati i mutiti? Pomutnja u jeziku stvara i pomutnju u glavi. Šteta je da se -an sasvim izgubi iz aktualnoga govora. To bi bio gubitak za naš živi hrvatski jezik. Ako želimo izbjeći jezičnu homonimiju i homosemiju, dobro je da se sačuvaju oba lika, svaki sa svojim značenjem. To pridonosi jasnoći i punoći jezika. Uostalom, važno pravilo moderne lingvistike glasi: svako značenje treba imati svoj vlastiti termin. I obrnuto: najbolje je da jedan termin nosi samo jedno značenje.

Ne mogu se složiti s mišljenjem da je žûpan »danas provincijalizam«. Najviše bi mogao biti arhaizam (ipak još živ!), pa je potrebno spasiti mu život.

Nastavak -ski prvotno ima pripadno značenje i valja mu ga sačuvati. Pogotovo onda kad se odnosi na vlastito ime Župe kao ojkonima. U tom se slučaju nikako ne može zamijeniti s -an/ni.

Dakle, ako su oba sufixna morfema i tvorbeno i semantički opravdana, slijedi logična *norma*: valja upotrebljavati oba s njima vlastitim oblicima i vlastitim značenjima. Nastavak -ski ne smije biti na gubitku. Tome bi se moglo prigovoriti da se time osiromašuje upotreba na -an/ni, a povećava ona na -ski. No taj prigovor vrijedi i za dosadašnju praxu kad je prevladavao -an. Ali, učestalost upotrebe nije važna, važna je logika i

pravilnost. K tome je -ski istovrijedan i kad potječe od župe (s malim početnim slovom) i od Župe s velikim slovom. Iz kontexta se lako može vidjeti što se odnosi na opću a što na vlastitu imenicu.

Što zaključiti? *Normativno* gledajući, možemo potpuno usvojiti pravilo akademika Babića: »Ako ima potvrda za pridjeve sa sufiksom -ni, normativnu prednost imaju pridjevi sa -ski« (*Tvorba*, toč. 1536).

Nažalost, sve kvari vladajuća jezična *praxa*. Nju prof. Babić opisuje ovako: »Od *župa* 'crkvena jedinica' pridjev je župni, od Župa po sustavu samo župski, ali u krajevima u kojima postoji pridjev župan, župna, župno 'sunčan', od župa 'sunčan kraj' upotrebljava se određeni oblik župni, a od župa 'crkvena jedinica' upotrebljava se župski« (32). Današnja većinska praxa protežira -an/ni, a -ski reducira samo na ojkonimske pridjeve.

I kao što to obično biva, i ovdje se fakticitet pretvara u normativitet. A je li to ispravno? Što je važnije: praktičnost ili logičnost, praxa ili teorija, pragma ili norma? Čemu dati prednost: pragmatici ili gramatici, običaju ili sustavu, standardu ili stručnosti? Naravno, ako većina uvijek ima pravo, ako je praxa direktivna i ako jezični unitaristi imaju posljednju riječ, onda i »župni« unitaristi imaju pravo. *Stat pro ratione voluntas.*

Međutim, zdravi nas razum uči da norma mora dati prednost logici, jasnoći, teorijski opravdanom sustavu, znanstvenoj stručnosti i jezičnoj dosljednosti, a ne standardu i pragmi. Zbog svega toga prednost stoji na strani horonimije formanta -an/ni i prostemije formanta -ski.

Filolog M. Šimundić nam preporučuje kao uzor u upotrebi dvojca -an/ski hrvatske književnike (33). Međutim, vidjeli smo, ni kod njih nije uvriježena istovjetna praxa u tom pitanju, pa nam ne mogu biti uzorom. Uostalom, većina njih nije ni bila svjesna našeg problema.

Sumirajući: neosporno je da označitelju -an/ni pripadaju gradivno-horonimski pridjevi, a da označitelju -ski idu oni ojkonimski i toponimski. Logično bi, dakle i poželjno, bilo da se sav ostali parokijalni inventar i poslovnik također prebaci na konto označitelja -ski.

Na kraju, moj bi konkretni prijedlog bio

< zemlja, zemljište, tlo, polje, livada, oranica, njiva i teren mogu i trebaju biti župni, ali

< crkva, kuća, stan, ured, pečat, arhiv, osoblje, dom, odbor, vijeće, crkovinarstvo, vjeronauk, karitas, liturgija, pastoral itd. mogu biti samo župski.

SAŽETAK

Izričaj i pojam župe u lingvistici je prilično dobro razjašnjen. Međutim, problem nastaje s njezinim pridjevima župan/ni i župski. Jesu li oni istoznačnice? Obično se kao takvi u praxi i upotrebljavaju. Dublje gledajuć, oni ipak nisu sinonimi. Nastavak -an izvorno je vezan uz kakvoću, a -ski uz vlasništvo i pripadnost. U naše vrijeme i

pučka i stručna uporaba značenjski izjednačuju oba termina, što lingvistički nije pravilno.

Bilješke:

1. S razlikom što Poljacima župa znači rudnik (soli), a župan je plemićka kabanica... I u našim su krajevima nekad postojali nazivi žȕpa i žȕpica kao gornja haljina (Akademijin Rječnik, posljednji svezak, str. 516).
2. Hrvatski termin prvi prihvaća bizantski car Konstantin Porfirogenet u svome *De administrando imperio* i veli kako je Hrvatska podijeljena na 11 županija. Latinski nazivi »iuppanus« i »iuppania« česti su u starim hrvatskim ispravama.
3. U slovenskome je još i danas župan načelnik općine.
4. Župan i njegove izvedenice kao Županov, Župančić, Županović, Župić postoje i kao patronimici.
5. S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. JAZU, Globus, Zagreb 1986, t.
6. S. Babić, u *Jeziku*, br. 2. g. 1964, str. 120.
7. *Tvorba*... toč. 1519.
8. Ib. toč. 1520.
9. Ib. toč. 1531.
10. F. Iveković, I. Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*. Sv. II, Zagreb 1901, str. 876.
11. J. Šetka, *Hrvatska kršćanska terminologija*. II. izd. Split 1976.
12. J. Dayre, M. Deanović, R. Maixner, *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik* II. izd. Zagreb 1960.
13. M. Deanović, J. Jernej, *Hrvatskosrpsko-talijanski rječnik*. II izd. Zagreb 1963.
14. M. Drvodelić, *Croato-Serbian-English Dictionary*. Škol. knjiga, Zagreb 1961.
15. *Religijsko-pedagoško-katehetski leksikon*. Kateh. salez. centar, Zagreb 1991.
16. J. Marević, *Hrvatsko-latinski enciklopedijski rječnik*. Sv. II, Šk. knjiga, Zagreb 1997.
17. *Suvremena katolička enciklopedija*. Laus, Split 1998.
18. M. Šimundić, *Značenje pridjeva župni i župski*. Jezik, br. 16, g. 1968. Gotovo isto je iznio i u *Crkvi u svijetu*, br. 3. g. 1990.
19. Akademijin rječnik, sv. 95, str. 511.
20. *Obzor*. Zagreb, 30. VIII. 1894.
21. Akademijin rječnik, sv. 95, g. 1975, str. 516.
22. Tako i najnoviji *Hrvatski jezični savjetnik* (Inst. za hrvat. jezik, Pergamena, Zagreb 1999) izvodi pridjev župski iz ojkonima/toponima Župa.
23. Slično vrijedi i za neke pridjeve koji nisu ktetici: voda je izvorska, a neki članak je izvoran, štapić od jantara je jantarni, a trgovina s njime je jantarska.
24. *Hrvatski jezični savjetnik*, str. 41
25. *Jezik*, godište 1964/65, str. 120.
26. ib. 120.
27. ib. 120.
28. ib. 120.
29. J. Šetka, *Terminologija*, str. 313.
30. *Jezik*, god. 1968, str. 62.
31. S. Babić, *Tvorba*, toč. 1536.
32. Ib. t. 1448.
33. *Jezik*, g. 1968, str. 63.

Živan BEZIĆ

Pripisak

Pročitavši, u uredništvu, jezikoslovno domišljanje Živana Bezića, nisam mogao odoljeti da se - onako amaterski, po svom jezičnom osjećaju - ne "nadopišem", kratkom kritikom:

Pridjevi se po značenju dijele na opisne (koji kazuju kakvo je što), posvojne (čije je što), odnosne (u vezi s čime je što) i gradivne (od čega je što). Imaju svoj neodređeni i određeni oblik, ali ne, kako Ž. B. misli, "gotovo svi". Naime pridjev svojim neodređenim oblikom kvalificira, a određenim, nastalim dodavanjem -i neodređenome obliku, kvalificirajući identificira (npr. "dobri čovjek", od dvojice - jednoga koji je dobar i drugoga koji to nije). Stoga samo opisni i gradivni pridjevi imaju neodređeni i određeni oblik - ostale dvije vrste ne odlikuju se kvalifikativnošću, pa ne mogu ni kvalificirajući identificirati. "Župni" nije određeni pridjev, jer ne postoji kvalifikativ "žûpan" da (osim u značenju "sunčan, prisojan") dadne identifikativ "župni"; nego je "župni" odnosni pridjev od imenice "župa" + -ni. Kad bi i postojali neodređeno "žûpan" i njegov određeni oblik "župni", ne bi ovaj bio isto što i spomenuti odnosni pridjev u značenju "koji se odnosi na župu". Tako npr. opisni pridjev "osoban" ("koji očituje osobu, intiman, osebujan") ima i svoj određeni oblik "osobni", koji nije istoznačan, iako jest glasovno jednak, odnosnomu pridjevu "osobni" ("koji pripada osobi, koji se odnosi na osobu, vlastiti"). Ili: opisni pridjev "izvoran" (originalan) ima određeni oblik "izvorni", ali taj nije isto što odnosni pridjev "izvorni", koji znači "prvobitni" a nastao je od imenice "izvor" + -ni. Nisu isto ali su istoga glasovnog sastava, pa bi možda zamjena tome odnosnom pridjevu bio oblik "izvorski" - da on ne znači "koji se odnosi na izvor" (naime na izvor u doslovnom smislu), ili na mjesto Izvor. Sličan problem postoji s pridjevima "župni" i "župski": istoznačni su, oba znače "koji se odnosi na župu"; ali su i raznoznačni, jer "župski" znači i "koji pripada Župi". Zbog te raznoznačnosti mislim da bi trebalo za značenje "koji se odnosi na župu" upotrebljavati "župni", a "župski" ostaviti "Župi".

G.P.

IZLOŽBA "SLAVIMO BOGA"

Hrvatski umjetnici za obnovu crkve svetog Marka

Uoči blagdana sv. Marka ev., 22. travnja 2001. godine u Markovoj crkvi na zagrebačkom Griču, u kapeli sv. Sebastijana i Fabijana, otvorena je likovna izložba "SLAVIMO BOGA", Hrvatski umjetnici za obnovu crkve sv. Marka. Svečanost otvorenja započela je euharistijskim slavljem u 11 sati, koje je prenosila katolička radio-postaja "Radio Marija". Nakon mise bio je izveden prigodni glazbeni program s djelima Ivana Lukačića, Ivana pl. Zajca i Krste Odaka, koja je izveo oratorijski zbor "Cantores Sancti Marci". Dirigirao je Ivan Repušić, za orguljama je bio Pavao Mašić, a solisti su bili Sanja Pletikosić (sopran), Ozren Bilušić (bas) i Neven Valent (bariton). Kroz program je vodila prof. Dubravka Lisičak. Izložbu je otvorio msgr. Franjo Prstec, župnik župe sv. Marka. Otvorenju izložbe nazočili su izaslanik predsjednika Republike Hrvatske Vladimir Lončarević, zagrebački gradonačelnik Milan Bandić, saborska zastupnica Jadranka Kosor i drugi. Dana 25. travnja, na blagdan sv. Marka ev., koncelebriranu svetu misu služio je kardinal Franjo Kuharić te su on i njegova pratnja također razgledali izložbu u kapeli.

Izložba je bila dostupna posjetiocima od 22. IV. do 12. V. 2001. godine. Organizator izložbe je Barbara Tanodi-Kukolja, a izložbu je postavio Joža Ladović. Pokrovitelji izložbe su msgr. Franjo Prstec, župnik župe sv. Marka ev. i Osnovna zajednica "Sveti Marko" Hrvatskog katoličkog zbora "MI". Na izložbi su sudjelovali hrvatski likovni umjetnici: Rubina Abramović, Ivanka Arndt, Vjekoslav Alojz Bosnar, Ana Marija Botteri-Peruzović, Josip Botteri-Dini, Antonija Cesarec, Inga Crnogaj, Fanika Cvitanić, Marija Delić-Suzak, Robert Hinkelman, Vjekoslav Ilić, Đurđa Jakoplić-Antolić, Drago Jančić, Marija Jeremić-Katić, Juraj Jonke, Branka Kopeti, Miroslava (Mira) Kos, Zlatan Kovač, Marija Kovačević, Anita Krolo, Tomislav Kršnjavi, Ivan Lacković-Croata, Ana Lukić, Neda Mandac, Vladimir Meglić, Nella Mihaljinec, Mirjana Mučoli, Nevenka Nekić, Višnja Pavlek, Hrvoje Marko Peruzović, Dora Pezić-Mijatović, Željko Prstec, Nada Radović-Dugandžić, Ilija Šimić, Barbara Tanodi-Kukolja, Marijan Tišljar-Matiš, Zorica Turkalj, Zlatko Tušek, Zdenko Vojvodić, Milica Žalac i Ante Živković-Fošar.

Organizatorica izložbe Barbara Tanodi-Kukolja zamislila ju je pod naslovom "SLAVIMO BOGA" kao posebnu i neuobičajenu likovnu izložbu vjerskog i rodoljubnog karaktera, a želja je bila da se pozivu odazovu oni hrvatski umjetnici koji na taj način žele proslaviti Boga i pomoći obnovi crkve sv. Marka. Prihvaćene su ponude četrdesetak umjetnika koji su prvi odgovorili pozivu jer za više nije bilo mjesta u ovoj postavi. Župnik Franjo Prstec odobrio je da se prvi put kao galerijski prostor iskoristi kapela sv. Fabijana i Sebastijana, čime je dobiven ne samo zanimljiv i lijep galerijski prostor, nego je javnosti jasno pokazano i samo stanje kapele, posebice freski Joze Kljakovića kojima prijeti potpuno

uništenje od vlage. Pozornost je usmjerena i na crkvu sv. Marka, u koju treba neprestano ulagati velika sredstva da bi se mogla obaviti zadovoljavajuća sanacija vrijednog sakralnog prostora. Očima javnosti predočene su time i slike Ljube Babića u sakristiji, koje također zahtijevaju što hitniju restauraciju.

Pozivu se odazvao velik broj hrvatskih likovnih umjetnika, ne samo iz Zagreba već i iz drugih dijelova Hrvatske, što jasno govori o Markovoj crkvi kao općehrvatskom simbolu vjere i domoljublja. Većinom se radi o afirmiranim umjetnicima, od kojih svaki u svojem životopisu već ima brojne samostalne i skupne izložbe te je sudjelovanje u ovakvoj kolaž-izložbi donatorskog karaktera, doista bio odraz njihove vjere i ljubavi. Umjetnici su u knjigu dojmova upisali svoje oduševljenje takvom izložbom i sreću i zadovoljstvo što mogu darovati svoje djelo za obnovu crkve. Dosad su svoja djela crkvi poklonili Rubina Abramović, Josip Botteri-Dini, Antonija Cesarec, Ingeborg Crnogaj, Fanika Cvitanić, Marija Delić-Suzak, Robert Hinkelman, Vjekoslav Ilić, Drago Jančić, Marija Jeremić-Katić, Juraj Jonke, Branka Kopeti, Miroslava Kos, Anita Krolo, Ivan Lacković-Croata, Ana Lukić, Neda Mandac, Vladimir Meglić, Nella Mihaljinec, Mirjana Mučoli, Nevenka Nekić, Višnja Pavlek, Dora Pezić-Mijatović, Nada Radović-Dugandžić, Barbara Tanodi-Kukolja, Zorica Turkalj, Zlatko Tušek, Zdenko Vojvodić, Milica Žalac, Zlatan Kovač i Vera Reiser. Očekivati je da to učine i preostali sudionici izložbe kao i Josip Generalić i Jurica Varga, koji su trebali sudjelovati te su njihova imena uvrštena u katalog izložbe, ali stjecajem nepredviđenih okolnosti nisu na vrijeme uspjeli dostaviti svoja umjetnička djela.

Organizatorica izložbe Barbara Tanodi-Kukolja te Tatjana Kren, u ime pokrovitelja izložbe, sudjelovale su u posebnoj emisiji (voditelj: Ivica Relković) koju je ovoj jedinstvenoj izložbi 7. svibnja 2001. godine posvetila "Radio Marija". Od ostalih medija korektan i lijep prikaz vrijedne izložbe objavljen je na Otvorenoj televiziji (OTV) u emisiji "Serbus Zagreb", dok je prikaz na HTV-u nažalost bio vrlo tendenciozan i negativistički usmjeren.

Izložba je bila veoma dobro posjećena, posebice od stranih turista. Dapače, obzirom na slabu reklamu koja je pratila izložbu odaziv posjetitelja bio je iznad svih očekivanja.

Nakon izložbe predstoji novi zadatak - organizirati aukciju za prodaju poklonjenih radova kako bi se tako prikupljen novac mogao namijeniti obnovi kapele.

Tatjana Kren

GOSTOVANJE SPLITSKOGA HNK - KAZALIŠNI DOGAĐAJ KOJI ĆE SE PAMTITI

("Tetovirana ruža / Serafina Splićanka" u izvedbi Hrvatskog narodnog kazališta Split)

9. lipnja 2001. inače poprilično siv zagrebački kazališni život osvježilo je vrlo dobrodošlo gostovanje u HNK-u istoimenoga kazališta iz Splita, koje je izvelo dramu "Tetovirana ruža / Serafina Splićanka", na zagrebačke pozornice (gdje prilično konvencionalno sivilo vlada i glede dramskih autora) uvijek dobrodošloga "majstora" *Tennesseja Williamsa*. Od oko dvadeset i pet cjelovečernjih dramskih djela, taj je proturječni, vrlo

zanimljivi i popularni autor stvorio desetak autentičnih kazališnih remekdjela, koja su u samomu vrhu dramske umjetnosti dvadesetoga stoljeća, a u njima se briljantno i potresno životno secira ljudska unutrašnjost sa svojim proturječjima, srazovima, osjećajnošću, izgubljenošću, čežnjama i nastojanjima da se, kroz mukotrpna lutanja, pročišćavanja i žarke težnje dohvate smisao i iskupljenje.

TENNESSEE WILLIAMS

Istina, "Tetovirana ruža" nije među tim vrhunskim, nezaboravnim, "vazdazelenim" djelima, riječ je o bljeđemu izrazu velike Williamsove nadarenosti, no svi su nedostatci izvornoga teksta u ovoj izvedbi sjajno prevladani domišljatom adaptacijom i počakavljenjem što ih je izveo *Boris Dvornik,* pa je time taj naš poznati umjetnik ne samo uvelike osvježio Williamsovo djelo nego i posve ga "pohrvatio", znalački ga prilagodivši dalmatinskom, splitskom podneblju. To je jedna od rijetkih, ako ne i jedina posve uspjela naša adaptacija - prenošenje u hrvatsko podneblje - neke drame stranoga autora. Pogotovo u vrijeme Domovinskoga rata mnoge su inozemne drame prilagođavane našim prilikama, a da se to najčešće doimalo nategnuto i prilično ishitreno. Rijetko je dolazilo do istinske asimilacije, pa se Dvornikova adaptacija "Tetovirane ruže" doima to prirodnije, a Williamsova junakinja, Serafina delle Rose, kao da je doista rođena kao "Serafina Splićanka", što je i alternativni naslov drame u ovoj izvedbi.

Split zbilja "diše" u ovoj razigranoj adaptaciji, a likovi kao da su se sami od sebe pretvorili u prave Splićane. Williams je, inače, povremeno živio u Italiji, bio je oduševljen tom zemljom te žarkim, otvorenim i vedrim temperamentom njezinih žitelja, pa ga je ta naklonost nadahnula i za ovo djelo o talijanskim doseljenicima koji žive u blizini New Orleansa, na američkom Jugu. Oba ta za Williamsa ključna, vrlo inspirativna područja Dvornik je majstorski prebacio (možemo reći "prelio") u Split, pa se drama doima kao da je nastala u tom gradu, a tome pridonosi i sjajno oživljavanje temperamentnih, senzibilnih (u ovom slučaju mediteranskih) Williamsovih likova, što su nam ih podarili sjajni glumci splitskog HNK.

Tu je najprije *Ksenija Prohaska*, koja je za svoj maestralan portret živopisne Serafine delle Rose na kraju drame doživjela dugotrajan, srdačan pljesak i zaslužene ovacije oduševljene publike, a replike i situacije razigrana odnosa Ksenije-Serafine i njezina kolege *Žarka Radića*, koji joj je parirao u ulozi pomalo nespretna, ali žarka ljubavnika Alvijera Magiacavalla, publika je u nekoliko navrata nagrađivala spontanim pljeskom na otvorenoj sceni.

Ksenija Prohaska

Ksenija Prohaska uspjela je oživotvoriti i publici prenijeti svu strast, ranjivost, izgubljenost, ali i snagu i ustrajnost, vrline i mane Serafine delle Rose, svu kontroverznost koja Williamsove likove čini tako životnima, uvjerljivima i publici vrlo privlačnima. Po većini Williamsovih djela snimljeni su poznati filmovi s izvrsnim glumcima, onodobnim velikim zvijezdama, čije se kreacije još pamte, pa to može biti hendikep za današnje glumce, jer ih gledatelj neizbježno uspoređuje s nezaboravnim prošlim izvedbama o kojima postoje filmski dokumenti. Tako je u svojedobno vrlo popularnoj, ekraniziranoj verziji "Ruže" Serafinu glumila slavna *Ana Magnani,* koja je ostavila poseban trag u Williamsovu djelu, a i životu, ali Ksenija Prohaska nimalo se ne mora bojati usporedbe sa slavnom talijanskom glumicom. Prohaska ima široku lepezu izražajnosti i zna kako treba izgraditi složen, emocionalno vrlo zahtjevan lik i prenijeti sve njegove zanimljive preljeve. Njezina izvedba nijednoga trenutka ne pada u puku karikaturu, nego vrlo vješto balansira između komičnoga i tragičnoga, nužno melodramatskoga i istinski potresnoga, potpuno iskoristivši mogućnosti što ih vrhunskim glumicama pružaju gotovo svi Williamsovi vodeći ženski likovi.

Takva je interpretacija Serafine našla vrlo dobra partnera u Žarku Radiću, koji temperamentnoj Serafini sjajno parira ulogom njezina iznenadna udvarača Alvijera Magiacavalla, pa je publika, kako smo rekli, njihovo "nadmetanje" nekoliko puta nagrađivala pljeskom u tijeku izvedbe. Premda je Žarko Radić u taj projekt uskočio u posljednji trenutak, kao zamjena za oboljeloga *Milivoja Beadera*, izvrsno se snašao u dvostruko teškoj zadaći: da bude dostojan partner Kseniji Prohaski, da joj "parira" u duhovitim prizorima te da uspješno oživotvori zbunjenoga, nespretnoga, ali i vrlo muževnoga, u komičnim nastojanjima da osvoji Serafinu vrlo odlučnoga, williamsovski žarkoga i osjećajnoga Magiacavalla. U filmskoj verziji "Tetovirane ruže" u toj je ulozi velik uspjeh doživio *Burt Lancaster,* ali Radić se, unatoč toj usporedbi, dokazao kao vrstan, iznijansiran glumac.

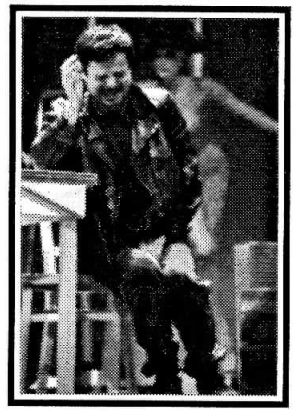

Žarko Radić

Mladi *Robert Kurbaša*, kojemu je to prva uloga nakon završene akademije, dobio je svoju prvu priliku upravo u jednom od, za glumce, vrlo zahvalnih djela Tennesseja Williamsa i dobro ju je iskoristio, duhovito se uklopivši u opću razigranost, a i *Nives Ivanković* odlično se snašla u ulozi ljupke, ženstvene, ali kad treba i odlučne Serafinine kćeri, Rose delle Rose - uloga koja zahtijeva oštro suprotstavljanje temperamentnoj majci Serafini - nadahnuto odigravši buntovnu kćer na kojoj majka "vježba" svoja, često kontradiktorna, moralna uvjerenja, ali i svoje frustracije.

I ostali glumci uspješni su dijelovi dinamične, razigrane, vrlo emocionalne "mašinerije" ove drame: *Arijana Čulina*

u ulozi nametljive, ali i osjećajne ljubavnice Serafinina muža, *Andrijana Vicković* kao Marjuci, *Tatjana Jovanović* kao Goga, *Josip Genda* u ulozi pomalo kruta, ali uvjerena i dobronamjerna svećenika don Lea, svojevrsna kazališna legenda *Dara Vukić*, koja proslavlja pedesetu obljetnicu umjetničkoga rada, u ulozi Domine, duhoviti, razigrani *Ilija Zovko* u ulozi nametljiva trgovačkoga putnika koji dovodi do upoznavanja Serafine i Alvijera i drugi.

Redateljici *Ivici Boban* treba odati veliko priznanje za dinamičnu, nadahnutu predstavu koja se pamti te za izvrstan rad s glumcima koji je, zbog zamjene vrlo važna protagonista u posljednji čas, zahtijevao dodatne napore. Williamsove drame doista treba znati režirati, kako bi se iz njih izvukle sve mogućnosti i svi slojevi što se nude, a Ivica Boban zna svoj posao.

U Williamsa je uvijek vrlo važna scenografija i njezin poseban ugođaj koji je uvijek upisan u samo tkivo drame, a scenografkinja *Vesna Režić* svojim je rješenjima vrlo uspješno prenijela i Williamsovo nostalgično-poetsko-realistično ozračje, ali i karakterističan "dah" splitskoga predgrađa.

Miroslav Mamić oblikovao je vrlo odgovarajuću rasvjetu, *Ivica Bilić* zvuk, a autor glazbe je *Joško Koludrović*.

Gostovanje splitskoga HNK izniman je događaj u inače prečesto monotonu zagrebačkome kazališnom životu, a "Tetovirana ruža/Serafina Splićanka" doživljaj je što će ga, sudeći po pljesku na kraju predstave, ali i na otvorenoj sceni, očito razdragana publika dugo pamtiti.

Tetovirana ruža, Split 2001.

Mladen Jurčić

PUTEM SV. MARKA KRIŽEVČANINA KROZ SLOVAČKU

Matica slovačka Zagreb u suradnji s Katedrom slovakistike Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu priredila je za svoje članove, članove Društva hrvatsko-slovačkoga prijateljstva Zagreb i studente slovakistike sedmodnevni studijski posjet Slovačkoj od 27. travnja do 4. svibnja o. g.

Cilj posjeta bile su Košice, drugi po veličini slovački grad. Košice su tijekom 17. stoljeća bile središtem žestokih ratova i ustanaka. Za Hrvate je posebno značajno što je ovdje djelovao ostrogonski kanonik *Marko Križevčanin*, a njega su 7. rujna 1619. g. zajedno s isusovcima *Ištavom Pongraczom* i *Melkiorom Grodeckim* nakon strašnog mučenja pogubili vojnici *Gabriela Bethlena*. Mučeni su puna dva dana, a zatim pogubljeni zbog toga što se nisu željeli odreći svoje vjere. Košičke mučenike, koji su proglašeni blaženima 1905. g., papa *Ivan Pavao II.* u Košicama 2. srpnja 1995. g. proglasio je svetima. To potvrđuje i spomen-ploča, postavljena u lijepoj košičkoj katedrali sv. Elizabete pokraj oltara košičkih mučenika.

Osim Košica posjetili smo i grad Humenne, gdje su neposredno pred mučenje trojica košičkih mučenika održala duhovne vježbe i time bila duhovno ojačana, ne znajući što ih čeka. Ovdje se nalazi nova crkva, posvećena sv. Marku Križevčaninu.

U nedalekom Prešovu, sjevernije od Košica, dočekao nas je s predstavnicima Matice slovačke Prešov dekan Ph. Dr. Th. Dr. *Stanislav Stolárik*, autor knjige (objavljene 1995.) "Humenski zavod i trojica košičkih mučenika". Ovu su knjigu krajem prošle godine objavile Matica hrvatska Križevci i Matica slovačka Zagreb u izvrsnom prijevodu sa slovačkoga jezika, prof. dr. *Dubravke Sesar*. Svi sudionici izleta prisustvovali su svečanoj misi u novoj župnoj crkvi Kraljice mira, misi koju je predvodio župnik dr. S. Stolárik.

Posjetili smo i gradić Nižnu Myšlu pokraj Košica, koji se u posljednje vrijeme pročuo po bogatim arheološkim nalazima. Ovdje nas je dočekao naš prijatelj dr. *Peter Sedlák*, župnik župe, te nam najprije pokazao župnu crkvu sv. Nikole (1802-5), zatim katakombe, a poglavito vrijedni Crkveni arheološki muzej. U ovom muzeju izloženi su mnogi vrijedni nalazi među kojima su i glinena kolica, pronađena u dječjem grobu (1600. g. pr.n.e), zatim vrč ukrašen ptičjim motivima (također oko 1600. g. pr.n.e), te mnogi drugi. O arheološkim istraživanjima na ovom području, prije nekoliko mjeseci dr. Sedlák s još četiri autora objavio je knjigu "Na ušću triju rijeka". Ovu knjigu kao i svoju "Kristijanizaciju zapadnih Slavena s osobitim pogledom na Slovačku" (1999.) dr. Sedlák poklonio je svakom sudioniku izleta (45). Dr. Sedlák je prije nepune dvije godine obranio doktorski rad na Zagrebačkom sveučilištu, te dobro govori našim jezikom.

Osim što smo na ovom putovanju vidjeli mnoge kulturne spomenike, uvjerili smo se o velikoj brizi za njihovo čuvanje i obnavljanje, a vidjeli smo i brojne prirodne ljepote, kao što su Visoke Tatre, dolina kanjona rijeke Dunajec u graničnom području s Republikom Poljskom. Razgledali smo i Ochtinsku aragonitnu spilju nedaleko od rudarskog grada Rožnave, jedinu takvu u Europi, a po jedna se nalazi u Meksiku i Argentini.

Na ovom izvrsno pripremljenom putovanju osim što smo vidjeli brojne

vrijedne kulturne spomenike i prirodne ljepote prijateljske nam Slovačke, stekli smo nove prijatelje u Košicama, Prešovu, Popradu i Rožnavi, pa će nam ono ostati u lijepom sjećanju.

Zlatko Jevak

INAUGURACIJA AKADEMSKOG HRVATSKO--SLOVENSKOG KULTURNOG DRUŠTVA "MARIBOR"

Nakon prošlogodišnjeg formalnog osnivanja Akademskog hrvatsko-slovenskog kulturnog društva "Sutla-Sotla" u Mariboru uslijedila je 21. travnja o.g. svečana inauguracija. Tom prilikom obilježeno je i 40 godina djelovanja povjesničarke umjetnosti dr. Maje Vetrih, s naročitim osvrtom na hrvatsko-slovensku suradnju. Priredba je bila u galeriji GABERI, popraćena kulturnim programom, pa tako i otvorenjem izložbe kipara Andreja Gaberija.

Predsjednik novog društva mr. Jože Protner (aktualni dogradonačelnik Maribora) pozdravio je u kraćem govoru prisutne članove i mnogobrojne goste i ukazao na niz veza između dvaju susjednih naroda, u dalekoj a pogotovo u bližoj prošlosti. Spomenuvši aktivnosti društva ustvrdio je kako su dosad bile najmnogobrojnine na području likovnog interesa članova, a zabilježeni su i posjeti Vukovaru i slovenskom kulturnom društvu TRIGLAV u Splitu s 2 izložbe članova Akademskog društva. Dopredsjednik društva, univ. prof. dr. Šime Ivanjko, zaslužan za prve korake odnosno osnivanje društva, predstavio je bitne značajke statuta.

U kulturnom programu bile su recitacije na oba jezika, Vesna Topić, prof., recitirala je poznatu Prešernovu *Zdravljicu*, a Koraljka Čeh, prof., *Pobratimstvo lica u svemiru* Tina Ujevića. Mlada (već nagrađivana) harfistica Anja Kožuh je pod mentorstvom D. Bernatovića odsvirala Renièrove kompozicije *Angelus* i *Esquisse*.

Otvorenje izložbe bilo je popraćeno govorom dr. Maje Vetrih odnosno njezinim prikazom umjetnika i umjetnikova rada. Ali uvodno se osvrnula na svoj stručni rad u Mariboru, protkan vezama s Hrvatskom. Uzevši u obzir njezino dugotrajno i raznovrsno zalaganje u slovensko-hrvatskim odnosima članovi su je aklamacijom imenovali časnom predsjednicom društva.

(Iz govora dr. Maje Vetrih na inauguraciji Akademskog hrvatsko-slovenskog kulturnog društva, dana 21. 4. 2001)

Uz inauguraciju Akademskog društva otvorit ćemo izložbu kipara Andreja Gaberija i time uveličati našu svečanost i potvrditi kontinuitet suradnje u oblasti likovne kulture.

Ova izložba likovnih radova tom prigodom nije slučajna, pa ni osnivanje ovoga Akademskog društva. Jedno i drugo ima svoju povijest, pogotovo suradnja s Hrvatskom na likovnom području u kojoj sam - mislim - imala i ja prilično udjela.

Tu sam suradnju započela već 1961. g. To je bila godina kada sam poslije diplome na filozofskom fakultetu počela radom u *Umetnostnoj galeriji Maribor*, u to vrijeme, kako su tada neki ovdašnji ljudi rekli, "malom provincijskom paviljonu". Suradnja koju sam forsirala sve vrijeme svoga rada u galeriji a i kasnije, s relevantnim ustanovama u bivšoj državi i njenim republikama, pa i u inozemstvu, donijela je mariborskoj galeriji malo pomalo ugled u širem prostoru bivše države, pa i na međunarodnim relacijama. Tako nam nije bilo teško priređivati izložbe najprominentnijih domaćih i stranih umjetnika odnosno poteškoće su bile samo financijske. Tih velikih i zanimljivih izložaba sjećaju se mnogi posjetioci galerije još i danas, mogla bih reći, s ponešto nostalgije.

Najtrajnija je bila suradnja s Hrvatskom, pogotovo Zagrebom, a započela je s tadašnjom Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti, s Modernom galerijom u Zagrebu i nastavila se s drugim relevantnim ustanovama. Tako smo priredili npr. retrospektivne izložbe akademskih slikara Ljube Babića, Josipa Račića, Borisa Dogana, Ede Murtića, kipara i slikara Josipa Diminića, pregled radova postdiplomaca Hegedušićeve slikarske radionice, izložbu poznatih hrvatskih naivaca iz Podravine itd. Od naših umjetnika izlagao je mojim posredstvom u Hrvatskoj (u Zagrebu, Splitu, Labinu) veći broj ak. slikara i kipara, npr. Janez Šibila, Rudolf Kotnik, Janez Vidic, Vlasta Zorko-Tihec, iz Ljubljane npr. Jože Ciuha.

Sve te izložbe, kako u Mariboru, tako i u Hrvatskoj bile su realizirane s nevjerojatno malim financijskim sredstvima, dakle u prijateljskoj atmosferi. Za ilustraciju: Za katalog što ga je Murtić dao u Zagrebu izraditi za svoju izložbu u Mariboru, a za koji je galerija bila obećala 1 milijun tadašnjih dinara, što je bio sav njezin novac za jednogodišnje izdatke glede kataloga, primili smo u galeriji račun na 15 milijuna dinara. Kada sam Murtiću obrazložila našu financijsku situaciju, vratio nam je poslani novac i sam platio sve troškove. Sličnih primjera mogla bih još nabrojiti, primjerice izuzetno povoljno odlijevanje cjelokupnog galerijskog fundusa kiparskih radova u broncu, što je bila prijateljska gesta Ljevaonice umjetnina pri Likovnoj akademiji u Zagrebu.

Ni moj odlazak iz Umetnostne galerije nije spriječio mojih nastojanja na održavanju likovnih veza s Hrvatskom. Tako sam pridonijela nastupanju hrvatskih umjetnika u ovdašnjoj galeriji Ars Sacra a i na drugim mjestima. U Ars Sacra je poslije 17 godina izlagao ak. slikar, poznat po sakralnim temama, Josip Botteri iz Splita. Naime, 17 godina ranije pokušala sam ga predstaviti mariborskoj publici, ali mi to nije uspjelo. Tada sam mu obećala da će ipak doći dan njegove izložbe u Mariboru. I došao je. S druge strane u Zagrebu je 1996 g. mojim posredstvom izlagao mariborski kipar Gaberi i to u Muzeju Mimara.

Od događaja u posljednjim godinama spomenula bih i to da su neki amaterski slikari, članovi Hrvatskog kulturnog društva "Maribor", izlagali u Splitu, bile su dvije izložbe, dakako ne slučajne.

Još štošta bih mogla spomenuti iz te suradnje, primjerice i svoj znanstveno--istraživalački rad. Najprije magisterij na temu: Sličnosti i različitosti srednjovjekovne sakralne arhitekture i istovremenog zidnog slikarstva u Sloveniji i u Hrvatskoj te komparacije s istovremenom arhitekturom i zidnim slikarstvom na tlu današnje sjev. Italije, Austrije, Češke i Mađarske. Kasnije doktorat na zagrebačkom filozofskom fakultetu s temom o životu i radu jednog slovenskog akademskog slikara, tada već pomalo zaboravljenog u njegovoj domovini i dakako nepoznatog hrvatskim povjesničarima umjetnosti. Doktorat o tom slovenskom slikaru bio je čak visoko ocijenjen. Uz to, disertacija bila je napisana, i predana komisiji u Zagrebu, na slovenskom jeziku.

Za tu suradnju na relaciji Maribor -

Zagreb posebno su se u Zagrebu zalagali i podupirali me univ. profesori Tihomil Stahuljak, Grga Gamulin, Milan Prelog, u Ljubljani akademici France Stele i Emilijan Cevc, a od kolega, povjesničara umjetnosti, Vlado Buzančić, prof, i Željko Grum, prof, tadašnji direktor Moderne galerije, pa i slikari i kipari kao npr. Edo Murtić, Srečko Planinić, Josip Diminić, Krsto Hegedušić. Na žalost neki od njih nisu više među nama, ali zahvaljujem svima, i onima ovdje prisutnima.

Upravo ove godine navršava se 40 godina moje suradnje s Hrvatskom na području likovne umjetnosti. Dakako, u tom dugom razdoblju bilo je i oscilacija u intenzitetu, ali nije bilo prekida. Toliko, ukratko, o mojim nastojanjima na zbližavanju dvaju naroda kroz četiri decenija, a u zadnjim godinama ta su nastojanja bila svestranija, utkana u moj rad u Hrvatskom kulturnom društvu u Mariboru, gdje sam primjerice postigla da započne s radom akademska sekcija, neposredni predhodnik ovog novog društva.

ANDREJ GRABROVEC - GABERI

Prelazim na današnju izložbu. Autor ovih eksponata je umjetnik kojega sam isto tako plasirala u Hrvatskoj, mislim na njegovu veliku izložbu u Zagrebu 1996. g., i pozdravljam ga među nama. Dozvolite mi najprije da kažem nešto sažeto o njegovom dosadašnjem radu.

Gaberi se veoma rano počeo baviti kiparstvom. Njegova želja za oblikovanjem bila je zapažena već u srednjoj školi. Već tada je, tj. 1987. g., sudjelovao na likovnom natječaju svih srednjih škola u Sloveniji. Tom je prilikom dobio Prešernovu nagradu za svoj rad *Ženski akt*. Nekoliko godina kasnije u Višegradu je nagrađena i otkupljena njegova skulptura *U znaku mira*. Gaberijevi kiparski radovi bili su zapaženi i izvan granica Slovenije i kao rezultat toga postavljen je 1992. g. u Grazu njegov veliki brončani kip *Muza*, a prošle godine u Pragu *Praška muza*. U Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu stoji njegova bista Miroslava Krleže.

I u Mariboru postavljeni su njegovi kipovi i to skulptura Kneza Koclja, fontana *Ples vil* i *Dravske vile*.

Izložbe je imao, osim u Mariboru, i u Zürichu, Varaždinu, i već spomenutu u Zagrebu, a priprema i nove izložbe izvan Slovenije. Sudjelovao je na nekoliko natječaja, npr. za spomenik biskupa Antona M. Slomška u Mariboru, u Zagrebu na natječaju za bistu Miroslava Krleže. - Toliko, kratko, o njegovom dosadašnjem djelovanju.

U otkrivanju svoga unutarnjeg umjetničkog lika Gaberi slijedi suvremene umjetnike u kojih mu je bliz njihov likovni izraz. Tako ćemo u nekim njegovim radovima prepoznati reminiscence npr. na Ivana Meštrovića, ili Brancusija, kasnije Andrea Bloca, pa recimo Erika Thommensena, pa Joannisa Avramidisa.

Možemo si postaviti pitanje jesu li ti raznoliki utjecaji u njegovu kiparstvu asimilirani, (ako jesu, onda u kojoj mjeri), ili su možda samo fragmentarno bili dionici umjetnikova senzibiliteta. Na ta pitanja daju nam odgovor Gaberijeva djela, jer ako između djela i načina na koji je izvedeno postoji sklad, onda ono ima i stil, i kvalitetu.

Zapažamo da Gaberi ponekad gradi i instinktom i osjećajem, otkrivajući i materijalizirajući oblike koji mogu izraziti "neopipljivo", recimo *Dravske vile*. Na taj je način poetiku sadržaja *Dravskih vila* materijalizirao slijedeći suvremene kiparske tokove. S vremenom Gaberi traži i nalazi svoj jezik forme, svoj način izražavanja i želi se od djela do djela što više osloboditi raznih utjecaja. Njegov cilj nije oponašanje viđenog, već asimilacija i želja za uspostavljanjem ravnoteže između vlastitih unutarnjih viđenja i vanjskog svijeta iskustava. Umjetnik, općenito kazano, uspijeva kad je uspio uspostaviti ravnotežu između svijeta osjećanja i percepcije.

U Gaberijevu radu nailazimo na različite koncepcije forme, jednom je to jednostavnost - npr. *Praška muza* - a drugi put opet složenost oblika, kao kod, recimo, *Dravskih vila,* i njihove artikulacije. Nailazimo i na prepoznavanje ritmova i analogiju, pa na određeni "karakter" prostora, njegovom definicijom - prodiranje tijela (njegovih elemenata) u prostor i prostora u tijelo. Kod "zatvorenih" formi napinje oblik, npr. kod skulpture *Praška muza,* recimo kao što je to uradio u idejnom smislu Andre Bloc u svojoj skulpturi *Dvostruko pitanje*. Međutim Gaberi ne perforira nego zatvara, "savija" u napetom luku začetne i završne točke danog lika. U nekim radovima uzima ljudsku figuru, u sadašnjoj njegovoj fazi to je ponajčešće ženski lik, kao polaznu točku, i daje joj svoj idealni oblik. Neki njegovi ženski likovi nose erotski naboj dok, recimo, u obradi konja *Kneza Koclja* sve je puno neke univerzalne sile, onog što Kinezi zovu C'HI, iz skulpture zrači vitalitet izražen napetom formom u svakom segmentu. Ali uz nemire, napetosti, razigranosti, zna dati i smirenost, dostojanstvo, kao npr. u malom, skicoznom radu - spomeniku Antona M. Slomška.

Možemo reći da umjetnik u svom razvoju može prolaziti kroz čitav niz stilskih kategorija, s više ili manje uspjeha, ali važno kod toga jest da u konačnici stvaratelj djelu da svoj vlastiti pečat. Svi relevantni elementi moderne skulpture sadržani su u Gaberijevom djelu.

Maja Vetrih

JESTE LI VEĆ NARUČILI?

"DANICA 2002" - knjiga, sa slikama blaženika i svetaca laika i s obiljem zanimljivog štiva

DŽEPNI KALENDAR "DANICA 2002" - s mnoštvom korisnih podataka

ZIDNI KALENDAR "DANICA 2002" - s umjetničkom slikom

NOVI IZBOR IZ DJELA TOME AKVINSKOGA

(Augustin Pavlović O. P.: *Pariške rasprave Tome Akvinskoga*. Raspravljena i Kvodlibetalna pitanja [Quaestiones disputatae et quodlibetales], Demetra, Filosofska biblioteka Dimitrija Savića, Zagreb 2001, XI + 639 str.)

Prije nego prikažemo i prosudimo nedavno objavljeni prijevod značajnih tekstova sv. Tome Akvinskoga na hrvatski iz pera poznatog i priznatog dominikanca o. Augustina Pavlovića potrebno je odmah na početku upozoriti čitatelje - a i knjižničare - na nesklad između sadržaja knjige i njezinog impresuma jer to može stvoriti veliku zabunu. Naime, na naslovnoj stranici, na koricama i na ovitku piše da je autor knjige Augustin Pavlović, a naslov djela je *Pariške rasprave Tome Akvinskoga* iz čega slijedi da spomenuti autor piše djelo o temi naznačenoj u naslovu knjige, dok su neki odabrani Akvinčevi tekstovi samo potvrda i ilustracija autorova izlaganja u uvodnoj studiji. Međutim, čitanjem knjige ispostavlja se da je autor zapravo Toma Akvinski, da njegovi tekstovi prevedeni iz *Raspravljenih pitanja* (Quaestiones disputatae) i iz *Pitanja o bilo čemu* (Quaestiones quodlibetales) čine dvije trećine knjige (str. 236-600), a da je Augustin Pavlović samo prireditelj i prevoditelj tih tekstova. Doduše, prevoditelj je napisao vrlo opširan uvod u prevedene tekstove (str. 3-234.), ali taj uvod ipak ne postoji niti može postojati kao samostalna cjelina jer se bitno odnosi na Tomine prevedene tekstove. Još manje taj uvod može biti razlog da se prevoditelj i prireditelj navede kao autor. Stoga je, po našem mišljenju, na ovitku, na koricama i na naslovnoj stranici trebalo jasno naznačiti da je autor knjige Toma Akvinski, a njezin izdavački naslov mogao je glasiti *Pariške rasprave*, ili još bolje *Pariško-rimske rasprave* jer u knjizi ima nekih raspravljenih pitanja koja su održana u Rimu, primjerice "O moći" i "O zlu" (str. 399-511). No izdavač je spomenutom bibliografskom omaškom učinio, na žalost, lošu uslugu svojoj knjizi i na knjižarskom tržištu jer za kupca nije sporedno da li kupuje djelo Tome Akvinskoga ili Augustina Pavlovića.

Prijeđimo sada na kratki prikaz i prosudbu knjige *Pariške rasprave Tome Akvinskoga*. Kao što smo već spomenuli ona donosi hrvatski prijevod Akvinčevih odabranih tekstova iz *Raspravljenih pitanja* (Quaestiones disputatae) i iz *Pitanja o bilo čemu* (Quaestiones quodlibetales). Prevoditelju je poznato da su se neka od tih pitanja počela prevoditi na hrvatski već 1974. godine. Tako mu je poznato da je Tomo Vereš preveo jedno vrlo zanimljivo pitanje o bilo čemu "Što je jače: istina, vino, kralj ili žena?" (usp. *Glas Koncila*, br. 6/1974, str. 19. i Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Globus, Zagreb 1981., str. 370.), zatim jedan članak iz raspravljenoga pitanja "O istini" (usp. T. Akvinski, *Izabrano djelo*, str. 61-63.), da je Vladimir Premec pohrvatio cijelo I. raspravljeno pitanje "O istini" sa svih njegovih dvanaest članaka (usp. Toma Akvinski, *Dvije filozofske rasprave*, Veselin Masleša, Sarajevo 1976., str. 7-65.) i jedan opširan članak iz XXIV. raspravljenoga pitanja "O slobodnoj volji" (usp. V. Premec, *Hrestomatija etičkih tekstova Patristike - Sholastike - Renesanse*, Svjetlost, Sarajevo 1978, str. 83-97.).

Pa ipak o. Pavlović je s razlogom smatrao da je hrvatskom znanstvenom općinstvu potrebno ponuditi ne samo mnogo opširniji izbor iz Akvinčevih spomenutih djela, nego je također nužno ponovno prevesti one tekstove koje je Vladimir Premec već preveo, ali često vrlo nejasno i s brojnim pogreškama. Premec, primjerice, nerijetko prevodi latinski izraz "species" "vrsta", dok o. Augustin s pravom upozorava da je njegovo pravo značenje u kontekstu "spoznajna slika" (vidi str. 242, bilj. 27, 246, bilj. 54, 297, bilj. 281. itd.). Mi smo sa svoje strane u knjizi *Iskonski mislilac*, Zagreb 1978. str. 145-155. također ukazali na mnoge krupne pogreške u prevedenim tekstovima Tome Akvinskoga iz pera sarajevskoga profesora filozofije. Pogledajmo to samo na nekoliko primjera. Svaki članak u Akvinca počinje uvijek istim glagolom "Videtur..." koji naš profesor prevodi "Očevidno je..." ili najčešće "I vidi se...". No u latinskom izvorniku "Videtur" ne označuje ustanovljivanje neke očevidnosti, nego naprotiv *dvojbom* uvodi čitatelja u polemički dio članka, u borbu mišljenja. Stoga taj glagol valja prevesti "Čini se". Inače se gubi iz vida bitna prijepornička struktura članka, koje je glavna poruka da istina čovjeku nije neposredno jasna, nego je mora tražiti. Naša se druga važna primjedba odnosi na Premčev pogrešan prijevod dviju kapitalnih filozofskih formula "ens et verum convertuntur" i "ens et bonum convertuntur" s "biće je obratno od istinitog" i "biće je obratno od dobra". Suprotno ovome prijevodu Toma hoće kazati da su "biće" i "istina" u prvome slučaju, a "biće" i "dobro" u drugome slučaju *uzajamni* pojmovi, tj. "convertuntur", a ne obratni. Drugim riječima, oni zapravo označuju istu zbiljnost, samo na različite načine. Kažemo li, primjerice, "Sunce sja" i "Istina je da Sunce sja", rekli smo istu stvar, ali u prvom slučaju na način izravnog ustanovljivanja činjenice, a u drugom na način refleksivne (uzvratne) podudarnosti između činjeničnosti i naše spoznaje. Zato te dvije formule treba prevesti ovako: "Biće i istinito se uzajamno zamjenjuju" i "Biće i dobro se uzajamno zamjenjuju", tj. oni označuju zapravo istu stvar, ali s različitoga gledišta. Napokon, poznatu Aristotelovu tezu "Bonum est quod omnia appetunt", koju Toma Akvinski često citira, Premec pogrešno prevodi "Dobro je ono što *svi* žele". Ispravan prijevod je "Dobro je ono za čim *sve* teži". Ova je naoko beznačajna razlika u stvari presudno važna. Toma naime - kao i Aristotel - hoće kazati da je "dobro" sveobuhvatno *ontologijsko* svojstvo bića, tj. da je težnja za dobrim usađena u svekoliku zbiljnost, dok prijevod V. Premca kaže da je "dobro" svojstveno samo ljudskom svijetu, da je, dakle, *antropologijska* kategorija.

Zadržali smo se ponešto opširnije na nekim krupnim pogreškama Premčeva prijevoda I. Akvinčeva raspravljenoga pitanja "O istini" da bismo uvjerili čitatelje kako je Pavlovićev novi prijevod istoga pitanja bio prijeko potreban.

No vratimo se prikazu i prosudbi Pavlovićeva prijevoda i uvoda. U svojoj opširnoj uvodnoj studiji prevoditelj nam potanko objašnjava što su to zapravo "raspravljena pitanja", a što "pitanja o bilo čemu", kako su nastala na srednjovjekovnim sveučilištima i kako su se

prakticirala na različitim fakultetima, tj. na filozofskom, teološkom, medicinskom i pravnom fakultetu. Mi se u ovoj kratkoj recenziji ne želimo zadržati na prikazivanju onoga što je naš prevoditelj izložio jasno i podrobno. Ograničit ćemo se samo na ono što je doista važno znati.

"Raspravljena pitanja" (Quaestiones disputatae) su ona u kojima su glasoviti sveučilišni profesori (tzv. magistri) srednjega vijeka zajedno sa svojim kolegama, bližim znanstvenim suradnicima i studentima najtemeljitije pretresali određene filozofske i teološke probleme, na primjer o istini, o zabludi, o ljudskoj slobodi, o zlu u svijetu, o Božjem znanju, o providnosti, o proroštvu, o savjesti itd. Za razliku od raspravljenih pitanja "Pitanja o bilo čemu" (Quaestiones quodlibetales) održavala su se redovito prije Božića i Uskrsa kao neka vrsta slobodne tribine na kojoj nije sveučilišni profesor izabirao temu rasprave, nego je svatko od nazočnih mogao postaviti pitanje po svojoj volji, primjerice: "Što je jače: istina, vino, kralj ili žena?" ili "Je li ista Crkva ona koja je bila u početku apostolskih vremena i ova danas?" Ova su pitanja uvelike privlačila pozornost šireg općinstva, a vrlo su aktualna još i danas, kako se može razabrati iz knjige Zdravka Tomca *Paukova mreža balkanskog krvnika,* Zagreb 1994., str. 144-147. i 330-333.

Nakon svog opširnog uvoda o. Pavlović donosi cjeloviti prijevod Tominih četiriju raspravljenih pitanja, tj. "O istini" (str. 236-299), "O slobodnoj volji" (str. 301-398), "O moći" (str. 399-459) i "O zlu" (str. 461-511). - Od 12 pitanja o bilo čemu prevoditelj je po našem savjetu, kako piše u predgovoru (str. 1.), izabrao III. koje je održano prije Uskrsa 1270. godine u Parizu i cjelovito ga je preveo (str. 513-600.). Ono sadrži sljedećih četrnaest pitanja: O Božjoj moći, O Bogu s obzirom na preuzetu ljudsku narav, O anđelima, O Naučiteljima Sv. Pisma, O stvarima koje se tiču redovnika, O nekim slučajevima što se tiču onih koji su u redovničkoj ustanovi, O pitanjima koja se tiču svjetovnjaka, O duši, O spoznaji duše, O kazni duše, O čovjeku s obzirom na spol, O savjesti, O pokori i O čisto tvarnom stvorenju.

Na kraju knjige prevoditelj donosi svoj "Latinsko-hrvatski rječnik" (str. 603-613.), zatim navodi "Upotrijebljena djela i članke" (str. 615-629.), dok nam izdavač Dimitrije Savić prezentira "Bio-bibliografiju Augustina Pavlovića" (str. 631-639.).

Jamačno moramo biti zahvalni o. Augustinu Pavloviću što je u kasnu jesen svoga života uložio mnogo truda i napora u prevođenje ne baš lakih Akvinčevih tekstova u *Pariškim raspravama* kojima je obogatio hrvatsku filozofsko-teološku literaturu.

No kao što nijedno ljudsko djelo nije i ne može biti savršeno, tako nije bez nedostataka, nejasnoća, propusta i pogrešaka ni ovaj prijevod.

Prije svega, dobivamo opći dojam da latinski tekstovi nisu prevedeni u duhu hrvatskoga jezika. Drugim riječima, ne ispunjavaju ono prevoditeljsko načelo koje je postavio sâm Toma Akvinski: "Zadaća je dobroga prevoditelja da... sačuva misao, a mijenja način izražavanja prema osebujnosti jezika na koji prevodi" (usp. *Contra errores Graecorum,* Proemium).

Drugo, prevoditelj je napisao opširnu uvodnu studiju iz koje čitatelj doista ima što naučiti o srednjovjekovnim sveučilišnim raspravama, popratio je prevedene tekstove brojnim eksplikativnim bilješkama, ali kako uvod tako i bilješke pretežno su povijesne naravi, a ne doktrinarne. Prevoditelj ne pokušava smjestiti Tomino mišljenje u obzorje suvremenih filozofsko-teoloških istraživanja da bi suvremenim čitateljima olakšao dijalog s Akvinčevom mišlju. Ukratko, knjizi nedostaje dimenzija suvremenosti.

Od pojedinačnih pogrešaka, propusta i nejasnoća uočili smo sljedeće:

- Na str. 71. u bilješci 254. (koja počinje na str. 69.) piše da je kardinal Filip iz Alençona umro 1389. godine, a umro je zapravo 16. kolovoza 1397. Ovaj je podatak vrlo važan za datiranje osnutka najstarijega hrvatskog sveučilišta u dominikanskom samostanu u Zadru 14. lipnja 1396.

- Nije jasno niti je objašnjeno što su to "ispitne rasprave" (str. 97.). Doduše, na sljedećoj stranici čitamo o nekim "ispitnim pitanjima" (quaestiones temptativae), samo je pitanje jesu li ona istovjetna s "ispitnim raspravama". No nama se čini da je u oba slučaja latinsku riječ "temptativae" trebalo prevesti "pokusne rasprave" i "pokusna pitanja" jer u J. Marevićevu *Latinsko-hrvatskom enciklopedijskom rječniku,* II. sv., Velika Gorica-Zagreb 2000, str. 3186. za riječ "temptamen" imamo: kušanje, kušnja, *pokus, ogled,* ispitivanje.

- Na str. 226. prevoditelj je u svome uvodu učinio jednu pogrešku i jedan oveći propust. Prije svega, pogrešno je naveo naslov moga prijevoda Tomina članka "Što je jače: istina, vino, kralj ili žena?" *Quodl.,* XII, q.14, a.1.) ispustivši upravo glavnu riječ "istina", a uopće nije naveo moj prijevod članka "Je li ista Crkva ona koja je bila u početku apostolskih vremena i ova danas?" (*Quodl.,* XII, q. 13, a.1.) koji je prvi put objavljen u časopisu *Obnovljeni život,* br. 4/1974., str. 365-366. i u knjizi Toma Akvinski, *Izabrano djelo,* Zagreb 1981., str. 368-369. Ne znajući za moje prijevode iz 1974. godine o. Pavlović je propustio naglasiti da su Tomina "pitanja o bilo čemu", makar i djelomično, od svih živih jezika najprije prevedena na hrvatski![1] Prvi djelomični engleski prijevod pojavio se u Torontu tek 1983. godine.

- Na str. 244. u bilj. 45. vrlo je nejasan i nesiguran prijevod latinskih termina "habitus" ("čvrsta spremnost za djelovanje") i "dispositio" ("slabašna spremnost za djelovanje"; "slabašna"?... loša improvizacija!). K tome, prevoditelj na str. 509. u tekstu i u bilješci 250. termin "habitus" prevodi "pripravno stanje". Koji je, dakle, ispravan prijevod: "čvrsta spremnost za djelovanje" ili "pripravno stanje"? Čini nam se da su netočna oba. Nespretne improvizacije, tuđe hrvatskom jeziku.

- Na str. 323., bilj. 400. prevoditelj pokušava opravdati svoj neologizam

1 Ovdje valja podsjetiti na povijesnu činjenicu o kojoj sam već pisao, naime da se u našem najstarijem hrvatskoglagolskom *Misalu,* tzv. *Omišaljskom* iz 1317/1323. godine nalazi najstariji dosad poznati prijevod jednog Akvinčevog teksta na strani jezik. To je starohrvatski prijevod posljednice *Lauda, Sion* (Hvali, Sione) koja se čita na blagdan Tijelova (usp. T. Vereš, Najstariji prijevod teksta Tome Akvinskoga je na hrvatskom jeziku, u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* (Zagreb), VIII/1982, br. 15-16, str. 179-181). Fotokopiju toga glagoljaškog prijevoda i njegovu transliteraciju čitatelj može naći u knjizi: Toma Akvinski, *Izabrano djelo,* Globus, Zagreb 1981, str. 336-337. - Nadalje, dominikanac mr. Anto Gavrić je ustanovio da "prijevod djelca 'O petnaest problema' (tj. *De quindecim problematibus* Alberta Velikoga, op. T. V.), koji predstavlja prvi prijevod s latinskoga na jedan živi jezik (i još na jezik malog naroda kao što je hrvatski), stavlja nas u sam vrh prevedenih Albertovih djela." (usp. *Glas Koncila,* br. 19/1995, str. 7.). Spomenuti prijevod nalazi se u knjizi: Albertus Magnus, *Philosophia realis,* svezak prvi, Demetra, Zagreb 1994, str. 77-133.

"dobrost", ali bezuspješno jer sadržaj koji on stavlja u "dobrost" nalazi se već u općenito upotrebljavanoj riječi "dobrota".

- Na str. 514. i 575. o. Augustin pogrešno prevodi Tominu latinsku riječ "forma" s "lik". "Lik" je "figura" i označuje izvanjske obrise stvari, dok je Tomina "forma" nešto sasvim drugo, unutarnje aktivno i oblikovno počelo svake stvari, dakle "oblikovnica", "odrednica" i sl.

- Na posljednjoj stranici 639. u br. 133. pogrešno se tvrdi da je *Knjižici o počecima Reda propovjednika* Jordana Saskog (+1237), izd. Dominikanska naklada Istina, Zagreb 2000. "uvod napisao A. Pavlović". Taj je uvod napisao švicarski dominikanac fr. Paul-Berhard Hodel iz Fribourga na francuskom, a preveo ga je na hrvatski fr. Anto Gavrić O. P.

Nadamo se da ovim dobronamjernim kritičkim primjedbama nećemo umanjiti vrijednost *Pariških rasprava* Tome Akvinskoga u prijevodu o. Augustina Pavlovića. Istina može samo koristiti stvari, a naškoditi - dakako - samo njezinu zagovorniku, prema poznatoj njemačkoj narodnoj poslovici: "Tko ide za petama istine, ona mu lako izbije zube."

Tomo Vereš

LJEPOTA OPLEMENJENA ROBIJOM

(Višnja Sever: "Tri zrcala", pjesme popraćene slikama u boji, Osijek, 2000. godine, str. 176)

Ako za ikoga, za pjesnikinju i slikaricu *Višnju Sever* sigurno vrijedi da su joj pjesnički i slikarski talenti oplemenjeni paklom njezine političke robije i svim onim što je pretrpjela nakon nje. To potvrđuje i ova njezina album-zbirka u kojoj je 15 lijepih slika stvorenih njenim velikim slikarskim talentom, i uz njih 120 pjesama, raspoređenih u 3 "zrcala", među kojima su i one koje je Višnja Sever stvorila kad je 5 godina pod tamničkim ključem provela u KPD Požega, gdje je u isto vrijeme robijala 4 godine i njezina majka *Zorka Sever,* poznata hrvatska slikarica i etnografkinja, dok je Višnjin otac, glazbenik *Josip Sever* svoje "političke grijehe" 4 godine okajavao u KPD Lepoglava, a njezin stric, rođeni brat njenoga oca, viši geometar *Stjepan Sever* je 2 godine bio na prisilnom radu na zagrebačkoj Kajzerici, gdje je s *dipl. ing. arh. Božidarom Božom Rašicom* udarao temelje zagrebačkom hipodromu. Podsjetimo li da je Višnja i na robiji u nedostatku prikladnoga pribora skriveno pisala pjesme komadićima tintenblaj olovke na krpicama svile (jer o posjedovanju papira nije bilo ni govora!), i još više podsjetimo li na to da je jedna njezina pjesma, pjesma *"Gorskom vuku"* (na 42. str. ove zbirke), puna osjećaja i mladenačke ljubavi prouzročila kalvariju cijele njezine obitelji, u nama se budi pitanje kako se Višnji uopće i dalo raditi sve to u prilikama koje su za sve drugo bile prikladnije, nego za stvaranje pjesama. Isto nam tako nemoguće i nestvarno izgleda to da je neke od tih svojih stihotvorbi, čak neke i od onih koje je pred svojim supatnicama, kad su ih izvodili na rad k rijeci Orljavi, vrbovom šibom po pijesku bilježila, uspjela iz zatvora iznijeti. No to je, valjda, Višnjina sudbina!...

To da je počelo njenom iskrenom mladenačkom ljubavi prema mladom hrvatskom domobranskom nadporučniku *Jurju Ugarkoviću-Juci,* koga je, valjda,

pod Velebitom u Gospiću, gdje je odrastao, u onako kršnoga i stasitoga Vila Velebita odnjegovala. Sudbina koju je kao simbol navijestio vijenac rascvaloga gloga, koji je ljepšom od zbiljske učinio glavu mlade ljepotice, 20-godišnje Višnje na zarukama s Jucom na Veliku subotu u Popovači 1943. godine. U pjesmi *"Glog"*, kojom počima ovu svoju zbirku, odnosno njezino prvo Zrcalo, o tom svom zaručničkom vijencu Višnja pjeva:

"A latice gloga
kao kaplje krvi
vjetar strašni nosi.
Samo oštro trnje
šuti i prkosi."

Zaručili su se mladi Hrvat iz Gospića i Hrvatica iz Popovače u mahnitom vihoru rata, u kom

"Što će biti sutra:
tajna je skrivena",

pa budućnost ni najdalekovidniji nisu mogli predvidjeti. Višnjinu budućnost, koju je ovjenčao i trnovito ovjekovječio *zaručnički glog,* kojim se procvalim, usprkos njegovim bodljama, Višnja okitila i o kom je i pjesmu *"Glog"* na sâm dan svojih zaruka stvorila. Sve što se Višnji Sever događalo, cijeli slijed njezinoga života od 1943. do 1946. godine, i osobito od 1946. do 1951., i od 1951. do 1998. godine, i još točnije do dana današnjega, sve se to dade protumačiti onim rascvjetalim glogovim vijencem na njezinim zarukama kao sudbinskim simbolom.

Evo činjenica koje to potvrđuju.

Dana 1. studenoga 1945. godine je 25 hrvatskih domobranskih časnika potaknuto nadporučnikom Jucom Ugarkovićem pobjeglo iz partizanskoga zatvora u Lepoglavi. Povod je bio u tom što je Juci i još nekima od njih prijetilo ponovno suđenje i vjerojatna osuda na smrt. Bježali su preko Ivanščice, a trojica od njih, sva tri iz Like: nadporučnici *Juraj Ugarković-Juco i Marijan Čulumović,* te poručnik *Ivica Pavičić,* svi pripadnici IV. gorskog zdruga, zaustavili su se u blizini Popovače, na području koje im je bilo poznato iz ratnog vremena, i prikrivali se do uskrsnih dana idućega proljeća. Zahvaljujući doušništvu jednoga k njima ubačenoga, koji je navodno također bio hrvatski vojnik, i to "ustaša", jer je na njemu bila ustaška odora, sva su trojica, inače odvažnih hrvatskih ratnika, parabelumom jednoga od njih bila pokošena. Bilo je to u staroj kući Mihelčića u šumi Ribnjači kraj Popovače, a datum je tog masakra bio 27. travnja 1946. godine, *i bio je blagdan Velike subote!* Juco, Marijan i Ivica su se udubili u igranje šaha kad je "ustaša" uzeo parabelum jednoga od njih i krenuo iz kuće, tobož da izvidi da li je vani sigurno. Brzo se vratio u kuću i parabelom ih u času svu trojicu ubio. Jucu je smrtno pogodio u srce i u glavu i krvlju natopio mali novčanik u njegovom lijevom gornjem džepu, u kom je bila i mala Višnjina fotografija, koju mu je Višnja poklonila s posvetom *"momu dragom Medeku!"* Ubojica je odmah doveo i miliciju, koja je sve što je našla kod ubijenih odnijela u bivšu Općinu, u kojoj je 1946. godine bio partizanski Narodno-oslobodilački odbor. Osim spomenute fotografije, kod Juce su našli i jednu njemu posvećenu Višnjinu pjesmu (to je pjesma *"Gorskom vuku"* na 42. str. ove zbirke) i mali medaljon Majke Božje, koji mu je za škapular Višnjina seka *Ružica* prije kraja rata bila prikopčala za kapu. Taj NOO je poslužio i kao privremeni zatvor u Popovači i u njega su hitno

bili zatvoreni i svi Severovi, Višnja s roditeljima u jednu sobu, a Višnjina sestra Ružica odvojeno od njih u drugoj sobi, budući da milicija koja ih je zatvorila nije znala da je i Ružica iz iste obitelji. To je dobro došlo Ružici, jer su milicajci na stol u sobi u kojoj je ona bila zatvorena donijeli ono što su našli kod ubijenih, i među inim i onaj Jucin medaljončić i okrvavljenu sliku Ružičine sestre Višnje. To je Ružica prikrila i pod čarapom prokrijumčarila kući kad su je kao nedužnu pustili iz zatvora. Pomoćni radnik kod Severovih i njegov dječak određeni su za ukopnike ubijenih. Lukavost ukopnika odigrala je spasonosnu ulogu za budućnost tijela ubijenih hrvatskih časnika. Oni su Jucu, Marijana i Ivicu pokopali u zajedničku jamu, bez ikakve grobne oznake. No ta je oznaka postojala, ali je bila prikrivena i nije bila posebno uočljiva. Dječak je, naime, na grob časnikâ posadio grab, koji je izrastao u veliko stablo, čiji su korijeni prigrlili pokopane i zaštitili ih da ih gorski potok nije raznio.

Ljubavna pjesma s Višnjinom posvetom Juci bila je dovoljan razlog da se Višnju Sever i njezine roditelje u Popovači optuži da su neprijatelji naroda, koji nisu samo znali za hrvatske časnike i za njihov bijeg iz partizanskoga zatvora u Lepoglavi, nego da su ih kao opasne Križare u šumi Ribnjači hranili i na razne načine pomagali, pripremajući ih za njihov daljnji bijeg. Iz iskustva u takvim događajima u Gospiću nakon Drugog svjetskog rata znam da je navedeni razlog bio sasvim dovoljan rezon i za najteže sudske kazne!...

I počelo je mrcvarenje po partizanskim zatvorima Višnje, njenih roditelja i njezine 4 godine od nje mlađe sestre Ružice, koju su, međutim, nakon mučenja dugog mjesec dana u istražnom zatvoru u Bjelovaru, pustili, jer da nije bila kod kuće u Popovači dok se sve to događalo s ubijenim hrvatskim časnicima u Ribnjači kod Popovače. Iz NOO u Popovači su ih brzo prebacili u zatvor u Kutini, pa nakon kratkoga vremena u istražni zatvor u Bjelovaru i odatle u vojni zatvor u Zagrebu na Novoj Vesi. O tom zatvoru na Novoj Vesi u pjesmi *"Nova Ves"* u ovoj zbirci Višnja Sever pjeva:

"Kamene stube.
Crna željezna vrata.
Jeza nas hvata.
Vlaga nas guši."

To je ambijent zatvora, koji se i danas može zateći na Novoj Vesi, na broju 18. Još su željezne rešetke na prozorima njegovih ćelija, i kamene stube po kojima su kolone vezanih bodljikavom žicom gonjene nakon Drugog svj. rata, i ona željezna vrata, s kojih su tek uklonili one tipične zatvorske rupice na njima, kroz koje se bez otvaranja moglo vidjeti tko je iza njih. U takvom ambijentu Višnja Sever i njezini roditelji su 1946. godine čekali suđenje. A to je suđenje Višnja u pjesmi *"Suđenje"* u ovoj zbirci oslikala stihovima:

"Cvrkut ptica
zamro je u mraku.
Smrt lebdi
u zgusnutom zraku."

To je suđenje *Višnji Sever*, kojoj su bile tek 23 godine, donijelo drastičnu presudu: *"Na smrt strijeljanjem!"* Višnjina mati je bila osuđena na robiju s prisilnim radom u trajanju od 7 godina, a njen otac na robiju s prisilnim radom u trajanju 5 godina. Dakle, zbog mladenačke ljubavi smrtna kazna i ukupno 12 godina robije. Uz to, Severovi su bili

kažnjeni i konfiskacijom sve svoje imovine, pa je tako vrlo ugledna hrvatska i katolička obitelj Sever bila razvlaštena od svega što je imala. Smrtna kazna, robija dvoma ljudima s prisilnim radom u trajanju ukupno 12 godina i oduzimanje pošteno stečene imovine - tako su sudili oni koji za sebe tvrde da su i danas i da su uvijek bili antifašisti.

I tako je 23-godišnja Višnja Sever zbog ljubavi bila osuđena na smrt. Zar je tako grješno i krivično bilo voljeti mladog hrvatskoga časnika koji je svoju mladost uložio u ljubav spram slobode i nezavisnosti svoje Hrvatske?! Toga je, valjda, strmoglavo postao odjednom svjestan i partizanski vojni sud u Zagrebu, kad je Višnji onako izbezumljeno i bez ikakvoga obrazloženja odjednom nakon što ju je osudio na smrt, smrtnu kaznu zamijenio kaznom zatvora s prisilnim radom u trajanju 13 godina. Također je Višnjinim roditeljima bila umanjena zatvorska kazna: majci sa 7 na 4 godine, a Višnjinom ocu s prvobitno dosuđenih 5 na 4 godine prisilnoga rada. Višnja je, međutim, odrobijala 5 godina, od 1946. do 1951. godine. Rekoh 5 godina, čemu bi se Višnja Sever grohotom nasmijala, *jer sve što karakterizira neslobodnoga čovjeka to je u bitnom "resilo" i dalje i nju, koja je sve do 1990. godine zajedno s Hrvatskom robijala!* Profesorica povijesti umjetnosti i povijesti s akademskim stupnjem magistra znanosti uzgajala je i prodavala cvijeće, da bi mogla opstati!...

Odredište njezine robije i robije njezine majke bio je KPD Požega, a njezinoga oca zatvor za muškarce u KPD Lepoglava. Na odsluženje zatvorske kazne putovali su vlakom, o čemu u pjesmi *"Vlak"* u ovoj zbirci Višnja pjeva:

"Sjedim uz prozor šuteći.
Na mene se oslanja mama.
Otac u drugom vlaku,
a seka u pustoši sama.

Odmiču zelena polja.
Gnijezda su ostala pusta.
Drakonska vrši se volja.
Zanijemila naša su usta.

Višnja je pjesme počela pisati još u svomu djetinjstvu. Prvu pjesmu *"Krijesnice"* napisala je u svojoj devetoj godini, i objavila ju je u razgovoru koji je s njom vodio *Enver Mehmedagić* i kao intervju pod naslovom *"Krijesnice"* objavio u listu *don Ante Bakovića "Narod"* 1995. godine.

God. 1951. nakon robije se počela intenzivnije baviti pjesništvom, i to najprije pišući dijalektalno (kajkavski). Te je pjesme nakon više od 40 godina objavila u zbirci *"Stiha zahaja sunce v Popovače"*.

Iste 1951. god., kad je izišla s robije, na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upisala je povijest umjetnosti i povijest, što je diplomirala na istom fakultetu 1960. godine. Obranivši temu *"Barokne orgulje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj"* nakon zgotovljenoga dodiplomskoga studija magistrirala je 1965. godine, no usprkos tomu, nije mogla do redovnoga radnoga odnosa. Mogla je raditi kao izvanjski suradnik Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu, ali bez radnoga odnosa i bez ikakvoga novčanoga honoriranja. Nju će i *sudbina hrvatske kriptopjesnikinje* pratiti dok tu sudbinu nakon višegodišnje političke robije bude određivala politička kriminalizacija njezine mladenačke ljubavi!...

Godine 1958. se udala za *ing. Pavla Siglhubera*, s kojim je lijepo živjela tek prvih 5 godina. God. 1963. je njenoga muža zadesio moždani udar i kao vrlo težak bolesnik je zahvaljujući njenoj njezi

živio do 1968. godine a otada je Višnja udovica. Nakon vrlo teških i mučnih 5 godina!

Zbirka *"Tri zrcala"* je šesta po redu pjesnička zbirka Višnje Sever, koja je javnosti predstavila i zbirke: *"Utvare"* (1984. god.), *"Zaostale kaplje"* (1984. god.), *"Stiha zahaja sunce v Popovače"* (1993. god.), *"Vrijeme je stalo"* (1995. god.) i skupna zbirka *"Hrvatske žene u okovima"* (1997. god.). Dodamo li tomu i ovu, kako na početku ovoga pisanja rekoh album-zbirku *"Tri zrcala"*, onda nam se, htjeli, ili ne htjeli, nameće pomisao da ova naša politička mučenica i pjesnikinja nije ni radila drugo, nego stvarala pjesme!

Ova po redu šesta pjesnička zbirka Višnje Sever sastoji se od 3 "Zrcala". To su:

I. *"Glog 1943.-1946."*, II. *"S onu stranu zida 1946.-1951."* i III. *"Nagovještaj čistoga zraka 1951.-1998."*

U prvom Zrcalu je 25 pjesama, a bivstveno su određene nadahnućem ljubavi prema tragičnom mladom hrvatskom časniku, koji je - da ponovimo riječi *mr. Svevlada Slamniga* iz njegova pogovora ovoj zbirci, *"svojom žrtvom bio paradigma cijele žrtvovane Hrvatske."*

U II. Zrcalu Severičine zbirke *"S onu stranu zida 1946.-1951."*, pjesnikinja kroz 42 pjesme malo dužega daha brazdi po svom zatočeničkom životu. Ona opisuje ono što se najistinskije i najpotpunije može iskazati stihovima u njenoj pjesmi u ovom "Zrcalu" pod naslovom *"I godine teku"*, za koje *mr. Svevlad Slamnig* tvrdi u pogovoru da su *"ključ za ozračje i za poruke cijelog ovog drugoga ciklusa"*.

Evo tih stihova:

"Godinama ista lica,
isti žišci, ljuske graha.
Čekala se je sloboda -
no bez suza i bez straha.

I sve što se tamo radi
bilo je bez prava smisla,
da bi srce bilo prazno,
da bi duša naša svisla."

A u III. "Zrcalu" pod naslovom *"Nagovještaj čistoga zraka 1951.-1998."* 53 su pjesme. Pjesnikinja je izišla iz svoga višegodišnjega sužanjstva i osjeća nagovještaj čistog zraka. Ali o tom *"čistom zraku"*, što pjesnikinja koristi kao sinonim za pojam slobode, bi se, dakako, dalo govoriti, jer autorici ove zbirke nije pruženo što bi kao hrvatska politička mučenica, i kao čovjek uopće, zaslužila. Dobar broj pjesama u ovom zaključnom ciklusu u ovoj zbirci snažno izražava domoljublje, što osobito vrijedi za pjesmu *"Rat"*, koju je Višnja Sever napisala u početku Domovinskoga rata, 1990. godine.

"Ima nade!
Bog je dade.
On je snaga!
Nećemo
sa svoga praga!

- kliče ovom pjesmom Višnja Sever puna vjere da će pravda pobijediti i da će Bog Hrvatskoj pomoći da se dočepa slobode!...

Naslijedivši raskošan slikarski talent svoje majke *Zorke*, Višnja Sever je počela i slikati 1974. godine. Otada je izlagala na više samostalnih i skupnih izložbi, koje su najvećim dijelom bile humanitarne. Od tih izložbi Višnja posebno i rekao bih s ponosom ističe: dvije u Zagrebu 1992. god. na kojima je više od 100 eksponata bilo rasprodano, pa dvije velike izložbe u Osijeku, pa izložbu u Kolanu na otoku Pagu, na kojoj je Kolanu poklonila četiri slike, čime je potakla utemeljenje *Galerije slika u Kolanu*. Izlagala je i u svojoj Popovači, u Rijeci, Senju i u Novom Vinodolskom, a gradu Pagu je poklonila 60 vrijednih knjiga, kojima je obogatila Gradsku knjižnicu.

Pjesnik *Boris Palčić Caskin* iz Novalje u svojoj knjizi razgovora s istaknutijim pojedincima objavljuje i svoj razgovor s Višnjom Sever.

7. prosinca 2000. godine, nakon što je u Osijeku predstavila ovu svoju zbirku, u rodnom mjestu Popovači održana je uspjela *Večer poezije slikarice i pjesnikinje Višnje Sever*, u organizaciji Odbora za kulturu Općine Popovača, pod pokroviteljstvom Poglavarstva Općine i načelnika, gospodina *Dane Nikšića*.

Cijeli svoj život Višnja Sever je propatila zbog Hrvatske. Najprije u KPD Požegi, a potom kao *"osamljenik na malom otoku svojih riječi izgubljenih u nepreglednom oceanu života - slijepoga za samotne, gluhoga za tihe i beskrajno udaljenoga za zaboravljene"*, reče *dr. Bogdan Mesinger* u vrlo iscrpnom predgovoru ovoj zbirci Višnje Sever.

Danas je mr. Višnja Sever članica 5-eročlanoga Uredničkog odbora *"Političkog zatvorenika"*, glasila Hrvatskog društva političkih zatvorenika u Zagrebu.

Na koncu, o onom što je između Višnje i Juce bilo sudbinsko i da je u njihove odnose doista sudbina uplela svoje prste na specifičan i vrlo uvjerljiv način govori i zaručnički prsten koji je Juco poklonio Višnji na zarukama na Veliku subotu 1943. godine. Na njemu je pisalo *"Juco Višnji"*, a Višnja ga je u strahu od partizana nakon rata sakrila, da ni sama desetljećima za njega nije znala, ni gdje je, ni što je s njim. I tek na dan ekshumiranja Juce i njegovih časničkih prijatelja Višnja ga je pukim slučajem našla. U jednom zamotuljku je bio skriven u ormaru, a Višnja ga je nekoliko dana potom odnijela zlataru da na njemu ugravira i 30. rujna 1997., dan kad je njezin Juco pokopan.

Na vrlo svečanom pokopu u katoličkom groblju u Popovači nakon dirljive *"Pjesme Juci, Marijanu i Ivici"* Višnjine sestre *Ružice Plešnik*, jedna gospođa je ganutljivo čitala Višnjinu pjesmu u časovima pokopa Juce vrlo aktuelnu. Pjesma je na 64. stranici ove zbirke, evo njezinih stihova:

Zaborav

Na obzorju naših vidika
gase se sjećanja stara.
Za slikom nestaje slika
pepeo samo se stvara.

Zapretane pod njim tinjaju žere -
zaostala srca, vjerna i čista.
Iz knjige života listove dere
Vrijeme,
samo je ljubav ostala ista.

Nikola Bićanić

ŽEĐA DUŠA MOJA ZA BOGOM JAKIM, ŽIVIM

(Jozefina Glasnović Duhovna razmišljanja i molitve, II. prošireno izdanje, Zagreb, 2000.)

Jozefina Glasnović je naoko sasvim obična žena, majka brojne obitelji, domaćica, supruga... Za krug vjernika koji je poznaju, gospođa Glasnović je vjernica snažne vjere, kršćanska aktivistica, propovjednica ljubavi Raspetoga, moliteljica, spisateljica... Ona je članica Ekumenskog pokreta Božanskog

milosrđa, dakle sljedbenica svete Faustine Kowalske. Želeli bi smo upozoriti na spisateljski rad ove neobične i po mnogo čemu posebne žene. Radi se o II. izdanju njezine zbirke molitava i duhovnih razmišljanja.

Gospođa Glasnović je mistički uronjena u tajne naše vjere. Njezin doživljaj našega Gospodina i Spasitelja i Njegove presvete Majke dubok je, predan i iskren. Najčešće upotrebljavana riječ u knjizi koju predstavljamo je ljubav s malim i velikim početnim slovom, te riječ molitva. U današnje vrijeme kada su mnogi vjernici izgubili naviku molitve, ili molitvi pristupaju na površan, verbalan, a ne dubok spiritualan način, molitve koje piše gospođa Glasnović djeluju neobično, kao da ih je pisala duboko pobožna časna sestra klarisa, ili neki redovnik kontemplativac. Doista božanski vjetar puše ondje gdje se najmanje nadamo i ova je vjernica dokaz toga.

Na početku svoje zbirke, autorica upozorava kako treba moliti:

"Molitva ne smije biti iz koristoljublja nego iz ljubavi. Isus nam usliŠava molitvu po svome milosrđu a ne zato što smo to zaslužili. Ne trebamo samo očekivati da nam Bog daje, nego i mi sebe darujmo i prihvaćajmo križeve.

Molitva mora biti prožeta srcem; dok molimo, ne mislimo da ćemo mi što učiniti nego Bog Stvoritelj i Otkupitelj naš po svome milosrđu.

Na kraju zahvaljivati Isusu - kada te usliša i kada te ne usliša. I kada moliš srcem i sve Njemu prepuštaš i ne usliša te, znači da nije bila Božja volja ili nije vrijeme, nije došao čas. (..) Treba moliti da molitva bude savršena i čista. Kad čovjek iskrena srca zavapi Bogu da ga usliša, kad prima iskrena srca Tijelo Kristovo u svoje srce, nema toga što Gospodin neće uslišati. "

U uvodnoj pjesmi "Ako hoćeš da Krist u tebi prebiva, trebaš:" gospođa Glasnović kaže:

Moliti, moliti, moliti!
Ljubiti, ljubiti, ljubiti!
Zahvaljivati, praštati i blagosljivljati!
Ustrajati na putu prema vječnosti.
Pouzdavati se u Božje milosrđe -
pouzdavati se,
a ne poigravati!

Na trenutke, pjevanje gospođe Glasnović podsjeća na stil pisanja svete Brigite Švedske. To je potpuno predavanje Kristu, te ritam pomalo opor, težak, slojevit. Riječi se slažu poput stepenica i zahtijevaju da se čitatelj zaustavlja na svakoj stepenici, odmori i razmisli o teološkom značenju pojmova i sintagmi. S druge strane, to je autoričin osoban iskaz, suglasnost da s nama, svojim čitateljima, podijeli sve svoje radosti i tuge, svoje strahove i svoja pregnuća, a prije svega predavanje cijelog svoga bića u ruke Božje. Na momente nam se čini da autorica polazi od poznatog Kristovog upozorenja: "Blago siromašnima duhom, jer njihovo je Kraljevstvo Nebesko!"

Molitva u strahu i tjeskobi

Isuse, Bože moj, ne razumijem ništa, osjećam se jako tjeskobna. Gospodine, želim da mi pomogneš, da me prosvijetliš, ojačaš i okrijepiš. Tebi predajem sve, moj Gospodine. U tvoje Presvete Rane stavljam sve: cjelokupnu situaciju, cijelu zajednicu, da nas tvoja Presveta Krv opere i sve rane izliječi. Osposobi nas, Gospodine, da u svakom trenutku vršimo tvoju svetu volju. Molim te, dragi moj Bože, i mili moj Gospodine, daj da samo u tvojoj Istini živimo i budemo spremni na sve; ako treba i život dati, ali da se ti, Gospodine, proslaviš. Vodi, Gospodine,

vodi nas putem Istine, putem žrtve i odricanja, putem svoje ljubavi. Ja te molim, Gospodine, otkloni od nas svaki strah i nerazumijevanje. Učini da svaki trenutak tebi posvetimo u duhu poniznosti, mudrosti, razboritosti, ljubavi i poslušnosti. (...)

U našoj suvremenoj književnosti kršćanskog nadahnuća, zbirka Jozefine Glasnović "Žeđa duša moja za Bogom, jakim, živim" ugodno je iznenađenje. Premda autorici nije na prvome mjestu bilo estetsko impostiranje stihova, odnosno "duhovnih razmišljanja", uspjela je zadovoljiti i taj zahtjev. Preporučili bismo u sljedećem izdanju korekciju rasporeda pjesama. Svaka pjesma neka ima svoju zasebnu stranicu, premda to povećava obujam knjige, budući da se radi o 190 književnih priloga. Ovako se molitve vežu jedna na drugu, što knjigu čini natrpanom i nepreglednom. Kao što na izložbi slika jedna slika ne smije "gurati" drugu, tako je i s pjesmama. To vrijedi i za likovne priloge u knjizi. Umjesto reprodukcija nama dragih slika svetih lica, bilo bi korisnije da se književni prilozi obogate umjetničkim crtežima prilagođenim upravo za ovo djelo.

Gospođa Jozefina Glasnović živi u zagrebačkom naselju Dubrava. Preporučam njezinu zanimljivu i nadasve iskrenu knjigu. Svatko tko želi duboko i predano moliti u ovoj će knjizi naći pregršt prekrasnih molitava i duhovnih razmišljanja, te obilje inspirativnih sadržaja za vlastita pregnuća.

Đuro Vidmarović

MI I ONI - SIGURAN IDENTITET PREDPOSTAVKA SUSRETANJA

(Tomo Vukšić: "Mi i oni - Siguran identitet predpostavka susretanja", Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 2000., Biblioteka "Radovi", Knjiga 2., str. 342, 24cm.)

Izdavač knjige je Vrhbosanska katolička teologija u Sarajevu, Biblioteka "Radovi", uz recenziju dr. Benedikta Vujice i dr. Jure Zečevića. Vujica ističe, da ova knjiga "na povijestan i teološki način govori o odnosima Srba i Hrvata, o odnosu, dakle, dvaju nacionalnih kolektivnih identiteta, i o odnosu između pravoslavaca i katolika, o odnosu, dakle, dvaju kršćanskih kolektivnih identiteta". Zečević navodi, da se u knjizi "znanstvenom i analitičkom metodom obrađuje među ostalim i vrlo osjetljivo područje međukonfesionalnih i međureligijskih odnosa". Knjiga ne želi biti samo zatvoren prostor prošlosti, već se zauzima za otvorenost i dijalog, za izgradnju slobodnih identiteta i međusobnog povjerenja katolika i pravoslavaca, što nema alternative. Uzajamno povjerenje i istina, a ne strah, predpostavka je istinskog susretanja i zajedništva!

Autor knjige dr. Tomo Vukšić, hrvatski katolički teolog iz Bosne i Hercegovine, pisac više stručnih radova i knjiga, profesor je na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu i na Teološkim institutima u Mostaru i Dubrovniku. Vršio je i vrši različite službe u mjesnoj Crkvi. Vukšić je rimski đak. U Rimu je na Orijentalnom institutu magistrirao teologiju 1984. godine, a potom 1986. na sveučilištu Urbanijani crkveno pravo. Nakon toga je tajnik biskupije u Mostaru do 1988. Doktorirao je teologiju na Orijentalnom institutu u Rimu 1991. godine. Radnja mu je objavljena u Rimu na talijanskom, a 1994. tiskana je u Mostaru u hrvatskom prijevodu: "Međusobni odnosi katolika i pravoslavaca u

Bosni i Hercegovini (1878.-1903.)". Stoga i nije čudo, što se u svojim radovima bavi dijaloškim i ekumenskim pitanjima, odnosno što se i u ovoj knjizi bavi i ekumenizmom i dijalogom na domaćoj, ali i općecrkvenoj i svjetskoj razini!

Na početku knjige nalazimo riječ mostarsko-duvanjskog biskupa mons.dr. Ratka Perića pod naslovom "Dobrohotnom čitatelju", gdje ističe kako ova knjiga nije nastala u dahu, "nego u stalnoj vrevi života, u promatranju i proživljavanju često krvave stvarnosti, u predavanjima i konferencijama, uglavnom u vrijeme ovoga rata i poraća. Ovo je raspon od desetak godina studija povijesnoga i teološkoga. Kad bismo išli u nekim koncentričnim krugovima, onda bismo najprije vidjeli opisanu ekumensku svijest i djelatnost u sarajevskoj bogosloviji - u bogoslovima i profesorima - u kojoj i sam autor djeluje, zatim u sarajevskoj ili vrhbosanskoj nadbiskupiji, u kojoj je prvi nadbiskup, Josip Stadler, bio protagonist tadašnjega ekumenskog gibanja, i konačno u cijeloj Bosni i Hercegovini u kojoj sučelice stoje hrvatsko katoličtvo i srpsko pravoslavlje. Katolički je autor osobito preokupiran temom povijesnoga kontinuiteta hrvatskoga katoličkog nestajanja u BiH. Umirali smo stoljećima, selili se i prevjeravali, ali kao da nam se u posljednjem desetljeću, i od drugih pa i od nas samih, udara zadnji ekser u oproštajni lijes". Ove ozbiljne riječi pastira Crkve nalaze svoje opravdanje u samom sadržaju knjige, posebice u onom prvom, konkretnom i povijesnom!

Autor u Predgovoru tumači, kako ova knjiga zapravo sadrži četrnaest njegovih objavljenih radova s povijesnim, teološkim i ekumenskim sadržajem, što je uvijek uredno naznačeno u bilješci na početku teksta (uglavnom razni zbornici, Napredak, Hrvatski narodni kalendar, Crkva u svijetu i dr.).

I. Povratak povjerenja. Knjiga se otvara člankom o potrebi izgradnje povjerenja među katolicima i pravoslavcima. To je zapravo dopunjeni tekst predavanja koje je autor održao u pravoslavnoj sabornoj crkvi u Trebinju 27. studenoga 1999., na poziv vladike Grogorija, na simpoziju koji je priredila Pravoslavna Crkva u povodu osam vjekova (780 godina) eparhije zahumsko- - hercegovačke. **II. Katoličko i hrvatsko stradanje u Bosni i Hercegovini**, analizira dugi proces hrvatskoga i katoličkoga nestajanja na tom području, što opisuju tri članka: Kontinuitet katoličkog i hrvatskog umiranja u Bosni i Hercegovini od predturskog razdoblja, preko Otomanskog Carstva do razdoblja Austrougarske i dviju Jugoslavija. Svakako je zanimljivo ono manje poznato, prvo, predturskо razdoblje, odnosno nestajanje katoličanstva istočno od Drine, pravoslavizacija Crne Gore (Duklje) koju su Nemanjići pripojili Srbiji i prelazak pravoslavlja preko Drine s Turcima, odnosno obnovom Pećke patrijaršije 1557.godine. Sve do okupacije Turaka nema u Bosni pravoslavnih manastira ni eparhija, a i ona uvijek spominjana "dabarska" koju je osnovao još sv. Sava imala je svoje sjedište izvan Bosne, u Dabru s istočne strane Drine, te će tek kasnije biti premješteno u nekad katolički samostan Rmanj u zapadnoj Bosni, pa se otada ova eparhija počinje nazivati "dabrobosanska". Zanimljivo je spomenuti i mišljenje nekih uvaženih povjesničara,da je u Bosni i Hercegovini sredinom XV. stoljeća živjelo oko 750 000 ili 87,2 % katolika od sveukupnog stanovništva, 80 000 ili 9,3 % bosanskih kršćana (krstjana Crkve Bosanske) i oko 30 000 ili 3,4 %

pravoslavaca. Tada počinje turska okupacija Bosne i Hercegovine, iseljavanje i progoni katolika, nedostatak redovite crkvene uprave, doseljavanje muslimana i pravoslavaca, prelasci katolika na islam i pravoslavlje, stanje za katolike jednako katastrofi. Kraj turske okupacije dogodio se 1878. godine, tj. nakon punih 415 godina. Katolička katastrofa iznosi 70 % u brojkama. Od nekadašnjih 87 % katolika u Bosni i Hercegovini prije dolaska Turaka, 1879. godine katolika je bilo svega 18 % ili 209.391; pravoslavaca 42 % ili 496.485 i muslimana 38 % ili 448.613, jer su se mnogi odselili prema Turskoj i istoku. Austro-ugarsko razdoblje trajalo je do 1918. godine, te ipak spada u razdoblje kulturnog i vjerskog buđenja. U popisu stanovništva 1910. godine nalazimo da je u BiH bilo 434.061 ili 22,8 % katolika, 825.918 ili 43,4 % pravoslavaca, 612.137 ili 32,2 % muslimana i 26.428 ili 1,3 % ostalih. U razdoblju dviju Jugoslavija stradanje hrvatskih katolika u BiH se nastavlja, pa imamo 1948. godine u BiH 614.123 ili 23,9 % katolika, 1953.g. 23 %, 1961.g. 21,7 %, 1971.g. 20,6 %, 1981.g. 18,4 % i 1991.g. 752.068 ili 17,3 %. Stradanja hrvatskih katolika u Bosni i Hercegovini u ratu 1991.-1995. godine pokazuju ogromnu štetu na kulturnoj baštini, ali i ubijanje i protjerivanje starosjedilačkog katoličkog življa sa stoljetnih ognjišta, te je broj Hrvata i katolika u BiH spao ispod 10 % od ukupnog stanovništva. Osim kratkog austro-ugarskog razdoblja, već kroz 500 godina u tijeku je neprekinuti proces umiranja Katoličke Crkve i hrvatskog naroda u BiH. Ta nekoć katolička i hrvatska zemlja sve je više prelazila u trajno vlasništvo pravoslavaca i muslimana. Tu je i treći članak: Katolici i pravoslavni u Bosni i Hercegovini, te alternative koje se danas nameću katolicima. Hrvati su doduše "konstitutivni i jedan od triju ravnopravnih naroda" u BiH, ali samo na papiru. Srpski narod ima svoju državu u BiH ili svoj entitet, bošnjački ili muslimanski majorizacijom svoj, a Hrvati imaju dekrete predstavnika međunarodne zajednice, kojima im se ruši svako izborno i demokratsko pravo, guše kulturne i ekonomske institucije, te im se nameću za predstavnike u institucije Federacije BiH i institucije na razini države BiH osobe koje uopće nisu izabrane od hrvatskog naroda na slobodnim i demokratskim izborima. Tako se institucije pretvaraju u neprihvatljive i neregularne za veliku većinu hrvatskoga naroda. Vladu i ministarstva predstavljaju ljudi koji nisu na izborima dobili glasove od hrvatskoga naroda, te se sve rješava "kompenzacijom" ili dekretima predstavnika međunarodne zajednice. Izbornim inženjeringom čini se nasilje nad demokracijom i vrše nemoralni postupci "izuzećem od odgovornosti" bilo koga za postupke predstavnika međunarodne zajednice. Izlaz, alternativa i budućnost trebali bi biti u dijalogu, poštivanju i ravnopravnosti s ostalima. **III. Josip Stadler i jedinstvo Crkve.** Donosi tri članka koji proučavaju ta ista pitanja na primjeru nekadašnjih nastojanja sarajevskog nadbiskupa Josipa Stadlera, njegova časopisa "Balkan" i kruga ljudi oko nadbiskupa Stadlera. Potom slijedi teološki, drugi dio knjige, koji je također podijeljen u tri cjeline: **IV. Pogled na ekumenizam Ivana Pavla II.** Ova prva teološka cjelina sadrži dva teksta koji se bave nastojanjima pape Ivana Pavla II. da se nadiđu barem neke podjele i nesporazum te prikaz cjelovitog nauka o ekumenizmu u Katekizmu Katoličke Crkve. Tu je u prvom planu Papina ekumenska poruka u Sarajevu i tamošnji susret s pravoslavcima, Židovima i

muslimanima. **V.** U ovom je poglavlju druga teološka cjelina, koja obuhvaća neka teološka pitanja kršćanskoga istoka kao što su: Duh Sveti u istočnoj kršćanskoj tradiciji, eshatološke koncepcije u pravoslavlju i protestantizmu, te sv. Ivan Damaščanski i pitanje spoznaje Boga u istočnoj kršćanskoj tradiciji. **VI. Bogoštovno zajedničarenje,** odnosno Communicatio in Sacris u novom Crkvenom zakoniku, zadnji je, pravni i teološki članak, o mogućnostima bogoštovnoga zajedničarenja između katolika i pravoslavaca. Potom slijede Kazalo imena i Sadržaj.

U svojoj teološkoj dimenziji ova je knjiga pregledna, jasna, sadržajna i poučna, a u svojim konkretnim povijesnim pokazateljima potresna! Ljudi kompleksa, pomodarstva i neodgovornosti obično vole govoriti samo o budućnosti, jer ih tu njihova mašta i pusta tlapnja ni na što ne obvezuje! No, bez poznavanja prošlosti i povijesti, ne može se razumjeti sadašnji trenutak Crkve i naroda, ni imati jasna perspektiva i koncepcija za budućnost! Zato, istinu treba znati, treba joj pogledati u oči, s njome se suočiti, pa se tek onda može putovima dijaloga i razgovora tražiti bolja budućnost i perspektiva, ali u međusobnom poštivanju, bez ponižavanja i unaprijed smišljenih diskvalifikacija. Samo siguran i neupitan identitet i vjerski i kulturni i nacionalni - predpostavka je plodnog susretanja i suradnje! Vrijedi preporuka mostarskog biskupa Ratka Perića: "Dobrohotni čitatelju, katolički i pravoslavni, ovu zbirku radova možeš imati kao pouzdan vodič kroz gustiš naše domaće kršćanske povijesti i današnjosti, okoristiti se njome u svojoj sredini ne samo za ispit vlastite svijesti pred Bogom nego i za 'pročišćenje memorije' pred ljudima. To bi sigurno i autoru bio znak da uloženi trud nije bio uzalud." Hvala mu!

Stjepan Kožul

USPOREDBA RAZLIKE

(Dr. Petar Vučić, Židovstvo i hrvatstvo, Croatiaprojekt, Zagreb 2001.)

U pristupu iznimnoj knjizi dra Petra Vučića "Židovstvo i hrvatstvo" treba poći od spoznaje Maxa Horkheimera, kako je svaka spoznaja o identitetu neodvojiva od spoznaje o različitosti. Nije pritom zanemariva ni Heideggerova misao da Usporedba postavlja Različito u Jednako, kako bi učinila razliku vidljivom.

Odavde, mislim, može početi govor o Vučićevoj knjizi, koja, štoviše, ruši predrasude, kako je naslovljen osvrt književnika Tome Podruga u zagrebačkom Vjesniku. Rad je vrlo slojevit, jer integralno, dakle cjelovito i obuhvatno zahvaća hrvatsko i židovsko nacionalno biće, donoseći pritom njihovu ontološku utemeljenost. Makar je pisano objektivno i znanstveno, dokumentirano, djelo ipak nadilazi činjenice i ujezgruje se u samu bit etičke i etničke zadanosti. I, prema Heideggeru, svijet nije zbir poznatih i nepoznatih stvari. Svijet je uvijek ono nepredmetno. Ludwig Wittgenstein još je precizniji: "Smisao svijeta mora ležati izvan svijeta!" Dr. Vučić u svojoj knjizi, uz ono predmetno, činjenice, izrekao je i ono nepredmetno, riječju - sudbinu kao metafizičku zadanost po kojoj neki narod ima svoju specifičnu razliku.

A. Chouraqui, autor poznate knjige "Židovska misao", izrijekom tvrdi da Izrael ima vječnost zapečaćenu u samoj svojoj naravi, jer ga obasjava *transhistorijski bljesak*. Suvremeni mislioci

koji promišljaju povijest s obzorja filozofije povijesti (F. Fukuyama, A. Kojève počam od Hegela) drže da svaka povijest mora imati *transhistorijski standard*. U ozračju toga transhistorijskog standarda treba gledati *sličnosti* i *razlike* između hrvatske i židovske povijesti.

Židovska povijest isključivo je teokratska, navlastito starozavjetna u kojoj Bog, Jahve, govori ocima po prorocima. Mojsije, kao prorok "kojemu nema ravna", najbliži je Jahvin sugovornik. Stoga bismo mogli reći da je židovski identitet *transcendentni identitet*. U njemu ima dosta i mitologije, kako primjećuje dr. Vučić. Ta se mitologija ne može povijesno nadvladati, "jer je rad pasivne ideje metafizičke matrice židovstva". Ta je matrica politički pasivna, ali je tvoračka u religiji i umjetnosti. Hrvatska povijesna matrica utemeljena je u tlo, državu, povijesna prava, nacionalne ideje, dok su židovske nadnacionalne i internacionalne. Teokratski refleks, međutim, obasjava i hrvatsku povijest. Dovoljno je samo prisjetiti se oproštajnog pisma grofa P. Zrinskog ženi Katarini, ili potresnog pisma Mile Budaka ženi Ivki iz zatvora. Branitelji Hrvatske u ovome Domovinskom ratu polazili su na bojišnicu s krunicom oko vrata i molitvom na usnama "Bože, čuvaj Hrvatsku!" U tom ozračju treba promatrati i velebne pjesni patra Perice "Do nebesa nek se ori" i Rajska Djevo, Kraljice Hrvata". Kako se dvije povijesti umnogome susreću, Hrvati stoga ne mogu biti *antisemiti*, što potvrđuju slučajevi dra J. Franka i publicista Moskovića. Zajednička im je i žeđ za pravdom, pa je stoga razumljivo zašto se dr. Frank stavlja na čelo Hrvatske čiste stranke prava. Ako je bilo stranputica, a bilo je, onda to nije bila volja Hrvata, nego njihovih trenutnih gospodara. Taj ograničeni suverenitet, nažalost, proteže se hrvatskom poviješću još od 1102. pa sve do naših dana. Mnogi, zavidni što su Hrvati naposljetku ostvarili svoju neovisnost, žele ih svrstati u Zapadni Balkan u kojem bi oni ponovno izgubili suverenitet i načeli svoj identitet. Zapadni Balkan bio bi za Hrvate *imaginarni identitet*, ili bolje, prazan identitet kakav je bio za bivše socijalističke Jugoslavije, kada je Hrvatska kao politički subjekt sišla sa svjetske pozornice. Stoga, s obzorja filozofije povijesti treba reći da se akcidencijama ne može uspostaviti supstancija. A povijesnost je, dakle sloboda, pun *supstancijalitet*. Samo povijesnost omogućuje istinsku demokraciju, a samo *ozbiljna umnost*, kako je Hegel nazvao povijest, omogućuje punu povijesnost. Ta usporedba razlike opet postavlja Različito u Jednako. Po dijaspori također ta dva naroda komuniciraju pateći pritom za Domovinom. Znamenita je i potresna "Prognanikova pjesan", poznatija kao Psalam 137 (136), u kojoj se izriče nostalgija za Sionom, tj. Jeruzalemom. Prognanici u sužanjstvu nariču:

"Na obali rijeka babilonskih
sjeđasmo i plakasmo
sponinjući se Siona...
Neka se osuši desnica moja,
Jeruzaleme, ako tebe zaboravim..."

Ali, nakon što je obnovljena država Izrael 1948. malo se Židova vratilo u zavičaj. Time je pozdrav "Dogodine u Jeruzalemu" izgubio na snazi. Nakon uspostave samostalne hrvatske države 1990. malo se Hrvata vratilo u krilo Domovine. A među onima koji se vratiše, mnogi ostadoše razočarani te ponovno odjezdiše. Mislim da je to najbolje izrazio Boris Maruna pjesmom, a potom i

zbirkom "Lakše te je bilo voljeti iz daljine". Ovdje se *nostalgija* javlja kao identitet. Dok Domovina postoji kao mogućnost, ona je izvor nadahnuća i čežnje; ostvarena mogućnost iščezava u okrutnoj stvarnosti.

Hrvati su narod prostora, tla, povijesne tradicije, kako zapaža dr. Vučić, dok su Židovi objedinjeni Svetim Pismom utemeljenim na Zakonu. Njihova je Domovina stoga prijenosna, štono reče Keller. Kada sam dru Vučiću rekao da Hrvati traže krunu hrvatskih kraljeva, a Židovi Kovčeg zavjetni, odgovorio je: "Da, Hrvati su državotvorni narod i traže uporište u državotvornosti, a Židovi u religiji!" Stoga će teologija u Židova biti tako snažna za razliku od filozofije i politike. Stari Grci postat će temelj svjetskoga mudroslovlja, ali će u teologiji biti skromni intuitivci, koji tek slute da postoji Apsolut. Međutim, ono što maksimalno približuje hrvatski i židovski puk, opet usporedbom razlike, jest komunikacija u sudbini. Sudbina bi, prema Vučiću, bila metafizična, ali ipak utkana u nacionalnu bit. Već rekosmo, da je židovska povijest teokratska, ali da se refleksi toga ozračja slute i u hrvatskoj povijesti. Sudbina nadilazi pojedinačnu i nacionalnu bit, ali utemeljuje svako biće u općoj sudbi svijeta. Ono, međutim, što bitno razlikuje Hrvate i Židove jest *mitotvorstvo*. Dok su Židovi skloni mitotvorstvu, Hrvati su na tom planu veoma oskudni. Najjači refleks mitotvorstva danas se osjeća u SAD, gdje prevladava židovska misao mesijanstva. Trebalo bi, barem zagradno, reći da su, po našoj prosudbi, SAD iživjele svoj zenit i da se polako naginju prema sutonu. Mitovi tako gasnu, a ostaje stvarnost sa svojim strogim zakonitostima. Kako bježe od stvarnosti, Židovima preostaje transcendentni identitet, što već rekosmo. Možda je u tome razlika između historije i *metahistorije*. Ali, suvremena stvarnost zahtijeva da se povijest pretvori u povijesnost, što bi bio vrhunac liberalne demokracije.

Židovi se utječu Jahvi, očekuju Mesiju da ih spasi, hrle k Pilatu da presudi Isusu, ali i Hrvati traže ogrtač Transcendencije i naprosto traže kome se pokloniti. Vode tuđe ratove, kako reče Krleža, i izmišljaju Hrvatsku za kojom bi mogli tugovati. Makar Hegel, kao jedan od najvećih umova u povijesti, židovskom narodu pridaje visoku misaonost, koja dovodi do apsolutne samosvijesti, što potvrđuju i mnogi nobelovci, ipak se javljaju određene frustracije pretočene u izabranost i opće mesijanstvo. Opreznom oku dra Vučića ništa nije izmaklo, jer, kako rekosmo, on židovsko biće zahvaća obuhvatno i temeljito. Slijedi ga kroz vrijeme i nevrijeme, iskušava njegovu sudbu tokom stoljeća. Budući da se dr. Vučić bavi i filozofijom povijesti, nastojao je i u taj kontekst postaviti Davidovu djecu. A filozofija povijesti od G. Vica pa preko Hegela do Berdjajeva, Toynbeea i Marcusea tvrdi da svjetska povijest mora biti *umna*. Um vlada svijetom. Duh, koji se manifestira kroz um, mora dovesti čovjeka do istine i slobode, jer je samo duh slobodan. Židovi kao narod knjige, kulta i kulture, nedvojbeno su posvuda ostvarivali umnost. Samosvijest je bila njihov vodič kroz neprohode nevremena. Dr. Vučić ističe da su i Hrvati narod knjige i kulture. Nedvojbeno, ali domet koji su ostvarili Židovi *Biblijom*, nisu niti mogu ostvariti, jer je Biblija najcjelovitija knjiga koja je dosad napisana. Ona promišlja čovjeka cjelovito i fragmentarno. Biblija je teologija protkana poezijom. Vizionarna

i praktična. Svevremena. Umna i nadvremena, što sve, očito, nedostaje Hrvatima. Hrvatska, barem zemljopisno, dio je Balkana, a Balkan poriče svaku umnost, jer agresivni narodi stalno ugrožavaju slobodu drugih. Slobode, međutim, nema ako svi nisu slobodni, jer ona je za sve.

Jednom od bitnih odrednica židovskoga bića Vučić drži 40-godišnje lutanje pustinjom. Tada se zbilo više bitnih momenata za povijest Abrahamovih potomaka. Odustali su od povijesnosti. Dok ih je Mojsije vodio u slobodu, u Obećanu zemlju, oni su mrmljali: "Što nas vucaraš ovom pustarom. Zar nismo mogli ostati uz pune lonce misirske?" Dakle, odustajanje od slobode zbog punih lonaca! I gore. Posumnjao je i sâm Mojsije i tako umro prije nego što je stigao u Obećanu zemlju. Stručnjaci za hrvatsko iseljeništvo uvjeravali su me kako je bilo slučajeva da Hrvati prijeđu Južnu Ameriku s obala jednoga oceana na obale drugoga, kroz neprohode kuda još nije kročila ljudska noga. Umjesto da ostanu u svojoj lijepoj Domovini i ondje se bore za pun identitet i suverenitet, oni se upuštaju u strana bespuća. Nazvao sam to potragom za identitetom. I gore. U povijesnost svoga puka posumnjao je i sâm Otac Domovine - Ante Starčević. Kad je pao u krevet, posjetili su ga njegovi pravaši. Upitao je: "Vidite li onu čašu vode na stolu? Kada bi bio uvjet da ja ispijem tu čašu, e da bi Hrvatska postala samostalnom i slobodnom, ja je ne bih popio!" Povijesna zgoda kada židovstvo i hrvatstvo najintenzivnije komuniciraju u metafizičkoj sudbi ili *metahistoriji*. Još će se u nečemu te dvije sudbe ispreplesti. To je *mistika*. Kada su izgubili svoju neovisnost, i kada je njihov identitet bio najjače ugrožen, Židovi su tonuli u mistiku, u tajni nauk nazvan *kabala*. Tako je bivalo i s Hrvatima. Od Marulove "Molitve suprotiva Turkom", hrvatska književnost događa se "u sjeni Transcendencije". A književnost je, zna se, refleks povijesti. Od Kosova polja kod Knina na kojem je pala Zvonimirova glava, pa preko Grobničkog, Krbavskog, Gackog i Bleiburškog polja, hrvatskom poviješću odjekuje lelek, riječju - molitva za pomoć. Ni u jednom narodu na jugu Europe nije bio tako snažno razvijen *spiritizam* kao u Hrvata. Spiritizmom se bavi i pjesnik P. Preradović, pa publicist Hinko Hinković, i toliki drugi, a spiritizmu posvećuju određenu pažnju teolog dr. Stjepan Bakšić i kršćanski filozof dr. V. Keilbach.

U židovske poroke dr. Vučić ubraja obožavanje *zlatnog teleta*, tj. čežnju za bogatstvom. Razmišljajući o bespućima toga puka, dođoh do spoznaje: narod koji je ostao bez Domovine, morao je imati uporište u nečemu. Zlatno tele ispriječilo se kao jedini izbor, ili opća metafora za opstanak. Židovska je Domovina, kako smo čuli, prenosiva. I hrvatska je. Sjetite se Domjanićeve pjesni "U rudniku", Nikolićeve elegije "Pismo mojoj Hrvatskoj iz tuđine", ili izjave Borisa Marune: "Ja nikada nisam sam, jer je moja Hrvatska vazda sa mnom". Metafizičnost se dakle proteže kroz obje povijesti, samo što u Židova ona prerasta u *mitotvorstvo*, koje mitologiju pretvara u ontologiju. Ta mitologija toliko je svjetotvorna da postaje ontologijom. Ona biva bićevita, jer tvori nove subjekte, nova bića. Kako je židovski svjetonazor protkan teologijom, usudio bih se reći, da mitologija formira i ontoteologiju, jer Jahve biva nezaobilazna nazočnost, riječju - Esencija i Transcendencija. Budući da Židovi sebe drže metafizičkom žrtvom, dr. Vučić se s pravom pita, koliko je metafizički Židov ujedno i metafizički čovjek. Je li Obećana

zemlja stvarnost ili mogućnost? Naprosto, metafizički nemir!?

Kako su Židovi rasuti diljem svijeta, Vučićeva knjiga mogla bi se držati kratkom rekapitulacijom svjetske povijesti. Jesu li SAD metafora za svjetsku dominaciju i mesijanstvo, jer je Amerika, kako reče T. Sunić, jače judaizirana nego ijedna druga zemlja? Sve su to nedovršene priče, štono reče autor iznimne knjige "Židovstvo i hrvatstvo", i tako se kraj povijesti odvija u beskraj. Međutim, obuhvatnim osmišljajem dr. Vučić pohvatao je sva obzorja i tako utemeljio sva buduća polazišta. Analitičko-sintetičkim diskursom dr. Petar Vučić afirmirao je vertikalni i horizontalni identitet dvaju naroda, razbio predrasude i odškrinuo vrata povijesnoj istini. Kako i najduži put počinje prvim korakom, dr. Vučić nije samo zakoračio, nego utro stazu kojom će se dospjeti do povijesnog pravorijeka o odnosima dvaju naroda. Kao i Hrvatska, i Izrael danas iskušava svoju povijesnost. Nepovijesnost nadire sa svih strana. Obje zemlje odolijevaju umnošću. Bivaju tako bedemom povijesnoga uma, koji puku povijest pretvara u povijesnost. Metafizička pustinja biva tako ugodnim zavičajem koji integralno ispunja čovjeka. Mogli bismo reći da je kraj otvorio beskraj. I dosegnuo Čovjeka. U kategorijama ovoga zemaljskog vremena, dalje i ne bismo!

Ivan Pandžić

VLASIĆKA ANTOLOGIJA

Za blagdan sv. Vlaha 2001. dubrovačka je Matica hrvatska izdala antologiju *Sveti Vlaho dubrovački parac u hrvatskoj književnosti*. Sastavili su je i uredili Dunja Fališevac, autorica teksta o sv. Vlahu u starijoj hrvatskoj književnosti, Luko Paljetak, pisac predgovora, i Miljenko Foretić, koji je napisao bilješke o piscima.

Antologija nije u cijelosti književna, ako se taj pridjev ne shvati u širem smislu. Začetak joj je izbor tekstova u tematskom broju *Sveti Vlaho poglaviti dubrovački obranitelj* časopisa *Dubrovnik* (1994, str. 5). Popunjena je mnogim pjesmama, napose iz novijeg doba, prigodnim crkvenim pjesmama, ulomcima propovijedi i tradicionalnog trodnevlja uoči svečeva blagdana, kolendama, legendama i pučkim pričama, odlomcima kulturnopovijesnih i pravnih tekstova, novinskim i memoarskim zapiscima te opisima blagdanskih svečanosti, feste sv. Vlaha. Ilustrirana je fotografijama kipova sv. Vlaha (bilješke Igora Fiskovića) i reprezentativnih slikarskih djela.

Tekstovi su iz pera glasovitih i minornih književnika, ali i publicista i folklorista, botaničara i zemljopisaca, povjesničara i filologa, liječnika i svećenika, glazbenika i slikara.

Ova bilješka ne teži književnom ni ikakvom drugom vrednovanju antologije. Ma, neka bude dopušteno njezinu piscu da sažme svoj dojam nakon čitanja.

Štovanje sv. Vlaha tisućljetna je dubrovačka tradicija, sastavnica lokalnog identiteta, religijskog uvjerenja, osobnih osjećaja. Dubrovnik znaju nazvati i Gradom svetog Vlaha. Blagdanske pak svečanosti na glasu su u zavičaju i u domovini, prate štovanje sveca migracijskim putovima Dubrovčana, a najposlije nije ih mimoišla ni komercijaliziranost modernog doba.

Antologija nas na svoj način vodi kroz dubrovačku prošlost, sve tamo od stihova iz XI. stoljeća. Iz njezinih se stranica pomalja bitno, poput gospodarske, napose pomorske protege, u stvarnosti prirodnih katastrofa, poglavito potreskih, i vanjskih prijetnja imovini, kulturnoj baštini i opstanku, a odakle su se one nadvijale i kakvi su im bili nositelji znao je već autor gradskog natpisa od prije više četiri stoljeća kao što su to osjetili suvremeni pjesnici za srpsko-crnogorskog napadaja i opsade u hrvatskom Ratu za nezavisnost na početku 1990-ih. I nadasve se raskriva stara i jaka svijest o slobodi i samostalnosti.

Kao što svjedoči, još iz doba mletačkog suvereniteta, dubrovački Statut kada 1272. propisuje kako tuđinac - da bi postao knezom - priseže da će čuvati stare običaje i zakone te prima "stijeg svetog Vlaha biskupa i mučenika". Poslije će se vješta i svjesna pera dičiti veličinom svojega grada, isticati ga među drugima i moliti nebeskog Parca da ga brani i očuva, ili kako je to sažeo Mavro Vetranović: "I vas puk ostavi u ovoj slobodi i državi."

Biskup i mučenik jest svetac, zagovornik, iscjelitelj, gradski i državni obranitelj, naposljetku Knez, kao što je Dubrovnik grad, kraj, uljuđena zajednica, međa, naposljetku Država.

Ta Republika također zna - kako na svoj način to kazuje i antologija - kome politički i civilizacijski pripada, ta "kraljica Dalmatinskoga Kraljevstva", kakva je narodnosno ta Dubrava što govori i pjeva na jeziku našem, slovinskom i hrvatskom.

Vanjske blagdanske svečanosti od starine slijevaju u jedno Grad i kraj, njegujući svijest, jačajući samopouzdanje, čuvajući, potičući i oplemenjujući u trojstvu državne, crkvene i pučke dimenzije, što će u moderno doba pridonijeti širem povezivanju, kako je to uočio suvremeni njihov kroničar.

Kao što je ova antologija povezala pisce, ne samo Dubrovčane.

Ona nije samo prigodan dar svetom Vlahu, dubrovački gotovo nesklonjivom svetom Vlasi, i Dubrovniku. Ona je beletristika i dokument, ona je crkvena i svjetovna, ona je povijesna i suvremena, ona je dubrovačka i hrvatska.

T. M.

IVAN ARALICA: SVETIŠNI BLUD

Znanje d.d., Zagreb, 2000.

Hrvatski književnik Ivan Aralica u jednom je razgovoru za *Slobodnu Dalmaciju* (5. veljače o. g.) na pitanje: "Jeste li možda u aktualnim političkim zbivanjima pronašli inspiraciju za ovaj roman?", a mislilo se tu na djelo *Svetišni blud*, odgovorio ovako: "Odgovor je potvrdan. Ali potvrdan biste odgovor na takvo pitanje dobili i kad biste mi ga postavili nakon izlaska iz tiska svake moje knjige. Sve su one nastajale u analogijskom srazu s duhovnim okruženjem vremena kad su pisane. Ja tako pišem, ja zbog toga pišem i ja drukčije nikad neću pisati. Ali, kada biste od mene tražili da između pojedinih dijelova teksta ili romana u cjelini, i manifestacija stvarnosti koje su igrale ulogu poticaja uspostavim analogijske mostove, ja to ne bih ni pokušao učiniti. I jer to ne bih znao i jer to držim suvišnim ako bih i znao. Strah da priča ne nestane zajedno sa stvarnošću koja ju je potakla, bio je razlog da je smjestim u najdavniju davninu. Tamo će, ako će, živjeti i kad njene analogije sa stvarnošću atrofiraju. Zato bih čitaocu preporučio da te analogije, ako mu se same ne nametnu, ne traži. Neka čita priču samu!"

Naveo sam malo opsežniji odlomak

iz razgovora s Aralicom jer se u tom odlomku nalazi i moje polazište za prikazivanje ove najnovije Araličine zanimljive i osebujne knjige, tj. *Svetišnoga bluda*. Naime, posebno se slažem s Araličinim zaključkom u kojemu traži od čitatelja "neka čita knjigu samu". Nikakve moguće analogije sa stvarnošću ili otkrivanje onoga poznatoga "što je pisac htio reći" ne će pridonijeti tzv. estetskoj vrijednosti djela. Uostalom, u doživljaju umjetničkog djela teško možemo i naći mjesta za istodobno raščlanjivanje i usporedbe. Doživljaj i racionalno ne idu zajedno. Ako, dakle, i jest točno da su aktualna politička zbivanja potakla Aralicu da napiše ovu knjigu, njezina će vrijednost biti uvijek u području estetskoga doživljaja, pa i za onoga čitatelja koji je po svemu posve izvan aktualnih političkih zbivanja, pa i ako o njima ništa ne zna.

U tom svjetlu poći ću od "same priče", tj. od Araličina pripovijedanja. Aralica je uzoran pripovjedač, epska protežnost njegovih djela, pa tako i ovoga, nedvojbeno je u vrhovima hrvatske proze. *Svetišni blud* i jest ustrojen kao pripovijest glavnoga junaka, Elijaba, kojega je na jednom bareljefu otkrio arheolog dvije tisuće godina nakon zbivanja o kojima Elijab priča. Elijab, odnosno njegov lik na iskopini, govori arheologu svoju životnu sudbinu. Naoko je to fantastični okvir, ali možemo ga pojmiti i kao sposobnost stručnjaka arheologa da na iskopinama rekonstruira prošlost. Ta je prošlost smještena u neki primorski grad i njegovu okolicu u očito predkršćansko doba, a vezana je uz život glavnoga junaka Elijaba, za kojega neki kritičari tvrde da je sam pisac, tj. Aralica. Unutar toga okvira, odnosno Elijabove priče arheologu, događaju se razne zgode i nezgode oko božanstva Mojlu, lika isklesana u osamljenu kamenu na jednoj njivi. Veliki mag Kodolahar uvjeri žitelje da treba sagraditi u gradu hram i u taj hram prenijeti Mojlua. Hram je izgrađen i postaje po Kodolaharovoj zamisli svetište bludilište, očito Araličina aluzija na središte političke moći uopće. Elijab će se s vremenom pobuniti protiv svetišta bludilišta i zbog toga će izgubiti život nakon rafiniranih spletki velikoga maga. Ukratko, borac za pravdu i ljudskost poražen je, zlo konačno pobjeđuje.

Dakako, ovo što sam iznio, samo je gruba okosnica, neka vrst fabule ovoga djela. Držim kako je bitno istaknuti da je ta "priča iz davnine", kako su je neki slikovito nazvali, uistinu priča iz davnine i po svom pripovjedačkom ustroju. Dubravko Jelčić u svom prikazu ove knjige spominje i vezu između Araličina *Svetišnog bluda* i *Priča iz davnine* Ivane Brlić Mažuranić. No, Jelčić tu svezu vidi u tome što se i *Svetišni blud,* kao i *Priče iz davnine,* "može čitati kao metafora, kao neka priča iz davnine, namijenjena odraslima i kao zabava i kao pouka, i to upravo moralna pouka, baš kao što su *Priče iz davnine* naše slavne i svima znane poetese bile namijenjene zabavi i pouci, i to također moralnoj pouci, mladim čitateljima." Ja bih ovim Jelčićevim umjesnim i točnim zapažanjima dodao kako Araličin *Svetišni blud* doživljavam i stilski kao neku svezu s pripovijedanjem Ivane Brlić Mažuranić u *Pričama iz davnine*. Jasno, ne kao oponašanje nego kao sposobnost pisca da nas snagom svoje epike uspješno prenese u neki fiktivni svijet kao što to čini i Ivana Brlić Mažuranić. Aralica kao da je sjeo s nama na nekom sijelu u prostoriji gdje pucketa vatra s ognjišta, pripovijeda nam, a mi napetih izraza očekujemo što će se dogoditi. U tom majstorskom pripovijedanju

doživljavam istinskoga Aralicu bez obzira na sve analogije s ovom ili onom stvarnošću. On će s jednoga donekle svečanoga epskog iskaza, kakav dolikuje legendama i zbivanjima iz davne prošlosti, bez ikakvih izraznih zapinjanja prijeći na govor svakidašnjice, običan, nekonvencionalan, često i slobodan. To isprepletanje onoga pomalo svečanog "bilo jednom" s kolokvijalnim govorom ulice svakako je stilska značajka i tu vidim djelotvornu svezu Aralice i Ivane Brlić Mažuranić ako tu svezu shvatimo kao izraznu odrednicu. Aralica takvim načinom pripovijedanja postiže učinak životnosti i, rekao bih, neku vrstu ironijskoga odnošaja prema osobama i zbivanjima o kojima pripovijeda. U *Svetišnom bludu* nalazimo niz pučkih uzrečica, narodskih mudrosti, prigodnih izreka, zgodnih izraznih digresija. Sve to Araličinu pripovijedanju daje neku značajku izravnosti - pripovijeda se o zbivanjima od prije dvije tisuće godina, a čini se kao da se sve događa u naše doba. Ja ovdje ne mislim na sadržajne ili moralne usporedbe ili analogije, nego na Araličin izraz koji često spontano zazvuči kao da pripada baš ovom današnjem trenutku. Zato sam i spomenuo da Aralica "postiže učinak životnosti i neku vrst ironijskoga odnošaja prema osobama i zbivanjima o kojima pripovijeda". Možda bi bilo točnije reći kako je Ivan Aralica u ovom donekle neobičnom djelu prikriveno podsmješljiv pripovjedač. Koliko god govorio o ozbiljnim, sudbinskim stvarima, o tragičnim zbivanjima i, konačno, o pobjedi zla i pokvarenosti, on ne može odoljeti a da i najtragičnije događaje ne prikaže s nekim osobitim humorom, katkad crnim, katkad i vulgarnim, ali takvim da se stječe dojam kako pisac sve promatra *sub specie aeternitatis*, s gledišta vječnosti. I inače u ovom djelu pronalazim niz osebujno humorističnih detalja, što možda kritika nije dostatno uočila, ili nije uočila uopće. Budućeg čitatelja upozorio bih, recimo, na izrazito humoristični prikaz sjednica neke vrsti gradskog vijeća, gdje predsjednik iza pulta govornice ima priređenu vrčinu (dakako, lijepo izrađenu!) u koju mokri kad mu je potreba, da ne bi morao napuštati sabornicu za vrijeme sjednice. Kako mi ne možemo isključiti svoje spoznaje, ili se isključiti iz vremena u kojemu živimo, sigurno će nam se nametnuti usporedba s današnjim Hrvatskim saborom i problemom nedostatka kvoruma. Nema nikakve dvojbe kako tu Aralica nije mogao odoljeti, a da se slikovito ne naruga natezanjima oko saborskoga kvoruma. Ili da spomenem onaj antologijski humorni detalj s čovjekom-pljuvačnicom. Naime, pljuvačka velikoga maga Kodolahara ima magičnu moć da stvara vatru kad padne na zemlju. Dakako, to je trik da se može manipulirati pukom, koji u tu moć magove pljuvačke vjeruje. Zato uz velikoga maga ide čovjek s poluskloplјenim rukama i u te ruke pljuje veliki mag da ne bi morao pljunuti na zemlju. Čovjek-pljuvačnica razmazuje tada tu pljuvačku po tijelu, a poslije se, kad se razmaz osuši, pere u moru da poništi moć magove pljuvačke. Ovo je svakako bizaran pa i gadljiv humor, ali je on u sklopu djela vrlo funkcionalan kao slika manipulacije ljudima i spremnosti čovjeka da se pred moćnima ponizi do zadnjih granica. Zbog detaljâ kao što je predsjednikova vrčina u sabornici, kao što je čovjek-pljuvačnica i čitavog niza drugih izleta u poseban humor, nametnuo mi se dojam da se i sam pisac zabavljao pišući ovo djelo iako je opća nakana, "poruka djela" vrlo ozbiljna i općeljudska.

Da, općeljudska. Nema dvojbe da

Aralici nije bila nakana samosvršno prikazati nam neko davno doba načiniti puki literarno-povijesni izlet. Premalo je tu stvarnih povijesnih elemenata da bi nam se uvjerljivo dočaralo neko davno doba. Doduše, ja sam se u početku ovoga prikaza pozvao na Araličinu preporuku da se *Svetišni blud* čita kao "priča sama". No, kad zaklopimo ovu knjigu nakon čitanja, mora nam se u raščlambi, dakle u promatranju koje je racionalno i logično, a ne doživljajno ili intuitivno, nametnuti pitanje zašto je Aralica napisao ovu knjigu. On sam u spomenutom razgovoru u *Slobodnoj Dalmaciji* odgovara da su mu inspiracija bila aktualna politička zbivanja. Da je to točno, vidi se i po tome što u *Svetišnom bludu* nedostaju slike svakidašnjega života po kakvima bismo ovo djelo mogli nazvati romanom a ne pripovijetkom. Premalo je stvarnih životnih podataka, a sve je usredotočeno na odnošaje vlasti i puka, na slike ljudskih naravi i strasti iako su i te naravi i te strasti dane u vrlo konkretnim i potanko razrađenim pojedinostima. Jelčić je u svom prikazu rekao da je *Svetišni blud* "sumorna i gorka priča o ljudima". Dodao bih da je ova Araličina priča i sumorna i humorna i gorka i politična.

Svetišni blud najporaznija je slika politike i manipuliranja ljudima pomoću politike. Ta je slika mračna i lišena bilo kakve svijetle perspektive. Aralica je želio "pokazati kako politika nužno rađa zavišću, mržnjama, podvalama, iza kojih se, na kraju, krije gola želja za novcem...", kako kaže kritičar Ivan J. Bošković. U spomenutom razgovoru Aralica kaže: "Ako podilaziš ljudskom egoizmu na neodmjeren način, što znači ako ga hraniš lažnim obećanjima i potičeš zavišću, rezultat će, kad se obećanja ne ispune, a laž se razgoliti, uvijek biti apatija, dezorijentacija, gubitak nade i krah svih vrijednosti. To je analogijska spona priče u *Svetišnom bludu* i vremena u kojem živimo." I konačno će Aralica reći da u *Svetišnom bludu* nije vidio izlaza, ali je i dodao: "Kad ga ni u životu ne bih vidio, ne bih se bavio ovim čime se bavim." Tim piščevim znakovitim riječima podupro bih svoje mišljenje da je *Svetišni blud* u biti duboko moralna knjiga, moralna ili ćudoredna u onom estetskom smislu po kojemu je u biti svaka umjetnost amoralna, ali i usprkos tome u našim raščlambama umjetničkoga djela ne možemo odustati od analogija i etičkih ocjena. Ako nam se nakon čitanja *Svetišnoga bluda* zgadila politika, ojačalo je u nama divljenje za Elijaba, Sinanova sina, koji je spremno dao svoj život za opće dobro i koji nam iz dubina prošlosti poručuje kako ipak ne može biti uzaludna borba temeljena na ljudskim vrijednostima. Ne može biti uzaludna čak ni onda kad je glavni junak konačno poražen. Njegov će lik ostati u bareljefu kao *memento*.

Julije Derossi

PROTIV ZABORAVA

Naco Zelić, *Protiv zaborava - Hrvatsko kulturno prosvjetno društvo »Matija Gubec« Tavankut (1946.-1996.)*, Zagreb, 2000. g., 335 str.

Tavankut, mjesto nedaleko od Subotice, poznat je kao srce bunjevštine u Bačkoj. Sačinjavaju ga njegovo uže područje - koje Tavankućani kolokvijalno zovu Centar (a to je Donji Tavankut) i na kojemu živi oko 3.000 stanovnika - te područje nekoliko okolnih naselja (Gornji Tavankut, Mirgeš /Ljutovo/) i brojnih skupina salaša ili ušorenih krajeva (Sebešić /Šebešić/, Skenderovo, Zlatni kraj, Vuković kraj, Crnković kraj, Lebović kraj, Skenderović šor, Bukvićevi salaši, Šabićevi salaši, Kobino selo, Mamužićev kraj, Mala Baja, Čikerija i dr.), što ga naseljava oko 3.500 stanovnika.

Tavankut je bio jako uporište Mačekove HSS. Rodom iz Tavankuta je mnogo subotičkih uglednika a neki od njih žive i rade u Hrvatskoj. Glasovit po gotovo isključivo hrvatskom sastavu stanovništva, vjerojatno je jedino mjesto između Dunava i Tise u kojemu su žitelji »pobunjevčili« nehrvatsko stanovništvo prije svega Mađare, Nijemce i Slovake, uslijed čega mnogi danas hrvatski stanovnici ovoga sela nose izvorno nehrvatska prezimena. Svoje su hrvatstvo Tavankućani izražavali na više načina. Jedan od njih je i rad u Hrvatskom kulturnom prosvjetnom društvu »Matija Gubec«. Svojom prvom knjigom »Protiv zaborava« s podnaslovom »Hrvatsko kulturno prosvjetno društvo 'Matija Gubec' Tavankut (1946.-1996.)«, koju su prošle godine izdale Hrvatska matica iseljenika i zagrebačka Udruga vojvođanskih i podunavskih Hrvata, autor Naco Zelić predstavlja kulturnim djelatnicima (ali i najširem krugu čitateljstva u Hrvatskoj) dio kulturne baštine toga autohtonog hrvatskog stanovništva izvan Hrvatske.

»Protiv zaborava« počinje *Predgovorom* Borisa Marune, ravnatelja Hrvatske matice iseljenika, koji u njemu čitateljstvu u Hrvatskoj predstavlja značenje kulturne djelatnosti Tavankućana, te *Uvodnom riječi* autora, u kojoj su, kroz osobnu prizmu doživljaja rada u Društvu, izneseni motivi pisanja knjige. U prvom poglavlju, naslovljenom *Pedeset godina Hrvatskog kulturnog prosvjetnog društva »Matija Gubec« u Tavankutu (1946.-1996.)*, autor je kratko opisao povijest ovoga društva. Entuzijazam u njegovu osnivanju Zelić stavlja u kontekst opće klime reafirmiranja, očuvanja i razvitka hrvatske svijesti kod lokalnog bunjevačkog stanovništva na sjeveru Bačke nakon II. svjetskog rata. Taj je okvir postanka Društva, međutim, ostao uvjetovan tadašnjim »dirigiranjem« sloboda. Nastojanjâ na gušenju hrvaštine među bačkim Bunjevcima krajem pedesetih godina nije bilo pošteđeno ni HKPD »Matija Gubec«, kojemu je 1956. atribut »hrvatski« brisan i naziv ekaviziran te je dobilo ime Kulturno umetničko društvo »Matija Gubec«. Unatoč svemu, Društvo je zadržalo hrvatski duh kroz cijelo svoje postojanje, od sredine šezdesetih godina postaje stalno nazočno u Hrvatskoj, ožujka 1991. a vraćen mu je prvotni naziv Hrvatsko kulturno prosvjetno društvo »Matija Gubec«. Nakon kraćeg općeg okvira postanka i razvitka Društva, njegova je povijest podrobnije prikazana kroz priču o svakom od ustrojbenih dijelova, koje čine ili su činili: *Dramska sekcija, Čitaonica, Šah i ping- -pong sekcija, Folklorno-muzička sekcija, Likovna kolonija* i *Tavankutski literarni kružok*. Poglavlje završava popisom priznanja i nagrada koje su dobivali Društvo i njegovi članovi te bibliografskim bilješkama.

Nacu Zelića za tavankutskog »Matiju Gupca« vezuju dvije spone: s jedne strane, on je autentičan svjedok i sudionik u njegovu radu u vrijeme dok je živio u Subotici, a s druge strane, riječ je o revnom sakupljaču svega objavljenog o djelovanju Društva. Kao rezultat njegova istrajna sakupljanja građe nastao je drugi dio knjige (*Izbor tekstova o društvu*) u kojem su predstavljeni odabrani ulomci iz obilne i raznovrsne građe o »Matiji Gupcu«. Zelić je tako iznio članke (ili

njihove dijelove) 29 autora, koji su o Tavankutu i Društvu pisali s različitih stajališta. Premda su to poglavito imena koja su većinom poznata lokalnoj subotičkoj kulturnoj javnosti, bez obzira pripadaju li starijoj (Bela Gabrić, Stipan Šabić), srednjoj (Olga Šram, Vojislav Sekelj) ili mladoj generaciji (Petar Vuković, Tomislav Žigmanov), valja dometnuti da su u knjizi nazočni i autori koji su rodom iz Bačke ali žive i rade u Hrvatskoj (Ante Sekulić, Ivo Škrabalo, Petar Šarčević - redatelj, Branko Ištvančić) zatim imena dobro znana javnosti u Hrvatskoj (dr. Ivan Ivančan, Jozo Vrkić, Miljenko Smoje i dr.), a nije zanemarena ni duhovna komponenta (vlč. Andrija Kopilović, vlč. Lazar Ivan Krmpotić).

Treći dio knjige nosi naslov *Stranice posvećene članicama likovne kolonije*. Riječ je o 18 naivnih umjetnica, poglavito »slamarki«, koje su slavu u rodnom kraju, Hrvatskoj, drugim dijelovima bivše Jugoslavije i inozemstvu, stekle radeći u tehnici slame. Pored kratkog životopisa svake od umjetnica, Zelić je donio i reprodukcije njihovih najboljih radova. Posebne dijelove knjige čine podroban *Popis izložbi i izlagača*, naime izložbi na kojima su sudjelovali članovi likovne sekcije Društva, potom kronološka *Bibliografija* brojnih članaka o »Matiji Gupcu« objavljenih u tisku, te popis *Kataloga i drugih publikacija* o Društvu, tiskanih u raznim prigodama. Hvalevrijedni dodaci knjizi su *Slikovni prikaz*, gdje je na preko 60 stranica fotografijama praćena povijest Društva, te vrlo korisno *Kazalo imena*, u kojemu su navedena sva osobna imena što se spominju u knjizi. Knjiga završava *Bilješkom o piscu*.

Nekoliko se značajki knjige ističe nakon njezina čitanja. Najprije naslov knjige, koji doista odgovara njezinu sadržaju. Ona je pisana da bi se od zaborava spasio trud mnogih ljudi koji su kraći ili dulji dio svog radnog i životnog vijeka posvetili »Matiji Gupcu«. Potom se čitatelja dojmi preciznost u navođenju brojnih činjenica, prije svega mnoštvo osobnih imena »malih« i »običnih« ljudi koji su dio svoga života utkali u život Društva. Kao posebnu kvalitetu valja navesti i kako je knjiga vrlo lijepo grafički uređena, zasluge čemu pripadaju Ivanu Balaževiću, koji ju je grafički uredio, zagrebačkoj ArTresor nakladi ali i luksuznom papiru na kojemu je knjiga tiskana. A navedene značajke ne bi mogle doći toliko do izražaja da knjiga nije pripremana iz iskrene ljubavi autora prema rodnome kraju.

Svaki se čovjek rado vraća i podsjeća na svoje mladenačke dane i početke svog djelatnog vijeka, jer nam oni, ma koliko kratki, nerijetko ostave trajne biljege do kraja života, prije svega kroz svojevrsni početak »utabavanja« budućeg osobnog puta i profesionalnog interesa, koji se nekada ne mijenjaju do kraja života. Mislimo da se u ovome može naći ishodište ljubavi, ljepote, preciznosti i istrajnosti što ih je Naco Zelić unio u stvaranjes svoje prve knjige »Protiv zaborava« u kojoj je opisao 50 godina organiziranog kulturnog djelovanja autohtonog hrvatskog stanovništva u Tavankutu.

Slaven Bačić

Vijesti

* * *

U "Kolu", br. 4/2001, piše *Lav Znidarčić* o faktografskim netočnostima u *Benigarovoj* knjizi o *Alojziju Stepincu*, spominjući potpuno netočan podatak o lepoglavskom pokolju članova "crnog bataljona", o čemu je "pisao očevidac *Radovan Grgec*".

* * *

Krapinski skup o haiku - poeziji, posvećen jednom od suutemeljitelja "Marulića", *Dubravku Ivančanu*, održan je 2. VI. 2001.

* * *

Fulvio Scaglione objavljuje u časopisu "Famiglia cristiana", br. 21/2001, osvrt na suđenje *Wojciechu Jaruzelskom* zbog gušenja u krvi štrajkova u Poljskoj 1970. godine.

* * *

Kod Herdera je izašla iz tiska knjiga "Maria - Religion, Kultur und Geschichte" *Jaroslava Pelikana*.

* * *

U "Notes et Documents", 59/2000, *Paul Valadier* piše o kulturi i globalizaciji ("Globalisation and Culture") s obzirom na razlike između "privatnog" i "javnog", dok se *Enrique Pérez Olivares* osvrće na knjigu "Las dimensiones de la persona" *Melenda Tomasa*(Palabra, Madrid 1999.).

* * *

Jean-Pierre Denis u "La Vie" od 19. V. 2001. piše o filozofskom susretu *Paula Ricoeura* i *Alaina Finkielkrauta* na radiju pod naslovom "Le pardon, luxe ou remède" (Oproštenje, luksuz ili lijek?).

* * *

"Vjesnik" od 22. V. 2001. izvješćuje o nagradama "Prix za radiodramu *Marulić*". Prvu je nagradu u Hvaru dobila drama *Hrvoja Ivankovića* "Lopudska sirotica" u režiji *Biserke Vučković*.

* * *

Anto Šarić u "Crkvi u svijetu", br. 1/2001, donosi prikaz knjige *Karla-Josefa Kuschela* "Jesus im Spiegel der Weltliteratur" (Isus u ogledalu svjetske književnosti).

* * *

1. VI. 2001. održan je sastanak predstavnika novina i elektroničkih medija na Kaptolu u Zagrebu pod predsjedanjem biskupâ *Košića, Devčića* i *Bozanića*. Istog dana izabran je dosadašnji direktor Katoličkog radija *Ilija Živković* na kapitulu u Rimu za generala TOR-a.

* * *

U izdanju "Studium Edizioni" u Rimu objavljeno je djelo *"Montini, Journet, Maritain:* une famille d'esprit" (Montini, Journet i Maritain - jedna duhovna obitelj). "Marulić" često piše o Maritainu, a najpotpuniju bibliografiju o njemu objavio je *Tomo Vereš*. On i *Radovan Grgec* članovi su Međunarodnog instituta "J. Maritain" i u tom su svojstu sudjelovali na simpoziju o Maritainu u Parizu 1980.

O njihovu nastupu pisao je i pariški dnevni tisak, pa je čudno da nije registriran ni u našem vjerskom tisku. Nije taj nastup čak ni prevoditelj Maritaina. Marko Kovačević, *koji o njemu često i* piše, ni riječju spomenuo u svom prikazu prijma Maritainove misli u Hrvatskoj, objavljenom u njegovoj nedavno izašloj vrijednoj knjizi "Antigonina krizantema".

* * *

U "Etudes", br. 5/2001, *Philippe Le Touzé* piše o "magiji stila" kod *Hugoa, Baudelairea* i *Racinea*, a *Jean Mambrino* o najnovijoj izvedbi drame "Otage" (Talac) *Paula Claudela.*

* * *

Herder Korrespondenz, br. 5/2001, donosi članak *Stefana Kiechlea* o prijelomnoj fazi razvitka Družbe Isusove "Die Jesuiten im Umbruch". Isusovaca ima danas u svijetu oko 21000, pa su još uvijek najbrojniji red.

* * *

Saverio Gaeta piše u časopisu "Famiglia cristiana", br. 20/2001, o stanju škola u Italiji u članku pod naslovom "La sfida della qualità" (Izazov kvalitete) a *Beppe del Colle* o rezultatima zadnjih talijanskih izbora u članku pod naslovom "Ha vinto Berlusconi" (Pobijedio Berlusni).

* * *

"Glas Koncila" od 27. V. 2001. objavljuje prikaz predstavljanja knjige *Joze Renića* "777 razloga zašto ne skrenuti ulijevo" i predstavljanja zadnje zbirke *Stjepana Svedrovića* "Utjeha" u HKD-u.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 25. V. 2001. donosi članak *Tina Kolumbića* o hrvatskom festivalu "Prix *Marulić*".

* * *

Mirko Tomasović otvorio je izložbu izdanja *Marulićevih* djela u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci 25 V. 2001.

* * *

Na tribini o stanju katoličkog tiska kod nas 23. V. 2001. u prostorijama KBF-a govorio je suradnik "Svjetske riječi" *Ivan Nuić* o članku *Mirka Filipovića* "Sva tuga katoličkog tiska" istaknuvši da su teme previše klerički usmjerene, tekstovi predugi, vijesti svedene uglavnom na putovanja i propovijedi crkvenih poglavara te na razna crkvena slavlja i manifestacije. Sličnu problematiku iznijeli su u MI-u *Vladimir Lončarević* ("Vrisak za katolički tisak") i *Zdravko Gavran.* "Marulić" je ipak, pokazao stanoviti odmak od tih "klišeja" u rubrici "Mišljenja i reagiranja" (npr. osvrti na intervju kard. *Kuharića* što ga je prošle godine dao *Živku Kustiću* (o/TD/KS-u).

* * *

U časopisu "Gloria" od 25. V. 2001. *René Lui* piše o ljubavnim aferama *Grahama Greenea.* I "Svršetak ljubavne priče" aluzija je na jednu od tih "afera".

* * *

U "Europskom domu" predstavljena je 1. VI. 2001. knjiga *Miroslava Kovača* "Udruga".

* * *

U "Vijencu" je 3. VI. 2001. znanstveni simpozij "Ekologija srca - ekologija prirode" otvorio *Mladen Karadole* molitvom.

* * *

"Večernji list" od 4. VI. 2001. donosi članak "Znano neznani Brajnović". Naime, reporter *Miguel Gil,* ubijen od gerilaca u Sierri Leone, dobio je "Premio Brajnović de periodismo" koju su prije njega dobili *Miguel Delibes, Violeta Chamorro, David Puttnam* i *Antonio Fontan.* Ta prestižna nagrada nosi ime po našem suradniku *Luki Brajnoviću,* bivšem uredniku "Hrvatske straže", kome smo nekrolog objavili u br. 2/2001 našeg časopisa. Taj sveučilišni profesor navarskog sveučilišta bio je prije rata jedan od najuglednijih katoličkih laika u Hrvatskoj. On je autor prvoga priručnika deontologije informiranja na španjolskom. Autor članka u "Večernjem listu" zgraža se kako Brajnovića "ni slovcem nisu spomenuli ni Hrvatski leksikon niti Hrvatski opći leksikon". Nažalost, nije on jedini kojemu je naša leksikografija ostala dužna. Mnogo jeronimskih književnika, publicista i pjesnika prešućuje, vjerojatno iz neznanja, i naš vjerski tisak.

* * *

U "Etudes", br. 6/2001, *Xavier Tillette* piše u članku *"Edith Stein"* o njezinu autobiografskom spisu "Život jedne židovske obitelji", objavljenom u Njemačkoj a zatim u francuskom prijevodu kod Cerfa. U istom broju *Michel Fédou* piše o spisu "Duša i uskrsnuće", odn. o dijalogu *Grgura Ninskog* i njegove sestre Makrine o toj temi, smatrajući taj dijalog svojevrsnom kršćanskom transpozicijom *Platonova* "Fedona".

* * *

U "Herder Korrespondenz, br. 6/2001, objavljen je članak *Josefa Plumbergera* o perspektivama Papina predstojećeg puta u Ukrajinu.

* * *

"Famiglia cristiana", br. 22/2001, donosi članak *Ide Molinari* "I ricchi? Uccidono il pianeta" ("Kako bogati ubijaju planet?". To da je prirodni rezultat toga što jedemo sve više mesa, pijemo sve više kave, trošimo sve više pilula i postajemo sve deblji). U istom broju objavljen je i članak o ratu u Makedoniji te članak o porastu broja katolika na svijetu. 1999. bilo ih je 1.033.129.000. Najveći je porast zabilježen u Africi.

* * *

"Časopis za suvremenu povijest", br. 1/2001, donosi nekrolog *Mladenu Švaba* iz pera *Stjepana Matkovića* i *Zlatka Matijevića*, prikaz posljednje jeronimske knjige *Ivana Damiša* iz pera *Marka Babića*, prikaz "Hrvatske vanjske politike 1939-1942" *Tomislava Jonjića* iz pera *Ante Birina,* "Supilovsku bilješku" *Trpimira Macana*, članak *Suzane Leček* "Usmena povijest ili etnologija?", članak *Zdenka Radelića* "Vodstvo ustaškog pokreta i križari 1945-1948" te članak *Zorana Kantolića* "Djelovanje Anketne komisije 1945. u Zagrebu", u kojemu je spomenut i dopis te komisije Matici hrvatskoj, Društvu sv. Jeronima, HAZU, Rektoratu Sveučilišta itd. Komisija je počela s radom 6. VI. 1945. i djelovala je do 15. V. 1946. Spisi se nalaze u Arhivu u kutijama 685 do 689.

* * *

"Notes et Documents" od rujna do prosinca 2000., donose nekrolog *Valeriju Volpiniju*, članak u povodu 90. obljetnice *Carla Boa*, članak o međunarodnim ugovorima *D. Petrovića* te prikaz knjige *Francisca de Araujo Santosa* o *Maritainovu* humanizmu u Brazilu (Humanismo de Maritain no Brasil de hoje).

* * *

U sarajevskoj "Hrvatskoj misli", 18/2001, *Josip Lisac* piše o inojezičnim utjecajima u hrvatskim dijalektima a *Sanja Vulić* o govoru podravskih Hrvata u Mađarskoj.

* * *

Nora Posenti Ghiglia objavila je kod Ancore knjigu "I tre Maritain" o *Veri, Raïssi* i *Jacquesu Maritainu* te o i njihovim prijateljima, predstavnicima humanizma *(Mounier, Sturzo, Péguy, Montini, Green, Rouault, Bloy, Chagall).*

* * *

U "Mogućnostima", br. 7-9/2000, *Mirko Tomasović* objavljuje članak "Šest pričica o Juditi *Marka Marulića*", a *Ljiljana Ćerina* o *Meštrovićevu* raspelu za klasičnu gimnaziju u Splitu. Tu je navedeno sjećanje *Antice Juras* rod. *Ljubić,* supruge tadašnjeg direktora gimnazije, čiji je sin *Jure Juras* donio 1999. križ s dokumentacijom u Split.

U br. 10-12/2000 *Josip Lisac* piše o dva moliškohrvatska rječnika, a *Mladen Parlov* objavljuje članak "Od začetja Isusova", odn. slovo prigodom predstavljanja izabranih tekstova *M. Marulića* u Opuzenu 16. XII.

* * *

U "Obnovljenom životu", br. 2/2001, *Ivan Sović* donosi prikaz jeronimske Danice za 2001. osvrćući se posebno na kratku reportažu o postavljanju spomenbiste *Petru Grgecu* u Kalinovcu (Batinske) uz sudjelovanje veleposlanika *Jana Petrika* i biskupa *Marka Culeja.*

* * *

"Kršćanska sadašnjost" izdala je 2001. knjigu *Marka Kovačevića* "Antigonina krizantema", u kojoj su uglavnom sakupljeni članci iz "Kane". Među tim vrijednim člancima nalazi se i "Odjek *Maritainove* misli u Hrvatskoj", u kojemu je autor propustio spomenuti neke važne bibliografske jedinice odn. neke članke koji su izlazili u "Danici", "Maruliću" i ostalim jeronimskim edicijama iz pera *T. Vereša* i *R. Grgeca.*

* * *

"Vjesnik" od 15. VI. 2001. objavljuje članak *Jure Jurasa* "Nikad više!"

* * *

Philippe Breton u "Etudes", br. 6/2001, piše o dobrim i lošim stranama *interneta,* koji mora ostati samo pomoćno sredstvo komunikacije jer ne može nadomjestiti živu riječ. U članku "Mystique et modernité" (Mistika i modernitet) *Emmanuel Falque* piše o netočnostima uvjerenja onih koji su mislili da se ateizam i modernitet na neki način mogu poistovjetiti.

* * *

Od predsjednika Republike Italije Ciampija odličje Reda talijanske solidarnosti dobili su svećenici *Dino Colussi*, misionar u Indiji, i *Michele Piccirillo,* stručnjak za biblijsku arheologiju.

* * *

U nakladi kuće "Matthias Grünewald" izašla je iz tiska knjiga *Justina Taylora* "Odakle kršćanstvo?"

* * *

Od 8. do 13. V. 2001. održani su Dani *Side Košutić* u njezinu rodnom mjestu Radoboju.

* * *

U časopisu "Naša ognjišta", br. 6/2001, *Željka Valentinčić* objavljuje članak "I mrtvi su svjedoci zločina".

* * *

U Starogradskoj vijećnici predstavljena je 14. VI. 2001. knjiga *Vjenceslava Topalovića* o hrvatskim žrtvama u srednjoj Bosni.

* * *

U Talijanskom kulturnom institutu u Zagrebu predstavljena je 7. VI. knjiga *Carla Castelanete* "Autobiografia e immaginazione nella letteratura italiana di oggi" (Autobiografija i imaginacija u današnjoj talijanskoj književnosti) u okviru Europske godine jezika.

* * *

Vjesnik od 16. VI. 2001. donosi članak IKE o izjavi nadbiskupa *Bozanića* da će biskupi sa Svetom Stolicom razmotriti novi Papin pohod Hrvatskoj, do kn¬ega bi moglo doći na inicijativu hrvatskoga državnog vrha.

* * *

Kod Herdera je objavljena knjiga *Irmtraud Tarr-Krüger* "Shutzengel" (Anđeli čuvari). Autorica, poznata psihologinja, poziva se na riječi *Alberta Einsteina*: "Bili mi mladi ili stari, potrebni su nam anđeli čuvari". U Herder-Korrespondenz, br. 6/2001, *Johannes Hoffmann* piše o "alkemiji" i o opasnostima novčanog gospodarstva. Svojedobno je *Jacques Maritain* predlagao kao lijek tim opasnostima "une société sans argent" (početak njegova eseja preveli smo u "Maruliću" 3/83). I *Goethe* je već naslutio te opasnosti.

* * *

Nicola Matteucci objavljuje u listu "Il Giornale" od 17. I. 2001. članak "La DC è morta" (Demokršćanstvo je umrlo).

* * *

Kod Fayarda su objavljena "Cjelokupna djela" *Ismaila Kadarea.* U "Etudes", br. 6/2001, objavljena je recenzija o knjizi *Yvesa Labbéa* "La Foi et la Raison" (Vjera i razum).

* * *

U prijevodu *Alaina Cappona* Phoebus je izdao knjigu *Liljane Habjanović Đurović* "Ana Marija nije me voljela" o ljubavi Hrvatice i Srbina, u kojoj majčin utjecaj nad kćerkom, gorljivom katolikinjom, prevladava.

* * *

Naklada Jurčić izdala je knjigu *Radovana Latkovića* "Živjeli smo i borili se za Hrvatsku".

* * *

Nagrada "Vladimir Nazor" dodije-

ljena je *Stanku Lasiću, Stanku Andriću, Frani Paraću* (za operu "Judita") itd.

* * *

14. IX. 2000. povelju "Visoka žuta žita" dobio je za trajan doprinos hrvatskoj književnosti naš dugogodišnji član *Ivo Balentović*.

* * *

28. IX. 2001. predstavljeno je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici djelo *Alfreda de Vignyja* "Stello" u prijevodu *Ljudevita Krmpotića*.

* * *

U Pinkovcu je objavljen "Panonski ljetopis" s prilozima na hrvatskom, njemačkom i mađarskom jeziku. Između ostalih tu su prilozi i naših suradnika *(Agneza Szabo, Stanislav Vitković, Radovan Grgec, Sanja Vulić itd.)*

* * *

U "Vjesniku" od 23. VI. 2001. slovački veleposlanik *Jan Petrik* piše u rubrici "Zašto volim Zagreb".

* * *

U listu "La Croix" od 14. VI. 2001. predstavljena je knjiga *Pietra Citatija* "Ženski portreti" s prikazom likova nekih spisateljica (*Terezija Avilska, Virginia Woolf, Jane Austen, Ingeborg Bachmann* itd.).

* * *

Američki teolog kardinal *Avery Dulles* u časopisu "Inside the Vatican" iznosi svoje mišljenje o raspravi *Ratzinger-Kasper* o univerzalnosti Crkve. A. Dulles je sin poznatoga američkog ministra Dullesa.

* * *

U Zagrebu je 24. VI. 2001. umro bivši direktor Glasa Koncila, sveučilišni profesor na KBF-u i kanonik, *Josip Ladika*.

* * *

Na II. programu Hrvatskog radija emitirana je 24. VI. 2001. drama *Stanislava Pejkovića* "Ni rođaci nisu što su nekad bili", a na III. programu je 27. VI. emitirana radiodrama *Nikole Šopa* "Legenda o tišini noći" i radioroman *Zlatka Tomičića* "Krilati magarac".

* * *

25. VI. 2001. umro je u Rijeci naš suradnik *Matej Jeličić*.

* * *

29. VI. 2001. proslavljena je 50. obljetnica djelovanja Matice hrvatskih iseljenika uz recital hrvatskog pjesništva iz dijaspore, pa su na programu bile i pjesme jeronimskih suradnika *Stjepana Hrastovca, Rajmunda Kuparea, Luke Brajnovića* itd.

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 24/2001, *Fulvio Scaglione* donosi razgovor s kardinalom *Husarom* o *Ivanu Pavlu II.* i njegovu posjetu Ukrajini.

* * *

Časopis "Etudes", br. 6/2001, donosi članke o Tajvanu i Tajlandu iz pera *Michela Kleina* i *Philippe Le Corréa*.

* * *

U časopisu "Stimmen der Zeit", br. 6/2001, *Hans F. Zacher* piše o dilemama "države blagostanja".

* * *

"La Croix" od 19. VI. 2001. donosi izjavu *Jacquesa Rupnika* o pobjedi kralja *Simeona II.* na izborima u Bugarskoj, vijest o izbjeglištvu Babe, koja je igrala u *Kusturičinu* filmu, i članak *Renéa Lenoira* o demokraciji.

* * *

3. IV. 2001. dobila je posebno priznanje u DHK-u u natječaju za "Serra priču" naša suradnica *Nevenka Nekić* za svoju priču "Treća poslanica Timoteju" (objavljenu u "Maruliću", br. 6/2000).

* * *

Prema časopisu "Nature" s Havaja su astronomi otkrili deseti planet sunčeva sustava? Asteroid su nazvali *"Varuna"* po hinduskom božanstvu.

* * *

Kod Harmattana objavljena je knjiga *Erica Keslassyja* "Le Libéralisme de Tocqueville à l'epreuve du paupérisme".

* * *

"Hrvatska obzorja", br. 2/2001, donose članak *Mladena Vukovića* "XI. Marulićevi dani 2001." i "hommage" nedavno preminulom *Jeanu Louisu Depierrisu*.

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" donose članak *Doroteje Zeichmann* A. *Blazović* i njegova *Čežnja*".

* * *

"La Croix" od 19. VI. 2001. objavljuje članak *Renéa Lenoira* "Les associations en démocratie" o ulozi udruga u participativnoj demokraciji.

* * *

1. i 2. VI. 2001. boravio je u Subotici akademik *Mirko Tomasović* i vodio dvodnevni književni skup o *Marku Maruliću*.

* * *

U "Imprimis" od lipnja 2001. *James E. Rogan* donosi članak "Something Higher Than Incumbency" (Nešto više od vršenja propisa), gdje spominje savjet senatora *Ralpha Yarborougha:* "Vjernost načelima i časti pretpostavljajte vršenju propisa".

* * *

U listu "Marija", br. 7-8-9, *Rozario Šutrin* u članku "Jedan naš mistik" piše o književniku *Baltazaru Vijoliću*, kojega možemo smatrati pravim kršćanskim umjetnikom poput *Celestina Medovića* i *Nedjeljka Subotića*. Bio je i suradnik Andrićeve "Obitelji", Marakovićeve "Hrvatske prosvjete" i Grgčeva almanaha "Selo i grad".

* * *

"Forum", 4-6/2001, donosi priloge o *Marku Maruliću* s washingtonskog marulološkog skupa. U tom trobroju objavljeni su i prilozi *Radoslava Katičića* i *Ivana Goluba*. Predstavljena su i tri slovačka pjesnika u prijevodu *Ludwiga Bauera*. Na samom kraju *Petar Selem* piše o svom doživljaju Lasićevih Autobiografskih zapisa, osobito onog dijela "Zapisâ" u kojemu njihov autor piše o svom odnosu prema *Miljenku Tusunu* (u 18. godini života ubijenom s majkom 1945. od komunista, koji su mu sljedeće godine ubili i oca, osudivši ga na smrt zato što je u NDH obnosio dužnost velikog

župana) i njegovu bratu Dinku kao i o Petru Grkcu te o našem časopisu, čijim je *Dinko Tusun* bio dugogodišnjim redovitim suradnikom.

* * *

3. VII. 2001. umro je u Zagrebu akademik *Ivan Slamnig*, ugledan pjesnik i sveučilišni profesor. U "Maruliću" 4/91 objavio je prilog o fra Ivanu Požežaninu. Bio je brat pokojnoga člana našeg uredništva i tajnika "Marulića", *Svevlada Slamniga*.

* * *

28. VI. 2001. umrla je u Zagrebu *Jelena Ivanković*, dugogodišnja službenica Ćirilometodske (Jeronimske) knjižare na Kaptolu.

* * *

U listu "La Croix" od 2. VII. 2001. razgovara *Vidosav Stevanović*, u povodu dovođenja *Slobodana Miloševića* u Haag, s *Françoisom Alançonom* te izjavljuje da je Milošević uništio srpski suverenitet. U istom broju *Saša Grubanović* objavljuje članak pod naslovom "Belegrade affronte une grave crise politique" (Beograd se suočuje s teškom političkom krizom). *Dominique Quinio* piše u povodu 100. obljetnice donošenja zakona o udrugama o važnosti humanitarnih i vjerskih dobrovoljačkih društava.

ISPRAVAK

U članku Živana Bezića u "Jastvo, tistvo i mistvo" umjesto *mišičavi* trebalo je pisati *mušičavi* (usp. "Marulić", br. 3/2001, str. 580, 7. redak odozdol.)

Sadržaj

Radovan Grgec: Uz rub (137) ... 661
***Aleksej Koljcov:** Žetva ... 665
Drago Kolimbatović: Matej Jeličić - In memoriam ... 666
***Tomica Bajsić:** Kardinal Kuharić na telefonu 9827; ... 672
Velika vrata rata ... 673
Neprijatelju ... 674
Tvrtko Klarić: Kuća obložena knjigama ... 675
***Gordana Tkalec:** Pod dieždem ... 677
Tomo Vereš: Um i razum ... 678
***Živko Prodanović:** Haiku ... 687
Roberto Sarzi: Sudjelovanje Hrvata u prevratničkom petodnevlju ... 688
***Mladen Jurčić:** Drukčiji; Osjet ... 692
Mladen Jurčić: Vox (ulomci iz dnevnika) ... 694
***Mladen Jurčić:** Dođe mi da živim ... 698
Anton Zakarija: Crkva i politika ... 699
***Božo Kukolja:** Život bez nade; Plavilo; Znam ... 714
Stanislava Adamić: Svakodnevica; Drukčija pjesma; Ako je jutro;
Jedno sutra; Ponavlja se ... 715
***Rajko Glibo:** Bijes u dolini bijele mjesečine ... 718
***Barbara Tanodi Kukolja:** Gledajući zvijezde ... 719
***Milan Radić:** Slavonska zlatom izvezena ... 719
Mihovil Mišo Mihalić: Moje sjećanje na jednu gromovitu svakodnevicu
velikog Ranka Marinkovića ... 720
***Mihovil Mišo Mihalić:** Zbogom, Ranko! ... 722
***Jörg Zink:** Izbor pjesama iz zbirke "Kad se spusti večer" ... 723
Bogdan Žoldak: Stoji ... 727
***Rajka Anđelić Maslovarić:** Kad su se lovile srdele ... 729
***Barbara Tanodi Kukolja:** Jutarnja želja i poruka ... 729
Mato Marčinko: Slikar Bruno Bulić - građa za monografiju ... 730
***Ana Tojčić Jušić:** Haiku ... 745
Ruggero Cattaneo: Latinski i slavobosanski: *Testimonium Bilabium*
Filipa Lastrića, bosanskoga franjevca iz XVIII. stoljeća ... 746
***Ivana Radić:** Magla ... 752
***Milan Radić:** Konavoka ... 752
Nevenka Nekić: Janko Tombor (1825.-1911.) ... 753
Marijan Cipra: Filozofija i suvremenost ... 757
***Ante Toni Valčić:** Kuća muoga dida; Dešperonomu ... 759
Gojko Polegubić: Bijeli šišmiš ... 760
***Gojko Polegubić:** Samom sebi; Sve što me spajalo ... 761
***Josip Ćosić:** Haiku ... 762
Katarina Cipra: Cedar ... 763
***Rajko Glibo:** Odlazak ... 766
Sanja Vulić: O jeziku i književnim djelima pisaca rođenih u Santovu u 19. stoljeću ... 767

Josip Lisac: Mjesto Barakovićevo u povijesti hrvatskoga književnog jezika 770
***Fani Šimunović:** Demon noći 772
Vladimir Vratović: Pabirci latinsko-hrvatski (3) 773
***Viktorija Zorica Bjelobaba:** Svevišnjem 780
***Višnja Sever:** Iskušenje 780
Željko Vegh: Politika Zapada prema Hrvatskoj u člancima knjigama dr. Milana Šufflaya 781
***Drago Maršić:** Procesija 790
***Biserka Ana Draganić:** Rođenje 790
Armando Bellotti: Memento mori 791
***Tereza Begović:** Nada; Mjesto za pad 794
Zlatko Tomičić: Nutarnja neprozirnost romana 795
Nove publikacije 799

Mišljenja i reagiranja

Pavao Galić: Je li Hitler još uvijek živ? 800
Viktorija Kren: Kršćanstvo i proces globalizacije 802
Živan Bezić: Župni ili župski? 810
G.P.: Pripisak 819

Mozaik

Tatjana Kren: Izložba "Slavimo Boga" 820
Mladen Jurčić: Gostovanje splitskoga HNK - kazališni događaj koji će se pamtiti 821
Zlatko Jevak: Putem sv. Marka Križevčanina kroz Slovačku 825
Maja Vetrih: Inauguracija Akademskog hrvatsko-slovenskoga kulturnog društva "Maribor" 826

Knjige

Tomo Vereš: Novi izbor djela Tome Akvinskoga 830
Nikola Bićanić: Ljepota oplemenjena robijom 834
Đuro Vidmarović: Žeđa duša moja za Bogom jakim, živim 839
Stjepan Kožul: Mi i oni - siguran identitet predpostavka susretanja 841
Ivan Pandžić: Usporedba razlike 844
T.M.: Vlasićka antologija 848
Julije Derossi: Ivan Aralica - Svetišni blud 849
Slaven Bačić: Protiv zaborava 852

Vijesti

Iz domovine i svijeta 855

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220